

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R59:1988

Stadens rum

Torget — gestalt, upplevelse,
användning

Kell Åström

INSTITUTET FÖR
BYGGDOKUMENTATION

Accnr

Plag

Ser

LR
Jull

Byggeforskningsrådet

R59:1988

STADENS RUM

Torget - gestalt, upplevelse, användning

Kell Åström

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 851149-1
från Statens råd för byggnadsforskning till avdelningen
för Stadsbyggnad, Lunds universitet, Lund.

REFERAT

I rapporten dokumenteras en bit av stadsbyggandets nutidshistoria: innerstadstorgens utveckling med tonvikt vid efterkrigstidens förändringar samt dagens förhållanden vad avser fysisk miljö och funktion. Studien omfattar skånestädernas 40-tal innerstadstorg och redovisas översiktligt under rubrikerna: teoretisk bakgrund, historisk bakgrund, utveckling under efterkrigstiden, torgen idag samt upplevelse av torgen och torgens användning. De studerade torgen redovisas, stad för stad, i ett särskilt avsnitt där varje torg och dess utveckling beskrivs med tillfogade värderande kommentarer, och utvecklingen under efterkrigstiden illustreras med situationsplaner och fotografier. I två bilagor redovisas separata undersökningar av ett tiotal torgs användning och människors upplevelse av dessa, utförda inom institutionen för Byggnadsfunktionslära resp Miljöpsykologiska enheten vid arkitektskolan i Lund. Inflätat i den översiktliga texten och i torgbeskrivningarna belyses konsekvenser av olika gestaltungsprinciper och detaljutformningar och påvisas åtgärder för att förbättra torgens fysiska och sociala miljö.

I Byggnadsforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R59:1988

ISBN 91-540-4908-3

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Svenskt Tryck Stockholm 1988

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	6
1	INLEDNING 10
2	TEORETISK BAKGRUND 13
3	HISTORISK BAKGRUND 23
4	TORGEN UNDER EFTERKRIGSTIDEN 26
5	TORGEN IDAG 30
5.1	Läge i innerstadens trafiknät 30
5.2	Storlek, form och måttförhållanden 30
5.3	Golv, väggar och inredning 31
5.4	Aktuella omdaningsplaner 40
5.5	Förvaltning m m 41
6	UPPLEVELSE AV TORGEN 43
7	TORGENS ANVÄNDNING 48
8	TORGBESKRIVNINGAR 50
	Malmö 51
	Stortorget 53
	Lilla torg 58
	Gustav Adolfs torg 61
	Drottningtorget 67
	Möllevångstorget 71
	Södra Fisktorget 74
	Davidshallstorg 76
	S:t Knuts torg 79
	Lund 82
	Stortorget 84
	Mårtensstorget 89
	Clemenstorget 93
	Eslöv 97
	Stora Torg 98
	Föreningstorget 102
	Landskrona 104
	Rådhusstorget 106
	Saluhallstorget 110
	Helsingborg 113
	Stortorget- 115
	Hamntorget 124
	Gustav Adolfs torg 128
	Sundstorget 131
	Rådhusstorget 133
	Ängelholm 134
	Stortorget 138
	Tingstorget 140
	Nya torg 143
	Höganäs 144
	Gruvtorget 148
	Sundstorget 148

Hässleholm	152
Stortorget	154
Nytorget	158
Kristianstad	161
Stora Torg	163
Lilla Torg	167
Simrishamn	171
Stortorget	172
Lilla Torg	177
Fisktorget	179
Ystad	181
Stortorget	182
Österportstorg	187
S:t Knuts torg	191
Trelleborg	194
Gamla Torget	195
Stortorget	198
Olof Palmes plats	203
Rådhusorget	206
Skanör med Falsterbo	210
Rådhusorget	212
Gamla torget	216

BILAGA 1 Upplevelse av torgrum;
docent Rikard Küller

BILAGA 2 Torgens användning;
forskningsingenjör Jan Hellberg

LITTERATURFÖRTECKNING

FÖRORD

Denna studie ingår i projektet STADENS RUM, vars första etapp omfattade en kartläggning av torgen i efterkrigstidens nya stadsdelar (BFR R 143:1985). Projektets andra etapp som nu redovisas, behandlar innerstadens torg med tonvikt vid deras utveckling under efterkrigsdecennierna och deras gestalt och funktion idag.

Medarbetare har varit arkitektstuderande Viveca Rosencrantz, under en kort period också arkitekt Peter Siöström, som svarat för inventeringar på platsen och i olika arkiv samt insamling, sammanställning och till betydande del också uppritning av materialet. Övrigt ritarbete och perspektivteckningar har gjorts av arkitekt Mihai Enescu.

Forskningsingenjör Jan Hellberg, institutionen för Byggnadsfunktionslära, har svarat för en fördjupad studie av torgens användning och docent Rikard Küller, Miljöpsykologiska enheten, för en undersökning av hur människor upplever torgen.

Stadsarkitektkontor, gatukontor och andra kommunala organ, men också olika privatpersoner, har visat stort tillmötesgående och för all hjälp vi fått från olika håll vill jag framföra ett varmt tack.

Lund i december 1987

Kell Åström

SAMMANFATTNING

Samtidigt som denna studie dokumenterar en bit av stadsbyggandets nutidshistoria, innerstadstorgens utveckling under efterkrigstiden och deras funktion och gestalt idag, syftar den till att öka förståelsen för dessa torgs kulturella och funktionella betydelse och att ge ett ökat kunskapsunderlag inför kommande omdaningar.

Studien är begränsad till innerstadstorgen i de skånska städerna men bör vara representativ också för andra landsdelar. Begreppet "torg" har getts en relativt snäv definition innebärande att en del platsbildningar med torgbenämning uteslutits ur studien som totalt omfattar ett 40-tal torg. För ett 10-tal av dessa har en fördjupad studie av användningen och av människors upplevelser av torgen gjorts inom institutionen för Byggnadsfunktionslära resp Miljöpsykologiska enheten vid arkitektskolan i Lund.

I ett inledande kapitel tecknas den teoretiska bakgrunden alltifrån antikens och renässansens måttregler och fram till våra dagars teoribildare. Kapitlet avslutas med en redogörelse för de föreställningar som legat till grund för studien. Samtliga torg behandlas översiktligt under rubrikerna: historisk bakgrund, utveckling under efterkrigstiden, torgen idag samt upplevelse av torgen och torgens användning. De enskilda torgen och deras utveckling beskrivs i ord och bild i ett särskilt avsnitt, "Torgbeskrivningar", där förändringsprocessen under efterkrigstiden illustreras med situationsplaner och fotografier från 40-talet och från idag. Värderande kommentarer och förslag till åtgärder för att förbättra den fysiska och sociala miljön och öka användbarheten är inflettade i den översiktliga texten och i de enskilda torgbeskrivningarna.

Torgen under efterkrigstiden

Med massbilismens framväxt på 50- och 60-talen och torghandelns tillbakagång fylldes innerstadstorgen alltmer av bilar. Efterhand kom en reaktion mot plåthavet, och sedan slutet av 60-talet har en handfull torg befriats från parkerade bilar. Med något enstaka undantag fick biltrafiken vara kvar på gatorna utmed torgrummets väggar och "torget" har på så sätt ofta blivit en yta i mitten, avskild från butiker och andra verksamheter av betydande trafikströmmar. Den bilfria mittytan har sedan åter börjat fyllas, men nu men sittgrupper, planteringslådor, reklampelare och kiosker.

Fyra av fem torg har omdanats så mycket under efterkrigstiden att de kan sägas ha fått en ny gestalt. Vid vart tredje torg har nya byggnader uppförts som på gott och ont förändrat torgmiljön. Närmare hälften av torgen har fått ny beläggning som, med undantag för några som asfalterats, är omsorgsfullt utformad och i allmänhet mönsterlagd. Det har överhuvudtaget

funnits en strävan att pryda torgen. Trädbeståndet har inte utökats så mycket, men rabatter har anlagts, lösa planteringskärl har blivit allt vanligare och antalet skulpturverk och fontäner har fördubblats under efterkrigstiden. De gamla gatlyktorna, som gav intressanta och stämningsfulla ljusförhållanden, har emellertid i stor utsträckning ersatts av urladdningslampor på höga stolpar, utformade för att ge ett jämnt utspritt ljus.

Under efterkrigstiden har fem nya torg anlagts, av vilka två är helt bilfria.

Torgen idag

Torgrummets proportioner och de element som konstituerar den fysiska miljön, golv väggar och inredning, har studerats ingående och beskrivs med värderande kommentarer. Andra miljöpåverkande faktorer som klimat och akustiska förhållanden behandlas inte närmare i denna studie.

För torgbesökaren upptar torgets golv normalt en betydande del av synfältet, varför beläggningsen får stor betydelse för upplevelsen av torget. Fram till 1930-talet bildade beläggningsen, oftast kullersten med inslag av storgatsten, ett kontinuerligt golv innanför omslutande väggar, vilket stärkte rumsupplevelsen. Dagens splittrade torggolv med vanligen asfalterade och nedsänkta körbanor har försvagat rumsverkan. Om körbanorna tas bort på åtminstone tre av sidorna skulle, genom en enhetlig beläggning från fasad till fasad, det sammanhållna torgrummet kunna återvinnas.

Innerstadstorgens väggar är normalt mera omväxlande än de nya ytterstadstorgens, med byggnader från olika epoker och med intresseväckande skyltfönster i bottenvåningarna, där ytterstadstorgens slutna varuhallar åtminstone ännu så länge förekommer bara undantagsvis. Men bostäderna har blivit färre och väggarna mörkare kvällstid.

Byggnader kring ett torg presenterar sig bättre än i gaturummet och innerstadstorgens väggar är en tillgång som det finns alla skäl att vara rädd om. Det är vidare önskvärt att verksamheter som kan tillföra liv och rörelse när butikerna är stängda bereds plats vid torgen.

Det finns träd på nästan alla torgen, oftast i strikta rader som avskärmar mittytan från omgivande körbanor. Trädrader på två eller tre sidor ger torget en riktning och i ett par fall har torgrummet på så sätt riktats mot en betydelsefull byggnad. På ett av dessa är träden strikt formklippta med sammanväxta kronor och bildar ett rum i det större torgrummet. Några få torg domineras av mäktiga träd, fritt placerade på torgytan. Med de strikta trädraderna förstärks torgets rumslighet, men de studerade torgens trädbestånd har genomgående bedömts vara ett värdefullt inslag i torgmiljön.

Vid mer än hälften av torgen tycks belysningen ha tillkommit utan några estetiska övervägande. Höga

stolpar, ofta med snedställda armar som avtecknar sig fullt mot himlen, och inte sällan med en förvirrande blandning av olika typer. Knappt en femtedel av torgen har genomgående en sådan belysning som brukar förknippas med en god fotgängarmiljö.

På ett tiotal torg finns mindre byggnader som inrymmer pressbyråkiosker och liknande, och i några fall offentliga toaletter. De är ofta med ett skamfilat yttre ett misspyrdande inslag i torgrummet. Ett par vänder dessutom trista baksidor in mot torget. Det är verksamheter som hör torget till, men som med fördel skulle kunna inrymmas i omslutande byggnaders bottenvåningar.

Med hänsyn till torghandel och andra aktiviteter bör det finnas offentliga toaletter vid torgen, men bara ett dussin torg har sådana. Några är underjordiska, otillgängliga för många rörelsehindrade och med sina mörka trappor allmänt otrevliga.

Tre av fyra torg har fontäner eller skulpturverk. De bidrar till att ge torget identitet och tycks nästan alltid vara uppskattade. Men på vintern är spegeldammarna trista och skräpiga, tömda på sitt vatten. Exempel från andra håll visar att många av dem skulle kunna utnyttjas som ett positivt inslag också vintertid.

Alla torgen förvaltas av kommunernas gatunämnd och gatukontor (motsvarande). I hälften av städerna har dessa en parkavdelning med stadsträdgårdsmästare eller parkchef och i ytterligare några städer finns separata parkförvaltningar. Gatunämnden har en dubbelroll, som förvaltare av torgen och som sektororgan för trafikfrågor m m som kan vara besvärande, samtidigt som helhetsynen kan komma ikläm genom att många olika kommunala organ påverkar torgens fysiska och sociala miljö. Sporadiska intervjuer tyder på att samarbetet ibland är bristfälligt och att särskilt estetiska aspekter får mindre tyngd. Det finns nu förhoppningar att den nya plan- och byggnadslagen skall förstärka helhetsgreppet på torgens gestaltning.

Upplevelse av torgen

Den semantiska miljöbedömning docent Küller vid Miljöpsykologiska enheten genomfört med hjälp av slumpvis utvalda försökspersoner visar på hur torgens fysiska och sociala miljö upplevs, samband mellan dessa upplevelser och mellan upplevelserna och vissa inventerade egenskaper hos torgen som storlek, grönska, bevarandegrad och klimatförhållanden. Bl a framgår det att bevarandegraden har större inverkan på upplevelsen av den fysiska miljön än t ex torgets storlek eller vegetation.

Av de faktorer som skattats är "trivsamt" för den fysiska miljön och "vänlighet" för den sociala av särskilt intresse och kan tillsammans anses ge ett mått på människors uppskattning av torgen. I allmänhet tycks dessa egenskaper hänga samman och de två

torg som fått det i särklass högsta värdet för trivsam fysisk miljö upplevs också ha det vänligaste sociala klimatet. Båda torgen kännetecknas av bilfrihet och direkt anslutning till gågator samt en fast inramning av sluten bebyggelse i måttlig skala med starkt inslag av välbevarade äldre byggnader. Väggarna är vänliga och har ett rikt urval av butiker och andra verksamheter i bottenvåningarna med uteskyltning och uteserveringar på torget, som bildar en genomtänkt och omsorgsfullt utformad stenstadsmiljö. Av dessa egenskaper är det kombinationer av bilfrihet, måttlig skala och vänliga, aktiverande väggar som skiljer de två torgen från alla övriga. Undersökningen redovisas i en särskild bilaga.

Torgens användning

Nästan alla torgen fyller mer än en funktion, en vanlig kombination är t ex torghandel och parkering, varvid funktionerna kan skiljas rumsligt eller i tid. Ofta präglas dock torgen i människors medvetande av en av funktionerna. Fyra huvudtyper påvisas och beskrivs: det representativa torget, rekreationstorget, trafiktorget och salutorget. De enskilda torgens användning belyses i avsnittet "Torgbeskrivningar" och i en bilaga redovisas den fördjupade undersökningen av ett antal utvalda torg.

De allt vanligare gågatorna har blivit en allvarlig konkurrent till torgen. Med bilfriheten har de ofta fått sittgrupper, uteförsäljning, uteserveringar och underhållning av olika slag och har också dragit till sig de mera attraktiva butikerna. Om inte torgen genom att i huvudsak befrias från bilar får, motsvarande möjligheter, kan det befaras att torgets urgamla roll som stadens hjärtpunkt försvagas.

INLEDNING

Stadens fysiska miljö kan ses som ett system av offentliga rum, gator och torg, där husen bildar vägarna och där rummens estetiska och funktionella krav får avgörande betydelse för husens placering, storlek, innehåll och fasadutformning. Under det senaste halvsekle har den starkt ökande biltrafikens avgaser, buller, olycksrisker och utrymmekrav försämrat miljön i dessa stadens rum. Trafikens krav har fått väga tungt i stadsbyggandet och i våra innerstäder har gatubreddningar, genombrott och parkeringsytor slagit sönder många gamla stadsrum. På 70-talet blev det uppenbart att innerstadens biltrafik måste begränsas och sedan dess är man också på många håll i färd med att reparera skadorna från de tidigare decennierna.

För torgens del innebar utvecklingen bl a att flertalet fylldes med parkerade bilar samtidigt som torghandeln minskade och marknaderna praktiskt taget försvann. Det senaste årtiondets trafiksaneringar har gjort att en del torg nu helt eller delvis befriats från parkering. De frilagda torgytornas behandling speglar inte sällan en osäkerhet om hur torget skall gestaltas och användas. Ett allmänt intryck är brister i helhetsgreppet på gatorna och oklara premisser och en ansvarsfördelning på olika kommunala organ. En mera samlad bild av torgens utveckling under efterkrigs- krigstiden saknas emellertid. Här finns alltså en lucka i dokumentationen av stadsbyggandets nutidshistoria och i det kunskapsunderlag som behövs när torgen skall omdanas för att tillgodose nya krav på miljö och användning.

Med utgångspunkt från studiens syfte, att täcka in en bit av stadsbyggandets nutidshistoria och att ge ett bättre kunskapsunderlag för den förnyelse många gamla torg står inför, har ett stort antal torg med varierande utformning och användning beskrivits och kommenterats. Studien har begränsats till innerstadstorgen i de 13 skånska städerna (de tätorter som innan stadskommunen avskaffades i vårt land i början av 70-talet hade status av stad). Trots denna avgränsning torde resultatet vara representativt för landet i sin helhet. En tidigare studie (Åström 1985) av efterkrigstidens nya ytterstadstorg, från Malmö i söder till Luleå i norr, visade att landsdelarnas olika klimatförhållanden och traditioner inte avsatt några markanta spår i torgens gestalt eller funktion. Detta tycks gälla också för de äldre innerstadstorgen som efter successiva förnyelseåtgärder under vårt århundrade numera i stort sett saknar regionala särdrag.

"Innerstaden", ibland kallad "Stenstaden" är ett något oklart begrepp. Här har avgränsningen gjorts i samråd med kommunala tjänstemän i respektive städer med utgångspunkt att den omfattar centrala partier av

staden som domineras av sluten kvartersbebyggelse (i de minsta städerna byggnader i kvartersgräns). Inte heller för begreppet "torg" tycks det finnas någon mera distinkt definition än ordböckernas *större öppna plats i staden*. Enligt Svensk etymologisk ordbok 1966 är ordet torg enligt allmän uppfattning ett gammalt lån från frygiska språket, "torgu", i betydelse handel eller marknadsplats. Detta kan jämföras med det gamla tyska ordet för torg, *Markt*, som betyder marknad och tyder alltså på att "torg" i nordeuropa uppfattades som plats för handel. I sydligare trakter kommer benämningarna (italienska *piazza*, spanska *plaza*, franska *place*) från ord som betyder glatt, jämn, flat.

I denna studie har följande kriterier ställts upp för torget:

- en rumslig bestämd, men mot himlen öppen platsbildning, som uppfattas som offentlig, dvs avsedd och tillgänglig för alla
- bottenvåningarna i omslutande byggnader präglas av kommersiella, kulturella, sociala verksamheter
- en till övervägande del hårdgjord yta som medger varierad användning

I ett inledande skede under våren 1986 besöktes samtliga offentliga platser som fanns upptagna i städernas gatu- och platsförteckningar. Ett tiotal med torgbenämningar visade sig inte motsvara de uppställda kriterierna. Flertalet av dessa utgjordes av planteringar, några var trafikterminaler och ytterligare ett par var inte längre urskiljbara som platsbildningar. Dessa "torg" uteslöts därmed i det fortsatta arbetet. Ett par torg som idag är rena parkeringsplatser finns dock med bland torgbeskrivningarna eftersom de vid undersökningsperiodens början 1945 alltså motsvarade de uppställda kriterierna. Särskilt i de större städernas förteckningar finns också offentliga platsbildningar med benämningen "-plats" eller "-plan" etc, i Malmö innerstad ett 20-tal och i Helsingborg ett 15-tal. De visade sig vara planteringar, lokala lekplatser eller parkerings- trafikplatser och har därför också uteslutits. Ett undantag är Olof Palmes plats i Trelleborg, som fram till helt nyligen hette Rosentorget och som också i huvudsak motsvarar torgkriterierna. I studien ingår därmed 41 torg, varav åtta i Malmö och två till fem i övriga städer.

Torgens gestalt och funktion har klarlagts genom arkiv- och litteraturstudier samt intervjuer och upprepade studier på platsen. Uppgifter om deras historiska bakgrund fram till efterkrigstiden har främst hämtats ur stadsmonografier, men även från stadsplaner, ritningar och fotografier i kommunala arkiv, gamla foton också i dagspressens och museernas arkiv. För att ge en bild av utvecklingen sedan krigsslutet 1945 har torgens utseende vid denna tidpunkt redo-

visats i situationsplaner och foton som sammanställts med motsvarande idag. Detta har varit besvärligare än beräknat, främst genom att gatunämnden som är huvudman för torgen, inte har lika omfattande arkiveringsrutiner som t ex byggnadsnämnden. Ofta har det därför inte varit möjligt att få uppgift om torgens utseende vid krigsslutet i gatukontorens arkiv. Ibland har torgritningarna reviderats i samband med ombyggnad utan att kopior av den ursprungliga ritningen arkiverats och ibland finns efter en större omdaning bara de nyupprättade ritningarna kvar i arkivet. Med stöd av fotografier från olika håll samt intervjuer har det dock varit möjligt att rekonstruera torgets utseende vid mitten av 40-talet och även tidpunkter för förändringar under efterkrigsdecennierna. De studerade torgen redovisas, stad för stad, i avsnittet "Torgbeskrivningar".

2. TEORETISK BAKGRUND

Att en stad skall ha ett torg, eller flera, framstår närmast som en självklarhet. Hur torget, detta vårt gemensamma uterum i staden, bör gestaltas har emellertid bara fragmentariskt behandlats i stadsbyggnadsteorin. Skolsalens eller teaterummets dimensionering, material, möblering och belysningsförhållanden har särskilt under det senaste halvsekle ägnats stort intresse, men hur stort det offentliga uterummet bör vara eller hur dess golv, väggar och inventarier lämligen bör utformas finns det inte mycket teorier om. Förmodligen går det inte heller att ställa upp distinkta och generella regler för torgens gestaltning. Det är så mycket, och ofta av tillfällig natur, som spelar in och som gör att t ex ett vid vissa tillfällen behagligt torgrum vid andra tillfällen kan framstå som otrevligt. Gestaltningssmässigt kan staden ses på två olika sätt: som ett mönster av utspridda byggnadskroppar eller som ett mönster av medvetet formade, kontinuerliga rum där huskropparna bildar rummens väggar. Synsättet har växlat genom tiderna. I den funktionalistiska stadsbyggnadsideologin dominerade det förra sättet att se, men oftast har stadsbyggnadsteorin utgått från det senare synsättet. Brinckmann uttrycker detta kort och konsist i ett av sina arbeten: *Stadsbyggnad är att gestalta rum med husmaterial* (Brinckmann 1908).

Alltsedan antikens dagar har det lagts fram regler för torgrummets måttförhållanden. Från romartiden har vi Vitruvius' tes att det sköna torget bör ha en bredd som är $\frac{2}{3}$ av dess längd, dvs i det närmaste gyllene snittets proportioner. Han anger inga absoluta tal, men påpekar att torgets areal bör rättas efter stadens invånarantal och framhåller bl a att den viktigaste byggnaden skall ligga på torgets varmaste sida (Vitruvius 1960). Renässansens teoretiker bygger vidare på Vitruvius, men för Alberti är torgets ideala proportioner 1:2. Han tar också upp förhållandet mellan omslutande byggnaders höjd och torgrummets planmått, som bör ligga mellan 1:3 och 1:6. Palladio tillägger att om en stad har flera torg så skall dessa spridas över staden, men ett av dem skall vara huvudtorget och ges en motsvarande benämning. Kring sekelskiftet utkom en rad arkitektur- och stadsbyggnadsteoretiska arbeten, som behandlar torgens utformning. Den tyske arkitekten H. Maertens hade något tidigare klarlagt vissa fysiologiska egen-skapers betydelse för torgrummets dimensionering. Han påvisade att det mänskliga ögats maximala synvinkel gör att man för att överblicka en husfasad i höjddled måste befinna sig på ett avstånd som är minst dubbla hushöjden. Maertens skrift inspirerade teoretikerna kring sekelskiftet till empiriska studier av torgrummens måttförhållanden som resulterade i några tum-regler:

- när torgrummets tvärmått är dubbla vägghöjden upplevs rummet som trångt
- när tvärmåttet ökas till tre gånger vägghöjden ser man också en bit av himlen vilket ger en behaglig men fortfarande stark rumskänsla
- när tvärmåttet blir mer än sex gånger vägghöjden börjar karaktären av torgrum gå förlorad, det blir ett fält när himlen upptar mer än dubbelt så mycket av synfältet som väggarna

Det är alltså Albertis gamla tes om relationen mellan golvet och väggarnas mått som lever vidare.

1889 kom Camillo Sittes *Der Städtebau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen*, som fick ett stort inflytande på det tidiga 1900-talets stadsbyggande och som efter den funktionalistiska eran blivit aktuell på nytt, i vårt land manifesterat genom en svensk översättning för några år sedan (Sitte 1982). Hans viktigaste teorier vad gäller torget kan sammanfattas i några huvudpunkter som avser storlek och form, slutenhet och inredning.

Sitte ger inga bestämda regler för torgets storlek, men anger att den skall anpassas efter stadens storlek, platsens betydelse och hur stora omgivande byggnader är. En djup plats fordrar att den dominerande byggnaden har en stående dimension medan framför en liggande fasad det utbredda torget är föredra. Men torget får inte vara alltför långsmalt, förhållandet bredd-längd bör inte överstiga 1:3. Det behövs inte med nödvändighet vara regelbundet fyrkantigt, men den trekantiga platsen är oskön i Sittes ögon.

Sitte värderar det mycket slutna torgrummet högt. Han pekar härvid på gatumynningarnas betydelse och rekommenderar en lösning med bara en inkommande gata i varje hörn och gatorna riktade i förhållande till varandra som på ett turbinhjul. "Från de flesta punkter syns inga avbrott i platsens inramning därigenom att byggnader i gatumynningarna täcker varandra, och att denna ömsesidiga täckning inte medger att det uppkommer några obehagliga håll". Ett annat sätt att åstadkomma den eftertraktade slutenheten är överbyggnader av gatumynningarna och han hänvisar här till grekernas agora och romarnas forum.

Med hänvisning till såväl nytta som skönhet bör torgets mitt hållas fri och monument, torgbrunnar etc därför placeras utmed torgets sidor. För en gynnsam konstnärlig effekt bör överhuvudtaget mittpunkter och axlar undvikas. Sitte är vidare negativ till mera omfattande vegetation på den offentliga platsen, träd skymmer byggnadsverken. "Och vad återstår av en öppen plats att uppfatta för ögat om man proppar igen med träd?"

Ett par av Sittes rätt kategoriska teser utsattes för kritik. Joseph Stübber mera rationalistiska syn på stadsbyggandet i *Der Städtebau* kom som en reaktion på Sittes huvudsakligen estetiska närmande till stads-

planefrågor (Stübben 1890). Han klassificerar den of-fentliga platsen i ett antal grundtyper: trafik-, nytto- (handel, fester etc), trädgårds- och arkitekturplatser. I motsats till Sitte framhåller han trädgårdsplatsen med gräsmattor, buskar och träd som ett mycket värdefullt inslag i stadsmiljön. Vegetationen skall dock ges en fast, arkitektonisk form till skillnad från den informella parken. Stübben var arkitekt med en bred praktisk verksamhet och Der Städtebau hade närmast karaktär av handbok för stadsplanerare.

Med konsthistorikern A E Brinckmanns analytiskt underbyggda teorier infördes stadsbyggnadskonsten i den konstvetenskapliga forskningen. Han betonar, liksom Sitte, vikten av att studera och lära av äldre städer, men inte för att kopiera utan för att härleda allmänna formlagar. Av Brinckmanns omfattande produktion är för torgens del främst *Platz und Monumnet* av intresse (Brinckmann 1908). Han bygger vidare på Sittes estetik men kritiserar denna för att vara osystematisk och romantiserande. Framför allt beträffande rumsverkan avviker Brinckmanns teori från Sittes betonande av slutenhetens avgörande betydelse. Med utgångspunkt från P. del Campidoglio i Rom påvisar han att en stark rumsverkan kan uppnås även med stora öppningar om bara omgivande byggnader är tillräckligt starka, markanta och överensstämmande. Utblickarna kan rent av förstärka rumsupplevelsen och torgrummet kan verka utanför sig självt och levandegöra angränsande rum i staden genom skickligt ordnade tillfartsgator, som blir som vestibuler till torgrummet.

Men det blev Sittes lättlästa och slagkraftiga Städte-Bau som fick störst betydelse för tidens praktiskt verkamma arkitekter. Raymond Unwin, den framstående engelske stadsplaneraren, utgår från Sittes teorier, men avdogmatiserade och modifierade av Unwins omfattande praktiska erfarenhet (Unwin 1909). Också för Unwin är torgets slutenhet viktig, men det kan ligga på ena sidan av en större trafikled, öppet mot denna om bara öppningarna i torgets två inre hörn är obetydliga. Det är till och med önskvärt att en trafikåder passerar utmed torgets ena sida eftersom det annars finns risk att en brännpunkt uppstår på annat håll och torget därmed avaktiveras. Likaså kan torget öppnas mot en värdefull utblick. Det är alltså det s k nischtorget Unwin pläderar för. Han menar att den gamla tumregeln att torgets längd inte bör vara mer än tre gånger dess bredd nog har fog för sig men liksom Sitte ger han inga bestämda regler för mått och proportioner. Torgytan måste dock relateras till omgivande byggnaders storlek. Unwin delar Sittes uppfattning att torgmitten bör hållas fri men framhåller att det finns torgrum som behöver en markering av mitten. Förmodligen avser han torg där gator mynnar mitt i torgsidorna och där ett monument kan bli en värdefull blickpunkt i gatuperspektivet.

Brinckmanns Platz und Monument stod emellertid som förebild för den finländske arkitekten Gustav Strengell som något årtionde senare gav ut *Staden som konstverk*. "Stadsbyggnadskonstens egentliga uppgift är att med det plastiska husmaterialet konstnärligt gestalta just dessa rum - gator och platser. Det är rums känslan som i stadsbyggnadskonsten, likväl som i husbyggnadskonsten, är det centrala"... "På platsen utbreder sig gatans rörelse, kommer till vila - på samma sätt som floden i en sjö. Det är en uppehålls-ort som i sin arkitektoniska infattning får verka retarderande, kvarhållande: här skall man se sig omkring. Platserna blir härvid kulminationspunkt i stadsgestaltningen, dennas på en gång både hjärna och hjärta." (Strengell 1922).

Strengell ansluter sig också till Brinckmanns teori att den arkitektoniska samhörigheten mellan fasaderna runt torget har lika stor betydelse för rumsverkan som den rent fysiska slutenheten. Han hävdar vidare att ett torgrums monumentalitet uppnås med arkitektoniska medel snarare än genom torgytans storlek, bl a genom "större höjd hos platsarkitekturen, eller rikare arkitektonisk utbildning av denna jämförd med gatuarkitekturen."

Med funktionalismen försvann i stort sett intresset för de urbana rummen. Från mitten av 20-talet och några årtionden framåt var det andra frågor som satsades på arkitektur- och stadsbyggnadsteoretikerna. Men i mitten av 60-talet börjar intresset leva upp igen. Några år tidigare hade Paul Zucker gett ut sin *Town and square*, som beskriver och analyserar den öppna platsens gestaltning genom tiderna (Zucker 1959). Influensen från Sitte, Brinckmann och Stübben är påtaglig, men Zucker tillför också egna tankegångar, bl a en något förvånande teori om torgets tak, himlen: "I allmänhet upplevs höjden över en sluten plats som tre eller fyra gånger större än den högsta byggnaden vid platsen". Vidare använder han istället för Stübbens funktionsbaserade, en morfologisk klassificering som hjälp vid sina analyser av gamla torg:

- det slutna torget: rummet är sig själv nog
- det dominerade torget: riktat mot en byggnad
- kärntorget: omger ett betydelsefullt föremål, inramningen är av mindre betydelse
- grupperade torg: varje torg sitt egenvärde, men tillsammans bildar de en helhet
- amorfa torg: saknar klar avgränsning

De nya teorierna är främst en reaktion mot funktionalismens historielöshet och upplösning av stadsrummen. Det började med Aldo Rossis *L'Architettura della Città* 1966, där han kritiserar modernismens arbetsmetod att utgå från och väga samman enbart materiella och funktionella behov. Han framhöll att det historiska arvet är minst lika betydelsefullt och att ett hjälpmedel för att förstå och utnyttja detta mång-

skiftande material är typologiseringen. Denna blev också ett årtionde senare ett viktigt inslag i Rob Kriers *Stadtraum in Theori und Praxis*. (Krier 1975). Stadsrum är för Krier gatan och platsen och av dessa menar han att den offentliga platsen i våra dagar har förlorat sin gamla mening. Den måste nu förses med meningsfulla funktioner, som åtminstone för det centrala torget helst bör alstra liv och rörelse under dygnet olika tider. Kring torget bör därför samlas, förutom butiker och bostäder, lokaler för kommunal förvaltning, bibliotek, teater- och konserthallar, kaféer och barer etc.

Framför allt är Krier ute efter universella och objektiva estetiska principer, oberoende av stilperioder och funktioner. Rumsformer och stadsstrukturer har utvecklats och fullkomnats efter mänskliga behov under århundradenas lopp och det finns enligt Krier egentligen inget nytt att tillföra. Modernismens förnekande av det historiska arvet berodde dessutom på en feltolkning: det finns inget direkt och enkelt sammanhang mellan en viss periods förhärskande rumsliga former och de rådande samhällsförhållandena. Sammanhangen är, hävdar Krier, mycket mer komplexa och beroende av många andra faktorer. I sina stadsrumstypologier utgår Krier från tre grundformer för rummets plangeometri: kvadraten, cirkeln och triangeln. Dessa manipuleras sedan på olika sätt genom krökning, segmentering, addering och sammanslagning samt genom längd- och vinkelförändringar. Också gatumynningarnas antal, placering och riktning samt väggarnas sektionering införs som variabler. Typiseringen framstår på så sätt som nästan ändlös. Med typologierna kan Krier visa vilket rikt urval av rumsformer det finns för arkitekterna att lära av, och att tillämpa i gestaltningsarbetet. En fortsatt utveckling av typologierna, menar han, skulle ge arkitekterna ett instrument som kan ersätta funktionalismens enligt honom olycksbringande arbetsmetoder. Rossis, Kriers och andras typologibegrepp har under senaste året diskuterats och kritiserats i fackpressen. Kritiken har främst gått ut på att man inte kan begränsa stadsrummen till ett isolerat objekt, utan sammanhang med staden för övrigt och oberoende av funktion, symbolinnehåll eller historisk situation.

Norberg-Schulz tillför några år senare i *Genius Loci*, en avvikande teori, bl a tillämpbar på torgrummet. Han framhåller att teorin inte skall bestå av dogmer och recept utan vara en logisk ordning av erfarenheter om medel och konsekvenser och utgår sedan från människans behov av ett existentiellt fotfäste (Norberg-Schulz 1980). Vi behöver kunna orientera oss i vår omgivning och identifiera oss med den, känna tillhörighet med *Genius Loci*, platsens ande. Det gäller att i stadsbyggandet skapa meningsfulla platser som kan hjälpa människor att få det existentiella fotfästet. ("Plats" är här inte bara den öppna, offentliga platsen utan kan mera allmänt vara ett

"ställe"). För identifikationen fordras att platsen har konkreta identifikationsobjekt och för att känna sig hemma där måste man förstå platsen, den måste upplevas som meningsfull. Eftersom mänsklig identitet kräver en rumslig identitet är det viktigt att platsens genius bevaras under det historiska förändringstrycket. *Stabilitas loci* är ett behov för människan. Utvecklingen av individuell och social identitet är en långsam process och kan inte ske i en ständigt förändrad miljö. Det finns, menar han anledning att tro att vår tids alienation i hög grad beror på de begränsade möjligheter till orientering och identifikation den moderna miljön erbjuder. *Genius Loci* bestäms av platsens läge, rumslig gestalt och karakteriserande artikulation och dessa måste till viss grad bevaras. Vad som måste respekteras är deras primära strukturella särdrag och karakteristiska motiv, t ex att en byggnad framstår som en tung volym eller som ett skelett, en fasad som öppen eller sluten etc. Sådana drag kan emellertid tolkas på olika sätt och inget hindrar därför stilistiska förändringar och individuell kreativitet i samband med den nödvändiga förnyelsen. Det gäller bara att komma underfund med vad det är som ger platsen dess identitet, för att sedan översätta detta på ständigt nya sätt.

När Roger Trancik, nu arkitekturprofessor i USA, var gästforskare i Göteborg visade han i ett intressant, om än något osmält projekt, *Restructuring Anti-Space*, hur trasiga stadsrum i Göteborgs innerstad skulle kunna lagas (Trancik 1981). Nyligen har han på ett mera teoretiskt plan tagit upp dessa frågor i boken *Finding Lost Space*, där han illustrerar sin teori med exempel från bl a Göteborgsstudien (Trancik 1986). Han börjar med att definiera begreppet Space: ett fattbart, begripligt rum som i motsats till anti-space kan mätas. Det finns enligt Trancik flera orsaker till vår tids förlorade stadsrum, bl a ökat beroende av bilen och privatisering och minskat intresse och ansvar för offentliga miljöer. Ur ett något svårbegripligt teoretiskt resonemang vaskar Trancik fram de gestaltungsprinciper han anser viktigast:

- sammanlänka gator och torg till sekvenser av stadsrum
- sluta rummens väggar och skapa rumslig kontinuitet (genom att t ex bebygga broar)
- utnyttja axlar och perspektiv för att visuellt förena från varandra skilda element

Den danske arkitekten Jan Gehls teorier om de urbana uterummen är baserad på systematiska studier av hur människan upplever och använder, eller skulle vilja använda, dessa. (Gehl 1980). Redan på 60-talet framhöll han att torget, där mer försiggår än på andra ställen i staden, utöver funktionella uppgifter har stor betydelse för våra emotionella upplevelser (Gehl 1966). Torget har också, och här hänvisar han till Kevin Lynchs *The Image of the City*, betydelse som

stödpunkt för medborgarnas orientering i staden. Småstaden kan klara sig med ett universaltorg, men i större städer med flera torg differentieras dessa och Gehl nämner fyra huvudtyper: centraltorget (mötesplatsen), monumentalplatsen (primärt konstnärliga och/eller ideologiska motiv), handelstorget, trafikplatsen.

Gehl skiljer på nödvändiga uteaktiviteter (till arbetet, handla) och valfria (när man vill vistas där). De senare kan vara sociala (umgänge) eller passiva (se och höra). Han visar att det är möjligt att påverka aktivitetsmönstret genom den fysiska utformningen av ett stadsrum på tre områden:

- hur många människor och verksamheter som utnyttjar det
- hur länge aktiviteterna pågår
- vilka aktivitetsformer som kan förekomma

För torgets gestaltning berör Gehls studier främst detaljutformning och möblering. Primära sittplatser, dvs bänkar och soffor bör placeras i torgets utkanter där människor hellre sitter än mitt på torget (sekundära sittplatser är trappor etc). I allmänhet finns det en uppehållszon längs rummets väggar där människor finner det behagligt att röra sig och från vilken man kan uppleva såväl torgrum som fasaddetaljer och där man får visst klimatskydd. Gehl visar också att det finns en klar tendens att välja den genaste gångvägen. Om diagonalvägen över torget är genast utnyttjas den även om man tvingas t ex gå ner och upp över ett försänkt parti i torgets mitt.

De här refererade teorierna har med ett undantag förts fram av arkitekter och intresset har också huvudsakligen varit knutet till torgets estetik och fysiska miljö. Men också samhällsvetare och psykologer har arbetat med teorier om stadsrummen och då främst med utgångspunkt från hur människor upplever och använder dem. För sådana teoribildningar hänvisas till bil. 1 och 2.

Många av de teorier som alltsedan Vitruvius dagar lagts fram om torgen tycks än idag meningsfulla och användbara. Följande föreställningar är dels hämtade ur arvegodset och dels framvuxna ur egna sporadiska intryck av olika torg. En del kan också härledas ur en tidigare studie av efterkrigstidens ytterstadstorg (Åström 1985). Tillsammans bildar de bakgrund och utgångspunkt för denna studie av innerstadstorg i skånestäderna.

Man kan till att börja med fråga sig om det traditionella torget, den uppåt öppna och klart avgränsade platsbildningen, fortfarande har någon uppgift att fylla i våra dagars samhälle. Studien av ytterstadstorgen antydde att dessa utnyttjas föga och tycktes upplevas mest som en yta man passerade för att komma in i varuhallen, sjukkassan eller biblioteket. På senare tid har också det inbyggda och därmed klimat-

skyddade torgrummet blivit allt vanligare, tillgängligt bara under verksamheternas öppettider. Den utvecklingen kan avläsas även inne i stadskärnorna, där den ena "gallerian" efter den andra nu öppnas. En annan konkurrent till innerstadstorgen är de nya gånggatorna som med sina sittplatser, uteserveringar och underhållning av skiftande slag blivit uppehållsytor i staden. Men trots allt är förutsättningarna för att torget skall leva vidare bättre i innerstaden än i ytterområdena.

Till stadskärnan kommer människor från hela staden och dess omland och torget blir en av mötesplatserna. Många av alla de som arbetar i centrum vill koppla av utomhus på lunchen, och den intensiva cityhandelns kunder behöver vila benen en stund. Torget blir då det mera livfulla komplementet till parkens grönska och lugn. En annan social funktion fyller framför allt stadens huvudtorg vid årligen återkommande festligheter och som samlingsplats för demonstrationer och manifestationer. Särskilt huvudtorget, "Stortorget", är vanligen gammalt och har spelat en viktig roll i stadens historia. Kring torget har de förnämligaste profana, ibland också kyrkliga, byggnaderna fått företräde. Det ställdes högre krav på husen där än på andra håll i staden och eftersom gedigna och påkostade hus brukar få en längre livslängd speglar torgets väggar oftast gångna tiders byggnadsskick och stilideal. Ibland finns också något historiskt monument ute på torget. Även om rumsupplevelsen ofta försvagats genom gatubreddningar och gatugenombrott är torgrummet ofta ett estetiskt värdefullt inslag i stadsbilden. Det stora rummet ger bättre möjligheter än gatan att uppleva vackra husfasader (samtidigt som fula sådana framträder starkare än i gatuperspektivet). Torget är i allmänhet också mera utsmyckat än övriga stadsrum. Det är vanligen här man finner stadens främsta skulpturverk och det är här fontänerna spelar.

Torget fyller vidare idag en uppgift som orienteringspunkt i den ofta svåröverskådliga innerstaden, för besökare och för de egna invånarna. Åtminstone något av innerstadstorgen har också kvar sin ursprungliga huvudfunktion, torghandel, om än i reducerad omfattning. Det finns de som mear att den på sikt kommer att försvinna helt från torgen. Men samtidigt tycks intresset för torghandel ha ökat på senare år. Med loppmarknader och ökad försäljning av konsthantverksprodukter har sortimentet också ökat. Ett rimligt antagande är därför att torghandeln kommer att finnas kvar under överskådlig tid.

Staden behöver ett eller flera torg och det är väsentligt att innerstadens historiska torgrum får leva vidare.

Torget är, med den definition det fått här, användbart för många olika ändamål. Men det är också uppenbart att dess fysiska gestalt kan underlätta eller försvåra en viss verksamhet. Ett relativt litet torg

med omfattande fasta arrangemang mitt på är svårt att utnyttja för t ex offentliga möten eller vissa slag av framträdanden.

Det finns ett samband mellan torgets utformning och dess användning.

De gamla måttreglerna för torgytans proportioner och förhållandet tvärmått-vägghöjd är otillräckliga som recept för ett skönt torgrum. Förmodligen har de i allmänhet inte heller legat till grund för de undersökta torgens proportionering.

Skala, proportioner, rumslighet, arkitektonisk inramning och inventarier ger tillsammans torgets fysiska miljö. Inget torg är det andra likt, varje torg har sitt ansikte. Också inslag som rent estetiskt kanske uppfattas som en skönhetsfläck kan bidra till att göra detta ansikte karaktärsfullt. Och det är viktigt, som Norberg-Schulz och andra visat, att det enskilda torgets karakteristiska drag bevaras under den ständiga förnyelseprocessen, eller i varje fall inte utsätts för en våldsam omdaning i ett stort svep, som gör att människor inte längre känner igen sitt torg.

Det är väsentligt att det enskilda torgets särdrag klarläggs och att dessa får vara utgångspunkt i den ofrånkomliga förändringsprocessen.

När bilen gjorde sitt intåg fick torgen en ny uppgift, de stora stenlagda ytorna blev parkeringsplatser. På senare tid har en del innerstadstorg befriats från parkeringsplatserna men i allmänhet finns trafiken kvar på de gator som löper utmed torgrummets väggar. Fram till bilåldern bildade hela ytan innanför omslutande byggnader ett sammanhängande golv i torgrummet, utan nivå- eller materialskillnader. Om dagens gator utmed torgväggarna befrias från fordons trafik, eller denna reduceras till viss behörig trafik, skulle det ursprungliga lugna och entydiga torgrummet kunna återskapas. Förmodligen kan dock någon av gatorna utan större nackdel hållas öppen för allmän biltrafik och på vanligt sätt utbildas med körbana. Det normalt fyrkantiga torget kan då få ett bilfritt golv fram till tre av väggarna och direkt kontakt med bottenvåningarnas verksamheter.

I bilsamhället har flertalet torg förlorat det sammanhängande golvet innanför omslutande väggar och rumsupplevelsen har försvagats. I första hand bör stadens kulturhistoriskt värdefulla torg återställas genom att det i huvudsak befrias från biltrafik.

Även om Rob Krier konstaterade att torget idag i stort sett förlorat sin gamla mening är en överdrift, har uppenbarligen de företeelser han nämner (bilism, privatisering genom bl a massmedia och ett minskat intresse för den offentliga miljön) bidragit till att försvaga utomhusaktiviteterna på våra torg. Krier menar att vi får acceptera överflyttningen till inom-

huslokaler, men att istället se till att byggnaderna kring torget i första hand utnyttjas för publika lokaler som drar till sig folk både dag- och kvällstid under veckans alla dagar. Vid torget placerades i äldre tid stadens främsta profana byggnad, rådhuset. Sedan dess har många andra offentliga byggnader tillkommit, som också har sin naturliga plats vid torget, men som inte alltid fått det: stadshus, bibliotek, teater- och konserthus, försäkringskassa, post. Utöver en medveten lokaliseringspolitik för offentliga byggnader skulle kommunala myndigheter för att aktivera torgrummet kunna underlätta och stimulera olika verksamheter ute på torget genom bl a el- och vattenförsörjning, uthyrningsstånd, monterbara estrader, lösa stolar och, inte minst, offentliga toaletter. Med bilfrihet, och mindre restriktiva bestämmelser än för närvarande, skulle torgrummets soliga sidor t ex bli en attraktiv plats för uteserveringar.

En befarad fortsatt försvagning av torgets traditionella funktioner kan motverkas genom en aktiv kommunal lokaliseringspolitik. Många av vår tids offentliga byggnader har, liksom tidigare rådhuset, sin naturliga plats vid torget. Vidare kan de traditionella verksamheterna ute på torget underlättas och stimuleras genom olika åtgärder.

I städer med flera torg bör, som redan Palladio framhöll, ett av dessa vara det representativa huvudtorget och ges en motsvarande benämning. Det kan vara befogat att åtminstone delvis bebygga andra torg som upplevs alltför stora eller att omvandla sådana som inte behövs för gängse torgfunktioner till en grön plats för vila, lek och avkoppling. En översiktlig torgplan bör utarbetas för innerstaden där torgens funktion och utformning klarläggs.

Städerna och stadsplanerna

De flesta skånestäderna är efter svenska förhållanden mycket gamla. Av Skånes tretton städer (tätorter som var städer när stadskommunerna avskaffades i början av 1970-talet) är nio från medeltiden, vilket innebär att andelen medeltidsstäder är ungefär dubbelt så hög som för landet i sin helhet. Skåne tillhörde Danmark där stadskulturen spred sig snabbare än i Sverige. Städerna växte upp på kronans mark och det var kungen som utfärdade stadsprivilegierna, eller upphävde dem när det föll honom in. Det skedde t ex för staden Luntertun vid Rönneåns utlopp i Skälderviken, där invånarna tvingades flytta in i nyanlagda, och strategiskt bättre belägna Ängelholm. På så sätt försvann fyra av de skånska medeltidsstäderna, men än idag minner storslagna torg i orter som Båstad och Åhus om deras forna köpstadsfunktioner.

Lund som är äldst åtföljdes något senare på 1000-talet av Helsingborg och efter ytterligare ett århundrade av Malmö. Danmark var då en stormakt med besittningar söder om Östersjön och när danske kungen definitivt satte stopp för vendernas härjningar utvecklades gamla fiskelägen vid syd- och östkusten till städer. Det var det nästan ofattbart rika sillfisket som initierade en tilltagande handel. Ute på Falsterbonäset blev de för sjöfarten gynnsamt belägna Skanör och Falsterbo från slutet av 1100-talet Skånes och hela Danmarks handelscentrum. I början av 1600-talet anlades av strategiska skäl den yngsta av de danska städerna i Skåne, Kristianstad.

Lund som blev ärkebiskopssäte för hela Norden var dansk stad under 650 år och hälften av de skånska städerna har varit danska åtminstone något århundrade längre än svenska. Sedan Skåne blivit svenskt avstannade urbaniseringen, många städer gick tillbaka och det dröjde mer än ett par århundraden innan städernas skara utökades. Först ett årtionde in på 1900-talet fick två av järnvägsknutpunkterna från 1800-talets mitt sina stadsrättigheter, Eslöv och Hässleholm, och de sista stadsrättigheterna i Skåne fick Höganäs på 1930-talet.

Ett snart tusenårigt stadsbyggande har gjort att de skånska stadskärnorna uppvisar ett urval av olika stadsplanetyper. Den typiska medeltidsplanens oregelbundna mönster finns väl bevarad i städer som Lund (sid 82), Ystad (sid 181) och Simrishamn (sid 171). De skånska stenhusen hade en mer konserverande verkan än den svenska trähusbebyggelsen men på många håll fick dock betydande stadspartier en mera regelbunden rutnätsplan när de återuppfördes efter de dansk-svenska krigens och stadsbrändernas förstörelse. I Kristianstad (sid 161) är stadskärnan utbyggd efter en heljuten renässansplan som undgått större ingrepp och som idag är unik för vårt land, och av de två järnvägsstäderna uppvisar särskilt Hässleholm (sid

152) en intressant stadsplan i järnvägsarkitekten Edelswärds anda.

Torgen

Städerna hade monopol på handeln fram till 1800-talets mitt då det gamla förbudet mot "landsköp" upphävdes. Kungen utfärdade stadsprivilegier för bosättningar som var lämpligt belägna för köpenskap, ofta en gammal marknadsplats, i syfte att få kontroll över handeln och skaffa sig inkomster. Förutom veckotorgshandel var det årliga eller halvårliga marknader där även utsocknes fick utbjuda sina varor. Också när kungen anlade städer av strategiska skäl, i Skåne Helsingborg och Kristianstad, var goda förutsättningar för handel en livsbetingelse.

Privilegierna gav staden en viss självstyrelse samt den eftertraktade torgrätten. "Torg" uppfattades mera som ett juridiskt-funktionellt än rumsligt begrepp, en betydelse som lever kvar i "torgdag". Torgrätten var begränsad till bestämda ytor i staden där den av kungen utfärdade "torgfriden" gällde, den profana motsvarigheten till "kyrkofriden", som innebar bestämmelser om skärpning av straffskalan. Hos hantverkare av olika slag kunde man beställa en del varor för avhämtning, men för övrigt försiggick handeln under bar himmel. I de tidigaste städerna blev det vanligen ett vidgat avsnitt av huvudgatan som tilldelades torgrätt och där salustånd, bodar och trafik hade att samsas om utrymmet. På 1200-talet introducerades emellertid efter kontinentalt mönster en främst för handel särskilt anlagd fyrkantig plats, "torget". Den lades ut centralt i närheten av kyrkan och utmed huvudgatan eller där två eller flera infartsgator möttes. Men det dröjde länge innan i de tidigaste städerna med en etablerad torggata fick något torg. I Lund fanns visserligen embryot till Stortorget redan tidigt, men ett från gatan klart urskiljbart torgrum fick staden först efter flera århundraden. Malmö fick inte sitt första riktiga torg förrän på 1500-talet och Helsingborg först ett århundrade senare.

Fram till 1800-talet hade städerna normalt ett enda torg, bara Malmö, Lund och Kristianstad hade två. Men så var också städerna små. År 1800 hade Malmö knappt 4.000 invånare och av övriga städer var det bara Landskrona, Lund och Ystad som hade mer än 2.000 invånare. Torgen utnyttjades tidigt också för annat än handel. I äldsta tider samlades invånarna till ting under bar himmel. Med få undantag byggdes sedan rådhuset vid torget och där stod spöpålen (spö- och skamstraffet avskaffades först i mitten av 1800-talet) och där verkställdes ofta dödsdomarna. Torget utnyttjades också för mindre makaber underhållning vid årliga festligheter och var länge platsen för information till stadens invånare.

I samband med 1800-talets kraftiga stadsutbyggnad anlades många nya torg, ofta för ett särskilt ändamål. Med stenbeläggning, belysning och bättre renhållning blev gator och torg nu attraktiva för rekreation och

umgänge. Torghandeln ökade och salutorgen blev fler och större, men de årliga marknaderna fick efterhand mindre betydelse för handeln och levde kvar mest som stora folkfester. De hygieniska kraven på torghandeln skärptes och man byggde saluhallar dit delar av livsmedelsförsäljningen hänvisades. Landets första stod färdig 1875 i Stockholm men i de skånska städerna dröjde det till tiden kring sekelskiftet, då Lilla torg i Malmö bebyggdes med en stor saluhall. Några år senare följde ståtliga saluhallsbyggnader på Sundstorget i Helsingborg och på Saluhallstorget i Landskrona samt vid Mårtenstorget i Lund, den enda som allttjämt utnyttjas som saluhall. Häst- och kreaturshandeln hänvisades till nya torg i ytterkanterna, mindre påkostade än de centrala.

Av dagens innerstadstorg i de skånska städerna är sju från medeltiden, ett par är från vardera 1500-, 1600- och 1700-talen, en tredjedel från 1800-talet och ungefär lika många från 1900-talet, varav fem från efterkrigstiden. Sju tidigare torg har blivit byggnadskvarter eller omdanats till grönytor eller trafik- och parkeringsplatser.

De förhållande att de skånska torgen i så stor utsträckning vuxit fram under danskt styre förefaller inte satt några väsentliga spår som gör att de avviker från torgen i andra landsdelar.

För de enskilda torgens historiska utveckling hänvisas till avsnittet "Torgbeskrivningar".

Torgens gestalt ändras ständigt, men i allmänhet är förändringen liten: en vägg får en ny fasad, golvet en annan beläggning, kanske ändras användningen etc. Även om varje sådan förändring är rätt obetydlig, gör de tillsammans att flertalet torg under loppet av ett människoliv får ett annat ansikte. Inte ens de arkitektoniskt eller historiskt mest värdefulla torgen undgår helt förändringsprocessen även om restriktioner gör att deras anletsdrag ibland kan leva vidare genom århundraden. Men det händer också att ett torg utsätts för en nästan total omdaning och på en gång blir ett annorlunda rum i staden. Den ständiga förändringen har varit påtaglig i arbetet med denna studie och trots att en del av det tidiga inventeringsmaterialet har korrigerats i slutskedet motsvarar måhända inte torgbeskrivningarna alltid situationen i alla detaljer.

Ungefär en femtedel av de skånska innerstadstorgen ser idag ut ungefär som de gjorde vid krigsslutet 1945. Helt oförändrade är dock bara de små torgen i Simrishamn, Fisktorget (sid 179) och Lilla torg (sid 177). Vid de övriga har en eller ett par byggnader rivits och då i allmänhet ersatts av någon nybyggnad och i ett par fall har en kiosk uppförts på torget. De nya husen är ibland föga anpassade till den gamla miljön, men har trots detta inte förändrat torgrummen i stort.

För torg med levande växtmaterial är förändringarna ofrånkomliga och särskilt trädkronornas tillväxt kan i ett längre perspektiv påverka torgrummets utseende. Hälften av de i stort sett intakta torgen hade vid krigsslutet träd, som förutom att de växt till sig under de gångna årtiondena, har kompletterats eller, på Rådhusorget i Landskrona, formklippts.

Fyra av fem torg har emellertid omdanats så mycket efter 1945 att de kan sägas ha fått en ny gestalt. Oftast har då både golv och väggar förändrats och inte sällan har hela väggar genom rivning och nybyggnad fått en annan skala och karaktär. Ibland är det en ändrad användning som gjort att torget disponerats om och försetts med annan beläggning och nya inventarier. Bara i ett par fall har emellertid den inneslutna torgytans storlek förändrats genom att omgivande byggnader rivits utan att nya uppförts. För Stortorget i Ängelholm (sid 134) har på så sätt en planterad del tillkommit, medan rivningar vid Stortorget i Simrishamn (sid 172) och Sundstorget i Höganäs (sid 148) istället resulterat i mera upplösta torgrum. Sundstorget i Helsingborg (sid 128) har fått en utökad torgyta genom att tidigare saluhall på torget rivits och Lilla Torg i Malmö (sid 58) har återskapats genom att en saluhall som sedan sekelskiftet upptog hela torgytan rivits. På några torg har smärre byggnader tillkommit. Gustav Adolfs torg i

Malmö (sid 61) har således fått en restaurangpaviljong och tre av stadens övriga torg, liksom Stortorget i Trelleborg, kiosker och gatukök. Vid vart tredje torg har efter rivning nya byggnader uppförts som, på gott och ont, medfört en förändrad torgmiljö. Hälften är offentliga byggnader, som med sin skala och arkitektur ansluter väl till befintliga förhållanden och genomgående är ett positivt tillskott i torgrummet. Den andra hälften utgörs av kvartersstora butiks- och kontorshus som genom sin höjd och de långa fasadernas slätstrukenhet medfört en rumsligt och arkitektoniskt påtagligt försämrad torgmiljö. Den senaste torgomdaningen har nyligen påbörjats på Stora Torg i Eslöv (sid 98) där en kontorsbyggnad som bildar vägg i söder nu byggs om till hotell med restaurant och konferenslokaler. Utmed fasaden mot torget anläggs en terrass med en 30 m bred trappa upp till andra våningens hotell- och restaurangentréer. I samband härmed skall torgytan omdisponeras, trafik och parkering på torget begränsas m m.

Närmare hälften av torgen har fått ny beläggning under efterkrigstiden, i allmänhet i samband med att torgytan omdisponerats och på ytterligare några har ett mindre parti fått en annan beläggning när t ex en skulptur rests på torget. På en handfull torg har kullersten bytts ut mot en annan och jämnare beläggning: betongplattor, smågatsten och i ett fall asfalt. På lika många har storgatsten ersatts med smågatsten eller betongplattor, och ett torg med smågatsten har asfalterats. De nya golven är, med undantag för de helt konstlöst asfalterade, omsorgsfullt utformade, i allmänhet mönsterlagda med olika eller olikfärgade material. Sedan torgen förlorat en del av sina tidigare nyttofunktioner har det under efterkrigstiden funnits en strävan att på olika sätt pryda torgrummen. Förutom att de fått mera påkostade och dekorativa beläggningar har den konstnärliga utsmyckningen ökat kraftigt. 1945 var det bara ett tiotal torg som hade skulpturverk eller fontäner, idag är det mer än dubbelt så många. Också vegetation har utnyttjats för att pryda torgen, men nyplantering av träd har varit föga omfattande och har inte ändrat torgens karaktär. Några trädader har tillkommit, befintliga har kompletterats och sjukdomsdrabbade träd ersatts. På några torg har rabatter för blommor och buskar anlagts och lösa planteringskärl har blivit allt vanligare under efterkrigstiden.

Torgens användning förändrades under de första efterkrigsdecennierna, främst p g a veckohandeln och marknadernas tillbakagång och biltrafikens våldsamma ökning. Med massbilismens framväxt under 50- och 60-talen fylldes torgen alltmer av bilar och utformades med tillfarter och markerade parkeringsplatser som fick uppta betydande delar av torgytan, ibland prak-

tiskt taget hela. Torg där handeln upphörde helt, Davidshallstorg i Malmö (sid 76), Saluhallstorget i Landskrona (sid 110) och Nytorget i Hässleholm (sid 158) byggdes om för huvudsakligen parkeringsändamål. Och på de torg där torghandeln alltjämt fanns kvar fick denna samsas med parkeringen, som dock i allmänhet begränsades under torghandelstid. Bara på några få torg var bilparkering förbjuden (Möllevångstorget i Malmö, Rådhusstorget i Landskrona, Lilla Torg i Kristianstad och Stortorget i Ystad), dock med bibehållna trafikytor utmed torgsidorna. Efterhand kom en reaktion mot bilmiljöns buller, avgaser, olycksfallsrisker och, inte minst, visuella intrång i vackra gamla torgrum. Positiva erfarenheter av gånggator har senare bidragit till en strävan att befria torgen från bilar. Sedan slutet av 60-talet har ytterligare fyra torg befriats från parkerade bilar. På Gustav Adolfs torg i Malmö (sid 61) har tidigare parkeringsplats blivit busshållplatser men på de andra torgen har man fått en bilfri yta, som på Drottningstorget i Malmö (sid 67) ansluter direkt till en av torgväggarna, på Stortorget i Lund (sid 84) till två och på Lilla Torg i Kristianstad (sid 167) till alla fyra väggarna. Det sistnämnda är det enda helt bilfria torgrummet bland de skånska förkrigstorgen ännu så länge, bortsett från tidsbegränsad distributionstrafik. Där trafiken fanns kvar på gatorna utmed torgrummets väggar blev "torget" en yta i mitten, avskild från butiker och andra verksamheter i de omslutande byggnaderna av ofta betydande trafikströmmar. Torgrummet splittrades också visuellt av de i förhållande till mittytan nedsänkta körbanorna, av vilka mer än hälften asfalterats, några redan före kriget. Bilfria ytor började, ibland något planlöst, åter fyllas men nu med sittplatser, planteringslådor, reklampelare, skyltar och kiosker. Kanske var det så att man hade blivit så van vid torg fyllda med bilar att den återerövrade luftigheten bedömdes som ett negativt inslag i stadsbilden. I äldre tid tilläts torget vara en stor stensatt yta, som fylldes av liv och rörelse bara på torg- och marknadsdagar och vid enstaka andra tillfällen.

Under efterkrigstidens omfattande stadsutbyggnad har ett stort antal torg anlagts i de nya stadsdelarna. I innerstaden har behovet av torg i allmänhet varit väl tillgodosett, men också där har nya tillkommit i samband med stenstadens utbyggnad eller vid förnyelse av äldre kvarter. Omkring 1945 anlades två större torg, Föreningstorget i Eslöv (sid 102) och Nya Torg i Ängelholm (sid 140) på öppna fält som tidigare använts som cirkusplats resp för kreaturmarknader. De utnyttjas nu huvudsakligen för parkering. Vidare har under 60- och 70-talen tre torg anlagts på tidigare kvartersmark: Rådhusstorget i Helsingborg (sid 131) och Rådhusstorget (sid 206) och Olof Palmes plats (sid

203) i Trelleborg. Det är små, intima torg för vila och avkoppling, Rådhusstorget i Helsingborg också för torghandel. Av de nya torgen har Föreningstorget och Olof Palmes plats (som från början hette Rosentorget) redan hunnit omdanas.

5 TORGEN IDAG

5.1 Läge i innerstadens trafiknät.

De gamla huvudtorgen anlades i stadens mitt vid huvudgatan, den stora infartsleden. Det var en naturlig lokalisering med tanke på torghandeln och de omfattande transportererna från omgivande landsbygd. Under 1800-talets och det tidiga 1900-talets stora stadsutbyggnad var det fortfarande utmed viktiga infartsleder de nya torgen placerades. Det kunde emellertid vara svårt att bereda plats vid huvudgatan för ett nytt torg i de mest centrala partierna och i Trelleborg anlades Stortorget vid sekelskiftet utmed en parallellgata till huvudstråket.

Utvecklingen under efterkrigstiden har medfört trafikregleringar av olika slag och ibland har den gamla huvudgatan blivit gågata. Men två tredjedelar av de studerade torgen passeras alltjämt av en betydande trafikled (se översiktsplaner i anslutning till torgbeskrivningarna). För det centrala huvudtorget, "Stortorget", är det så utom i Malmö och i Lund (där gatan är avstängd för allmän körtrafik i avsnittet vid torget). Av de tre mindre torgen som tillkommit sedan 1960-talet har Rådhusorget i Trelleborg anslutning enbart till en gågata medan de båda andra ligger vid huvudtrafikleder.

I städer som har lokal busstrafik finns hållplatser vid ungefär hälften av torgen och två av studiens torg är terminaler för regionala busslinjer. Vid några av torgen finns dessutom en taxistation.

5.2 Storlek, form och måttförhållanden

Torgens areal varierar från några hundra (Lilla Torg och Fisktorget i Simrishamn) till närmare 20 000 m² (Gustav Adolfs torg och Stortorget² i Malmö), men sju av åtta torg är mindre än 10 000 m² och genomsnittsarealen ligger kring 6 000 m². Vitruvius gamla tes att torgens storlek bör stå i proportion till stadens storlek och betydelse uppfylls rätt väl. Om man ser till enbart det representativa huvudtorget borde dock Stortorgen i Helsingborg och Lund vara något större och Stortorget i Trelleborg något mindre. Som sig bör har de två största städerna, Malmö och Helsingborg fler torg i innerstaden, åtta resp fem, än övriga städer som bara har två eller tre (Trelleborg har dock fyra sedan två torg tillkommit under efterkrigstiden).

Som resultat av tidigare gatusträckningar är ett par torg trekantiga och ett par trapetsformade, men för övrigt är de alla fyrkantiga och rätvinkliga (smärre avvikelser från den rätta vinkeln förekommer men upplevs inte på platsen). Nio av dessa är kvadratiska, och resten mer eller mindre avlånga. Men det är bara det mycket långsmala Stortorget i Helsingborg (sid 115) som överskrider Sittes rekommendation att längden inte bör vara mer än tre gånger bredden.

Vitruvius' skönhetsregel, att förhållandet mellan platsens bredd och längd bör vara 2:3, uppfylls av S:t Knuts torg i Malmö och mycket nära av ytterligare fem torg (Möllevångstorget i Malmö, Märtenstorget i Lund, Sundstorget i Helsingborg, Lilla torg i Kristianstad, Rådhusstorget i Skanör). Albertis idealproportioner, 1:2, har inget av torgen men några ligger tämligen nära (Davidshallstorg i Malmö, Stora Torg i Eslöv, Nya torg i Ängelholm).

Ungefär hälften av de rektangulära torgen kantas på alla fyra sidor av byggnader, som dock inte alltid sluter väggarna helt. Bortsett från några torg med bara en eller två väggar är resten bebyggda på tre sidor. Med ett par undantag avgränsas de senare av en trafikled med bakomliggande planteringar, kyrkogårdar och järnvägs- eller hamnområden. I Skånes åtta kuststäder är det bara Stortorget-Hamntorget i Helsingborg och det lilla Fisktorget i Simrishamn som har utblick över havet.

Förhållandet mellan väggarnas höjd och torgets tvärmått, som enligt den gamla tumregeln bör ligga mellan 1:3 och 1:6, är svårt att precisera för dessa innerstadstorg där hushöjderna varierar påtagligt. Bara Rådhusstorget och Gamla torget i Skanör med Falsterbo samt Davidshallstorg och S:t Knuts torg i Malmö har helt enhetlig vägghöjd, en resp fyra våningar. För ytterligare några är variationen bara en våning, men för två tredjedelar är den minst ett par våningar, för Lilla torg i Kristianstad från två till sju våningar. En grov uppskattning av genomsnittliga hushöjder för torg som inramas av byggnader på tre eller fyra sidor ger som resultat att kvoten för något mer än en tredjedel ligger inom tumregelns intervall. För ytterligare hälften så många gäller detta den ena riktingen bara. Förhållandet 1:3, som anses ge en stark men behaglig rumsupplevelse, har bara det nya Rådhusstorget i Helsingborg (sid 131). Övriga torg bortsett från det långsmala Stortorget i Helsingborg, är rymligare i förhållande till vägghöjden och mer än en tredjedel överskrider relationen 1:6, då torget enligt teorin tenderar att upplevas som ett fält istället för ett urbant rum.

Sammantaget kan sägas att de gamla proportioneringsreglerna mera sällan än ofta kan spåras i torgens gestalt. Bara en femtedel av relevanta torg har ytproportioner, och mindre än hälften förhållande mellan vägghöjd och ytmått, som motsvarar idealen. Det är andra faktorer som har bestämt torgens måttförhållande.

Inte heller finns det något entydigt samband mellan torgrummens proportioner och människors upplevelser av torgen enligt Küllers undersökning.

5.3 Golv, väggar och inredning

Förutom av skala och proportioner bestäms torgens fysiska miljö av golv, väggar och inredning. (Klimat-

förhållanden och trafikbuller som också kan påverka miljön behandlas inte närmare i denna studie).

Golv

De skånska innerstadstorgen bildar plana ytor utan markanta nivåskillnader eller mera påtagliga lutningar. På Stortorget i Simrishamn anar man dock lutningen mot havet och ännu mera på Stortorget i Helsingborg, som dessutom vid ena kortsidan nås från en betydligt högre nivå, med utblickar över torget, hamnen och Sundet. Härvidlag är Helsingborgstorget unikt, alla andra torg nalkas man på torgytans nivå.

Definitionsmässigt är torgens golv stensatt eller på annat sätt hårdgjort, ibland med enstaka inslag av gräs och rabatter. Eftersom torgytan upptar minst halva synfältet för den som vistas på torget får beläggningsmaterial och mönstereffekter stor betydelse för den fysiska miljön. Den belagda ytan underlättar olika verksamheter på torget, men kan därutöver utnyttjas för att markera gångriktningar över torget och platsen för särskilda aktiviteter på torget. (På kullerstensbelagda Lilla Torg i Malmö finns t ex en slät yta av granit för dans och liknande.) Med beläggningsmönster kan torgets skala påverkas, likartade material på gång- och körytor kan bidra till att hålla samman torget och förhöja dess rumsverkan. Beläggningsmönstret kan också förstärka torgets identitet och utnyttjas som ett smyckande element.

Fram till 1930-talet var kullersten den normala beläggningsmaterialen. Huggen sten, i form av storgatsten, sparades för körbanor och då vanligen med endast några meters bredd, samt för diagonala gångstråk över torgen. Kullersten och storgatsten bildade ett kontinuerligt golv och hela ytan mellan omslutande husfasader uppfattades som torget. Smala, upphöjda trottoarer utmed fasaderna blev närmast en slags fortsättning på husens socklar. Bara ett fåtal torg fick hel beläggningsmaterial av huggen sten. Först var Stortorget i Helsingborg på 1870-talet, följt av Stortorgen i Malmö, Lund och Ystad kring sekelskiftet. Under 1900-talets första årtionden fick ytterligare ett par torg tuktad stenbeläggningsmaterial, men nu med smågatsten som börjat ersätta den större stenen.

Idag finns kullersten kvar på en handfull torg (Tingstorget i Ängelholm, Lilla torg och Fisktorget i Simrishamn, Gamla torget i Trelleborg, Rådhusstorget i Skanör) och har tillkommit på två torg i samband med omdaning under efterkrigstiden (Lilla torg i Malmö, Gamla torget i Falsterbo). Några av dessa har infällda gångstråk och körbanor av storgatsten. Av de torg där kullersten ersatts av storgatsten över hela ytan är det nu bara Stortorget i Ystad som har kvar denna beläggningsmaterial. Tillsammans med Lilla torg i Simrishamn det enda torget där körbanor ligger på samma nivå som torgytan i övrigt.

Smågatsten är numera den vanligaste beläggningsmaterialen och finns på bortåt hälften av innerstadstorgen, lagd i segmentmönster eller, lika ofta, i mönster av olik-

färgad sten och i ett par fall i kombination med betongplattor. Sju torg har betongplattor som huvudmaterial, de allra flesta mönsterlagda med olikfärgade plattor eller med strängar av natursten, och ett torg har marksten av olikfärgad betong. På en tredjedel av de sten- eller plattbelagda torgen finns rabatter eller mindre gräsytor infällda i beläggningen.

Två torg är grusbelagda, Österportstorg i Ystad (sid 187) med ett nedsänkt parti av stenplattor i mitten och Gruvtorget i Höganäs (sid 144) med gångar av keramiska plattor, ortens produkt, och en plantering i mitten.

Några torg är helt asfalterade (Gustav Adolfs torg och Sundstorg i Helsingborg, Sundstorg i Höganäs, Nytorget i Hässleholm) och på ännu några fler är delar som utnyttjas för parkering asfaltbelagda. Redogörelsen för beläggningen avser den del av torgrummets golv som vanligen kantas av körbanor, ofta med ett avvikande beläggningsmaterial. Sedan 30-talet har alltfler gator asfalterats och idag är två tredjedelar av innerstadstorgens körbanor belagda med asfalt.

Kommentarer

Praktiskt taget alla förekommande beläggningsmaterial finns alltså representerade. Natursten i form av kullersten, storgatsten, smågatsten, plattor och större block, förtillverkade material i form av marksten, keramiska plattor och betongplattor och av platsgjutna beläggningar asfalt.

Enbart grå smågatsten över stora, tomma ytor ger ett föga inbjudande golv, ett exempel är Möllevångstorget i Malmö under de tider då det inte finns torghandel där. Med kullersten blir ytan intressantare, men oekvämare. Kombinationen kullersten och huggen sten för gångstråk och körbanor, som på Lilla torg i Malmö (sid 58), gör att kullerstensytorna blir måttligt stora och ger ett omväxlande och vackert golv som också associerar till äldre tiders torgutformning. Kullersten kan fört utnyttjas som hastighetsbegränsande beläggning för fordonstrafik. (Detta har man nyligen använt sig av i Simrishamn där ett tidigare asfalterat gatuavsnitt efter klagomål från de boende belagts med kullersten för att dämpa bilarnas framfart.) Också storgatsten ger en mera tilltalande yta än smågatsten, särskilt när den, som på Stortorget i Ystad, blivit vackert blanksliten genom åren. Andra behagliga torggolv är de mönsterlagda med inslag av olikfärgat eller annat material, t ex vit och svart smågatsten eller betongplattor och natursten. De tristaste golven är helt asfalterade, samtliga i materialets odeciderade gråton.

Särskilt med tanke på synskadade bör gångstråk över torget, fria från stolpar och andra hinder, markeras med hjälp av beläggningen.

Fram till bilåldern hade torgen en beläggning som i samma plan täckte hela ytan innanför de omslutande

väggarna, vilket gav ett sammanhållet och rumsligt starkt torg. Som tidigare framhållits löper idag ofta körbanor utmed omgivande byggnader och "torget" har blivit en yta i mitten, avskild från butiker och andra verksamheter av trafikströmmar. Också rumsupplevelsen försvagas av de i förhållande till torgytan nedsänkta och ofta asfalterade körbanorna. En angelägen uppgift är att försöka återvinna det sammanhållna torgrummet genom att befria det från allmän körtrafik på åtminstone tre av sidorna och att låta torgbeläggningen fortsätta fram till väggarna. Förutom Lilla Torg i Kristianstad är det ännu så länge bara på Lilla torg i Malmö (sid 58) detta har lyckats. Dessa två torg är också enligt undersökningen om hur människor upplever torgen de mest uppskattade. Liksom viss nyttotrafik brukar tillåtas på gågator, vanligen under några morgontimmar, bör också det "bilfria" torget vara öppet för sådan, ibland kanske kanaliserad genom markeringar i beläggningen eller med hjälp av pållare.

Väggar

I allmänhet omges torgen av sluten kvartersbebyggelse på tre eller fyra sidor som bildar torgrummets väggar. I innerstaden är väggarna mera omväxlande än i de nya ytterstadstorgen som saknar inslag av äldre tiders ofta rikare formspråk. Som framgår av tidigare avsnitt om torgens form och måttförhållanden brukar byggnadernas höjd variera vilket ger livfulla och, om inte variationen är alltför våldsam, behagliga torgrum. Antalet våningar liksom arkitekturen kan berättas om husens ålder och om markutnyttjande och teknik under olika epoker. Våningsantalet har ökat successivt sedan mitten av 1800-talet fram till 1970-talet då en ny syn på miljöhänsyn och exploateringsgrad började vinna insteg. Inte bara i höjddet utan också horisontalt växte huskropparna och oftast har ett par rivna hus, ibland flera, ersatts av en enda nybyggnad, inte sällan så lång att den upptar en hel vägg. En förändrad syn på stadsförnyelse har nu ibland medfört, som t ex vid Gustav Adolfs torg i Malmö, att en 1800-talsbyggnad rivits varefter den ursprungliga fasaden mot torget återuppförts i autentiskt skick. I äldre tid var det närmast självklart att stadens förnämsta profana byggnad, rådhuset, skulle ligga vid torget, det var ju också där den framträdde bäst i stadsbilden. Det hände också att rådhusbygget gav anledning att anlägga ett torg. Idag är det bara de tre yngsta städerna samt Trelleborg som inte har en gammal rådhusbyggnad vid huvudtorget. Bankpalatsen från årtiondena kring sekelskiftet byggdes också, när det var möjligt, vid huvudtorget där deras tyngd och storlagenhet kunde komma till sin rätt. I nästan alla de skånska städerna finns det bankbyggnader (några med ändrat innehåll) där, som ofta genom volym och påkostade stenfasader konkurrerar med det gamla rådhuset.

Sedan rådhusbyggandets tid har ett stort antal andra offentliga byggnader tillkommit, av vilka flertalet med fördel skulle kunna ligga vid torget: teatrar, museer, konsthallar, bibliotek, tingshus, stadshus. Men bara i något mer än hälften av skånestäderna ligger en, eller ibland ett par, av dessa vid något av stadens torg, därav gott och väl en tredjedel vid huvudtorget. Av teatrar, som skulle kunna aktivera torget kvällstid, varav tre stadsteatrar från efterkrigstiden, ligger ingen vid ett torg (i Lund kommer dock en av stadens fria teatrar att flytta in i en ombyggd banklokal vid Stortorget). Bostäderna har blivit färre, särskilt kring de större städernas huvudtorg där de ersatts av kontor och liknande. Det innebär att väggarnas övre delar blivit mörkare under kvällstid, men viktigast för torgmiljön är ändå vad som händer i bottenvåningarna. Oftast upptar butiker och liknande merparten av fasaderna. Ytterstadstorgens dominerande varuhallar med sina slutna fasader förekommer bara undantagsvis vid innerstadens torg och i allmänhet rör det sig om mindre eller medelstora butiker med intresseväckande skyltfönster. Postkontor och systembolag finna bara på ett fåtal torg, liksom expeditioner för arbetsförmedling, sjukkassa och liknande, medan de ymnigt förekommande banklokaler ibland tar upp en betydande del av bottenvåningarna. På hälften av torgen finns vidare restauranter, konditorier eller hamburgerbarer, ibland ett par tre stycken. Något mer än hälften har uteserveringar sommartid, ofta dock i ringa omfattning.

Kommentarer

Det är på torget man på ett helt annat sätt än i gaturummet kan få en överblick över omgivande kvarterersbebyggelse. I gångna tider ställde man höga krav på hus som byggdes vid torget och det är många äldre byggnader som genom att de är gedigna och vackra fått leva vidare där. Det är väsentligt att också vi är rädda om dessa torgväggar, som i ett panorama speglar olika epokers byggnadsskick och ideal. På Gruvtorget i Höganäs finns plattor på de gamla husen som berättar om deras historia, något som man gärna skulle se mera allmänt.

Med minskad torghandel m m är det vidare viktigt att verksamheter som kan aktivera torgrummet inryms i byggnaderna kring torget. Särskilt angeläget är det att få dit sådana som är igång när butiker och liknande är stängda, främst lokaler för kultur- och nöjesliv. Restauranter och andra näringställen bör i första hand placeras i soliga, och inte alltför trafikbelastade lägen som ger förutsättningar för uteserveringar. Om trafiken begränsas skulle sannolikt också butikerna öppnas mera mot torget och exponera sina varor där, som man nu gör på gågatorna.

Inredning

Med inredning avses här fontäner, konstverk, sittplatser, belysning, mindre byggnader och fasta arran-

gemang för olika verksamheter samt vegetation som inryms i torgrummet.

Avbildningar från gångna århundraden och från fotografikonstens barndom visar torg där i allmänhet stadsbrunnen och kanske en eller annan trädrad är de enda inslagen. När det kommunala vattenledningsnätet byggdes ut under senare delen av 1800-talet försvann efterhand de gamla brunnarna med sina ofta utsirade överbyggnader. (I Simrishamn fanns en sådan kvar ännu på 1940-talet och på några torg har man bevarat gamla gjutjärnspumpar.) Istället började man pryda torgen med fontäner och skulpturverk. I de skånska städerna inleddes detta kring senaste sekelskiftet med Börjessons ryttarstatyer, Karl X Gustav på Stortorget i Malmö och Magnus Stenbock i Helsingborg. Idag är det bara ett tiotal torg som saknar såväl fontäner som skulpturverk. Några av konstverken har tillkommit på privata initiativ, genom medel som samlats in av föreningar. I t ex Trelleborg har såväl "Sjöormen" på Stortorget som brunnen på Gamla Torget bekostats av Torgfestkommittén genom årligen återkommande torgfester. Oftast har man vänt sig till välkända inhemska skulptörer för inköp eller beställning. I några fall har lokala konstnärer anlåtats och på Stortorget i Lund är upphovsmannen en internationell storhet. Bara undantagsvis, den skulptur som restes på Stortorget i Simrishamn härom året är ett exempel, har konstverket tillkommit efter tävlingar. Bara ett fåtal anknyter till lokala förhållanden som Milles "Sjöfartsgudinnan" på Hamntorget i Helsingborg eller Ebbes "Arbetets ära" på Möllevångstorget i Malmö, arbetarrörelsens traditionella torg. Och på brunnskaren berättar relieferna om torgens historia.

Det finns träd på nästan alla de skånska innerstadstorgen. Bara Rådhusorget i Helsingborg (sid 131), Stortorget i Ystad (sid 182) och de två småtorgen i Simrishamn är utan. I Helsingborg därför att torget är underbyggt. Oftast står de i rader som skiljer den inre torgytan från körbanor, men vart femte torg har mer eller mindre fritt placerade träd på torgytan, ibland i kombination med trädrader utmed torgets kanter. På Gustav Adolfs torg i Malmö (sid 61) och Clemenstorget i Lund (sid 93) domineras torgrummet av träden och också Gruvtorget i Höganäs (sid 144), Gamla Torget i Trelleborg (sid 195) och Rådhusorget i Skanör (sid 212) präglas av mäktiga trädkronor. Närmare hälften av torgen har träd utmed en eller två sidor, hälften så många utmed tre eller fyra. Träd-rader på två eller tre sidor bidrar till att ge torget en riktning och på Drottningtorget i Malmö (sid 67) och Rådhusorget i Landskrona (sid 106) har torgrummet genom trädrader på tre sidor utmed rik-tats mot en betydelsefull byggnad, ett gammalt rådhus resp stadens rådhus. I Landskrona är träden starkt formklippta med sammanväxta kronor och bildar ett rum i det större torgrummet, men på övriga torg upplevs

träden mera som radställda solitärer i ett av byggnader inramat torgrum. Lind är det vanligaste trädslaget och finns på hälften av torgen med träd, i några fall blandad med andra trädslag. Alm, som på gamla almsjukan nu lever ett farligt liv, finns som enda trädslag på en handfull torg och blandad med andra på ungefär lika många. Hästkastanj, lönn, pil och rönn finns också representerade, däremot saknas de uppsvenska trädslagen, björk, gran och tall på de skånska torgen. De sydlandska mulbärs- och valnötsträd som fanns en gång i tiden är borta, men i vår tid har några torg fått plataner (Stortorget i Malmö, Clemenstorget i Lund, Lilla Torg i Kristianstad och Österportstorg i Ystad). Några torg har också mera omfattande gräsmattor och planteringar och får till en del parkkaraktär, som Gustav Adolfs torg i Malmö (sid 61). Men normalt är träd och växter i planteringskärl det enda vegetationsinslaget och den byggda miljön får prägla torget. De nya förortstorgens numera så vanliga upphöjda planteringsrabatter med murade eller gjutna väggar som splittrar torgrummet, har bara undantagsvis nått de gamla innerstadstorgen. Men flyttbara planteringskärl finns på de flesta innerstadstorgen. Med sina blommande växter är de sommartid ett värdefullt tillskott i torgmiljön, men ofta får de stå kvar över vintern och blir då ett trist och skräpigt inslag.

Att gator och torg skall vara väl upplysta efter mörkrets inbrott är idag självklart, men fram till början av 1800-talet saknades praktiskt taget offentlig belysning och den som skulle ge sig ut fick bära med sig en lykta. Enstaka oljelampor började ersättas med fotogenlyktor på 1830-talet och gatubelysningen blev en kommunal angelägenhet. Kring århundradets mitt byggdes de första gasverken och några årtionden senare hade de större och medelstora städerna fått gaslyktor. I mindre städer förblev fotogen energikälla tills elbelysningen kom, påskyndad av första världskrigets fotogenbrist. Såväl gas- som fotogenlyktor måste tändas och släckas för hand och lyktstolparna blev med detta omständliga förfarande både låga och glest utplacerade. Varje lykta bildade en ljusö som med den varma ljusfärgen gav intressanta och stämningsfulla, om än något dunkla, ljusförhållanden. Ljusstyrkan höjdes när elektriciteten kom, men kvar fanns de låga stolparna och det varma skenet, nu från glödlamporna. Torgbelysningen bestod av gatlyktor på trottoarerna utmed torgväggarna, på många torg kompletterade av en eller ett par tre mera utsirade kandelabrar på torgets mitt. Under efterkrigstiden har glödljuset ofta ersatts av mera ekonomiska urladdningslampor med blåvitt kvicksilverljus eller dystert gulrött natriumljus. Samtidigt har de gamla lyktstolparna ersatts av hängarmatur eller, det vanliga på torgen, höga

belysningsstolpar utformade för att ge ett jämnt utspritt ljus i torgrummet. På gott och väl hälften av de skånska innerstadstorgen finns idag dessa belysningsstolpar, i några fall kombinerade med lägre av traditionell typ med glödljus. Knappt en femtedel av torgen har genomgående sådan belysning som brukar förknippas med en god fotgängarmiljö. Ibland är det då gatlyktor av äldre typ, ibland moderna standardbelysningar och i enstaka fall sådana som utformats speciellt för ett visst torg. På några torg (Drottningtorget i Malmö, Stortorgen i Lund och Helsingborg, Rådhuset i Landskrona och Tingstorget i Ängelholm) finns gamla kandelabrar eller graciösa belysningsstolpar från seklets barndom bevarade. Till intressanta ljuseffekter bidrar också fasadbelysningar på rådhusen i Landskrona och Skanör och på Ivar Tengboms ståtliga vattentorn i Trelleborg.

Att det bör finnas sittplatser på ett torg, medborgarnas gemensamma uterum, förefaller självklart. Ändå visade den tidigare nämnda inventeringen av ytterstadsdelarnas torg att sådana saknades på mer än vart femte torg. Så illa tycks det nu inte vara i innerstaden och av de skånska innerstadstorgen är det bara Drottningtorget och Möllevångstorget i Malmö samt Nytorget i Hässleholm som inte är utrustade med bänkar eller parksoffor. För ytterstadstorgen kunde konstateras att de torg där det fanns systembolag praktiskt taget alltid saknades sittmöjligheter. Rädslan för det s k A-laget är enligt uppgift orsak till att Drottningtorget med sitt systembolag saknar sittmöjligheter.

På ett tiotal torg finns mindre byggnader som innehåller gatukök, pressbyråkiosker, expeditioner för lokaltrafiken och i ett par fall offentliga toaletter. På Gustav Adolfs torg i Malmö (sid 61) finns dessutom en restaurantpaviljong. Kiosker och gatukök lider av trista och skräpiga baksidor, som de dessutom i ett par fall vänder mot torgytan. Men på Stortorget i Malmö (sid 53) har det gamla lådaktiga gatuköket helt nyligen ersatts av en arkitektoniskt livfull paviljong utan någon markant baksida. Särskilt sommartid finns det också tillfälliga kiosker och liknande på torgen och då fylls det lilla Fisktorget i Simrishamn (sid 179) av en demonterbar träkonstruktion för uteservering.

Med hänsyn till bl a torghandel och olika evenemang på torgen bör det finnas offentliga toaletter där. Det är dock bara ett dussin torg som har sådana, ytterligare hälften så många har toaletter på hyggligt gångavstånd, men oftast dåligt skyltade. Av de som finns på torget är en tredjedel underjordiska och resten inrymda i en kioskbbyggnad eller i någon av de omgivande byggnaderna. För många rörelsehindrade är de underjordiska toaletterna otillgängliga och med sina trånga, mörka trappor är de allmänt otrevliga. I

Ängelholm har man också nyligen ersatt Stortorget underjordiska med toaletter i gatuplanet, tillgängliga från en portik genom en av de omgivande byggnaderna.

Kommentarer

I allmänhet har konstverken bidragit till att ge torgen en identitet. De allra flesta tycks också vara uppskattade och sittplatser intill dem är synbarligen omtäckta. Där skulpturen har sockel sitter man också på den. Konstverkens placering och inramning är nästan genomgående omsorgsfull (men på Stortorget i Hässleholm är det synd att den vackra flickan vänder baksidan mot torget). Beklagligt är emellertid att uppgift om konstverkets namn och upphovsman rätt ofta saknas.

Om skulpturerna och vattenkonsterna är värdefulla tillskott till torgmiljön så gäller detta för spegeldammarna bara sommartid. Under vinterhalvåret är de tömda på sitt vatten och trista och skräpiga. Förmodligen skulle de kunna utnyttjas som ett positivt inslag också under vintern, som exempelvis på Stortorget i Östersund, där man enligt uppgift (Landskap 3/4 1986) genom förhöjda fontänstycken låter vattnet bilda en isstod vintertid.

Träden fyller många uppgifter på torgen, de ger mjukhet i stenmiljön och ett intressant ljusspel, med särskilt av äldre uppskattad skugga eller halvskugga. Rätt utnyttjade kan de liksom konstverken bidra till torgets identitet och valet av trädslag kan också i viss mån motverka utplånandet av regionala särdrag i vår tids arkitektur. Även om de studerade torgens träd tämligen väl motsvarar det sydsvenska sortimentet kunde kanske de typiskt skånska trädarterna få framträda starkare.

Torgens belysning är som sagt i stor utsträckning av trafikledstyp. Höga stolpar, ofta med snedställda armar som också dagtid avtecknar sig fullt mot himlen, och med en obehaglig ljuskvalitet. På Hamntorget i Helsingborg (sid 115) är effekten av de höga stolparna förödande för Milles sjöfartsgudinna. För åtminstone hälften av torgen är belysningen miljömässigt otillfredsställande och tycks ha tillkommit utan estetiska övervägande, och inte sällan med en till synes tillfällig blandning av olika typer. Gamla gatlyktor, och nygjorda efterbildningar, är allmänt uppskattade. På torg där man med olika medel sökt bevara eller återställa en gammal miljö är de en naturlig del i helheten, men på andra håll kan de framstå som något främmande. När förhoppningsvis torgen efterhand befrias från trafikledsbelysningarna skulle man gärna se att också vår tids formspråk och material får träda fram i den nya och miljövänligare belysningen. Ett föredömligt exempel är Lilla Torg i Kristanstad (sid 167).

De för ett torg så viktiga sittmöjligheterna bör kunna tillgodose varierande önskemål. Enkla sittbräden för en kort stunds vila och bekväma, av typen park-

soffor, för avkoppling och umgänge. Det bör finnas sittplatser både i sol och skugga, placerade så att de ger största möjliga lugn eller så att sittande kan överblicka och ta del av livet på torget. Också för att ge bästa möjligheter för olika verksamheter på torget är det en fördel att sittplatserna koncentreras till torgetans kanter. Ofta, men långt ifrån alltid är sådana krav tillgodosedda. En häpnadsväckande placering finns på Stortorget i Simrishamn (sid 172) med sittplatser omedelbart in på raden av parkerade bilar.

Pressbyråkiosker och gatukök är ofta med sitt skamfilade yttre ett missprydande inslag i torgrummet. På Stortorget i Helsingborg togs en sådan nyligen bort, en åtgärd som manar till efterföljd. Det är verksamheter som hör torgen till, men de skulle med fördel kunna inrymmas i omgivande byggnader, särskilt då dessa ansluter direkt till torget.

Innerstadens torg är, till skillnad från många ytterstadstorg, praktiskt taget alltid välskötta och beläggningar och inredning är av hög kvalitet. Vandali- sering tycks också vara mindre vanlig än på ytterstadstorgen, förmodligen därför att de centrala tor- gen är betydligt mer befolkade, kanske också på grund av äldre material och flitigare underhållsarbete. Rätt ofta möter man emellertid galvaniserade järnstolpar för belysning och trafikskyltar, liksom räcken, som flera år stått omålade. På många torg är floran av trafikskyltar dessutom visuellt störande.

5.4 Aktuella omdaningsplaner

För mer än en tredjedel av torgen finns publicerade, om än inte alltid beslutade, förslag till förändring- ar av fysisk miljö och användning. Ett tiotal torg föreslås få trafikbegränsningar: parkering på torget skall reduceras eller helt tas bort, ett par körbanor läggs igen etc, och Tingstorget i Ängelholm föreslås bli helt bilfritt. På några torg avses trädraderna kompletterade, ett par torg föreslås få en fontän eller skulptur, ett par en estradbyggnad och Mölle- vångstorget i Malmö sittplatser och en ny kioskybyggnad med toaletter i markplanet. För fyra torg finns planer på mera omfattande förändringar, i samtliga fall som resultat av arkitekttävlingar där torgets ordnande ingått i tävlingsuppgiften. Det ödsliga Föreningstorget i Eslöv skall således få parkkarak- tär, till glädje särskilt för de kringboende. I Helsingborg föreslås att det likaledes trista Sundstorget till betydande del bebyggs och att resten, befriat från bilar, utnyttjas för torghandel. Också Hamntorget föreslås omdanat genom att nuvarande bussterminalen reduceras och ett bilfritt "fintorg" utbildas i anslutning till vattnet. Och i Höganäs avses Sundstorgets sedan 60-talet upplösta torgrum återskapat genom biblioteks- och servicebyggnader som inramar ett praktiskt taget bilfritt torg.

Kommentarer

Samtliga dessa omdaningar innebär påtagliga förbättringar och några av dem skulle om de förverkligas göra att idag helt otillfredsställande torgmiljöer förvandlas till vackra och månganvändbara stadsrum.

5.5 Förvaltning m m

De studerade torgen ligger alla på mark som ägs och sköts av kommunen och har i stadsplanen beteckningen "Allmän plats". Så har det varit sedan gammalt och det är alltså det normala för våra innerstadstorg. För de torg som tillkommit under de senaste årtiondena ute i de nya stadsdelarna är torgens status inte lika entydig. Det har uppskattats att hälften av dessa ligger på kvartersmark och förvaltas av företag som äger kringliggande bebyggelse, rätt ofta ett kommunalt bostadsbolag (Åström 1985). I t ex USA har det blivit vanligt också i innerstaden att privata fastighetsägare anlägger och sköter en "plaza", öppen för alla, mot en högre byggnadsrätt på resterande mark. Det förefaller inte osannolikt att privatägda torg kan komma att anläggas i våra innerstäder i samband med omfattande kvartersförnyelse. Iroligare är dock att dessa utbildas som inomhustorg, och därmed förlorar en betydande del av sin offentlighet.

De offentliga torgen förvaltas av kommunernas gatunämnder och gatukontor (tekniskt kontor, byggnadskontor). I hälften av de skånska städerna har dessa en parkavdelning med stadsträdgårdsmästare eller parkchef, i ytterligare några städer finns separata parkförvaltningar. Det är gatunämnden som beslutar om torgens utformning, men åtskilliga andra organ och myndigheter påverkar torgens fysiska och sociala miljö: byggnadsnämnden (stadsplan och byggnader), energiverket (belysningen), fritidsnämnden (aktiviteter), polisen (tillstånd) etc. Som planverket framhållit (Hela gatan 1987) har gatunämnden en besvärande dubbelroll, som förvaltare av torgen och som sektororgan för trafikfrågor m m samtidigt som helhetssynen kommer i kläm genom ideliga förändringar efter förslag från många olika kommunala organ.

Torgens hantering i den kommunala apparaten har inte undersökts närmare i denna studie, men sporadiska intervjuer tyder på att samarbetet mellan olika organ ibland är bristfällig och att särskilt estetiska aspekter får mindre tyngd. Nya belysningar har t ex satts upp eller en skulptur har placerats ut utan att stadsarkitekten har fått tillfälle att yttra sig. Tyvärr är det också så att stadsförnyelsens subventionerade statliga lån inte står till förfogande vid förnyelse av de offentliga stadsrummen, som får bekostas av det anslag gatunämnden har för sin verksamhet. Tänkbart är väl att butiksinnehavare och andra rörelseidkare kommer att vara med och betala torgens omdaning i framtiden, som de på sina håll gjort när gågator har anlagts.

Fram till 1 juli 1987, då den nya plan- och bygglagen trädde i kraft, stod torgens utformning och inredning utanför byggnadslagstiftningen. Med plan- och bygglagen öppnas nu nya möjligheter för byggnadsnämnden att ge bindande anvisningar för torgens gestaltning. I lagen sägs bl a att allmänna platser i skälig omfattning skall ordnas på sätt som är lämpligt med hänsyn till stadsbilden och kulturvärden på platsen och så att de kan användas av personer med nedsatt orienterings- eller rörelseförmåga. När kommunen är huvudman skall torgets användning och utformning nu anges i detaljplan och i andra fall ger lagen kommunen möjlighet till detta. Bindande anvisningar om torgets gestaltning kan också införas i områdesbestämmelserna, t ex om beläggning i samband med ombyggnad och att belysningen skall vara glödljus etc. Sådana anvisningar kan sedan överföras till detaljplanen när denna upprättas. Byggnadsnämnd och stadsarkitektkontor (motsvarande) bör därmed kunna få ett bättre grepp över torgens gestaltning i fortsättningen. Genom att användning och utformning tas upp i områdesbestämmelserna och detaljplaner kommer förhoppningsvis också den hittills bristfälliga dokumentationen av torgens utveckling att förbättras avsevärt till fromma för bl a framtida forskning inom stadsbyggnadsområdet.

För bedömning av hur människor upplever torgen utvaldes tio torg med varierande fysisk miljö och användning. Variationerna avsåg förhållanden som beräknades vara av betydelse för upplevelsen: storlek, slutenhet, bebyggelsens skala, ålder och karaktär, trafikförhållanden, vegetation och inredning samt aktiviteter på och kring torget. Docent Rikard Küller vid Miljöpsykologiska enheten genomförde sedan med hjälp av slumpvis utvalda försökspersoner en semantisk miljöbedömning av torgens fysiska och sociala miljö (Bil 1). Denna gjordes under sommartid, och för hälften av torgen också på vintern.

I sin sammanfattning av sommarundersökningen konstaterar Küller att torgens fysiska miljö upplevs som ganska traditionell, inte särskilt variationsrik men heller inte enformig samt mer öppen än sluten. Överlag upplevs den fysiska miljön som trivsamt och det sociala klimatet som vänligt.

Vinterundersökningen visar, inte förvånande, att torgen då upplevs mindre trivsamma och den sociala miljön mindre vänlig. Den lägre sociala vänligheten är den största och mest allmängiltiga förändringen från sommar till vinter, men Küller påpekar att skillnaden totalt sett är tämligen liten mellan sommar- och vinterbedömningarna och i förhållande till torgens gestaltning av underordnad betydelse för upplevelsen. En intressant skillnad finns för det fysiskt splittrade Clemenstorget i Lund (sid 93), där upplevelsen av helhet ökar vintertid. Det kan bero på att de avlövade trädkronorna inte längre splittrar torgrummet och döljer väggarna och att undersökningstillfallets is- och snöbeläggning utplånar skillnaden mellan gräs- sten- och asfaltytor. (Förre stadsträdgårdsmästaren föreslog för några år sedan att hela torgytan skulle stensättas för att återge Clemensstorget dess helhetsverkan).

Küller påvisar vidare en del samband mellan upplevelsen av den fysiska miljön och det psykosociala klimatet på torgen. Det finns till exempel ett högt samband mellan den fysiska miljöns komplexitet (variationsrikedom) och upplevelsen av social intensitet och mellan rumslighet och det sociala klimatets vänlighet. Ju mer slutet torgrummet är desto vänligare upplevs den sociala miljön. Också den fysiska miljön upplevs som trivsammare, men här är sambandet inte fullt så starkt.

Även inbördes samband mellan den fysiska miljöns faktorer har tagits fram. Av särskilt intresse i detta sammanhang är att det inte finns något samband mellan komplexitet och trivsamhet och att sambandet kraftfullhet och trivsamhet är negativt.

I undersökningen jämförs vidare inventerade förhållanden med försökspersonernas upplevelse av torgen. Det finns bl a en tendens till samband mellan torgens grad av grönska och faktorn trivsamhet. Ett betydligt

högre samband finns mellan bevarandegrad (förekomst av byggnader m m som kan ge association till torgets historiska utveckling) och bl a affektion och social intensitet, vilket kan tolkas som att människor dras till och hellre uppehåller sig på torg som speglar äldre tiders material och formspråk. Küller understryker att bland de valda parametrarna (grönska, storlek, bevarandegrad, klimat, trafikbuller) är bevarandegraden den som haft störst inverkan på upplevelsen av torgens fysiska miljö. Det finns inget signifikativt samband mellan torgets fysiska trivsamtet och sociala vänlighet å ena sidan och torgets storlek, klimatförhållanden och trafikbuller å den andra.

Tilläggas kan att de gamla reglerna för proportioner och förhållandet tvärmått - vägghöjd inte haft någon betydelse för försökspersonernas upplevelse av torgen.

Av de egenskaper som skattats i bedömningen är "trivsamtet" för torgens fysiska miljö och "vänlighet" för den sociala av särskilt intresse. Tillsammans kan dessa faktorer anses ge ett mått på människors uppskattning av torgen. De tycks också hänga samman: de torg som bedömts fysiskt mest trivsamma har också den vänligaste sociala miljön. (Ett torg kan givetvis uppskattas högt, t ex genom sin storslagenhet eller historiska betydelse utan att det därför upplevs som trivsamt och vänligt).

Trivsamt fysisk miljö

Samtliga torg bedöms i de semantiska skalorna som mera trivsamma än otrivsamma. De i särklass högsta värdena för trivsamtet får Lilla torg i Malmö (sid 58) och Lilla Torg i Kristianstad (sid 167). Deras värden för alla andra egenskaper, utom för kraftfullhet, ligger samtidigt över genomsnittsvärdena. För att få svar på frågan varför just dessa torg upplevs som allra mest trivsamma kan det till att börja med konstateras att de båda kännetecknas av:

- bilfrihet (för Malmötorget dock begränsad trafik utmed en sida) och direkt anslutning till gågator
- rektangulär planform med relativt små mått
- fast inramning av sluten kvartersbebyggelse med tämligen små öppningar i hörnen
- väggar som till övervägande del består av äldre och måttligt stora hus (en vägg i båda fallen är dock avvikande storskalig)
- "vänliga" väggar med ett rikt urval butiker m m i direkt kontakt med torgytan och med uteskyltning och uteserveringar på denna
- stenstadsmiljö med vegetation begränsad till strikta trädtrader utmed en eller två sidor samt planteringskärn med låga växter
- genomtänkt och omsorgsfullt detaljutformad möblering med sittplatser, fontäner och skulpturverk
- belysningens skala och ljuskvalitet anpassad till gångmiljön

Av dessa egenskaper är det kombinationen av bilfrihet (med de gestaltningsfördelar denna ger), måttlig skala och vänliga väggar som skiljer de två torgen från alla övriga. Rådhusorget i Trelleborg är bilfritt och litet men saknar de vänliga väggarna, Stortorget i Simrishamn har dessa och är också litet, men inte bilfritt osv.

Vänlig social miljö

Alla tio torgen ligger över medelvärdet på de semantiska skalorna också när det gäller vänligt - ovänligt, de upplevs ha en mer vänlig än ovänlig social miljö. Även här är det Lilla torg i Malmö och Lilla Torg i Kristianstad som ligger högst. Det är också uppenbart att egenskaper som bidragit till en trivsam fysisk miljö samtidigt ger förutsättningar för en socialt vänlig miljö. De relativt små och lätt överblickbara torgrummen gör att den som kommer till torget snabbt kan se vad som försiggår där eller om det finns några bekanta där. Bilfriheten ger en avslappande atmosfär, man kan stanna upp var som helst, och prata med varandra utan störningar. Miljön uppmuntrar också till många olika aktiviteter. Musik och tal dränks inte i trafikbuller och dofterna från torgståndens blommor och grönsaker blandas inte med bilavgaser. De möjligheter bilfriheten ger speglas också i torgens möblering, på Malmötorget t ex en platta för uppträdanden och på Kristianstadstorget ett "Speakers corner". Utmed torgsidorna finns sittplatser varifrån man kan se ut över torgen, och man kan välja mellan olika solförhållanden. Jämsides med dessa gemensamma egenskaper uppvisar de två torgen olika sociala miljöer. Kristianstadstorget, som också är stadens salutorg, har ett livligare och mer varierat folkliv än Malmötorget, som främst drar till sig människor som söker en stilla plats i den stora stadens jäktiga miljöer och som attraheras av Lilla Torgs gammaldags atmosfär med korsvirkeshus och kullerstensbeläggning.

Att det sociala klimatet upplevs som vänligare än på andra torg måste ha sin förklaring i den lugna, avslappande miljön, lättheten att orientera sig och den påtagliga omsorg om människors bekvämlighet, trevnad och säkerhet som kännetecknar dessa två torgs disposition och detaljutformning. Man blir välvilligt inställd till verksamheter och människor där. Det höga betyget för social vänlighet har kanske också påverkats av jämförelser med andra offentliga rum i respektive städer. I Kristianstad Stora Torg (sid 163), som är förbundet med Lilla Torg av två gågator, och dit man kommer för att parkera sin bil eller för ärenden i kringliggande byggnader. Ett torg som enligt undersökningen saknar socialt liv. (Stora Torg är dock genom sina historiska byggnader ett viktigt mål för besökande turister). Och i Malmö är Lilla Torg unikt genom sin lugna, lätt nostalgiska miljö, i skarp kontrast till den intilliggande stora gågatans,

Södergatans, pulserande liv och kommersiella moderniteter.

Resultatet av Küllers undersökning stämmer oftast, men inte alltid, med vår egen bedömning efter upprepade besök på dessa torg. Således framstår skattningen av torgens rumslighet som något förvånande genom att torgen av lekmanen i genomsnitt upplevs mera öppna än slutna. Den svagaste rumsupplevelsen ger Clemenstorget i Lund (sid 93), som visserligen är stort men samtidigt är omgivet av mäktiga byggnader på tre sidor. Att torget ändå upplevs så öppet beror förmodligen på att torgrummet löses upp av funktionsuppdelningen och att parkdelens täta trädkronor under sommarhalvåret döljer mycket av väggarna. Nästan lika lågt värde för rumslighet har Stortorget i Lund och Olof Palmes plats i Trelleborg. För Olof Palmes plats (sid 203), som på två sidor är öppen mot stora trafikleder och närmast utgör en förplats till en gammal magasinsbyggnad, är detta förklarligt. För Stortorget (sid 84), som är relativt litet med väggar på alla sidor som inte är skymda, är orsaken mindre uppenbar. Stora gatuöppningar i södra delen och sannolikt också en bred asfaltkörbana som från norr till söder löper utmed torget kan vara förklaring till den svaga rumsupplevelsen. Kanske bidrar också den oregelbundna planformen eftersom många kan förmodas förknippa "rum" med rätvinklighet. Också det andra oregelbundna torget, Stortorget i Simrishamn, har ett lågt värde för rumslighet.

Med ett undantag, Lilla Torg i Malmö, ligger också övriga torg under mittvärdet på skalorna för slutenhets. Lilla Torg (sid 58) skiljer sig från de andra och upplevs ha en påtaglig rumsverkan. Det är ett av de mindre torgen med en enkel rektangulär planform (de små avvikelserna från rätvinkligheten uppfattas inte på platsen), väggarna är tillräckligt höga i förhållande till tvärmåtten och väl sammanhållna med bara små öppningar i hörnen och kan överblickas när man rör sig över torget. Vidare är Lilla Torg i det närmaste bilfritt varigenom torgrummets golv på tre sidor kunnat utsträckas fram till väggarna. Med stor sannolikhet är det dessa förhållanden som ger den högre rumskänslan.

En annan påtaglig avvikelse från vår egen bedömning är att Stora Torg i Kristianstad (sid 163) tillsammans med Rådhusstorget i Trelleborg (sid 206) har fått så låga värden för fysisk komplexitet, lägst av alla de tio torgen. Stora Torg domineras av monumentalbyggnader, men deras arkitektoniska språk är mycket skiftande: den diagonalställda renässanskyrkans ståtliga korparti, det rikt utsirade 1800-tals rådhuset med en modern tillbyggnad, de små tvillingbyggnaderna från 1920-talet och på torget en kontroversiell fontän-skulptur. Rådhusstorget avgränsas av en intressant 1800-tals byggnad med en nybyggd flygel på ena sidan och en stor, våldsamt bemålad brandgavel på andra, och den lilla torgytan domineras av en brutalistisk

fontänskulptur. En förklaring till skilda upplevelser av dessa två torg skulle möjligen kunna vara att det dominerande intrycket av bägge torgens väggar är en avvisande otillgänglighet och att detta för försökspersonerna fått väga tyngre än det variationsrika arkitektoniska språket, som blivit avgörande för arkitekten.

Studien av människors upplevelse av torgen stöder uppfattningen att torgrummet bör vara i det närmaste bilfritt, att omgivande byggnaders bottenvåningar bör öppnas mot torget med verksamheter som aktiverar torget och att gamla och kulturhistoriskt värdefulla byggnader bör bevaras.

Nästan alla torg fyller mer än en funktion. En vanlig kombination är t ex torghandel och parkering. Verksamheterna kan skiljas rumsligt eller i tid: då torghandel pågår råder parkeringsförbud eller också hänvisas handeln till en viss del av torget och parkeringen till en annan del. Clemenstorget i Lund (sid ...) som fick sin nuvarande utformning på 40-talet i funktionalismens anda, är ett utpräglat exempel på den rumsliga differentieringen med en torghandelsyta, en parkdel och en parkeringsplats. Också när torget är multifunktionellt präglas det ofta i människors medvetande av en av funktionerna. En strikt funktionell klassificering blir med nödvändighet något godtycklig, men mycket grovt går det att urskilja några huvudtyper.

Det representativa torget är med ett undantag (Stortorget i Trelleborg) stadens äldsta och mest betydelsefulla torg, vilket också kan utläsas av namnet: "Stortorget", "Stora Torg" och, i ett par städer, "Rådhusstorget". Nästan alltid är det här stadens gamla rådhusbyggnad finns och ofta också andra historiskt eller arkitektoniskt värdefulla byggnader, liksom praktiskt taget alltid någon form av konstnärlig utsmyckning. Det är sedan gammalt här kungen har hyllats när han besökt staden och dessa torg är alltså platsen för officiella manifestationer och evenemang. Alla de skånska städer utom den yngsta, Höganäs, har ett huvudtorg med sådan representativ karaktär, låt vara att det sedan ofta utnyttjas för både torghandel och parkering.

Rekreationstorget representeras av närmare en fjärdedel av torgen som främst förknippas med platsen för en stunds vila eller avkoppling. Det är grönare än andra torg och har rikligt med sittplatser, ofta grupperade kring en fontän eller skulptur. Anordningar för lek finns bara på ett av de studerade torgen. *Trafiktorget* präglas av bilparkering eller den kollektiva trafikens terminaler. Som framgår av inledningskapitlet omfattar studien inte torg som redan 1945 var renodlade parkerings- eller terminalplatser. Två av studiens torg (Saluhallstorget i Landskrona och Nytorget i Hässleholm) har emellertid under efterkrigstiden omvandlats till rena parkeringsplatser och på två (Hamntorget i Helsingborg och S:t Knuts torg i Ystad) utnyttjas merparten av torgytan som busstation. Bilparkering finns i varierande omfattning på en tredjedel av torgen, dock utan att helt dominera torgrummet.

Salutorget är i sin mer renodlade form förbehållet de största städerna, men torghandel förekommer i alla städerna och på närmare hälften av torgen. På ett fåtal, i de större städerna, är det torghandel alla veckodagar, men normalt är handeln begränsad till ett par veckodagar fram till kl 14. I de mindre städerna och på sekundära salutorg i de större, är det då i allmänhet bara en eller några få försäljare.

Det traditionella sortimentet av grönsaker, frukt, ägg och blommor är ofta, särskilt under sommarhalvåret, utökat med prylar av olika slag och på senare tid har s k loppmarknader blivit allt vanligare. Det växande utbudet har oroad den etablerade butikshandeln och krav har rests på restriktioner. I några få städer lever de gamla marknaderna kvar och i Hässleholm har man dessutom pälsmarkand tre gånger om året. Möllevångstorget i Malmö är det i särklass livligaste och mest kända av de skånska salutorgen. Enligt gatunämndens torgutredning 1984 besöktes torget på lördagar av 18.000 personer, varav hälften kom från ytterstadsdelarna. Saluplatserna är mycket efterfrågade, både fasta som hyrs ut mot årlig avgift och tillfälliga, som anvisas försäljare i den ordning de kommer till torget och betalas enligt fastställd taxa.

Ibland sker försäljningen direkt från ett fordon, fiskbilen är ett exempel, men det normala är traditionella torgstånd med försäljarnas personbilar, skåpvagnar och mindre lastbilar uppställda intill. De parkerade fordonen är störande inslag i torghandelsmiljön och på de mest attraktiva torgen blir de också onödigt utrymmeskrävande. Problemet har uppmärksamats och i Lund diskuteras nu att förbjuda parkering på det livligt utnyttjade Mårtenstorget.

En forskare som fördjupat sig i torghandeln har nyligen framhållit (Nordin 1986) att torghandeln i Sverige inte tillåts spela den roll den har i andra västeuropeiska länder och att den hindras av nuvarande lagstiftning och torghandelsstadgor och dessutom motarbetas av vissa köpmannaföreningar. Sannolikt skulle, vilket också framhålls i Malmös torgutredning, sänkta avgifter, en utökad teknisk service, banker för utlåning och större frihet vad gäller tider och sortiment, aktivera och sprida torghandeln.

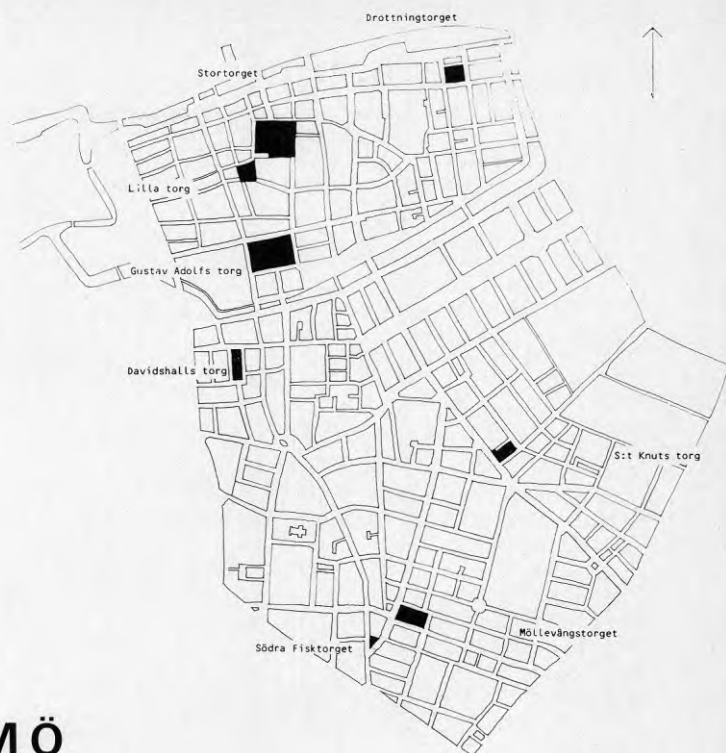
Utöver den mera reguljära användningen utnyttjas torgen för många tillfälliga, eller årligen återkommande aktiviteter. I Malmö t ex har man sedan ett par år tillbaka en festival under några sensommardagar med omfattande arrangemang på några av stadens huvudtorg och i det lilla Skanör firas svenska flaggdagen med musik på Rådhusstorget och tal från Rådhus-trappan. Konserter och annan underhållning, politiska möten, demonstrationer och t ex julgransförsäljning är andra händelser på torgen.

Torgens användning redovisas, torg för torg, i avsnittet "Torgbeskrivningar". För ett antal utvalda torg med varierande fysisk miljö, i huvudsak samma som för upplevelseundersökningen, har en djupare studie av användning gjorts, redovisad i bilaga 2 och i en kommande separat rapport från institutionen för byggnadsfunktionslära.

Alla torg redovisas med situationsplaner i skala 1:1.000. För varje stad visas torgens läge i staden och i förhållande till viktiga trafikleder med en schematisk översiktsplan i skala 1:20.000. Där inget annat anges är fotografierna tagna av författaren eller medarbetarna.

Beteckningar

	byggnad 1-2 vån		fontän
	" 3-4 vån		skulptur
	" > 5 vån		belysning
	kullersten		rabatter, planteringskärl
	smågatsten		träd
	storgatsten		bilparkering
	betongplattor		cykelparkering
	marktegel el betongsten		uteservering
	asfalt		sittplatser
	grus		pump
	gräs		flaggstång

MALMÖ

Malmö finns omnämnt första gången 1170 och var från 1400-talet den största staden i det danska Skåne, men gick sedan tillbaka efter den svenska erövringen, och hade i mitten av 1700-talet bara ett par tusen invånare. Med hamnanläggningar på 1770-talet började staden växa på nytt och under 1800-talet 20-dubblades invånarantalet.

Den gamla landsvägen utmed vattnet blev den framväxande stadens huvudgata, nuvarande Öster-Adel-Västergatorna, och gavs torgrättigheter. Vid S:t Petri kyrka vidgade den sig och här byggdes också det första rådhuset. Sitt första egentliga torg fick Malmö först 1534 då "Stora Torget", nuvarande Stortorget, anlades sedan ett bebyggt kvarter rivits av. Staden fick då också en ny huvudaxel vinkelrät mot vattnet, nuvarande Södergatan, som förband torget med inlandets jordbruksdistrikt. En bestämmelse infördes att handel, med undantag för kol och trä, fick bedrivas bara på det nya torget. För att avlasta Stortorget anlades strax intill på 1580-talet Lilla Torg på en yta som blivit tom efter en brand. Sedan dröjde det ett par århundraden innan nästa torg kom till. Några år in på 1800-talet började man riva stadens befästningar och den begynnande industrialismens stad kunde växa ut över omgivningarna. I samband därmed anlades två nya torg, Gustav Adolfs torg och Drottningtorget, det förra med namn efter Gustav IV Adolf

som långa tider residerade i Malmö och det senare efter hans gemål. Övriga studerade torg har tillkommit under 1900-talet och ligger med ett undantag, Davidshallstorg, utmed viktiga trafikleder som byggdes ut i samband med stadens tillväxt söderut. Möllevångstorget och Södervärnstorg, nu Södra Fisktorget, lades ut kring 1908 och S:t Knuts torg ett par årtionden senare. Davidshallstorg anlades på 1920-talet strax utanför Gamla Staden där man börjat bebygga ett större område som blivit tillgängligt sedan Kockums industri flyttat till hamnen. Under efterkrigstiden har invånarantalet ökat från ca 155 000 till ca 227 000.

Referenslitteratur

- Bager E., 1971, Malmö byggnadshistoria 1820, Malmö stads historia I.
 Blomqvist E. (red), 1985, Möllevången i våra hjärtan.
 Bringmark G., 1962, Från dagaträl till medborgare.
 Gatunämnden, 1984, Torgutredning.
 Holmström R., Svensson A. (red), 1982, Skåne ett bildverk.
 Hårde U., 1986, Erik Sigfrid Persson.
 Kommittén för byggnadsinventering, 1970, Malmö innerstad.
 Korosec-Serfaty P., 1982, The Main Square. Aris Nova Series nr 1.
 Lundgren K., Lövegren G., 1918, Malmö, Roosval Sveriges städer 3.
 Paulsson G., 1950, Svensk stad.
 Rosborn S., Malmö. Medeltidsstaden 67.
 Schiller H. (red), 1948, Från det levande Skåne.
 Skånska städer och bygder i bild (ej daterad), A. Eliasson konstförlag, Stockholm.
 Stadsbyggnadskontoret, 1983, Östra delen av Gamla Staden.
 Tynelius S., 1983, Lilla Torg i Malmö. Torg och gatuum i några svenska städer, särtryck ur Stadsbyggnad 1983.
 Widerberg B., 1964, Malmö.

Stortorget

När Malmö efter århundraden fick sitt första riktiga torg blev detta platsen för de förnämsta offentliga byggnaderna. Ett nytt rådhus byggdes vid östra sidan på 1540-talet och i början av 1600-talet tillkom länsresidentet vid norra sidan. Stadens borgare fyllde på med sina hus och i mitten av 1600-talet var Stortorget inramat av sluten bebyggelse i 1-2 vån. Den väldiga ytan togs alltmer i anspråk för torghandel och marknader, men fyllde också andra uppgifter. Där stod "kåken", ett litet skjul utnyttjat som förvaringsrum för åtalade, till slutet av 1600-talet då det ersattes av en skampåle och på Stortorget verkställdes också dödsdomarna. Från sitt besök i Malmö skrev Linné: *"Torget är ett av de största i riket, 200 steg i längden och lika i bredden, på alla sidor planterat med höga träd av lind, hästkastanjer och valnötsträd. På torget är uppbyggt en vattenkonst gentemot Corps de Gardie; hit leds färskvatten medelst rännor under jorden...Vattenkonsten var en cistern krönt av 4 delfiner som på sina stjärtar balanserade en glob. Corps de Gardie, högvakten, var en byggnad i 1 1/2 vån med loggia, riven vid slutet av århundradet. De träd från Linnés tid som fanns kvar högs ner på 1870-talet och nya planterades. Rådhuset och residenset byggdes om och det förra fick nu en helt ny gestalt mot torget. 1870 anlades den s k Rundningen på torget, en cirkulär plantering omgiven av ett gjutjärnsstaket och lyktstolpar och 1896 restes Börjessons ryttarstaty av Karl X Gustav som torget sedan dess kommit att förknippas så starkt med. Statyn och nya pampiga byggnader i 5-6 våningar gjorde att torget i början av seklet fick en mera monumental och representativ karaktär. Redan i 1862 års byggnadsordning hade man i detta syfte stadgat att byggnader utmed Stortorget inte fick vara lägre än tre våningar. Av foton från 1910-talet framgår att torget då hade fått en beläggning av storgatsten med diagonala gångvägar i ljusare stenmaterial. Beläggningsen täckte torgrummet i ett oavbrutet plan fram till tämligen smala trottoarer utmed husen. Denna utformning fanns kvar ännu vid krigsslutet. Den tilltagande bilismen medförde att särskilt markerade parkeringsplatser anordnades på västra och södra delen och torghandeln begränsades till en mindre yta inklämd mellan parkeringarna. Torget belystes av höga, upptill sirligt formade gjutjärnsstolpar. Under efterkrigstiden har Stortorgetts väggar i stort sett förblivit oförändrade. Ett hus i norra väggen har byggts om på 60-talet med relativt obetydliga fasadändringar och ett annat i västra väggen revs 1986 men nybygget har fått tillbaka den tidigare fasaden mot torget. Torgytan har emellertid dispenserats om och fått ny beläggning och vegetation och ny inredning. I samband med planer på ett skyddsrum och parkering under torget 1951, anordnades en arkitektävling om torgets utformning i syfte bl a att tillgodose den ökande trafiken krav. Planerna på*

underbyggnad övergavs emellertid och därmed kom inte heller tävlingsförslagen till användning, men under 60- och 70-talen genomfördes omläggningar som successivt ledde fram till dagens funktionsuppdelade torg med en trafik- och parkeringsdel och en representativ, bilfri del. En gammal kvarnsten som sedan långt tillbaka ingått i torgbeläggningen flyttades och blev centrum för ett koncentriskt cirkelmönster i en beläggning av betongplattor och smågatsten. Som en påminnelse om den i samband med utbyggnad av vattenledningsnätet på 1870-talet försvunna vattencisternen tillkom ett brunnskar 1964, format av Stig Blomberg och placerat framför rådhusets mittaxel. I samband med högertrafikomläggningen 1967 försvann spårvägen som gått fram utmed västra och södra sidorna och asfalterade körbanor anlades utmed torgets alla sidor. När sedan Södergatan 1979 blev gågata fick torgbeläggningen på nytt gå fram till fasaderna i öster, och delvis också i söder. I gatunämndens utredning 1984 föreslås bl a att torget skall få en kraftfull inramning av plataner på tre sidor och en flyttbar scen för musik sommartid, förslag som ännu inte förverkligats. En trist kioskbyggnad ersattes emellertid 1986 med ett arkitektniskt livfullare gatukök. Den lilla yta som reserverats för torghandel togs bort vid den senaste omdaning, men torget utnyttjas vid särskilda tillfällen för diverse andra aktiviteter. Under Malmöfestivalen, som på senare år pågått några augustidagar, med matmarknad, öltält, teater och dans, samlas tiotusentals människor på torget. Julmarknad och på sommaren loppmarknader och konserter är andra inslag. Men framför allt är Stortorget stadens representativa rum. Här har genom århundraden kungligheter trätt ut på residensets balkong för att ta emot folkets hyllningar. Och det är på balkongen Malmös Lucia krönes av landshövdingen.

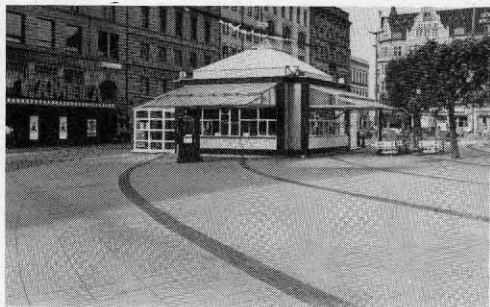
Kommentarer

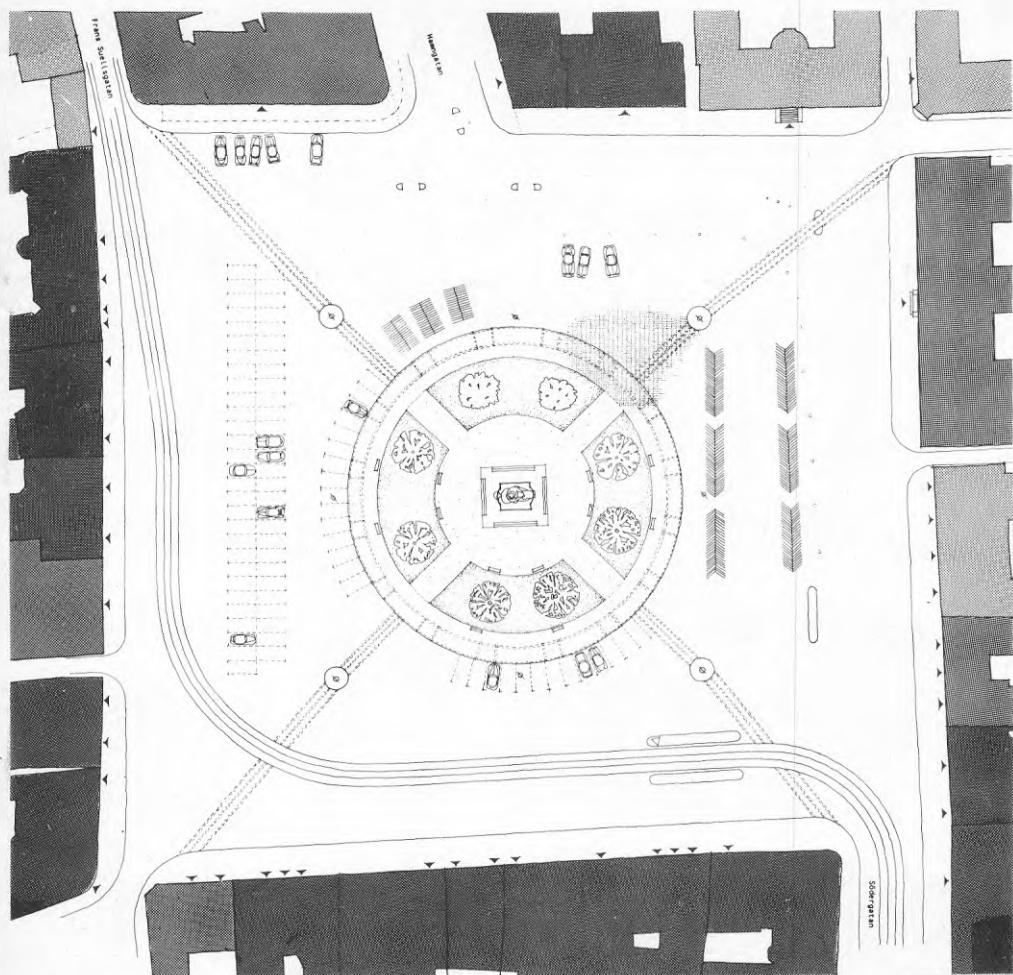
Stortorget är alltjämt ett av landets mäktigaste torgrum, men förändringar under efterkrigstiden har försvagat rumsupplevelsen. Den stora torgytan, ca 130 x 140 m, balanseras rätt väl av omslutande byggnads-volymer. Torgets väggar är omväxlande med ett markant inslag av kraftfulla byggnader i 5-6 våningar, huvudsakligen från årtiodena kring sekelskiftet. Av bebyggelsen från torgets tillkomst på 1500-talet finns bara Jörgen Kocks hus i nordvästra hörnet kvar. I öster dominerar rådhuset, som sig bör, genom sin rikt utsirade arkitektur och omgivande lägre byggnadskroppar. S:t Petris höga torn som reser sig snett bakom rådhuset blir ytterligare ett berikande inslag i torgmiljön.

Funktionsuppdelningen och en bågformad trädridå splittrar idag det tidigare klart centrerade rummet. Om den stora asfalterade parkeringsplatsen togs bort skulle Malmö kunna återfå det storslagna torgrum

staden hade när seklet var ungt. Så länge parkeringen finns kvar fyller emellertid trädbågen med sin stenmur en uppgift som avskärmning och som inramande fond till ryttarstatyn. I det allmänna medvetandet förknippas Stortorget med kungastatyn, Karl X Gustav på sin häst, och fundamentets trappsteg är en omtyckt sittplats. Belysningen är här omsorgsfullt utformad med låga lyktstolpar av äldre typ i en cirkel kring statyn. Torgrummets belysning i övrigt, ett tiotal höga stolpar med lysrörsarmatur är däremot ett mindre behagligt inslag. Antalet sittplatser är i förhållande till torgets storlek relativt få, men så är Stortorget i mindre grad en vistelseyta än en plats man passerar över. De sittplatser som finns består huvudsakligen av bekväma parksoffor. Sedan Södergatan blev gågata har den med sina attraktiva butiker och uteserveringar blivit det stora flanörstråket med ett rikare folkliv än på Stortorget. Bottenvåningarna kring torget har en mera sluten karaktär och av näringsställena är det bara Rådhuskällaren som har uteservering. Det nya gatuköket strax intill Södergatans mynning tycks emellertid bli något av en samlingspunkt med sina bord och stolar. Stortorget's funktioner och användning strax efter Södergatans omdaning har blivit grundligt kartlagda av en forskargrupp vid konstvetenskapliga institutonen i Lund (Korosec-Serfaty 1982).

foton 1987

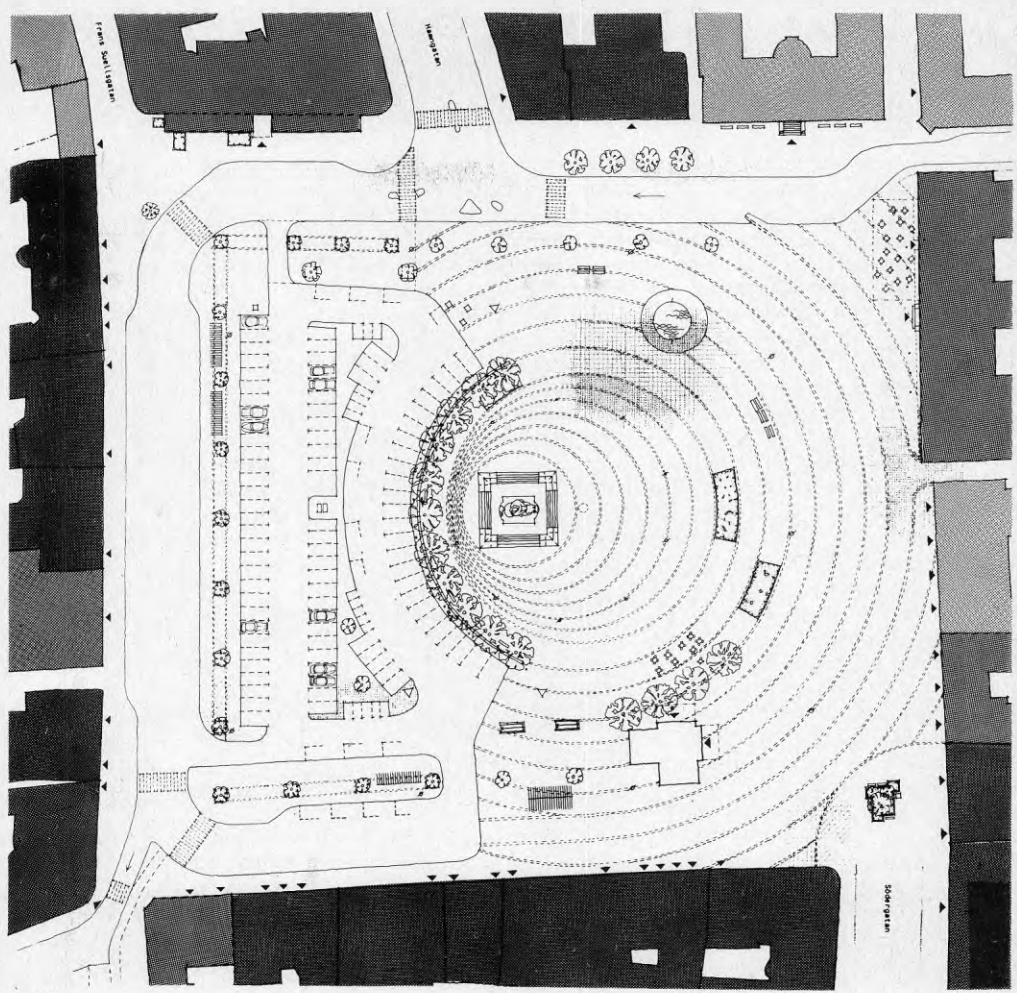

Stortorget 1945

foto: SDS 1946. Scandia Photopress

1986

foto 1987

Lilla Torg

Lilla Torg ansluter på ett intressant sätt i sitt nordöstra hörn till Stortorget och anlades på 1590-talet som ett komplement till detta för torghandel och marknader. Under 1600-talets sista år började man bygga permanenta handelsbodas innanför omgivande gator, och det bildades på så sätt efterhand ett nytt och mindre torgrum. Så småningom omgavs det lilla torget av fyra längor, varav en i två våningar som inrymde ett värdshus. Kring senaste sekelskiftet revs denna bebyggelse och ersattes av en saluhall som fyllde hela torgytan innanför körbanorna. Efter livlig diskussion revs den stora saluhallen 1968 och ett par år senare fick torgrummet sitt nuvarande utseende med omgivande kvarters kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse som väggar. Hedmanska gården har sitt ursprung från tiden innan torget anlades och efter ombyggnader avgränsar den nu torget mot söder med en korsvirkesfasad från 1600-talet och en reveterad empirefasad från 1800-talets första år. I västra torgväggen finns Aspegrenska huset från 1600-talet, som efter flyttning återuppfördes här 1964, och i sydvästra hörnet Sparbanksgården och Faxeska gården från 1700-talet. Övriga byggnader kring torget är från mitten av 1800-talet utom den stora hotellbyggnaden som uppfördes i början av 1900-talet och upptar hela norra väggen. Körbanorna utmed tre av torgets sidor togs bort och 1973 fick torget en brunn av skulptören Thure Thörn, vars reliefer berättar om torgets historia.

Kommentarer

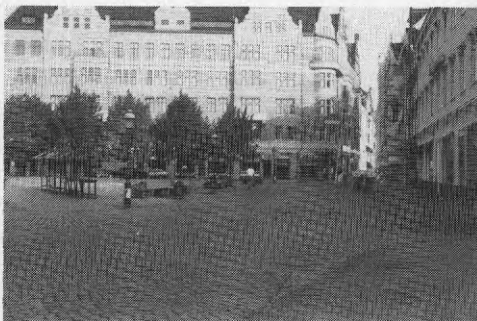
Idag är Lilla Torg ett lugnt och intimt stadsrum. I stark kontrast till det intilliggande, och fem gånger större Stortorget är miljön närmast idyllisk, och en aning nostalgisk. Karaktären av "gammaldags" framhävs bl a av en hitflyttad och restaurerad telefonkiosk från tiden då seklet var ungt, men också av verksamheterna på torget: försäljning av hantverksalster, folkdans och folkmusik. Beläggningen är kullersten med diagonala gångstråk av storgatsten enligt gammalt mönster. De omväxlande väggarna, som speglar byggnadsskick från 1600-tal till tidigt 1900-tal, har utmed tre av torgets sidor en skala som ansluter väl till torgstorleken med korta huskroppar i två till fyra våningar. Den norra väggen bryter denna finskallighet i såväl bredd som höjd men blir samtidigt den förmedlande länken till Stortorget tunga huskroppar. Detaljutformningen är omsorgsfullt studerad med bl a en granitbelagd yta för dans, behaglig glödlampsbelysning och rikligt med sittplatser. Körbanan i norr utnyttjas huvudsakligen för angöringstrafik och är knappast störande, men torget skulle vinna på att asfaltbeläggningen utbytes mot sten. Transporter till omgivande fastigheter är liksom på gågatesystemet, som torget ansluter till i söder, tillåtna under morgontimmarna. En trädrad skärmar av körbanan och i viss mån också den stora huskroppen i norr, men för

övrigt får de vackra och välskötta fasaderna delta direkt i torgmiljön. Här finns konst- och konsthantverksgallerier och butiker med kvalitetsvaror av olika slag som bidrar till att ge torget en kultiverad atmosfär. Den rivna saluhallen har nu fått en efterföljare, inrymd i en tidigare tryckeribyggnad i torgets nordvästra hörn. Sommartid har ett kafé en servering ute på torget, något olyckligt avskild från torget i övrigt med planteringslådor och spaljéer. Allt som allt är Lilla Torg ett rum i staden med en stark identitet som skiljer ut det bland övriga torg i Malmö.

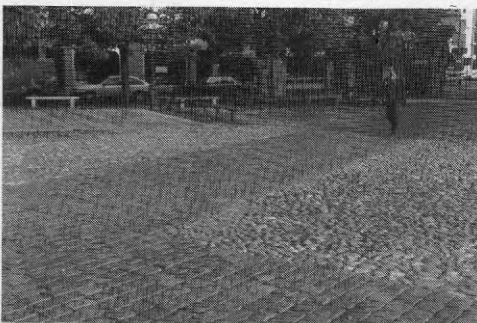
foton 1987

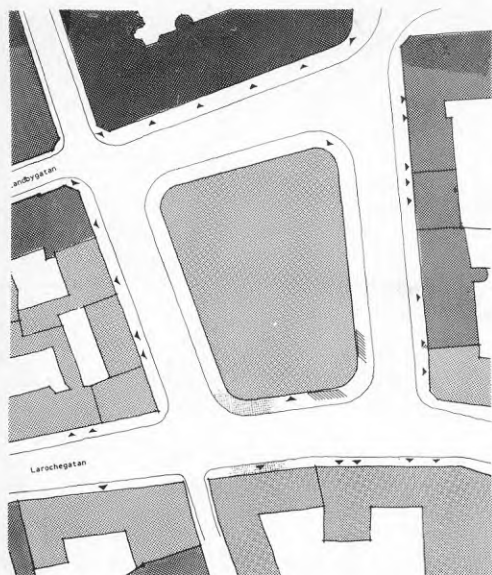

mot väster

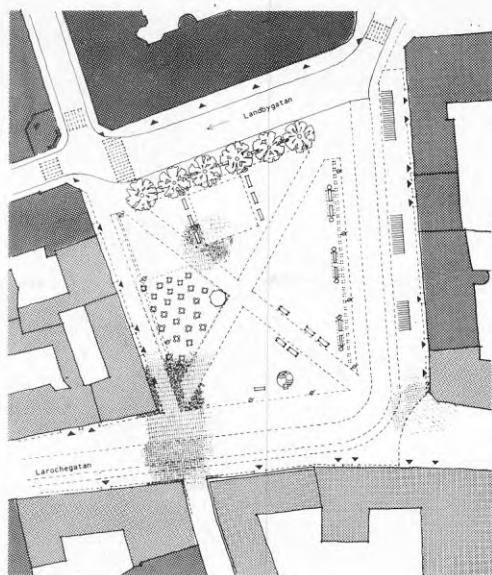

mot norr

Lilla torg 1945

1986

foto: SDS 1953.
Scandia Photopress

foto 1987

Gustav Adolfs torg

Gustav Adolfs torg lades ut 1810, men av en teckning att döma var det ännu på 1840-talet bara ett stort fält, med betande får, omgivet av enstaka fristående byggnader. Fotografier från 1890-talet visar att torget då var stenlagt och utnyttjat för torghandel. I mitten fanns en stor planterad oval, "Rundningen", med gräsmattor, buskar och enstaka träd. Torget fick sin konstnärliga utsmyckning med Anders Jönssons fontän "Lekande barn" och i början av 40-talet "Öresundsfontänen" i planterings västra del. En omfattande blomstermarknad gav upphov till smeknamnet Blomstertorget och Gustav Adolfs torg ansågs av många vara stadens vackraste torg. Torget var under seklets sista decennier kantat av stora byggnader i tre eller fyra våningar, av vilka komplexet "Stadt Hamburg" i östra väggen hade tillkommit redan då torget lades ut och inrymde bl a en teater samt restaurang- och kafé-lokaler. På 30-talet flyttade ett handelshus in, teatern lades ner strax före kriget och senare försvann också övriga begivenheter. Efter ombyggnader finns dock den ursprungliga fasaden mot torget kvar i huvudsakligen ursprungligt skick. I slutet av 30-talet revs tre fastigheter i söder och ersattes av en kvarterslång kontorsbyggnad i sju våningar som blev ett dominant inslag i torgrummet.

Vid krigsslutet 1945 omgavs torget av gedigna och i allmänhet rikt artikulerade byggnader i tre till fem våningar från årtiondena kring sekelskiftet samt det nya kontorskomplexet. Under efterkrigstiden har ett par 1800-talsbyggnader i öster rivits och ersatts av två tidstypiska butiks- och kontorshus från 60- resp 70-talen men i norr är fasaderna mot torget i stort sett oförändrade. En av fastigheterna, det s k Trygg-Hansahuset från 1885, totalförnyades visserligen i början av 80-talet, men fasaden mot torget återuppfördes med samma utseende som den rivna. Stråket utmed det långa kvarteret kallades "Rivieran", förmodligen på grund av söderläget och utblicken mot blomstermarknaden utmed denna sida av torget.

Blomstermarknaden har försvunnit under efterkrigstiden och trafikbuller och avgaser har gjort att Rivieran inte längre är det livligt frekventerade flanörstråket. Den rollen har nu övertagits av den nya gågatan som förbinder Gustav Adolfs torg med Stortorget. I nordost övergår torgets gröna del i en stenlagd yta som utnyttjas för begränsad torghandel och cykelparkering. Strax intill byggdes 1959 en restaurantpaviljong med sommarveranda.

Alltsedan Malmö fått kollektiv lokaltrafik, först hästspårväg på 1880-talet och sedan elspårväg några år in på 1900-talet, hade Gustav Adolfs torg blivit en knutpunkt för denna. I mitten av 40-talet byggdes en stationsbyggnad med expedition och kiosk på den plats där det redan i början av 30-talet anlagts underjordiska toaletter. I samband med omläggningen till högertrafik 1967 försvann spårvägen, och ersattes av bussar, men Gustav Adolfs torg är

fortfarande en betydande knutpunkt för lokaltrafiken med hållplatser för ett 15-tal busslinjer. Tidigare bilparkering utmed västsidan upptas nu av refuger för busstrafiken och servicepaviljongen, som vänder en föga tilltalande baksida mot torget, har byggts till. Som ett minne från spårvägsepoken har en bit av spårslingan bibehållits i söder.

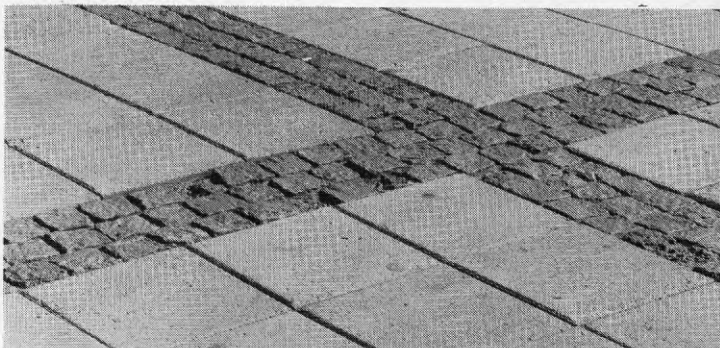
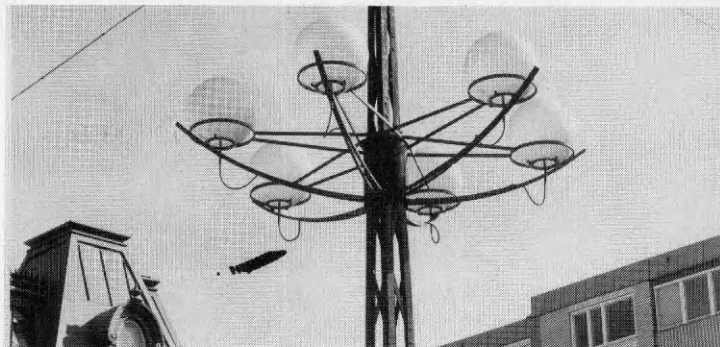
Kommentarer

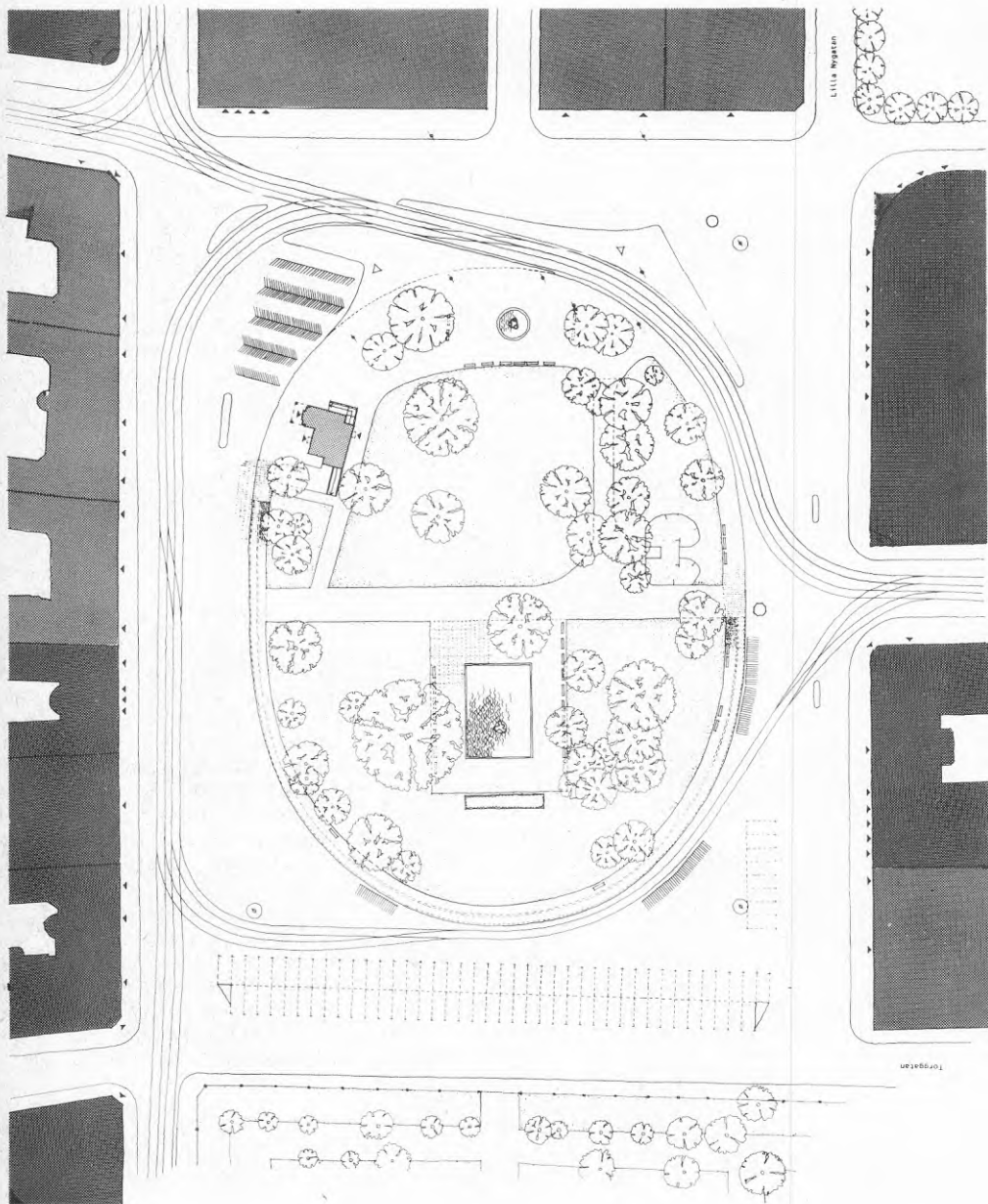
De två huvudfunktionerna, rekreation och trafik, återspeglas i torgets uppbyggnad; en stor yta av parkkaraktär omgiven på alla sidor av busstrafikens hållplatser. Gatorna är öppna för allmän biltrafik, men enkelriktning och åtgärder i omgivningarna gör att trafikvolymen är begränsad. Torgrummet domineras av parkytans fritt växande träd som får sin fortsättning västerut i begravningsplatsens lummiga vegetation. På övriga tre sidor slutas torget av tung kvartersbebyggelse med ett rikt varierat utbud av verksamheter i bottenvåningarna. Parkytan med sina mäktiga trädkronor är välskött och det finns riktligt med bekväma sittplatser, både i sol och skugga. Kollektivtrafiken, parkmiljön, alla verksamheterna kring torget och det centrala läget har gjort Gustav Adolfs torg till ett livligt befolkat stadsrum. I gatunämndens torgutredning 1984 förslås bl a en torgstuga med personal för olika aktiviteter, och vintertid en isbana. En annan förbättringsåtgärd vore att byta ut de höga missrydande belysningsstolparna.

foto: D. Prvulovic 1982. Tidn. Arbetet

foton 1987

Lilla Nygatan

Torggatan

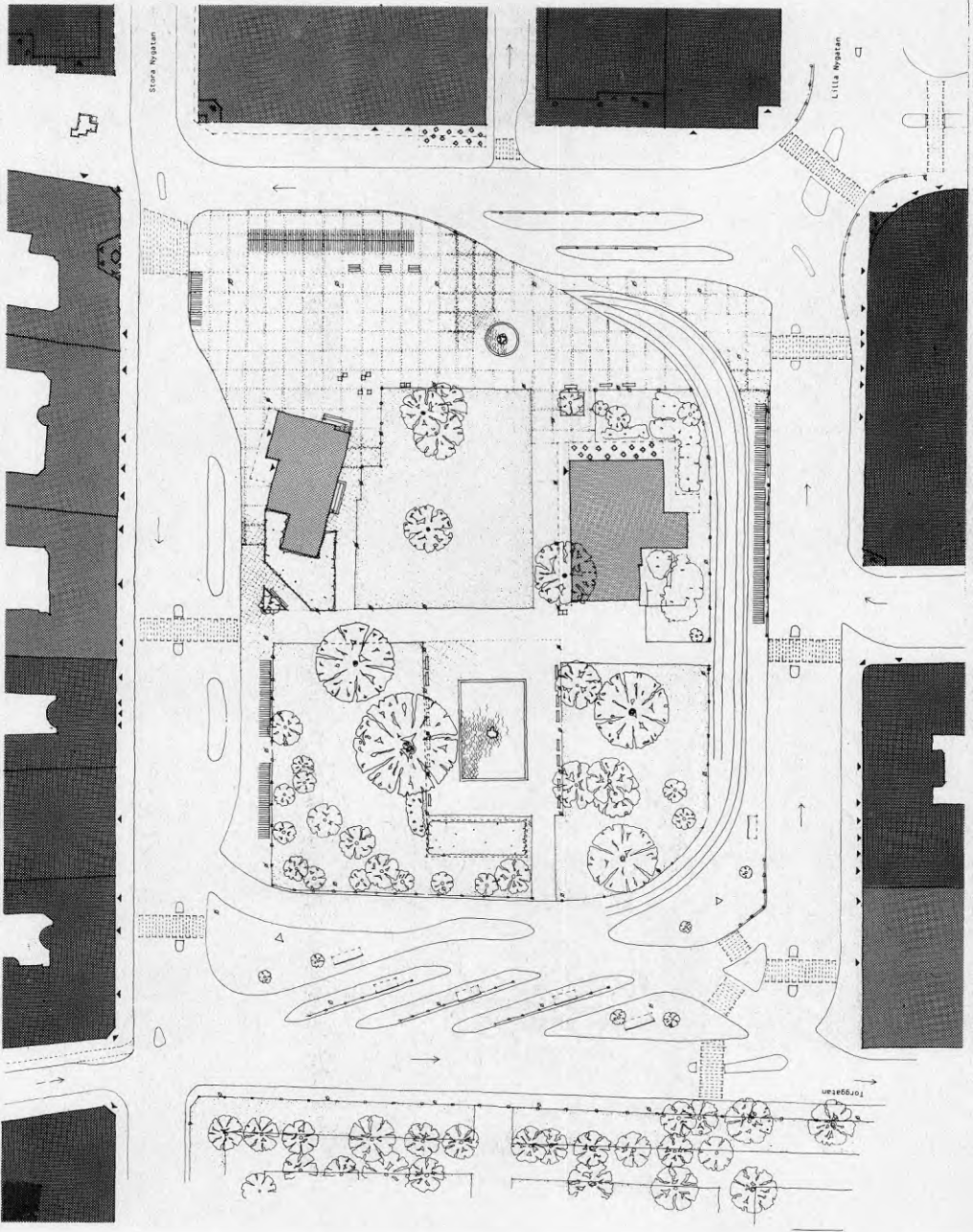

foto: SDS 1947
Scandia Photopress

foto: B. Johnsson
1950-talet.
Malmö museum

foto 1987

Drottningtorget

Drottningtorget kom till ungefär samtidigt som Gustav Adolfs torg, omkring 1810. Torgets östra sida upptogs av kasernbyggnader för Kronprinsens husarer och 1819 fick torget sin nuvarande avgränsning mot norr då regementets nyklassicistiska ridhus byggdes. Den grusbelagda torgytan avgränsades på övriga sidor av träd och präglades av militärerna fram till strax före sekelskiftet då regementet flyttades. Kasernerna revs, men ridhuset behölls och blev saluhall. Från sekelskiftet utnyttjades Drottningtorget för torghandel och fick beläggning av kullersten. Nu började man bygga de ståtliga hyreshus i 4-5 våningar som ännu finns kvar på torgets västra och östra sidor. Kullerstensbeläggningen ersattes på 1910-talet av olikfärgad smågatsten i mönster och torget fick sin lilla fontän. Dessutom fanns två pumpar med vattenhoar, varav den ena finns kvar i restaurerat skick. Efter krigsslutet började torghandeln gå tillbaka. Ett 50-tal parkeringsplatser och en pressbyråkiosk fick ta över östra delen av torget, och 1963 utdömdes ridhusbyggnaden som saluhall och blev efter ombyggnad vagnmuseum. I kvarteret söder om torget uppfördes ett butiks- och kontorshus i sju vån efter rivning av tidigare småskaligare bebyggelse. Ett par år in på 1980-talet togs parkeringen bort och de gamla almarna som angripits av almsjukan ersattes med rader av lindar.

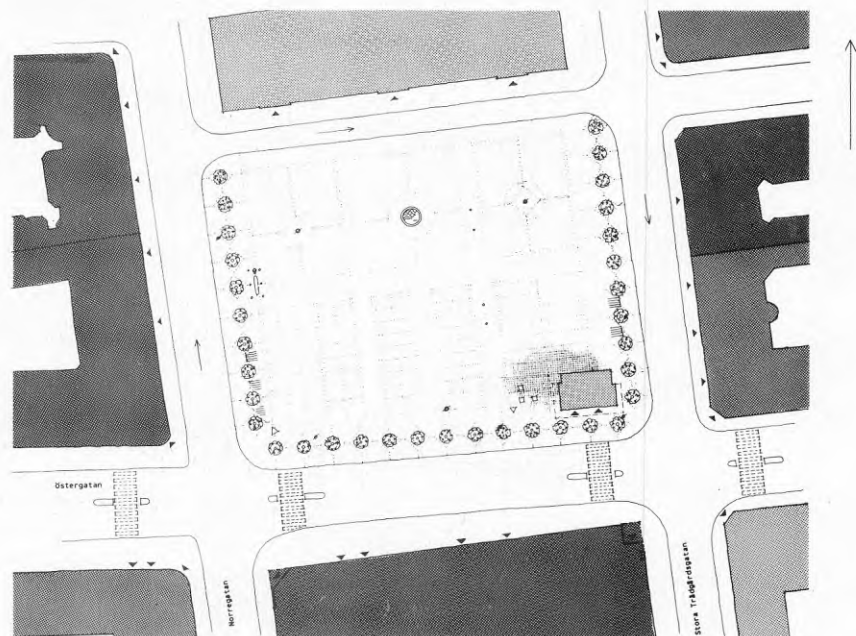
Kommentarer

Den stora men intressant mönstrade stenytan verkar övergiven, pressbyråkiosken vänder en trist baksida mot torget och de nyplanterade träden är ännu för små för att ge avsedd rumsbildande effekt. Såväl vagnmuseet som butiker i västra och östra sidorna tycks sakna dragningskraft och de mera frekventerade lokalerna i söder, post, systembolag och arbetsförmedling, är avskilda från torgytan av en livligt trafikerad gata. Torget saknar sittplatser, enligt uppgift därför att sådana på närheten till systembolaget skulle dra till sig ett inte önskvärt klientel.

Genom trädraderna på torgets tre sidor och stenbeläggningen som fortsätter fram till vagnmuseet på den fjärde, har torget fått en naturlig riktning mot denna vackra byggnad. Ännu är dock träden för små för att mildra konkurrensen från det höga och tunga komplexet i söder. Tre skulpturala belyningsstolpar från tidigt 1900-tal är, trots sin avsevärda höjd, ett tillskott till torgmiljön. Förslag finns att dubblera trädraderna, att utöka den nu obetydliga torghandeln och att eventuellt åter använda det gamla ridhuset som saluhall. Med sådana åtgärder och när träden vuxit sig stora, skulle Drottningtorget bli en stor tillgång för invånarna i denna del av staden.

Drottningtorget 1945

1986

foto: SDS 1938. Scandia Photopress

foto: E. Norberg 1963

foto 1987

foto 1987

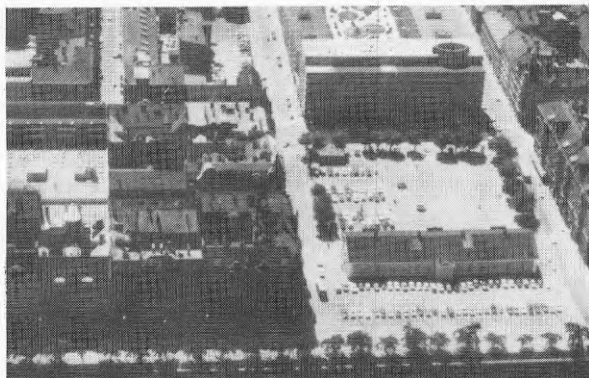
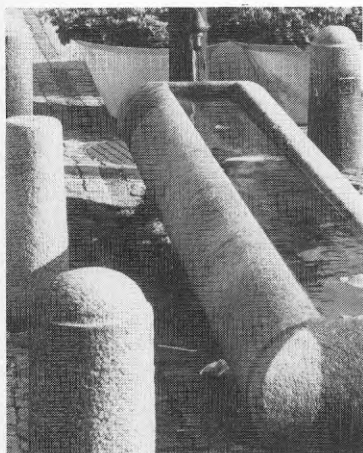
foto: A. Larsson 1973.
Stadsbyggnadskontoret, Malmö Stad

foto 1987

Vagnmuséet 1987

foto 1986

foto 1987

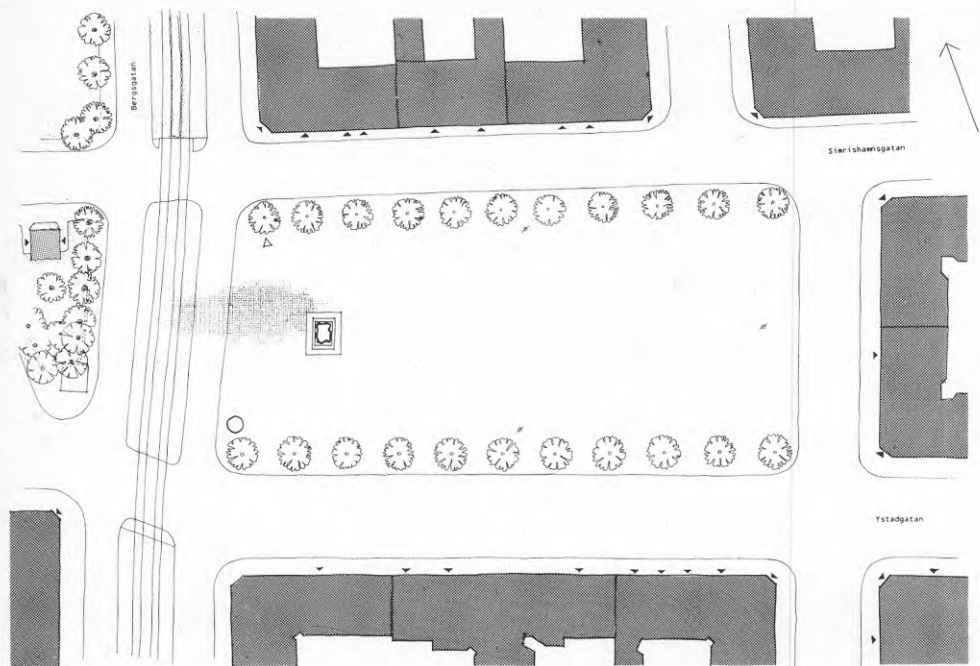
Möllevångstorget

Möllevången är arbetarklassens stadsdel och Möllevångstorget har en stark anknytning till arbetarrörelsen. Det lades ut under 1900-talets första årtionde som en kullerstensyta med diagonala gångstråk i huggen sten, inramad av trädrader. Under 1910-talet färdigbyggdes de omslutande kvartersssidorna med hyreshus i fyra våningar med butiker och hantverkslokaler i bottenvåningarna. 1930 fick torget sin skulpturala utsmyckning, Axel Ebbes "Arbetets ära" och kullerstenen utbyttes mot smågatsten. Möllevångstorget blev en samlingsplats, men också efterhand stadens mest betydande salutorg.

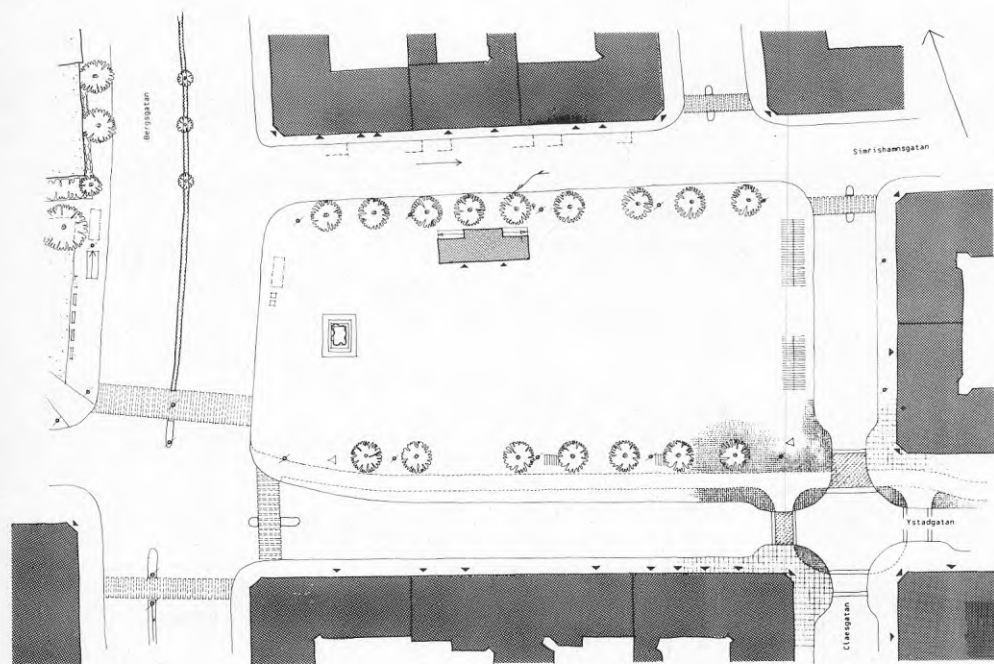
Möllevångstorget har inte förändrats i någon nämnvärd grad under efterkrigstiden. På torgytan uppfördes på 50-talet en kioskbyggnad som vänder sig mot torget. På baksidan finns trappor ner till underjordiska toaletter. Möllevångstorget upplevs som ett nischborg som öppnar sig västerut genom att det här avgränsas av en mycket bred trafikled med bakomliggande plantering. Långväggarna är enhetliga med alla hus i fyra våningar och från samma epok. Fondbyggnaden i öster, avviker genom sin skala och färg och bidrar därigenom också till att ge torget en väst-östlig riktning. I gatunämndens torgutredning framhålls att Möllevångstorget som salutorg är "unikt inte bara i Sverige utan i hela Norden". Möjligen är detta överord, men att det är känt och älskat av malmöborna som hela stadens salutorg med ett rikt folkliv är ovedersägligt. Torghandeln är igång alla veckodagar och kulminerar på lördagar då hela torgytan fylls av stånd, och försäljarnas fordon. En undersökning visar att omkring 18 000 personer kommer dit under torghandelstid på lördagar och hälften så många mitt i veckan, många bara för att strosa omkring i folkvimlet. De kommer från alla stadsdelar, hälften från ytterstadsdelarna vilka med något undantag saknar torghandel. Parkeringssituationen är besvärlig och undersökningen visar att hälften av de bilburna har mer än 200 m gångavstånd från sin parkeringsplats. Till livfullheten bidrar restauranter, kaféer och livsmedelsaffärer i omgivande bebyggelse. Många av dessa innehas av invandrare och lockar genom speciella sortiment människor från hela staden.

Kommentarer

Detta folkkkära torg uppvisar trots allt en del brister. Det saknas sittplatser,trädraderna är ofullständiga och kioskbyggnaden är trist och skamfilad. Planer finns emellertid att komplettera med sittplatser och trädplantering och att ersätta kioskbyggnaden med en ny sådan med toaletter i markplanet och möjlighet till uteservering på torget. Nuvarande höga belysningsstolpar borde också bytas ut mot lägre sådana.

Möllevångstorget 1945

1986

foto: B. Johnsson
1940-talet.
Malmö Museum

foto 1987

foto 1986

foto 1987

torgplatsmarkering, foto 1987

Södra Fisktorget

Södra Fisktorget, tidigare Södervärnstorg, bildades som en trekantig plats mellan Södra Förstadsgatan och Bergsgatan när denna drogs fram några år in på 1900-talet. Torget utnyttjades för fiskförsäljning och blev ett komplement till Möllevångstorget strax intill.

Vid krigsslutet 1945 var torget en renodlad försäljningsplats belagd med tegelplattor och asfalterade fält för fiskständer. Där fanns en pump, en vattenho och en hög belysningstolpe men varken sittplatser eller vegetation. Sitt nuvarande utseende fick Södra Fisktorget 1980. Tidigare körbana i norr togs då bort och den nya belaggningsen av betongplattor fick fortsätta fram till fondbyggnaden i norr. Utformningen är omsorgsfull med trädrader, blomrabatter, naturstensmurar, väl anpassad belysning och fasta bänkar. Den gamla pumpen finns bevarad och mitt på torget står nu Gunnel Fribergs bronsskulptur "Sillagumman", som en påminnelse om äldre tiders livliga kommers. Idag finns ett fiskständer på lördagarna under sommarhalvåret.

Kommentarer

Torget upplevs idag som en liten ö i trafikhavet och trafikbuller, särskilt från Bergsgatan, är mycket besvärande. Det är sannolikt trafikförhållandena som gör att Södra Fisktorget trots den omsorg som lagts ner på utformningen verkar föga besökt.

Södra Fisktorget 1945

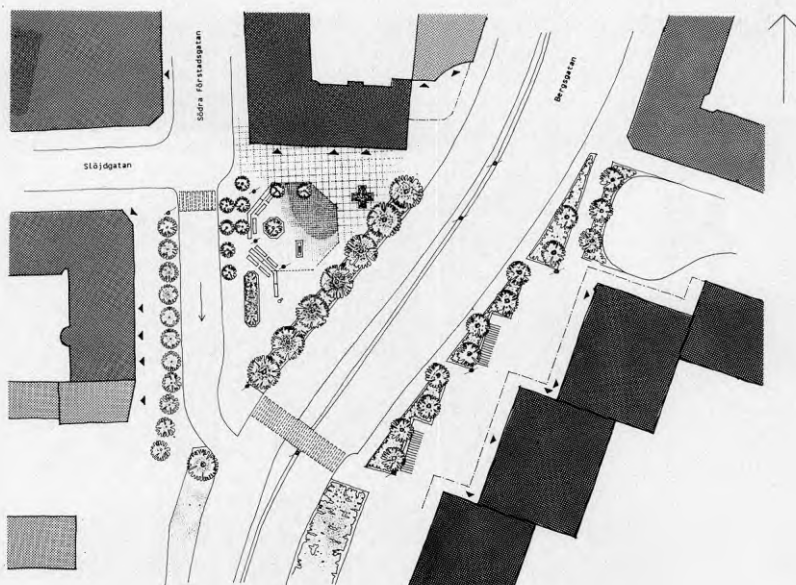

foto: 1942
Ellbergs bilder AB

foto 1987

1987

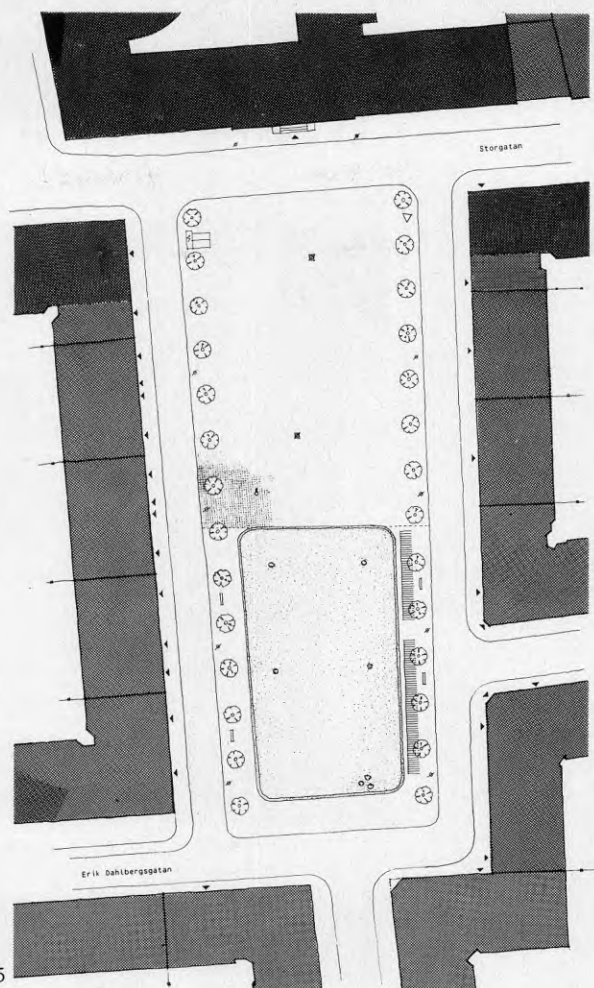
Davidshallstorg

Davidshallstorg tillkom på 1920-talet då man började bygga de bostadskvarter som nu omsluter torget på tre sidor. På den fjärde sidan uppfördes senare polishuset, färdigt 1934. Större delen av torget stensattes för att utnyttjas som salutorg, men i söder anlades en inhägnad gräsmatta och utmed långsidorna planterades rader av träd. Fotografier från 30-talet visar en livlig torghandel på den stensatta ytan och några bekväma parksoffor i den lugnare, gröna delen. Runt torget fanns ett rikt urval av butiker och också ett systembolag.

Vid krigsslutet var torgets gestalt och funktion oförändrad. På 50-talet då torghandeln blev mindre omfattande och biltätheten ökade blev det dags för en omdaning av torget. Framför polishuset anlades en av rabatter inramad uppehållsyta med bekväma sittplatser, fontänskulptur, blomrabatter och gatlyktor av äldre typ. Närmast polishuset avsattes en remsa för torghandel, resten av torget utnyttjades för ett 90-tal p-platser. För ett tiotal år sedan drogs systembutiken in, vilket fört med sig nedläggning och omstrukturering bland butikerna runt torget. Torghandeln har praktiskt taget försvunnit.

Kommentarer

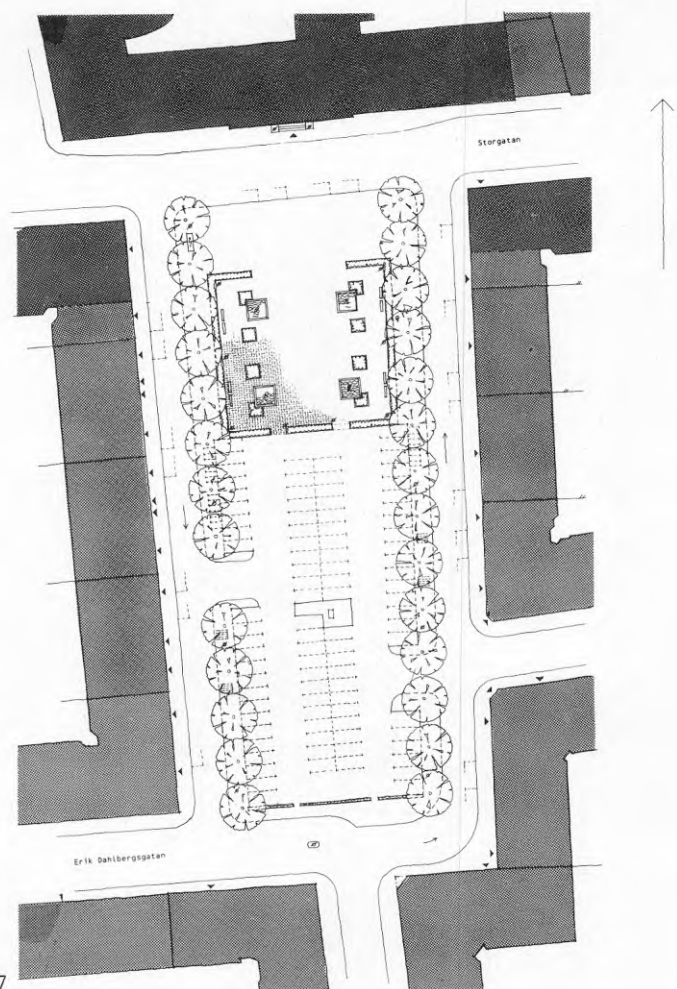
Som rumsbildning har Davidshallstorg drag av den engelska squaren. Väggarnas samstämmiga formspråk och hushöjder och vägghöjdens relation till platsens bredd (ca 1:4) ger en stark rumsupplevelse. Härtill bidrar också den efter svenska förhållanden ovanligt slutna planfigurationen, med bara en av de fyra anslutande gatorna genomgående. Utan intrånget och störningarna från den stora parkeringen skulle detta torg vara ett osedvanligt lugnt och behagligt stadsrum. Omslutande bostadshus, omväxlande i puts och fasadtegel i väl avstämda färger och med här och där bostäder också i bottenvåningarna, ger trots parkering och polishus en miljö som präglas av boende. Detta lokala torg skulle, om det befrias från parkeringen och planteras, kunna bli ett värdefullt uterum för traktens verksamma och boende i alla åldrar.

Davidshallstorg 1945

foto: B. Johnsson
ca 1945.
Malmö Museum

Davidshallstorg 1987

foto 1987

S:t Knuts torg

S:t Knuts torg tillkom omkring 1930 som ett lokalt salutorg för de nya stadspartierna i sydöst, en motsvarighet till Davidshallstorg i väster. Den rektangulära torgytan, omgiven av gator på alla sidor, fick en beläggning av smågatsten. Utmed långsidorna planterades gläsa rader av träd och i torgets mittlinje restes två höga belysningsstolpar. En lekplats anlades på andra sidan Amiralsgatan.

Under efterkrigstiden har S:t Knuts torg inte förändrats mycket. På 60-talet blev gatan i norr säckgata, en kioskbbyggnad uppfördes i torgets sydvästra hörn och de två belysningsstolparna ersattes av nya, men alltså mycket höga sådana utmed torgsidorna. Torghandeln avtog efterhand och för att mjuka upp den stora tomma torgytan anlades rabatter med blommor och grönska vid de båda kortsidorna, kombinerade med fasta sittplatser. 1985 fick torget en konstnärlig utsmyckning med järnskulpturen "Gemini" av Christos Gianokos.

Kommentarer

S:t Knuts torg är en nischplats som öppnar sig mot en stor trafikled och bakomliggande grönyta. Väggarna består av tidstypiska bostadshus i fyra våningar med ett fåtal föga livaktiga butiker i bottenvåningarna. Torgrummet är välproportionerat, men bullret från den starkt trafikerade Amiralsgatan är besvärande och torget är också föga utnyttjat. Torghandeln är numera rätt obetydlig och gatuköket, som med sina bord och stolar vänder sig mot torgytan, är inte tillräckligt frekventerat för att ge liv åt torget. Järnsculpturen står något oförmodat på gatstensbeläggningen och från de fasta sittplatserna intill vänder man ryggen mot konstverket (men kan i gengäld se när bussarna kommer in till hållplatsen

För att göra S:t Knuts torg attraktivare och mera användbart borde det skärmas av mot trafikleden.

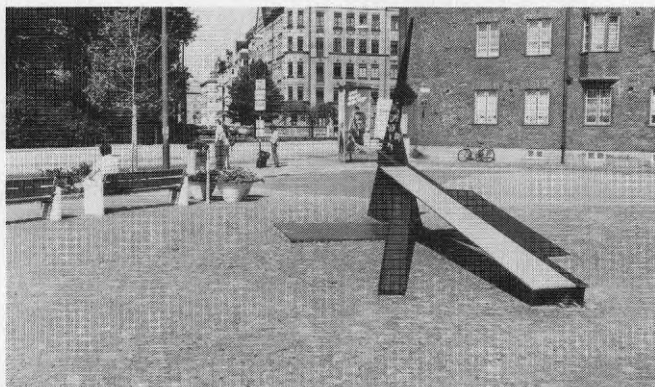
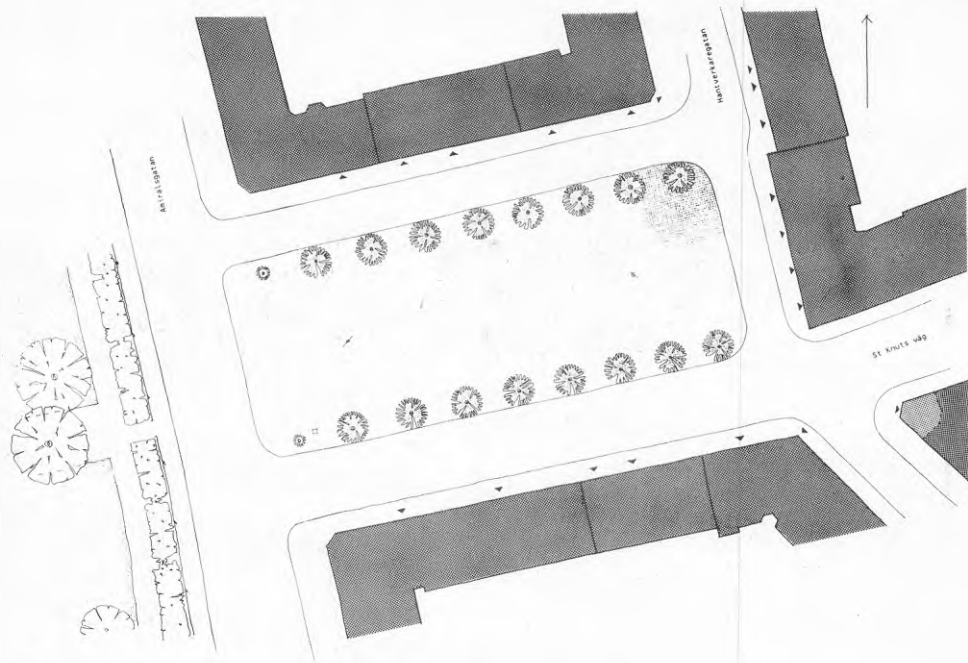

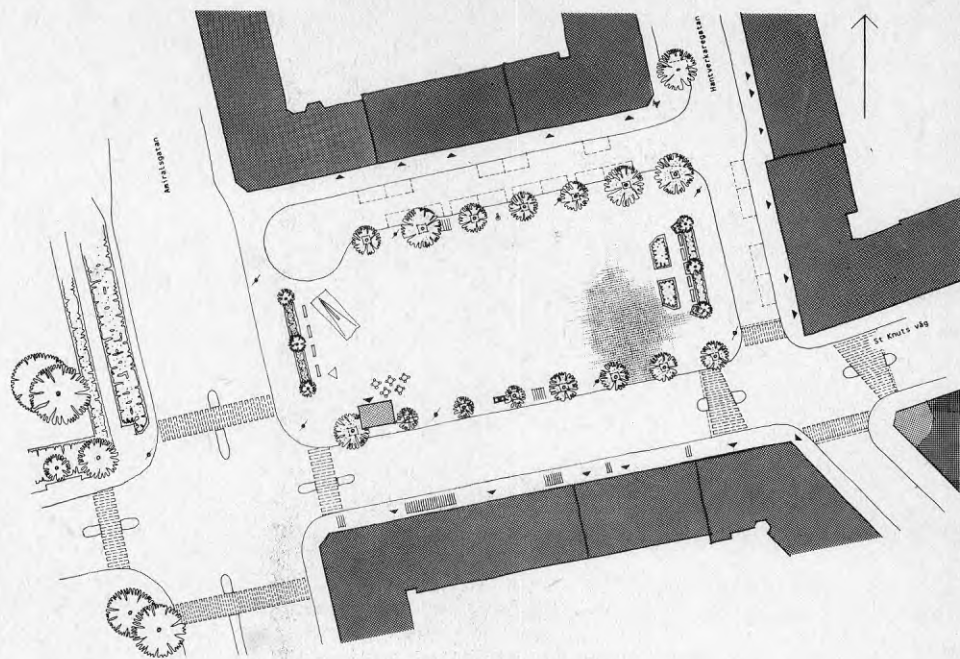
foto 1987

S:t Knuts torg 1945

foto: B. Johnsson 1940-talet. Malmö Museum

1986

foto 1987

LUND

Lund är den äldsta av skånestäderna och man diskuterar nu att fira stadens 1000-års jubileum 1990. Hittills har Lund ansetts grundad omkring 1020 då Knut den store anlade ett myntverk och en kungsgård där landsvägen söderut mötte en betydelsefull östvästlig farled. Vid knutpunkten fanns en offerlund från hednatiden, som sannolikt gett staden sitt namn. I mitten av 1000-talet var Lund en liten köpstad som fick ökad betydelse då den blev biskopssäte och i början av 1100-talet ärkebiskopssäte för hela Norden. Lunds storhetstid inföll under äldre medeltiden. Redan på 1400-talet överflyglades staden av Malmö som handelsplats och sedan kom reformationen, som bl a innebar att 25 kyrkor och kloster utplånades. Fram till slutet av 1800-talet förblev Lund en obetydlig småstad. Under flera århundraden var vägen söderifrån, nuvarande St Södergatan, stadens handelsplats med bodar för handlande hantverkare utmed kvartersgränserna. Ännu på 1500-talet heter den också Torvgade och platsen för nuvarande Stortorget var ett successivt utvidgat slut på gatan varifrån trafiken delades på smala gator åt väster och öster. Något klart utskiljbart torgrum fanns knappast, men på den äldsta kartan, från 1580-talet, har gatans breddade slut beteckningen Forum. Några årtionden in på 1700-talet får den namnet Stora Torg, sedan ett andra torg, Lilla Torg, lagts ut norr om domkyrkan. Först på 1830-talet fick Stora Torg en från gaturummet klart urskiljbar form genom att avgränsningen i öster drogs tillbaka och ett fyrkantigt torgrum bildades. Lilla Torg som utnyttjades för kreatursmarknader planterades i mitten av 1800-talet och inlemmades i Lundagård. Mårtenstorget kom till 1840, främst för att ta hand om kreaturs- och hästhandeln. Ännu ett torg lades ut på 1890-talet, Clemenstorget, som i sin tur fick överta bl a kreaturs- och hästhandeln. Staden hade vid krigsslutet ca 28 000 invånare och 1986 ca 62 000 invånare.

Referenslitteratur

- Améen L., 1983, När Lund växte ur sin småstadskostym. Gamla Lunds årskrift 65.
- Andrén A., 1980, Lund. Medeltidsstaden 26.
 " , 1984, " " 56.
- Bevaringsprogram Vårfru Rote, 1978, Bevaringskommittén.
- Bevaringsprogram, Clemens och Drottens rotar, 1981, Bevaringskommittén.
- Bevaringsprogram Krafts Rote, 1983, Bevaringskommittén.
- Bevaringsprogram Stadsbildens framväxt, 1986, Bevaringskommittén.
- Blomqvist R., 1951, Lunds Historia. Medeltiden.
 " , 1978, " " . Nyare tiden.
- Byggmästaren 1932/14, 1939/18, 1942/10.
- Flygare S., (ej daterad), 8 fotomotiv öfver den vackra staden Lund.
- Holmström R., Svensson A., (red) 1962, Skåne ett bildverk.
- Holmström R., Svensson A., (red) 1972, Lund i bild. Lunds stadsbild, 1968, Inventeringskommittén.
- Lund 1972 Trafik och miljö, 1972, Trafik- och miljö-kommittén.
- Lundgren K.H., 1918, Lund, i Sveriges städer 3.
- Löfström T. (red) 1979, Kring Lund.
- Minnesbilder från Lund, 1982, Gamla Lunds årsskrift 64.
- Olsson B. m fl, 1950, Ett bildverk om Lund.
- Ossiannilsson S. m fl 1950, Lund i närbild.
- Palmborg N., 1976, Gamla Lund i Per Bagges bilder.
 " , 1982, I Lundabygd.
- Sandblad N-G., 1949, Skånsk stadsplanekunst och stadsarkitektur intill 1658.
- Gaturummen i Lunds stadskärna 1950-74, 1976, stencil Stadsbyggnad LTH.
- Trafiken i Lunds centrum, 1985, VBB.
- Tynelius S., 1983, På vandring mot absiden i Lund. I Torg och gaturum i några svenska städer, särtryck ur tidskriften Stadsbyggnad.
- Wahlöö W., 1973, Karlin Collin Montelin, Gamla Lund årsskrift 55.
- Wärneryd O. m fl, Mårtenstorget i Lund. Geografiska notiser 1977:4, 1978:1-2.

Stortorget

Där den medeltida, långsträckt vidgade Torgatan tog slut byggdes i fonden det första rådhuset. Framför det lilla rådhuset stod spöpålen och där skedde också avrättningarna. Torgdag var det på lördagar men torghandel förekom även andra veckodagar och två gånger om året var det marknad. 1840 flyttades häst- och kreaturshandeln till det nyanlagda Mårtenstorget och i början av 1900-talet avhystes också övrig torghandel.

En litografi från 1830 visar ett vackert stadsrum med en kullerstensyta som löper från fasad till fasad och med stadsbrunnens pumphus mitt på. Omslutande byggnader är i två våningar som i norr låter den mäktiga domkyrkan spela med i torgmiljön. På 1830-talet byggdes ett stadshus, nuvarande rådhuset, vid torgets östra sida och i samband härmed utökades torgytan ett 20-tal meter österut. På så sätt bildades ett torgrum med en vägg också i söder och med ungefär den planform Stortorget har idag. Fotografier från omkring sekelskiftet visar att torget fortfarande var kullerstensbelagt men nu fått gångstråk av huggen sten som möts i en fyrarmad belysningskandelaber framför rådhuset

Ett årtiode in på 1900-talet förändrades skalan genom nya bankbyggnader. Rådhuset från 1840-talet, det femte på samma plats, och ytterligare en byggnad revs för att ge plats för Theodor Wåhlins bankpalats som sedan dess dominerar torgets norrsida. De tidigare två kvarteren slogs samman och L:a Kyrkogatan som förenat torget med domkyrkans sydportal försvann. Ungefär samtidigt revs en 1700-talsgård i torgets väst-sida och ersattes av en annan bankbyggnad, som med sin stenfasad i fyra våningar bröt raden av låga putsade hus. I nordvästra hörnet kom ytterligare ett bankhus, ritat av Carl Bergsten. Under 1900-talets första hälft har många förslag till nya rådhus och stadshus vid Stortorget lagts fram och i samband därmed förslag till nydaning av torget, som alla har stannat på pappret.

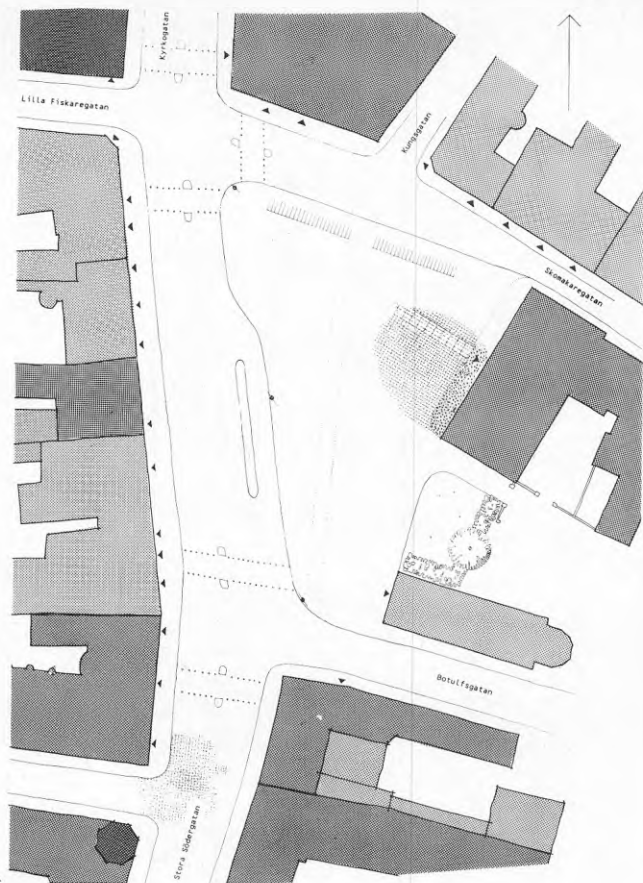
En bit in på 1900-talet kom ett nytt inslag i torgmiljön, bilar och bussar. På foton från slutet av 10-talet är det bara enstaka, fritt uppställda fordon, men ett årtionde senare finns markerade parkeringsplatser på en stor del av torget och längst i söder uppställningsplatser för bussar. Stadsbussarna fick senare en särskild perrong utmed St Södergatan. Några år före kriget togs den gamla gjutjärnsandelabern bort och ersattes av höga belysningsstolpar. Ungefär samtidigt förverkligades en gammal idé att förbinda Stortorget med Mårtenstorget genom ett gatugenombrott i mellanliggande kvarter och Botulfsgatan kom till. Under efterkrigsdecennierna har torgrummets omvandling fortsatt på gott och ont. Fastigheterna söder om Botulfsplatsen som efter genombrottet fått en brandmur mot torget revs, och i dess ställe uppfördes i mitten av 50-talet ett butiks- och bostadshus i fem våningar. I början av 60-talet utlystes en arkitekt-

tävling om stadshall vid torget varvid de tävlande hade att visa alternativ med bibehållet och rivet rådhus. Klas Anselm fick första pris med ett förslag där rådhuset bevarats och som förverkligades 1968. En efter genombrottet frilagd biografbyggnad revs för att ge plats åt den nya stadshallen och i samband med stadshallsbygget befriades torget från bilar, bussstationen flyttades till Botulfsplatsen, körbanan utmed torgets norra sida lades igen och torgytan fick sin nuvarande utformning med träd och markerade gångstråk. Gjutjärnsandelabern med sin vattenho återbördades från ett förråd till torget, och några år senare fick Stortorget med Eduardo Chillidas skulptur "Rymdfält av frid" sin konstnärliga utsmyckning. I början av 70-talet befriades St Södergatan i detta avsnitt från allmän körtrafik. Det blev till fördel för torgmiljön, men den möjlighet trafikregleringen gav att minska den 16 m breda och några år tidigare asfalterade körbanan har ännu inte tillvaratagits. Den senaste förändringen vid Stortorget kom ett par år in på 80-talet i västra torgväggen med en nybyggnad av samma höjd som den rivna.

Kommentarer

Stortorget har genom ingrepp under 1900-talet förlorat mycket av den tidigare lugna småskaligheten. Trots väggar av bevarade klassicerande putsfasader från 1800-talet, blandade med 10-talets bankpalats i sten och 50-talets utfackningsarkitektur kan berätta om de olika epokenas byggnadsskick, men ett par av inslagen från vårt århundrade har genom sin skala blivit alltför påträngande. Det gäller särskilt bankhuset i norr (men också med tanke på att den genom sin höjd nästan helt döljer domkyrkan från torget) och 50-talsbyggnaden i söder. Den nya stadshallen är ett positivt tillskott som med sin tids formspråk spelar samman med rådhuset och, trots sina stora volym, låter denna gamla vackra byggnad dominera torgets östsida.

Den nya stenbeläggningen, som sträcker sig fram mot väggarna i norr och öster, är omsorgsfullt utformad med gångstråk som markeras av granithällar. Torgbelysningen är också väl anpassad till fotgängarmiljön med låga lyktstolpar i trädraden i norr som underordnar sig trädronorna och den vackra gamla kandelabern i rådhuset symetrlinje. Torgets möblering i övrigt verkar något tillfällig med sittplatser och planteringslådor, löst utplacerade, och skild från dessa Chillidas skulptur. Men framför allt är det St Södergatans breda och asfalterade körbana som ger en otillfredsställande torgmiljö. Med den efter trafiksaneringen för ett 15-tal år sedan starkt begränsade trafiken framstår den stora asfaltytan som närmast absurd. Det är angeläget att den stensättes och att torgytan utökas. Att med hjälp av trädrader avskärma torget från gatan vilket föreslagits, är efter tra-

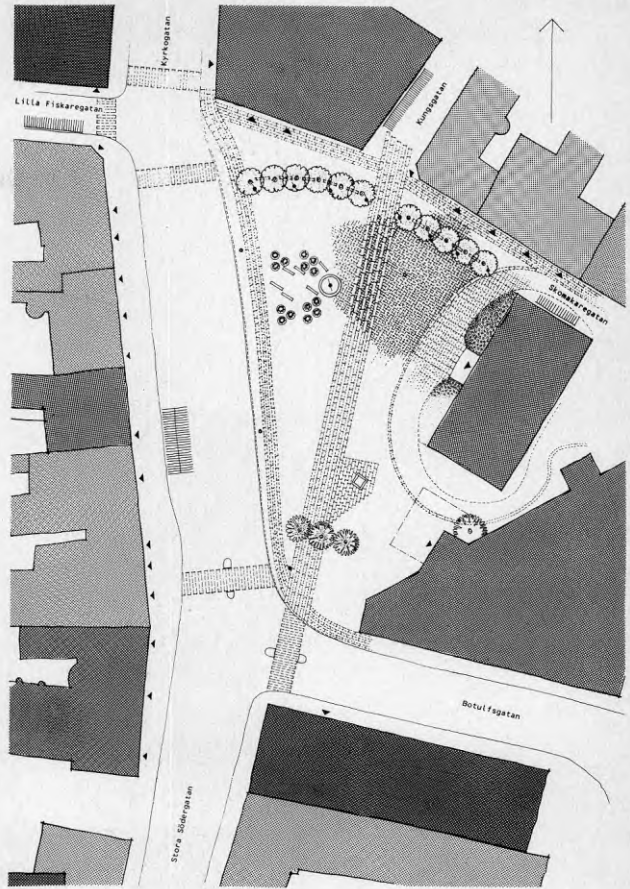
Stortorget 1945

foto 1944. Kulturen

foto R. Blomqvist 1955. Kulturen

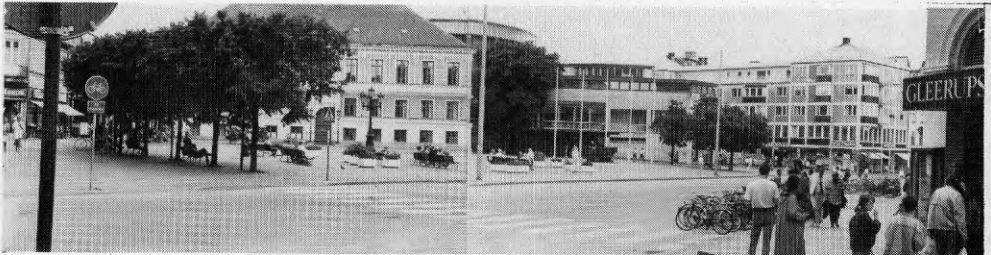

Stortorget 1986

foto 1987

foto 1987

fikregleringen inte behövt och vore både historiskt och rumsligt olämpligt. Stortorget är stadens representativa torg. Under sommarhalvåret är sittplatserna livligt utnyttjade och då finns också en uteservering på torget i nordöstra hörnet och en annan på Södergatans trottoar. Torget kantas av attraktiva butiker och många människor rör sig över torget, året om. De två bankerna har flyttat från torget, den ena lokalen har blivit en modeaffär och den andra skall nu byggas om för teaterverksamhet. Stortorget's användbarhet för olika aktiviteter ökas.

foto I.Nilsson
1981.Stadsingen-
jörskontoret.

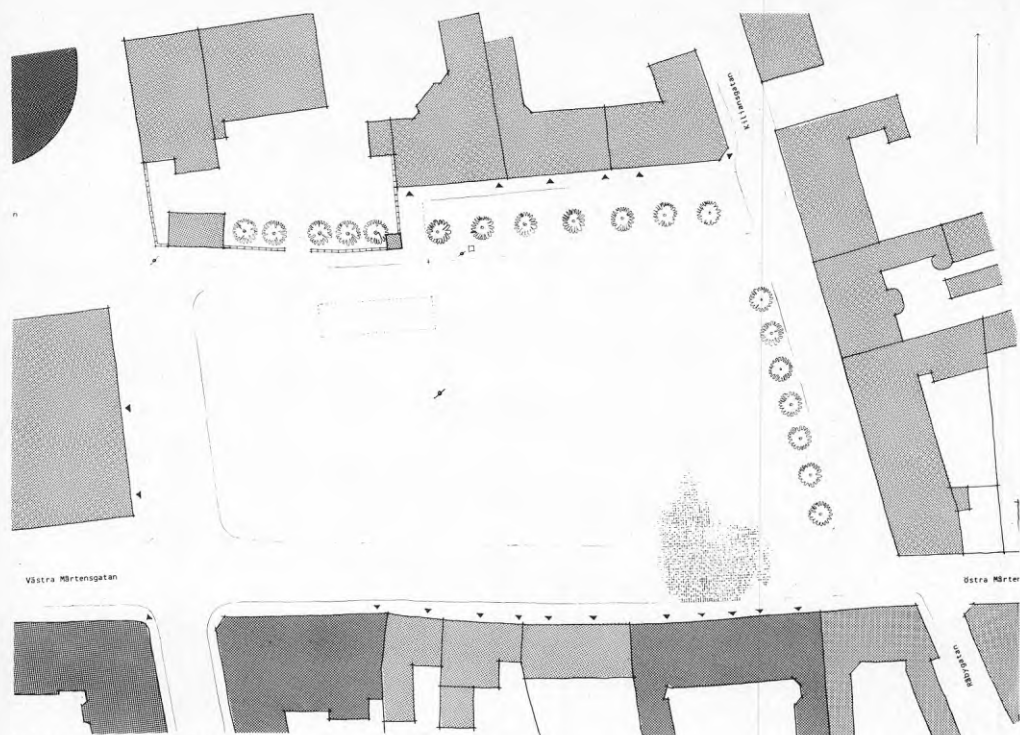
foto 1987

foto 1987

Mårtenstorget

Mårtenstorget lades ut omkring 1840 vid stadens infartsgata österifrån på en större trädgårdstomt som donerats till staden för detta ändamål. Det var främst avsett för häst- och kreatursmarknader och kallades också under sin första tid Oxtorget. Sedan dessa i början av 1900-talet flyttats till Clemens-torget övertog Mårtenstorget den vanliga torghandeln från Stortorget. I nordvästra hörnet låg sedan medeltiden det s k Krognoshuset i vilket en enkel krog för marknadsfolket inreddes. Det stora kullerstensbelagda torget låg omgivet av låga, ljusst putsade byggnader fram till 1900-talets början då några tegelfasader, i ett fall i fyra våningar, bröt den tidigare helheten. 1909 blev Saluhallen färdig och delar av livsmedels-handeln flyttades inomhus. Under 1:sta världskriget restaurerades Krognoshuset till sitt nuvarande utseende och förenades med en mur utmed torget med ett nyuppfört klocktorn. I den södra torgväggen tillkom i början av 30-talet en bankbyggnad i 20-talsklassicism. Vid krigsslutet 1945 var Mårtenstorget fortfarande en enda stor stenlagd yta, men kullerstenen hade ersatts av smågatsten. En bevarad gjutjärns-kandelaber stod mitt på och det fanns en trädrad i norra kanten och till en del också i östra. Sedan dess har torgrummet inte varit föremål för några omvälvande förändringar. 1957 tillkom konsthallen som en fortsättning på husraden i norr. I samband härmed revs klocktornet och muren och Krognoshuset blev en fristående byggnadskropp på torget. Nästa förändring kom i östra torgväggen, där Kooperationen redan i början av århundradet öppnat en liten livsmedelsbutik, som efter successiva utbyggnader kom att äta in sig i bredvidliggande fastigheter. Det ledde till att det karakteristiska s k Bülowska huset från 1850-talet revs i början av 70-talet för att ge utrymme för nuvarande Domusvaruhus. Häromåret revs ytterligare ett 1800-talshus, en illa åtgången envåningsbyggnad i sydöstra hörnet, som ersattes av en byggnad i tre våningar, med apotek i bottenvåningen. Också saluhallen har varit rivningshotad och omkring 1970 fram-lades förslag att den skulle ersättas med en större butiks- och kontorsbyggnad. En stark opposition krävde emellertid att byggnaden skulle bevaras, eventuellt använd för annat ändamål, och efter många diskussioner moderniserades den för fortsatt användning som saluhall, om än med något annorlunda innehåll. Utöver dessa förändringar i torgrummets väggar har den gamla kandelabern på torget tagits bort och ersatts av ett 10-tal höga belysningsstolpar. Vidare utvidgades för ett par år sedan torgytan ända fram till Domusvaruhusets fasad genom Kiliansgatans ombyggnad till gägata.

Mårtenstorget 1945

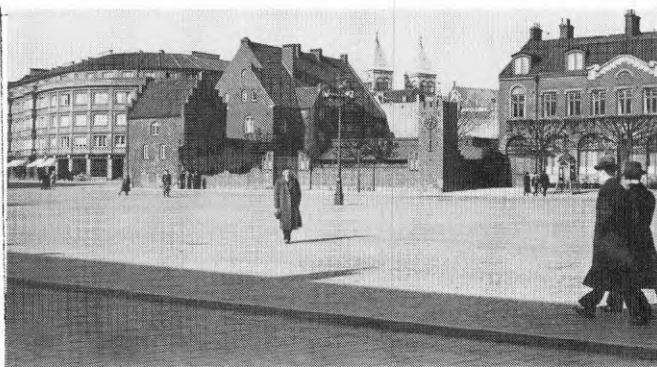
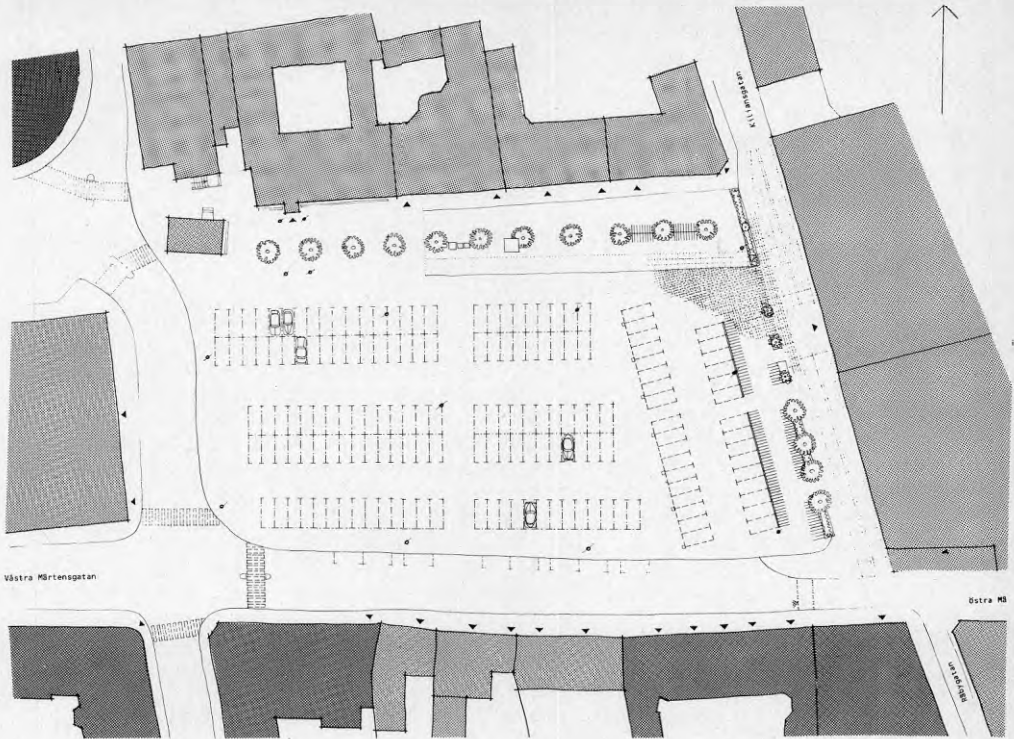

foto 1944.Kulturen

Mårtenstorget 1986.

foto 1986.

foto I. Nilsson 1981.
Stadsingenjörskontoret.

Kommentarer

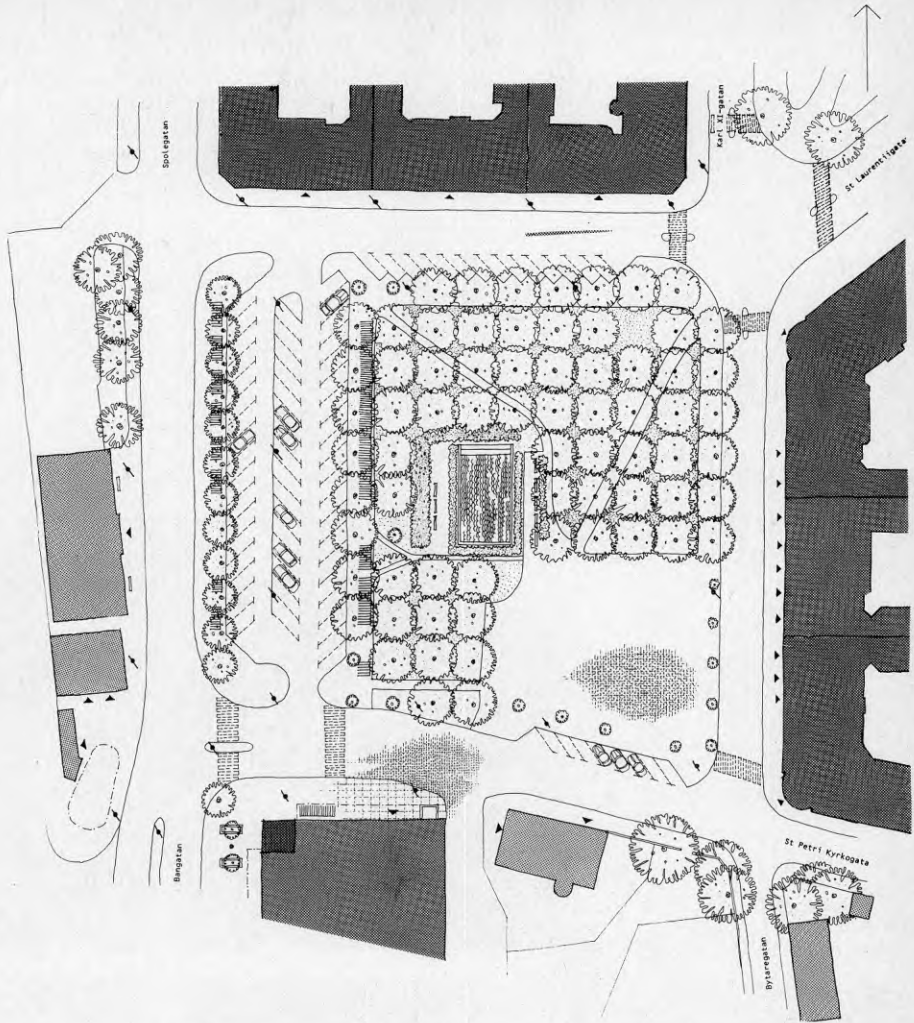
Mårtenstorget är idag ett väl utnyttjat stadsrum. Det är hela stadens salutorg med 90 kontraktsbundna torgplatser och dessutom bänkplatser som hyrs ut per dag eller längre. Där finns torghandel alla veckodagar, något reducerad under ett par vintermånader, och särskilt lördagar är hela den tillgängliga ytan fylld av stånd. Och när torghandeln är slut för dagen fylls torget snabbt av parkerade bilar. I östra delen finns dessutom ett 30-tal permanenta parkeringsplatser. Verksamheten i omslutande byggnader bidrar också till ett rikt folkliv under butikstid: systembolag, apotek, saluhall, varuhus och mindre butiker samt konsthall och Krognoshusets konstupställningar. Utmed konsthallsfasaden och Krognoshusets gavel finns fasta bänkar, som på nära närheten till systembolaget utnyttjas framförallt av det sk A-laget.

Väggarna är låga i relation till den stora torgytan, bara ett par byggnader har mer än två våningar, vilket gör att Mårtenstorget verkar överstort när det inte är fyllt av torghandel. I nordväst är torgrummet något upplöst men effekten av torgets oklara övergång i Botulfsplatsen mildras genom att det friliggande Krognoshuset drar till sig intresset i detta hörn. Torgrummets väggar ger en provkarta på skilda tiders byggande från medeltid och fram till våra dagar. Norra väggen är den behagligaste med genomgående tvåvåningsbebyggelse och ett par vackert renoverade 1880-talshus. I söder kan två högre byggnader berätta om det tidiga 1900-talets planer på en kraftigt förstörd skala, men blir ett något våldsamt inslag i den bevarade låghusbebyggelsen. I öster ansluter Domusvaruhuset åtminstone i höjddled till den gamla skalan och i väster bildar saluhallen en karaktäristisk fond. Hallens fasad mot torget är tyvärr något avvisande med bara en sekundär trappentré. I södra hörnets höga sockel finns ingångar till toaletter. Att helt befria torget från parkerade bilar anses åtminstone för närvarande inte möjligt, men avsikten är att ta bort den permanenta parkeringen som alstrar mycket söktrafik och att tillåta parkering på torget bara kvälls- och nattetid samt helger. Förutom miljövinster ger detta ökade möjligheter till olika aktiviteter på torget. För att göra den tidsbegränsade parkeringen mindre iögonfallande skulle man kunna ta upp idén i 1972 års trafik- och miljöutredning om utökade trädreder utmed torgets sidor. En angelägen åtgärd är att ersätta de misspyrdande belysningsstolparna med lägre sådana, kanske i kombination med att 1800-tals kandelabern återböras till torget.

Clemenstorget

Clemenstorget lades ut på 1890-talet på mark som tidigare upptagits av ett tegelbruk och en mindre öppen plats kallad Isaks torg, där stadens spöpåle stått under 1800-talet. Det nya torget ingick i en stadsplan från 1879 med den form och utsträckning det hade fram till 1970-talet. Planförfattaren hade uppenbarligen eftersträvat ett helt kvadratisk torg, de norra och östra sidorna är lika långa, men måst böja sig för den brutna fastighetsgränsen i söder. Här låg sedan århundradets mitt det ännu bevarade Brooméska huset och strax intill uppfördes på 1880-talet ett 3-vånings hyreshus. Ungefär samtidigt som torget iordningsställdes byggdes tullkammaren i västra kanten, men för övrigt omgärdades den stora kullerstensbelagda ytan till att börja med av trädgårdar och öppna fält. Åren kring sekelskiftet byggdes den norra torgväggen med tidstypiska bostadshus i fyra våningar och några år senare den mäktiga jugendväggen i öster, också den i fyra våningar med butiker och en restaurang i bottenvåningarna. Ett par år tidigare hade den södra väggen fullbordats med ett karakteristiskt hörnhus med tornuppbyggnad. Torgytan var ännu rätt ödslig med bara en kandelaber mitt på, men på 1910-talet anlades en rund plantering med gräsmattor, träd, sittplatser och belysning på torgmitten, där två diagonala gångvägar av huggen sten korsade varandra.

Ännu in på 30-talet fylldes torget på marknadsdagar av ett rikt folkliv. När häst- och kreaturshandeln sedan flyttades till en marknadsplats väster om järnvägen och också den övriga marknadshandeln började ta slut upplevdes torget som blåsigt och ödsligt. I samband med en donation för konstnärlig utsmyckning utlystes i slutet av 30-talet en tävling om torgets ordnande. Förstaprisförslaget, som var helt i funktionalismens anda, förverkligades i början av 40-talet. Det tidigare sammanhållna torgrummet splittades i en parkdel med gräsmattor, vattenbassäng och täta rader av plataner, en asfalterad parkeringsplats och i sydöstra hörnet en stensatt yta för torghandel. Några år senare byggdes en bensinstation, sedermera om- och tillbyggd, intill den gamla tullkammaren. För tio år sedan kom det senaste ingreppet i torgets ursprungliga gestalt från årtiondena kring sekelskiftet. Två byggnader i söder revs, trots protestaktioner, och ersattes av det s k Fokushuset i fyra våningar. Särskilt det rivna hörnhuset hade varit karakteristiskt och betydelsefullt genom att det sköt ut ett tiotal meter från Spolegatans fasadlinje och bildade en fond som stoppade upp den långa, raka gatan där den vid torget gick över i Bangatan. Efter en stadsplan från 60-talet drogs nu den nya byggnaden in ett 20-tal meter och fonden försvann. Byggnaden som innehåller kontor och en större varuhall har tillfört torget ökat liv, men kan inte arkitektoniskt mäta sig med den rivna. Intrycket av ett söndertrasat

Clemensstorget 1986.

foto 1987.

torgrum mildrades något för ett par år sedan då rader av plataner planterades utmed den stenlagda ytans båda öppna sidor. Torghandeln där är idag obetydlig, under vinterhalvåret av karaktären loppmarknad.

Kommentarer

Att återskapa den samlade torgytan är väl åtminstone för närvarande knappast realistiskt. Ett förslag från förre stadsträdgårdsmästaren att ersätta gräsmattorna, som för en tynande tillvaro under de täta platan-kronorna, med samma stenbeläggning som saluplatsens skulle emellertid ge ett mera sammanhållet torg. Mycket skulle också vinnas på att få bort den anskrämliga bensinstationen så att järnvägens vackra godsmagasin får framträda och spela samman med tullkammaren. Tullverksamheten har upphört och den tidsypiska 1800-talsbyggnaden avses nu bli auktionshall.

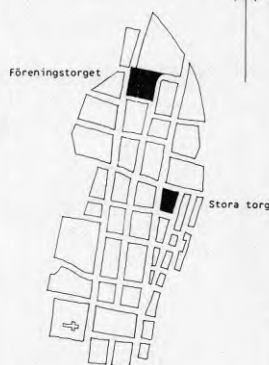
foto 1987.

foto I. Nilsson 1983.

Stadsingenjörskontoret.

ESLÖV

När södra stambanan i slutet av 1850-talet drogs fram genom den skånska glesbygden uppfördes en mindre stationsbyggnad och ett godsmagasin på en ödlig fäladsmark utanför den oansenliga byn Eslöv. Eslövs stationsplats som den kallades, fick några år senare betydelse som järnvägsknutpunkt när banorna till Landskrona-Helsingborg och Ystad anlades och då byggdes också ett nytt och större stationshus. Företag av olika slag började etablera sig och ett torg, nuvarande Stora torg men då kallat Salutorget, anlades på en byallmänning och blev platsen för marknader och veckotorghandel. 1875 blev Eslöv köping och en byggnadsplan, en med hänsyn till befintliga förhållanden modifierad rutnätsplan, upprättades av en stations-skrivare vid järnvägen. Vid sekelskiftet anlades ytterligare ett torg, Oxtorget, senare Södra Torget, på den plats där stadsparken nu ligger. Som framgår av namnet var torget i första hand avsett för kreaturshandel men denna flyttades redan efter några årtionden till en mindre central plats, nuvarande Gröna torg. Tron på framtiden var stark och sedan Eslöv fått stadsrättigheter 1911 upprättades en stadsplan dimensionerad för 50 000 invånare. 1945 tillkom ännu ett torg, Föreningstorget. Sedan Oxtorget blivit stadspark och Gröna torg också fått parkkaraktär är Stora Torg och Föreningstorget de enda egentliga torgen i Eslövs innerstad. Under efterkrigstiden har tätortens invånarantal ökat från 6 000 till 18 000.

Referenslitteratur

- Andersson E., 1972, Daligt liv i Eslöv. Eslövs museums skriftserie 8.
 Ek S.B., 1975, Stadens födelse. Eslövs museums skriftserie 3.
 Enghoff K., 1918, Eslöv. Sveriges städer 3.
 Eslöv centrumplanering, 1979, Vattenbyggnadsbyrån.
 Olsson E., m fl, 1986, Eslöv i fokus.
 Sallius J., 1961, Fälad blir stad.
 Sallius J., 1971, Gatunamn i Eslöv. Eslövs museums skriftserie 7.

Stora Torg

Salutorget, nuvarande Stora Torg, finns upptaget på en karta från 1872 med den form och utsträckning det har idag. Stationssamhällets bebyggelse var i stort sett samlad kring torget och ett par kvarter söder om detta, men många av tomterna utmed torgets sidor var ännu obebyggda. Torget, som fått sin trapetsform av äldre vägar och stigar, stensattes i mitten av 70-talet. På 1880-talet utökades torghandeln till två dagar i veckan och fram till sekelskiftet utnyttjades torget också för kreaturshandel. Renhållningen ordnades så att privatpersoner för en billig penning fick köpa rätten att tillvarata spillningen på torget med skyldighet att hålla torget rent också för övrigt. Fotografier från seklets första år visar att torget då var inramat av i huvudsak sluten bebyggelse med butiker och bostäder i 1-2 våningar. På den stora kullerstensytan fanns bara en telefonkur omgiven av två lyktstolpar, men utmed husfasaderna hade man bänkar för vila och umgänge. Flertalet hus hade en port in till gården där bönderna kunde ställa ifrån sig hästar och vagnar. Under 10- och 20-talen lade Försköningsföreningen fram förslag till torgets prydnade med konstverk, fontän och planteringar som dock inte förverkligades. 1937 utlystes en arkitekttävling om torgets ordnande. Ett principförslag, delvis baserat på tävlingsmaterialet, godkändes ett par år senare men krigsutbrott och svårigheter med arbetstillstånd fördröjde genomförandet och vid krigsslutet 1945 var Stora Torg alltjämt en kullerstensyta med körbanor och ett diagonalt gångstråk i storgatsten. I mitten fanns en mindre plantering och intill denna en asfalterad yta för fiskförsäljning. Vidare fanns ett tiotal relativt höga belysningsstolpar, ett par fyrmarmade av äldre typ och resten från 30-talet. Torgets väggar utgjordes av måttligt stora hus i 1-3 våningar från 1800-talets senare del, och en fyravåningsbyggnad från 30-talet.

1950 blev omdaningen äntligen färdig och torget fick den utformning det har idag, dvs en mindre bilfri yta med trädplanterade gräsmattor, fontän och sittplatser omgiven av körbanor och parkeringsplatser. Något senare tillkom Erik Gates skulptur "Snäckfågeln". På torgets norra hälft infördes parkeringsförbud onsdag och lördag fm för torghandelns skull. Under efterkrigstiden har mycket av den äldre bebyggelsen runt torget ersatts av större byggnader, genomgående i fyra våningar. På 60-talet byggdes det stora butiks- och kontorshuset som bildar fond i söder och i nordöstra hörnet har ett hus rivits och tomten lagts ut som en liten plantering. Kontorshuset byggs nu (hösten 1987) om till hotell med restaurant och konferenslokaler. Utmed fasaden mot torget byggs en terrass med en 30 m bred trappa upp till andra våningens hotell och restaurantentréer. I samband därmed skall torget omdanas, bl a kommer parkeringen att begränsas, trädtrader skall planteras på tre sidor och två av körbanorna läggs igen för allmän körtrafik.

Under ett par septemberdagar utnyttjas torget för Mikaelimarknad och då är gatorna, utom Östergatan, avstängda för biltrafik. Den relativa bilfriheten på lördagsförmiddagarna har vidare utnyttjats av kultur-nämnden för musikunderhållning.

Kommentarer

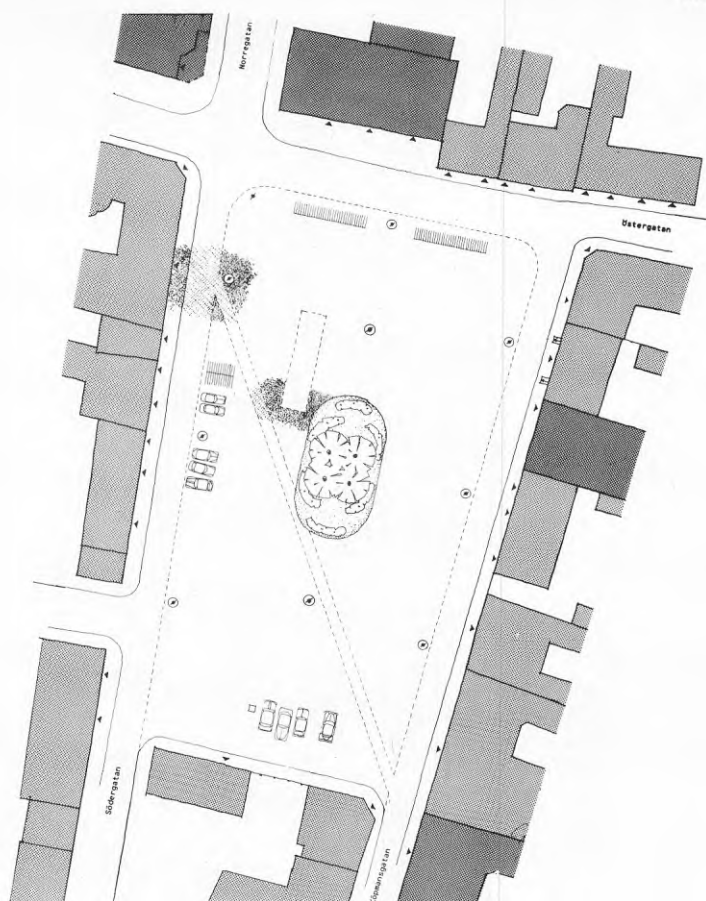
Stora Torg är stort, men splittrat. Den lilla bilfria ytan är i och för sig behagligt utformad med vatten, vacker hängpil och bekväma parksoffor, men den är på alla sidor omgiven av störande biltrafik och hela torget upplevs närmast som en parkeringsplats (utom vid de två torghandelsförmiddagarna), omgiven av kommersiella lokaler. Stadens offentliga byggnader, rådhus, tingshus, medborgarhus och stadshus ligger utspridda i innerstadens södra del och torget är helt dominerat av affärslivet.

Bebyggelsen kring torget är mycket heterogen. Den västra torgväggen består av hus i 1-3 våningar från 1860-talet och fram till sekelskiftet med omväxlande puts- och tegelfasader samt en 1950-tals byggnad i fyra våningar. I öster finns några 1800-tals hus i två våningar kvar, resten upptas av två stora bankbyggnader i fyra våningar, den ena från 50-talet med ljus utfackningsfasad, den andra från 60-talet i mörkt fasadtegel. I norr finns ett litet, okänsligt ombyggt envåningshus inklämt mellan två fyrvåningshus och i söder upptas hela väggen av det tidigare kontorshuset som nu byggs om.

Den pågående omdaningens trädrader och trafikbegränsning kommer utan tvivel att ge en bättre torgmiljö. Huruvida terrassen med sin monumentaltrappa också kommer att göra detta är väl tveksamt.

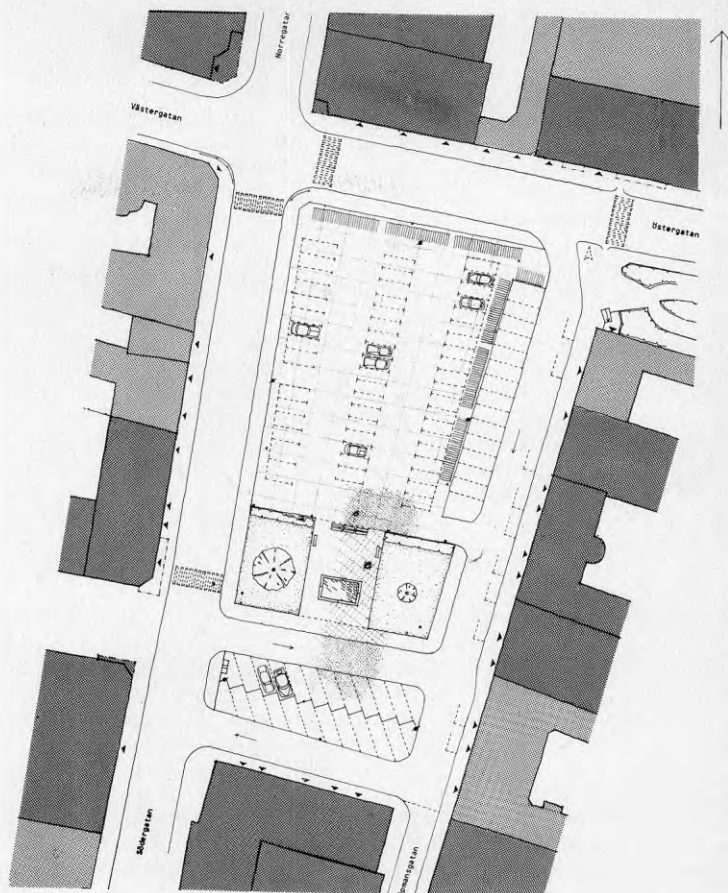
foton 1986

Stora Torg 1945

foto B.Johnsson ca 1945
Malmö museum.

Stora Torg 1987.

foto 1987

Föreningstorget

Föreningstorget lades ut 1945 på ängsmark som utnyttjades som cirkusplats och sägs ha fått sitt namn av att två vägar tidigare förenades där till en. Torget var under ett par årtionden en stor grusplan med asfalterade gator längs västra och östra sidorna, utmed vilka två kvarterslånga flerbostadshus byggdes mot slutet av 50-talet. I samband med att polishuset uppfördes vid torgets norra sida i slutet av 60-talet fick Föreningstorget sitt nuvarande utseende med beläggning av smågatsten i mönster och en infälld asfalterad parkeringsplats i sydväst. Kring parkeringsplatsen platerades rader av låga träd med utbrett grenverk och på den stenlagda ytan placerades en rad planteringskärl med vintergröna växter samt en skulpturföntän. Framför polishuset placerades några parksoffor, i sydöstra hörnet en korvkiosk och en telefonkur, och ute på torget tre höga belysningsstolpar.

1985 fick några arkitekter lämna förslag till bostadsbebyggelse i kvarteret öster om torget och en omdaning av torget. Resultatet har blivit ett principbeslut att begränsa bilparkeringen till ett par rader utmed Västerlånggatan och att ge torget i övrigt, bortsett från en förplats till polishuset, parkkaraktär. Det har också diskuterats att därmed ändra namnet till Föreningsparken.

Kommentarer

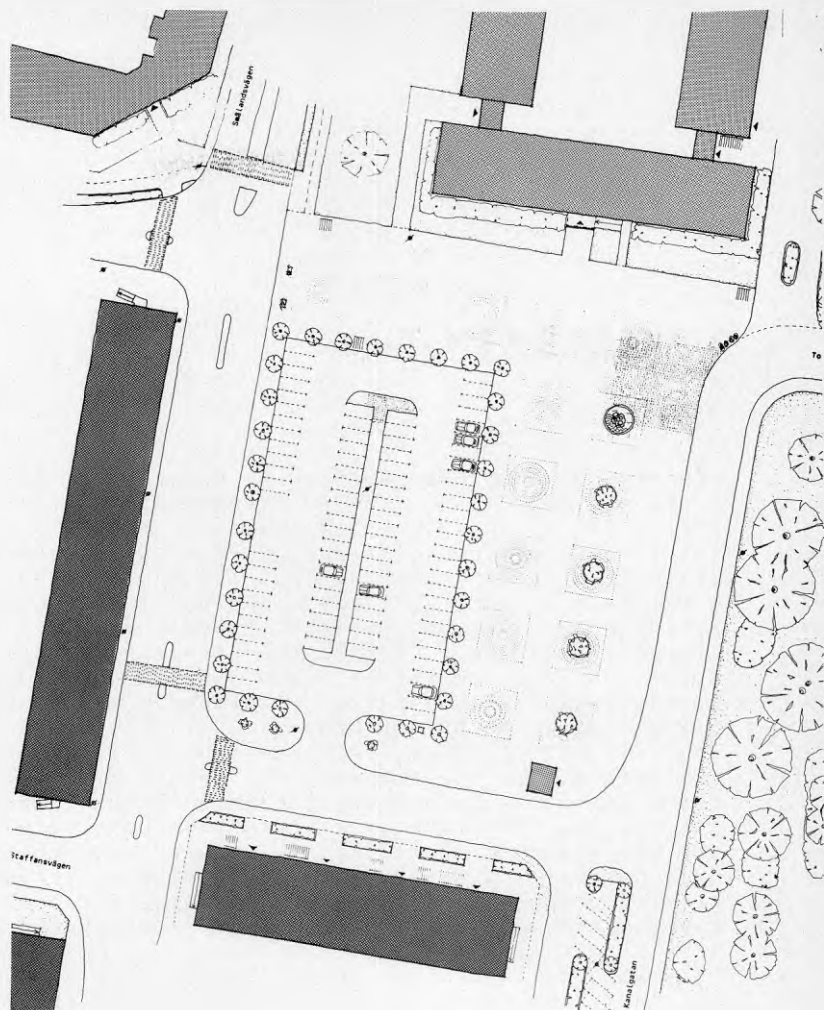
Föreningstorget är inget inbjudande torg och verkar också övergivet, ogräset växer upp mellan den vackert mönstersatta smågatstenen. Väggarna i söder och väster är trista, särskilt den 90 m långa hyreshusfasaden i väster. Att göra om Föreningstorget enligt föreliggande förslag torde vara en god lösning.

foto 1987

foto 1986

Förenings-
torget 1986.

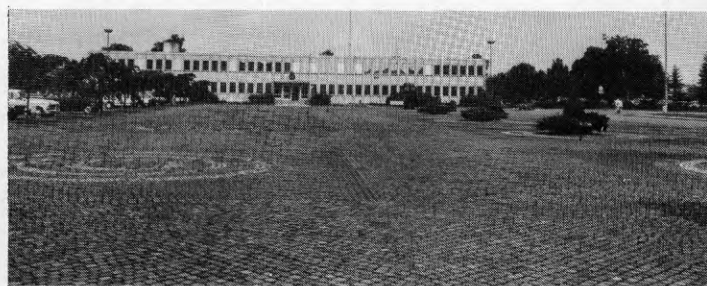

foto mot norr 1986

foto mot väster 1986

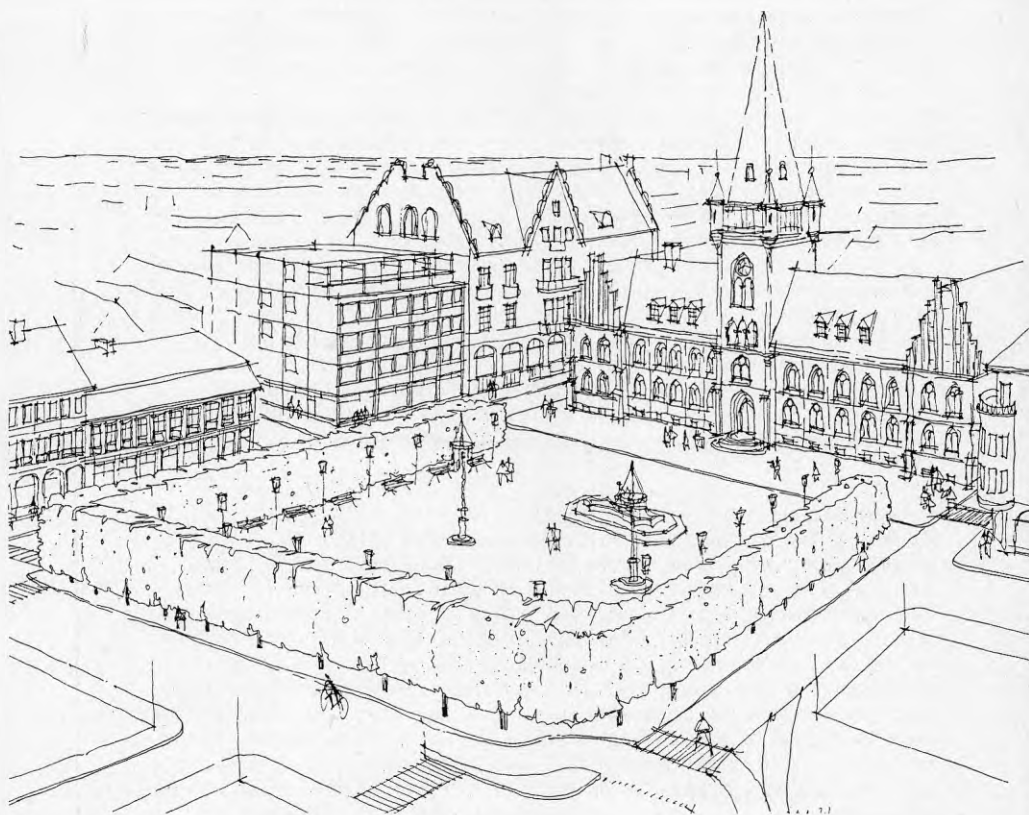
LANDSKRONA

Landskrona grundlades av Erik av Pommern 1413 på en plats vid Sundet som hade en skyddad hamn. Strax intill låg sedan 1200-talet ett fiskeläge som genom det rika medeltida sillfisket blivit en marknadsplats. Stadsprivilegierna omfattade bl a rätten till en årsmarknad som fick vara i 8 dagar. Det storslagna namnet ger en antydning om förväntningarna på den nya staden. Kungen hade förmodligen eftersträvat samma regelbundna planmönster som vid denna tid tillämpades i hans hemland, men riktigt regelbunden blev inte planen, beroende på att hänsyn togs till topografi och befintliga vägar. Tre huvudgator ledde fram till ett torg vid vars södra sida ett rådhus byggdes, på samma plats där nuvarande 1800-tals rådhus reser sig. I början av 1500-talet var Landskrona näst Malmö den största staden i Skåne. När Skåne blev svenskt fick Erik Dahlberg uppdraget att utarbeta en stadsplan för en stad som skulle ge skäl för det stolta namnet. Det blev en storslagen, helt symmetrisk rutnätsplan med kanaler och två identiskt lika torg, det ena med residens, det andra med rådhus, cirkelformigt innesluten av mäktiga bastioner. Planen stadfästes av Karl XI men blev aldrig förverkligad.

I mitten av 1700-talet beslöt riksdagen att Landskrona skulle byggas ut till en av landets två huvudfästningar och att den gamla staden, som låg ivägen, skulle rivras och en ny stad byggas upp på utfylld mark i Sundet. För den nya staden fastställdes en stadsplan som tog upp några drag i Dahlbergs plan, kanalsystemet och två identiskt lika och symmetriskt placerade torg. Bara östligaste delen blev utbyggd, men rivningarna blev till stor del genomförda. Av ekonomiska skäl fick emellertid Rådhusstorget och omgivande kvarter vara kvar. Efter några årtionden avbröts också befästningsarbetena och i början av 1800-talet övergavs fästningsplanerna för gott. På 1910-talet fick staden ett andra torg, Saluhallstorget. I innerstaden finns ytterligare en allmän plats med torgnamn, Järnvägstorget, som dock har ren parkkaraktär och därför inte tagits med i denna studie. Landskrona stad hade vid krigsslutet ca 21 000 invånare och tätorten hade 1986 ca 26 000.

Referenslitteratur

- Bengtsson A., Hilding A., 1970, Landskrona.
En vandring genom Landskrona 1888 och idag, 1986,
Landskrona kulturnämnd.
Enghoff K., 1918, Landskrona. I Roosval Svenska
städer 3.
Eriksson A., Ericson L., 1970, Rådhusstorget i
Landskrona. Stencil Stadsbyggnad LTH.
Holmström R. (red), 1962, Ett bildverk om Skåne.
Jacobsson B., 1983, Landskrona. Medeltidsstaden 48.
Landskrona Nya stad, bevaringsplan del I, 1977,
Inventerings- och saneringskommittén.
Landskrona stads äldre bebyggelse samt fornlämningar,
1960, Inventeringskommittén.
Landskrona Köpstad, 1986, Arbetsgruppen för trafik-
planering.
Nilsson H., 1963, Landskrona 1413-1963.

Rådhusstorget

Rådhusorget

Rådhusorget, tidigare kallat Adeltorget och därefter Gamla Torget har i stort sett kvar sin ursprungliga form, västra sidan har förskjutits något österut i samband med att Hårlemans kasernbyggnad tillkom omkring 1760. Det gamla rådhuset på torgets sydsida fanns i ombyggt skick kvar till slutet av 1870-talet då det efter en arkitekttävling ersattes av nuvarande byggnad ritad i s k baltisk gotik av en dansk arkitekt. Under tre årtionden med början på 1880-talet fick torget nya väggar i norr, öster och sydväst genom nybyggnad eller om- och påbyggnad. Dessa tidstypiska hus, varav tre bankpalats, finns i huvudsak alltjämt kvar. I norra väggen tillkom efter rivning en byggnad på 1930-talet och i östra en på 50-talet. I slutet av 1800-talet hade man tre årliga marknader på Rådhusorget och en livlig torghandel som dock upphörde på 1910-talet när Saluhallstorget blivit färdigt. Torgytan var kullerstenbelagd med diagonaler av tuktad sten och en belysningskandelaber där diagonalerna korsade varandra. Några träd fanns inte. Omkring 1920 fick torget sin nuvarande beläggning av röd, grå och svart smågatsten i mönster, och framför rådhuset mörkröda keramiska plattor. På tre av torgsidorna planterades lindar, ute på torgytan restes två höga kandelabrar av järnsmede i senjugend och 1929 avtäcktes Anders Olssons fontänskulptur "Västansvinden".

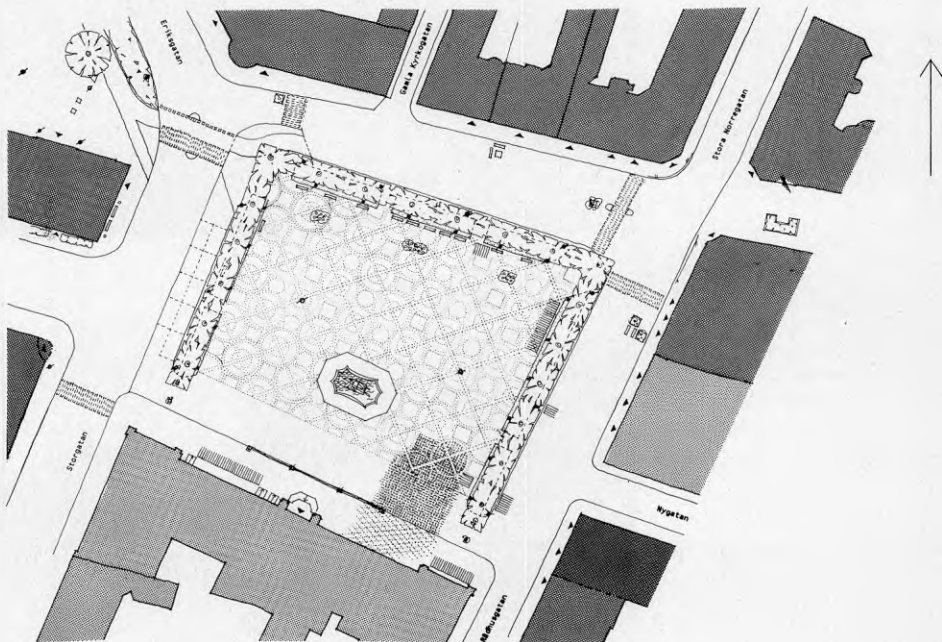
Under efterkrigstiden har Rådhusorget inte genomgått några större förändringar. 50-talsbyggnaden i syd-östra hörnet har tillkommit, träden har formklippts, torget har fått nya belysningsstolpar utmed trädraderna och körbanan framför rådhuset har lagts igen. Belysningsstolparna har nu blivit ineffektiva sedan trädkronorna växt ut och skall tas bort samtidigt som kandelabrarna får starkare lampor. Kommunfullmäktige antog 1985 ett förslag till trafikplan för centrumområdet som syftade till en förbättrad trafikmiljö och sedan sommaren 1986 har gatorna på norra och östra sidorna på försök befriats från biltrafik. En utvärdering har nyligen gjorts med bl a en enkät som visade att 85% önskade en föreslagen bilfrihet i delar av centrala staden.

Kommentarer

Raderna av formklippta träd har växt ihop till ett sammanhängande band som bildar ett inre rum i det större torgrummet, men inte hindrar utblickar under kronorna mot dettas väggar. Den hårda klippningen har gjort träden rumsbildande också under vinterhalvåret. Det inre rummets golv av mönsterlagd sten är vackert, men som vanligt uppfattar man inte mönstret riktigt när man rör sig över torget. Möbleringen är omtänksam med bekväma parksoffor intill träden och fontänskulpturen framför rådhusentrén som lämnar torgmitten fri. De festliga 20-tals kandelabrarna ger intressanta belysningsförhållanden, dramatiserade av rådhusets fasadbelysning. Omgivande byggnader, som p g a träd-

ridåerna upplevs mindre starkt, är i norr och öster med något undantag i tre våningar och speglar på ett intressant sätt det sena 1800-talets och sekelskiftets stilideal. Nybyggnaden i sydöstra hörnet avviker brutalt och blir i detta sammanhang ett störande inslag. Rådhuset dominerar torgrummet, som sig bör, men bankpalatset från seklets början i sydvästra hörnet är genom sin tyngd och höjd alltför påträngande för rådhuset, torgmiljön och inte minst för kasernbyggnadens vackra 1700-talsgavel.

I bottenvåningarna finns förutom tre banker och ett försäkringsbolag ett tiotal småbutiker. Sedan Saluhallstorget blivit bilparkering är torghandeln tillbaka på Rådhuset onsdagar och lördagar, och sommartid är sittplatserna på torget flitigt utnyttjade. Om gatorna utmed torgets norra och östra sida i fortsättningen blir bilfria och körbanornas stenbeläggning höjs till samma nivå som den inre ytan skulle det ursprungliga torgrummet förstärkas och verksamheterna i bottenvåningarna skulle få bättre kontakt med torgmiljön.

Rådhusetorget 1986

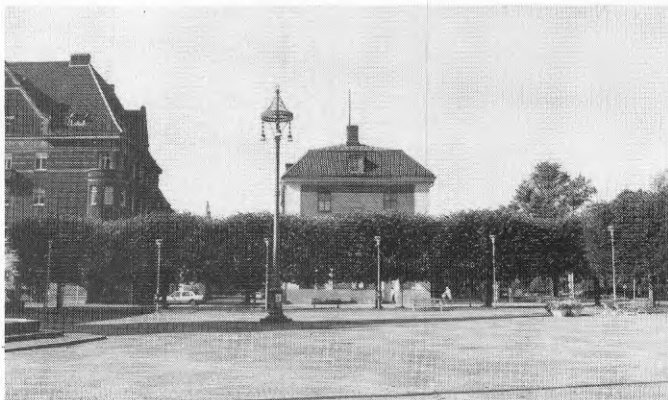
foto B. Johnsson ca 1945.
Malmö museum.

foto 1987

foto 1987

foton 1987

Saluhallstorget

Saluhallstorget tillkom när ökade hygieniska krav på torghandeln vid seklets början ledde till byggandet av saluhallar. En sådan kunde svårigen uppföras vid Rådhusstorget och i 1904 års stadsplan avsattes ett område för saluhall med tillhörande torg på obebyggd mark några hundra meter österut. Planförfattaren, stadsarkitekten Fredrik Sundbärg, tänkte sig en saluhallspaviljong som skulle omsluta torget, men därav blev intet. Han ritade istället den något kyrkliknande saluhallsbyggnad som ännu finns kvar. Det triangulära salutorget blev färdigt i början av 10-talet och övertog då torghandeln från Rådhusstorget. Till att börja med försågs ytan med tjärnakadam som senare ersattes av betong.

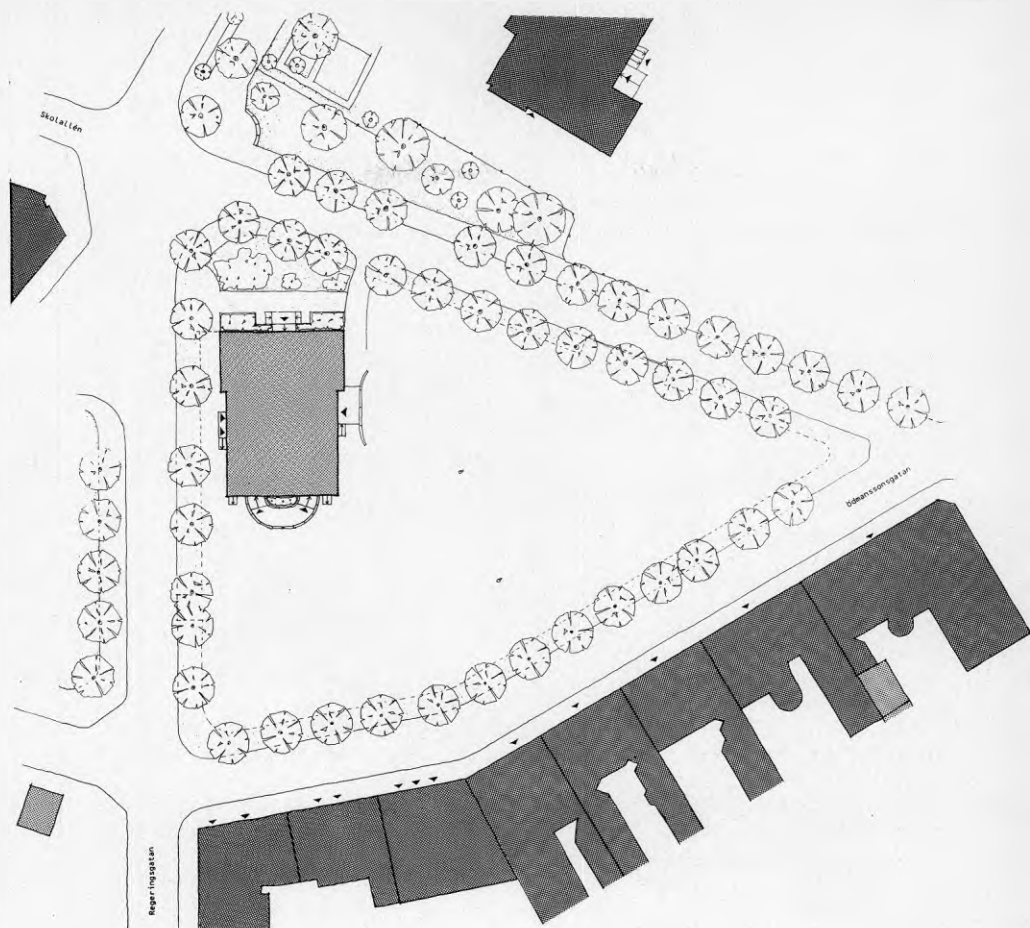
Under efterkrigsåren avtog handeln i saluhallen och också den tidigare så livaktiga torghandeln mattades av. Saluhallen tömdes gradvis och i början av 70-talet lades verksamheten ner. Idag finns en mindre fiskaffär i suterrängvåningen, och byggnaden är nu ett annex till gymnasieskolan. Saluhallstorget blev parkeringsplats och den reducerade torghandeln flyttades tillbaka till Rådhusstorget. Sitt nuvarande utseende fick torget 1977.

Kommentarer

Saluhallstorget är inte längre ett torg i vedertagen bemärkelse, men den bevarade saluhallsbyggnaden och namnet berättar om vad som en gång var. Som parkeringsplats är Saluhallstorget mindre torftigt än motsvarande "torg" i andra städer. Uppdelningen i tre parkeringsgårdar omslutna av häckar och nyplanterade träd och plattbelagda ellerstensatta gångtyr ger en vänligare intern miljö. Och omgivande häckar och träd, som borde kompletteras ytterligare, gör parkeringsanläggningen mindre störande för omgivningarna. En stor tillgång i totalmiljön är den konkavt brutna kvartersraden i söder med tidstypiska, samstämda hus från seklets första årtionden.

foto 1986

Saluhallstorget 1945.

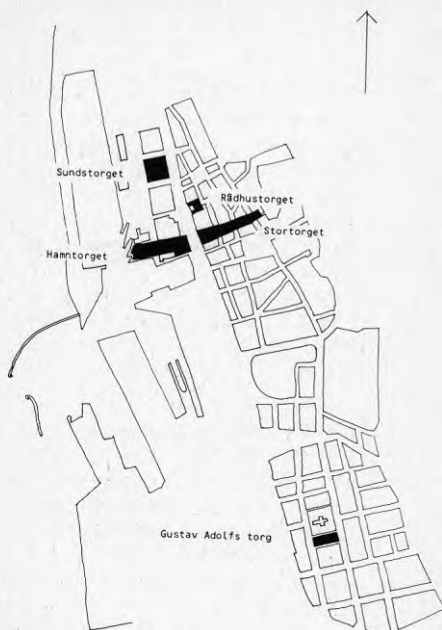
foto E.Persson ca 1945

Saluhallstorget 1986

foto 1986

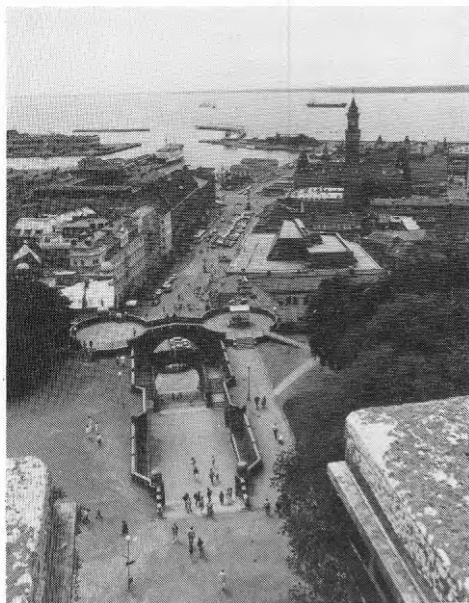
HELSINGBORG

Helsingborg är efter Lund den äldsta av skånestäderna. Uppkomsten, som brukar sättas till 1085 var främst betingad av strategiska skäl men Helsingborg blev efterhand också en betydande marknadsplats. Topografin skiljer sig från de andra skånska kuststädernas: en långsmal kustremsa och innanför denna den 20 m högre landborgen. Läget vid den smalaste passagen över Sundet var strategiskt betydelsefullt och uppe på landborgen byggdes en borg med ett mäktigt försvarstorn, nuvarande Kärnan. Under yngre medeltid, då vundernas härjningar hade upphört, växte staden ut nere på kustremsan och den äldsta avbildningen av Helsingborg, från slutet av 1500-talet, visar en samlad stadsbebyggelse där, med i huvudsak bara borgen och försvarstornet uppe på landborgen. Vid medeltidens slut hade Helsingborg två stora marknader, men det finns inga uppgifter om torg vid denna tid. Troligen utnyttjades den öppna platsen runt Mariakyrkan och kanske har Storgatan fungerat som torggata. I mitten av 1600-talet anlades ett torg norr om kyrkan, Axelstorget, som dock inte blev långlivat. När nuvarande Stortorget lades ut 1693 i samband med återuppbyggnaden efter de dansk-svenska krigens ständiga skövlingar, blev Axelstorget åter byggnadskvarter. Stortorget anlades på tidigare tomtmark i första hand för att skapa fritt skjutfält från fästningen mot fiendliga landstigningar, men som biprodukt fick man ett marknadstorg. Torget fick en fortsättning västerut, nuvarande Hamntorget, när inre hamnen blev färdig på 1860-talet.

På 1870-talet upprättades en regleringsplan för den s k Södra förstaden, en rutnätsplan där ett kvarter lades ut som salutorg för södra stadsdelarna. Det fick namnet Nya torg, sedermera ändrat till Gustav Adolfs torg. I norr anlades vid sekelskiftet ytterligare ett torg, Sundstorget, för att ta över handeln från Stortorget, som då blev stadens fintorg. Det senaste tillskottet är Rådhusstorget, som anlades 1977 omedelbart norr om rådhuset där tidigare den gamla brandstationsgården låg. Staden hade vid krigsslutet ca 62 000 invånare och 1986 var tätortens invånarantal 79 000.

Referenslitteratur

- Acking C-A., 1983, Stortorget i Helsingborg. I Torg och gaturum i några svenska städer, särtryck tidskriften Stadsbyggnad 1983.
- Enghoff K., 1918, Hälsingborg. Svenska städer 3.
- Holmström R., 1982, Ett bildverk om Skåne.
- Hus i Helsingborg 1850-1920, 1983, KKH.
- Kring Kärnan 15, 1984, Helsingborgs museum.
- Norra hamnområdet, planprogram, Stadsbyggnadskontoret 1986.
- Olsson K.E., 1980-84, Det gamla Helsingborg. Gillet Gamla Helsingborg handlingar XVI-XX.
- Paulsson G., 1950, Svensk stad.
- Skånsk kulturbygd i Malmöhus län, 1982. Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1982.
- Wihlborg A., 1981, Helsingborg. Medeltidsstaden 32.

Stortorget-Hammtorget från Kärnan.

Stortorget-Hamntorget

När Stora Torget, som det då kallades, lagts ut på 1690-talet blev det centrum för livet i staden. Det långsmala torget inramades efterhand av byggnader på alla fyra sidorna. Storgatans fasader fortsatte förbi torget och bildade en vägg mot landborgen i öster och väster, mot Sundet, uppfördes på 1790-talet ett rådhus i två våningar. I beskrivningar från 1800-talets första hälft talas om rader av formklippta träd utmed tre av torgsidorna. På 1870-talet var träden borta och fotografier från denna tid visar att den tidigare kullerstensbeläggningen nu hade ersatts av storgatsten. Putsade hus i två eller tre våningar omslöt torget med bara smala utblickar mot Sundet på ömse sidor om rådhuset. Utmed fasaderna löpte gångbanor med glest placerade gatlyktor kompletterade med en kandelaber på torgets övre del. Framför rådhuset fanns en rund fontän omgiven av järnstaket. Åren kring senaste sekelskiftet innebar stora förändringar för Stortorgets gestalt och funktion. Det nya ståtliga rådhuset blev färdigt 1897 samtidigt som det gamla revs, fontänen togs bort och torget öppnades mot hamnen. Några år senare restes Börjessons Magnus Stenbocksstaty i blickfånget västerut. På andra sidan statyn övergick Stortorget i Hamntorget, som fick ökad betydelse när färjestationen byggdes strax före sekelskiftet. Där låg sedan 1860-talet stadens tullhus och där fanns ett monument till minne av Karl XIV Johans landstigning 1810. Också Stortorgets östra vägg raserades och 1903, efter en arkitekttävling, invigdes Oscar II:s terrass med sin magnifika trappanläggning som förbinder torget med Kärnan. På ömse sidor av trappartiet uppfördes en bankbyggnad och ett posthus.

Ett par år innan hade torghandeln flyttats till det nyanlagda Sundstorget och det gamla kringbyggda salutorget blir stadens monumentala ram som öppnar sig mot Sundet och den växande sjöfarten. Redan tidigare hade banker, hotell och restauranter börjat etablera sig vid Stortorget, och vid sekelskiftet fanns det sammanlagt fyra banker där. Hotell Mollbergs imponerande byggnad uppfördes i en första etapp på 1860-talet och blev helt färdigt samtidigt med terrassen. På 1920-talet fick torget sitt andra storhotell, Grand Hotel. Nu började också bilen ta torget i besittning med parkeringsrader i mitten och körfält på ömse sidor. Hamntorget, som 1921 fick sin konstnärliga utsmyckning med Sjöfartsgudinnan av Milles, blev nu busstation.

Under efterkrigsdecennierna har ännu mer av Stortorget's småskaliga, ljusa putsarkitektur från 1800-talet ersatts av tunga butiks- och kontorsbyggnader i mörkt tegel. På 60-talet revs ett par hus från mitten av 1800-talet i norra torgväggen och återuppfördes på friluftsmuseet Fredriksdal, för att ge plats för Trygg-Hansas stora komplex och ett par år senare uppfördes SE-bankens kontorshus i sydvästra hörnet. När Drottninggatans planterade mittremsa successivt

tagits bort för att ge ökat utrymme för trafiken flyttades Stenbocksstatyn på 50-talet från gatan in på torget och samtidigt sänktes sockeln. 1983 påbörjades en omdaning av Stortorget i syfte att begränsa bilens dominans. Redan på 60-talet hade det viktiga butiksstråket, Kullagatan, som ansluter till torget i norr, med stor framgång gjorts om till gågata. Också övriga anslutande gator, utom Norra Storgatan, har sedan befriats från allmän biltrafik. Antalet parkeringsplatser på torget halverades nu och ett parti i anslutning till Kullagatan gjordes om till gånggata med lösa parksoffor och blomsterkar och en misspydande kiosk från 50-talet togs bort. Också kring statyn anlades en bilfri yta med sittplatser och blomlådor. Tidigare storgatsten ersattes av mönsterlagd smågatsten och längs långsidornas övre del planterades rader av träd. Utmed torgets södra sida behölls en enkelriktad körbana som förbinder torget med Norra Storgatan.

Efter en arkitekttävling 1985 om Norra Hamnområdet föreligger ett förslag att omforma Hamntorget, som för närvarande upptas av busstationens refuger. Bussterminalen skulle enligt förslaget begränsas till torgets östra del och dess västra del skulle bli ett fintorg, där färjestationen (som blir tom när en ny terminal står färdig på andra sidan hamnbassängen) skulle byggas till norrut för turistservice m m.

Kommentarer

Stortorget i Helsingborg är unikt genom den visuella kontakten med hamn och båtar. Från det ståtliga trapppartiet i öster, som åskådliggör stadens karaktäristiska topografi, vidgas utblicken till en storlagen vy över Sundet. Samtidigt ger trappans och förplatsens riktningssändring en intressant avslutning på torgrummet. Riktningen västerut förstärks av torgets lutning och långsmala form. Torgväggarna består av gedigna och tidstypiska byggnader, en rik provkarta på arkitekturstilar från 1860-talet och fram till 1960-talet. I bottenvåningarna upptas närmare halva fasadlängden av banker och hotell med restauranter, resten utgöres av postkontor, ett tiotal butiker och ett konditori. Konditoriet liksom två av restauranterna har sommartid uteservering mot torget. Den nya beläggningen är omsorgsfullt utformad med smågatsten, på de två bilfria ytorna mönsterlagd i olika färger, och klinker på trottoarerna. Belysningen är föredömlig med måttligt höga tvåarmade lyktstolpar utmed väggarna och, i Kullagatans fond, den gamla kandelabern med sitt kar. Beklagligt är bara att man i samband med omdaning för några år sedan inte lyckades befria torget från parkering och begränsa biltrafiken där till enbart angöring. Då skulle torgrummet kunnat få ett sammanhängande golv och Stortorget skulle öppnas för många olika aktiviteter. För Hamntorget del är det angeläget att kajerna åter öppnas och mycket skulle vinnas på en omdaning enligt föreliggande förslag.

foto B.Johnsson 1940-talet
Malmö museum.

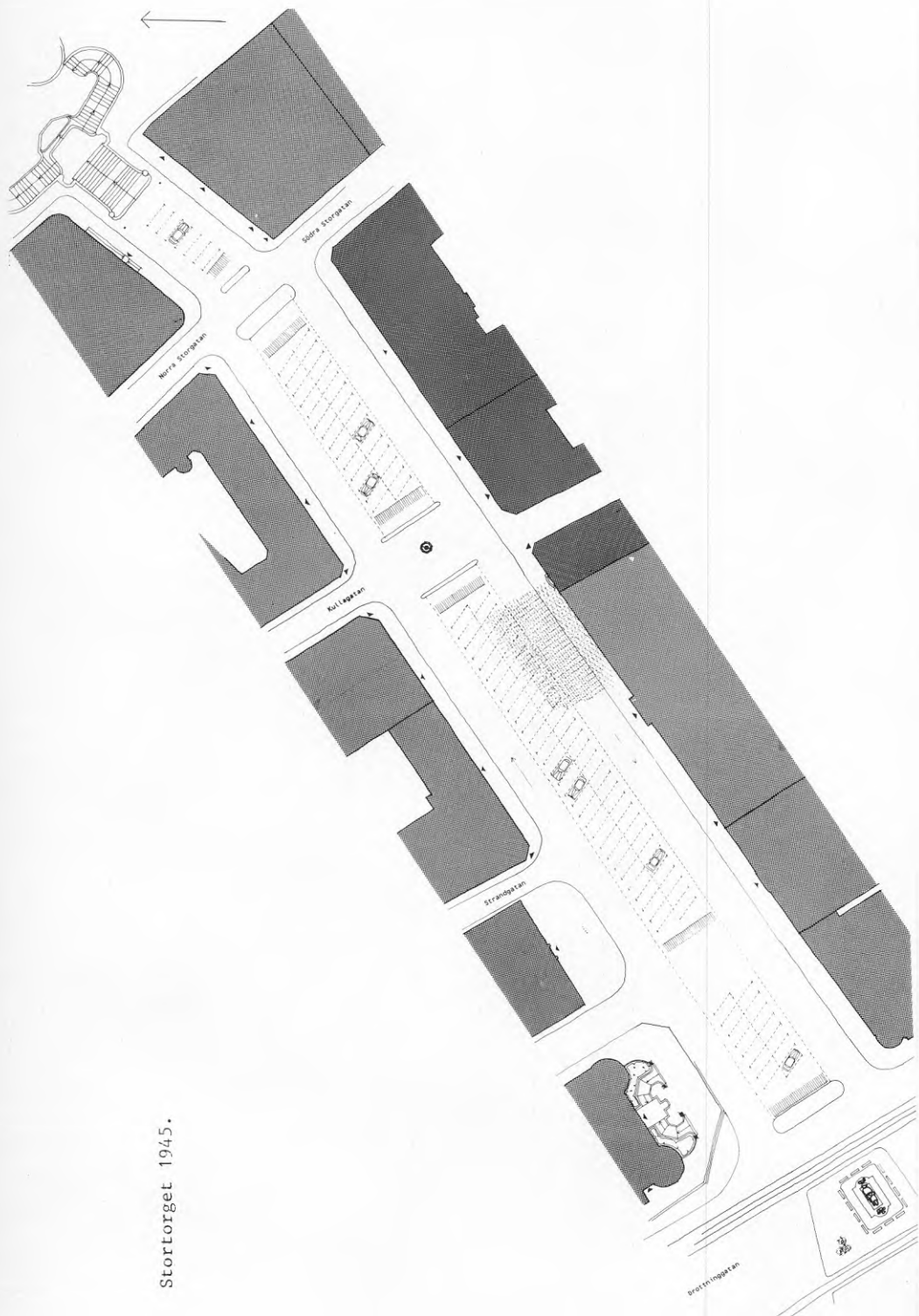

foto 1987

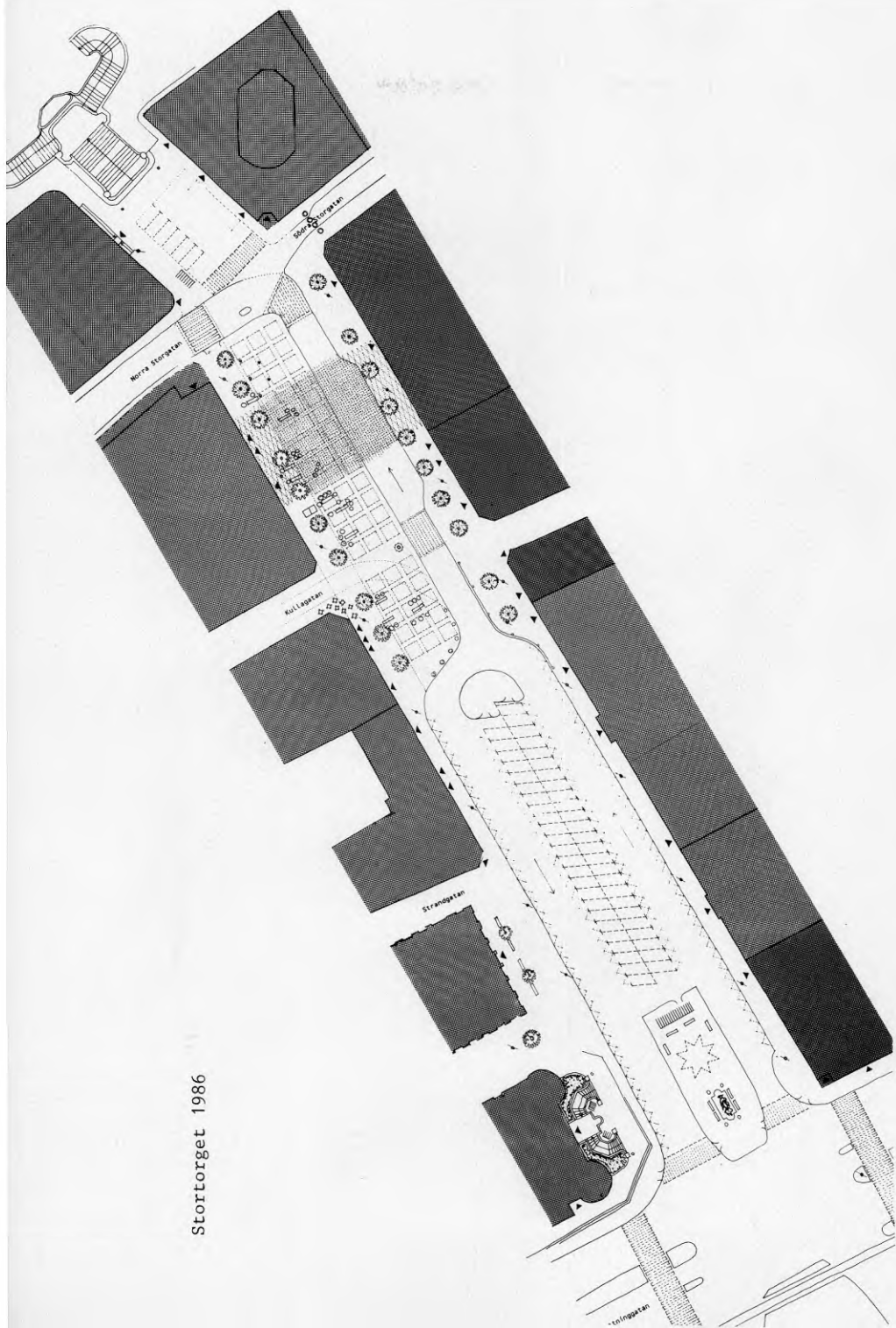
foto 1987

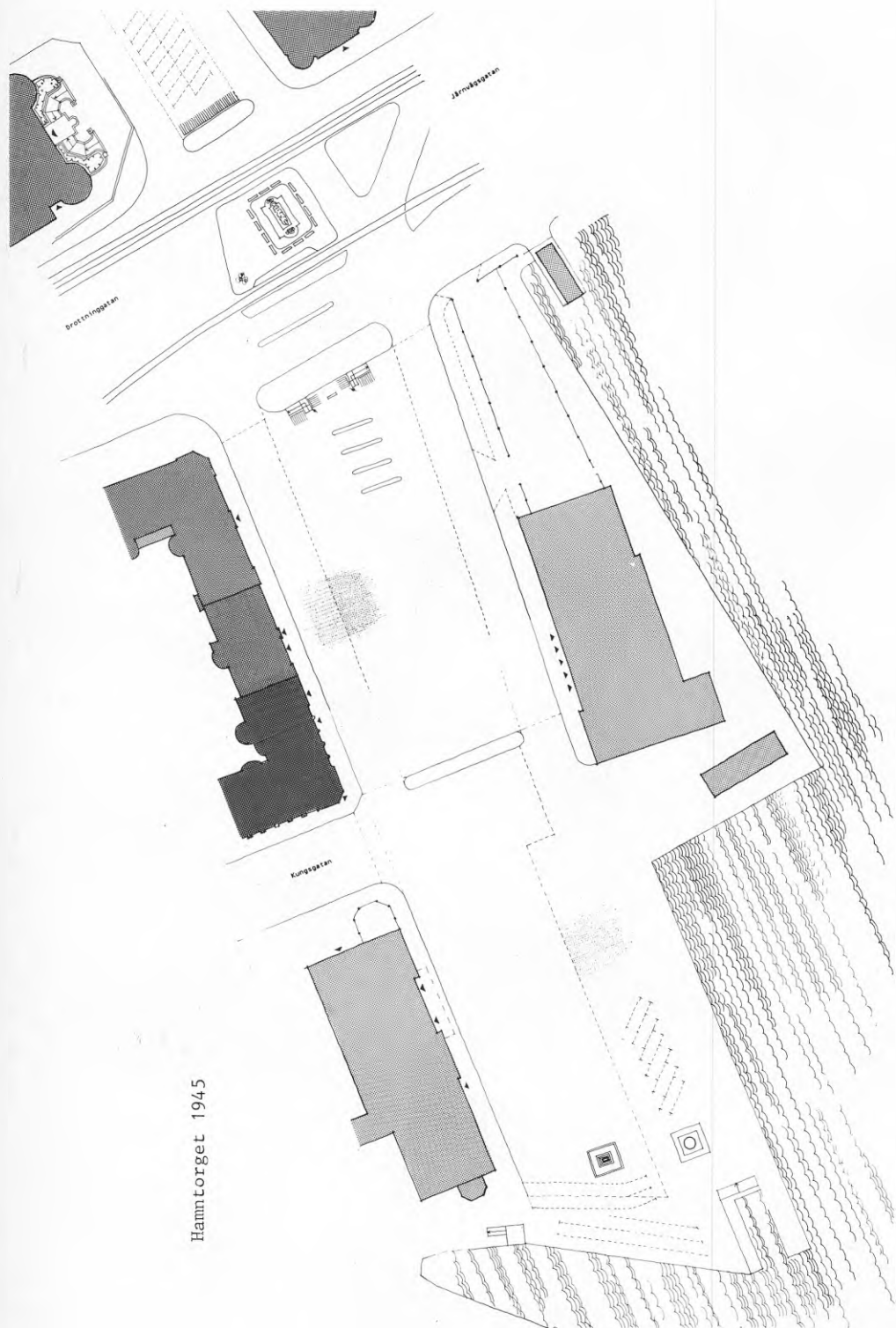

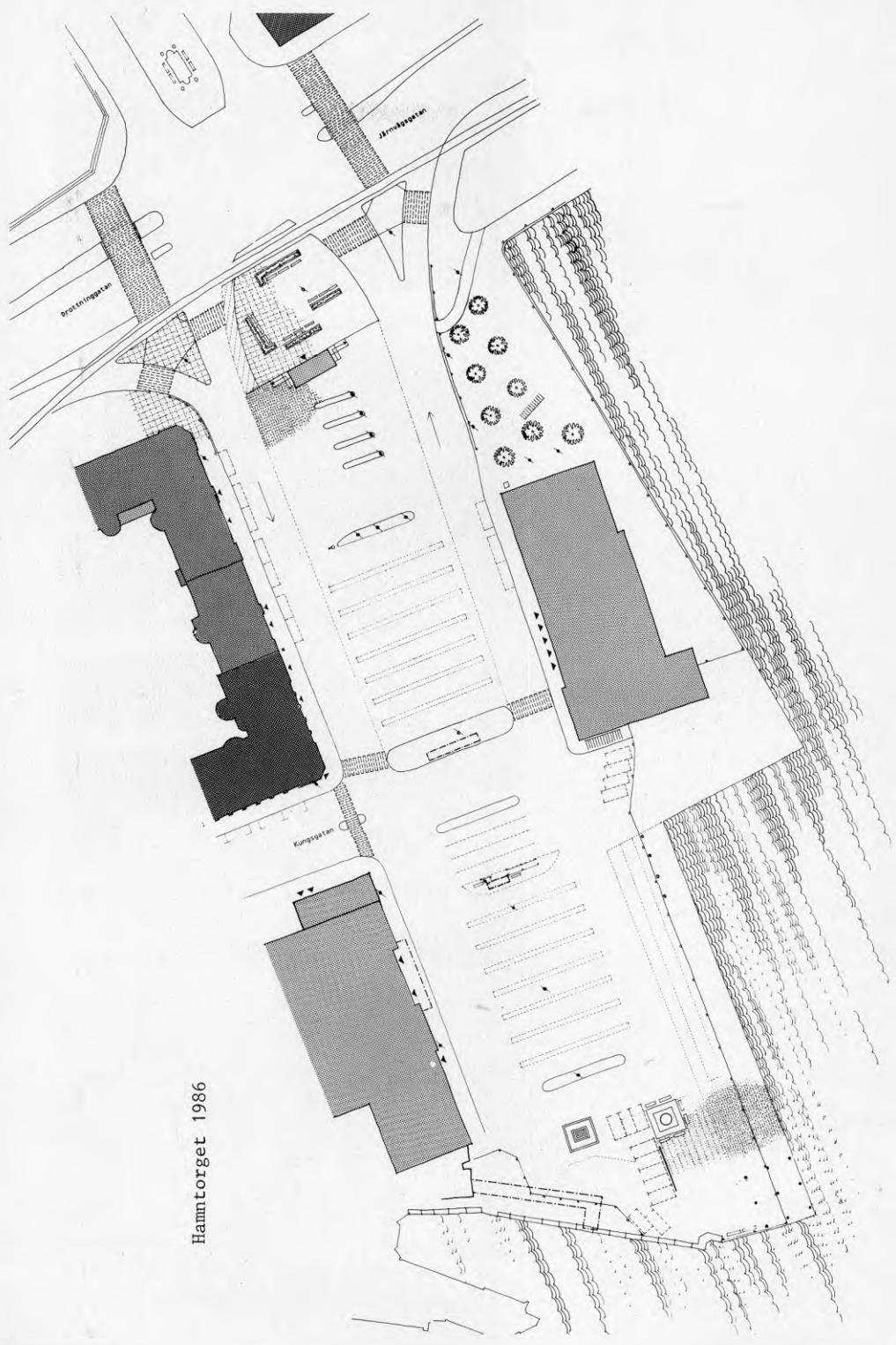
Stortorget 1945.

Stortorget 1986

Hamntorget 1945

Hamntorget 1986

Stortorget foto 1987

Hamntorget foto 1987

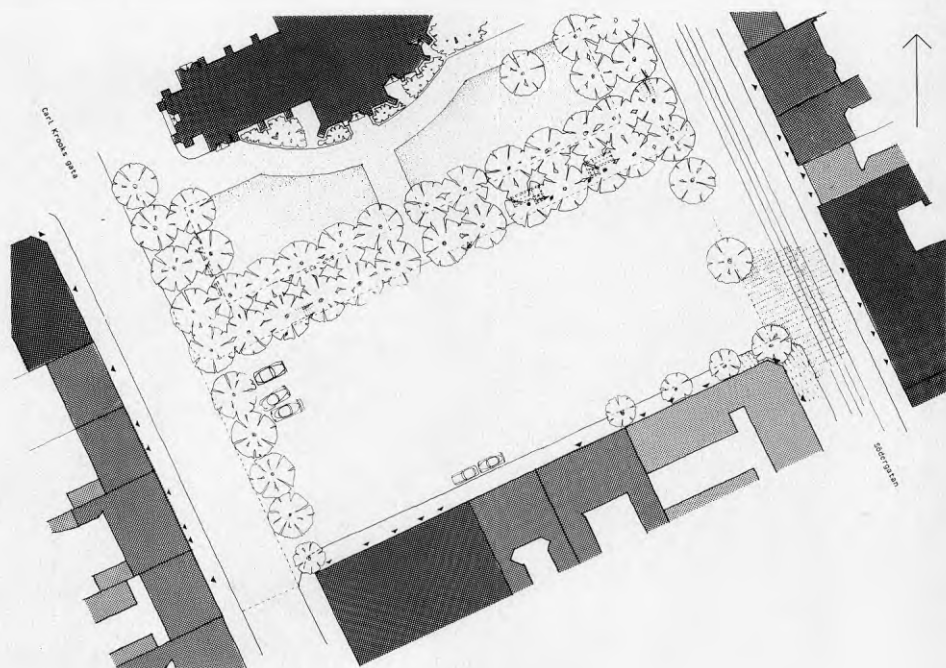
Gustav Adolfs torg

Gustav Adolfs torg, eller Nya Torg som det ursprungligen hette, fanns upptaget i 1878 års regleringsplan som ett salutorg för den södra stadsdelen. Fotografier från 90-talets mitt visar en stor kullerstensbelagd torgyta inramad på tre sidor av sluten bebyggelse i 2-4 våningar. Några år senare stod Gustav Adolfskyrkan färdig och avgränsade med dubbla träd-rader torget mot norr. Några år in på 1900-talet ökades bebyggelsens skala när Folkets hus stod färdigt med sin jugendfasad i fem våningar. På 1910-talet fanns det planer på att bygga en saluhall på torget, som dock inte förverkligades. Men torghandeln var livlig och den obekväma kullerstenen ersattes på 30-talet av asfalt.

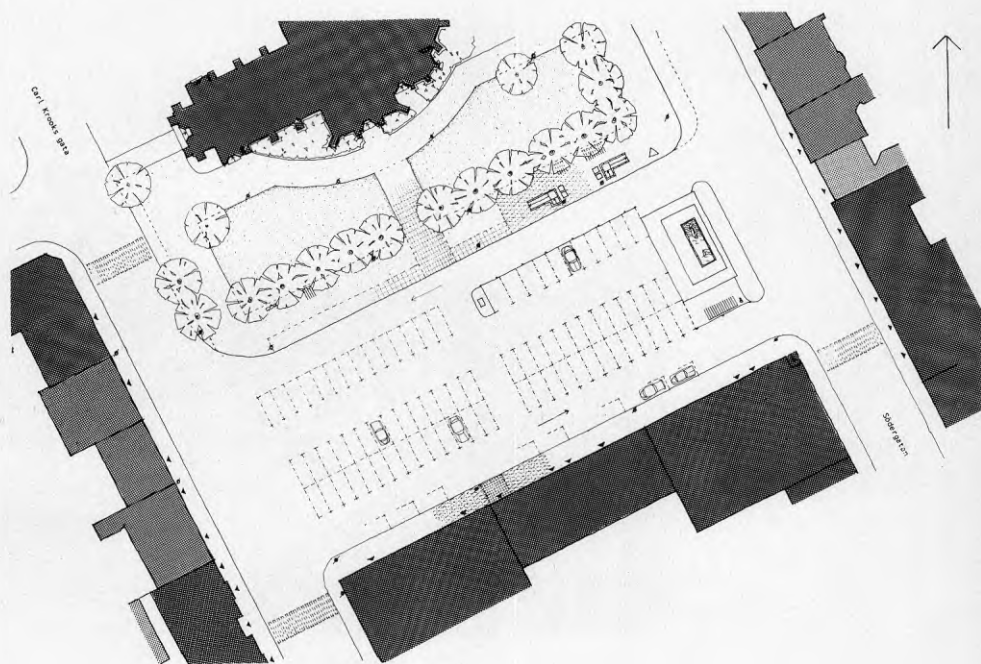
Under efterkrigstiden har torgmiljön genomgått vissa förändringar. Parkeringen har ordnats upp med markerade platser i tre rader på den stora asfaltytan och 1950 fick torget sin konstnärliga utsmyckning, Sven Lundqvist fontänskulptur "Fiskafänget". Av träden finns nu bara en rad framför kyrkan kvar. Efter rivningar har några byggnader tillkommit, ett par måttligt stora i den västra väggen och ett mycket stort komplex av 60-talsmodell i sex våningar i södra väggen. I östra väggen skall nu de fyra sekelskiftshusen norr om Folkets hus förnyas, två genom ombyggnad och två genom rivning och nybyggnad.

Kommentarer

Genom de massiva väggarna på tre sidor och genom att bara en gata ansluter i vardera hörnet blir rumsupplevelsen stark. Rummet är riktat mot kyrkan, men får en vis avslutning norrut genom trädraden framför kyrkan. Väggen i söder med det väldiga 60-talskomplexet i plåt och glas är trist, men de båda kortväggarna är arkitektoniskt och kulturhistoriskt intressanta. Konflikten mellan torgets två funktioner, parkering och handel, har man sökt lösa genom p-förbud kl 7-9 för att därigenom säkra att det finns plats för försäljarna när de kommer på morgonen. Under sommarhalvåret är det torghandel på torgets östra del dagligen till kl 15, på vintern är den mindre regelbunden. Det finns rikligt med butiker kring torget, taxistation, busshållplats och offentliga toaletter men det är dåligt med sittplatser. Om parkeringen begränsas till västra delen, varvid fontänskulpturen skulle komma till sin rätt, och asfalten ersätts av en vackrare beläggning skulle torgmiljön förbättras.

Gustav Adolfs torg 1945

1986

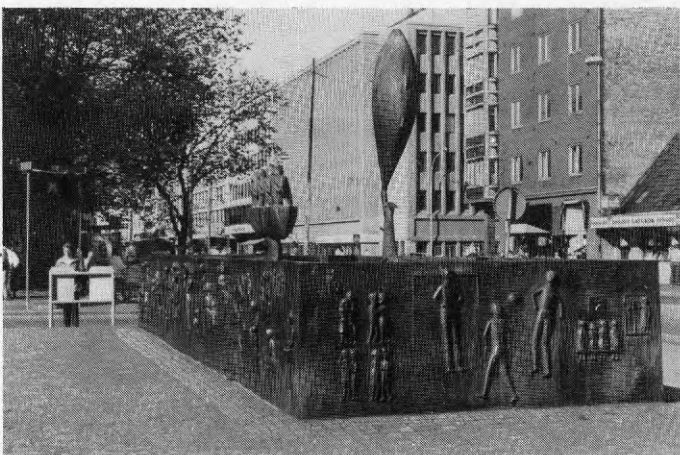
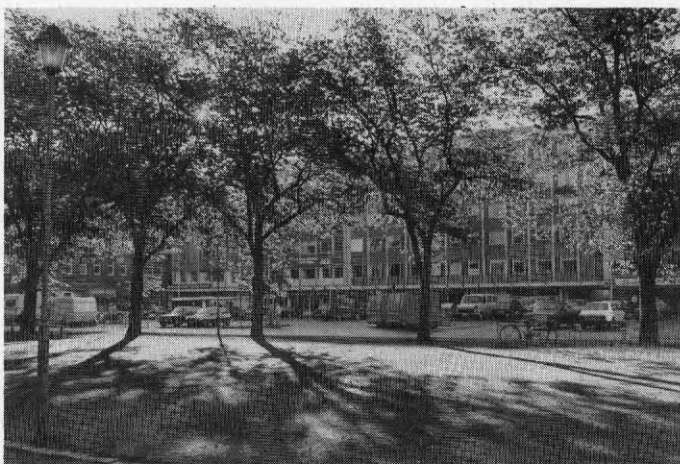

foto Tönnesson ca 1945
Helsingborgs museum

foto 1987

foto 1987

Sundstorget

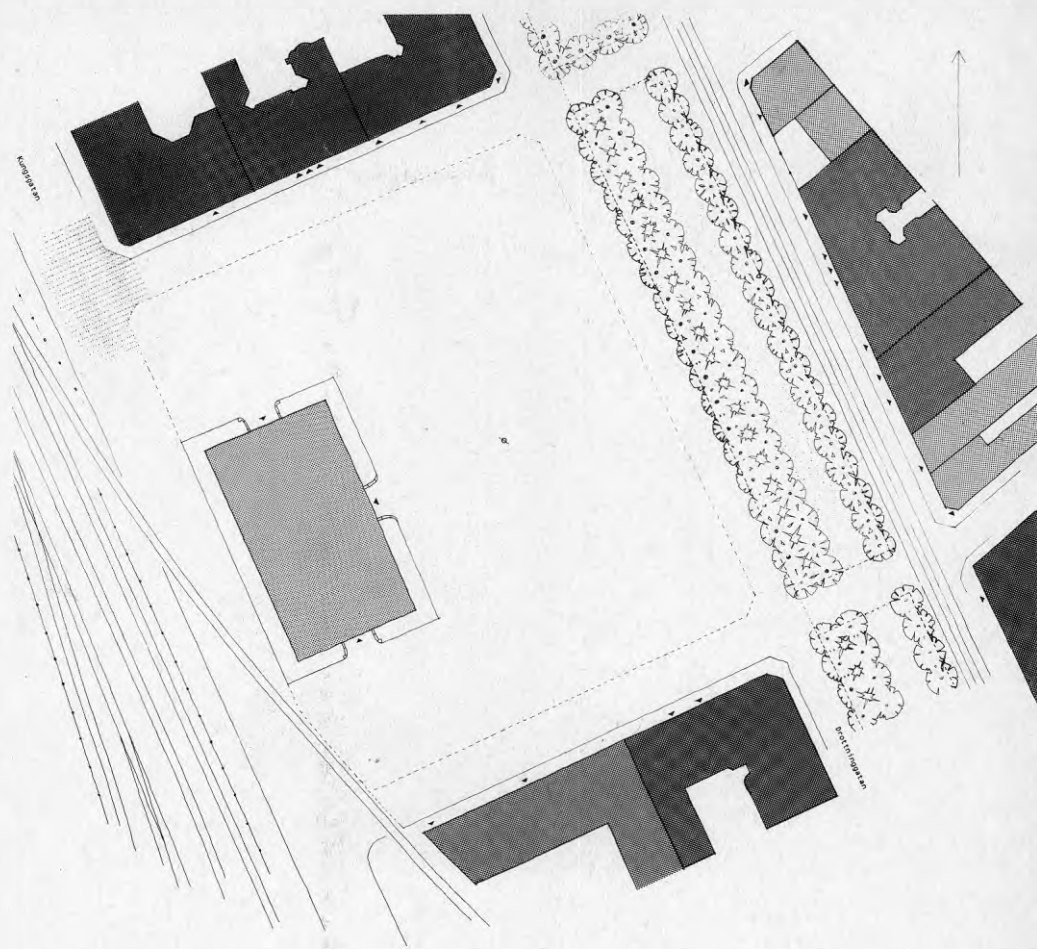
Sundstorget anlades vid sekelskiftet för att ta över torghandeln från Stortorget. Vid västra sidan byggdes en saluhall, en festlig tegelbyggnad som invigdes 1901. Under åren kring sekelskiftet färdigställdes torgets väggar i norr och söder. Gedigna femvånings hyreshus med torn och utsirningar och med lokaler i bottenvåningarna samt i södra väggen elverkets intressanta, något avvikande byggnad. I öster avgränsades torget av Drottninggatans tredubbla trädrader bakom vilka reste sig ett par liknande hyreshus som i de två andra väggarna. Fotografier från torgdagar då seklet var ungt visar en stor kullerstensyta fylld med stånd, vagnar och människor och på andra sidan saluhallen uppstickande segelfartygsmaster. Vid krigsslutet 1945 var torgrummet i stort sett oförändrat och sekelskiftets belysningskandelaber i torgets mitt stod kvar, men golvet hade asfalterats och bilarna hade börjat ta över. Under efterkrigsdecennierna har Drottninggatans mittplantering blivit körbana och Sundstorget har, sedan Saluhallen revs i mitten av 60-talet, blivit en stor parkeringsplats. På en mindre yta längs Södergatan är det dock p-förbud kl 7-15 på lördagar och på en del av ytan också övriga veckodagar, för att ge utrymme för den torghandel som alltjämt finns kvar. Träd har planterats utmed Drottninggatan och i torgets sydöstra hörn har ett gatukök och en toalettbyggnad uppförts. Den 1985 anordnade idétävlingen om Norra hamnområdet berörde också Sundstorget. De flesta tävlande föreslog torget bebyggt i varierande grad. Stadsbyggnadskontoret har med utgångspunkt från tävlingsmaterialet upprättat ett förslag till torgets omdaning, som innebär att södra delen bebyggs som ett slutet kvarter för kontor och bostäder med saluhall och flerplansparkering i kvarterets inre, och att resten av torget utbildas för torghandel. Något beslut i frågan har ännu inte fattats.

Kommentarer

Inte minst med tanke på omgivande kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och det centrala läget är Sundstorgets nuvarande utformning som ett stort, asfalterat parkeringsfält uppenbart otillfredsställande. En omdaning, t ex enligt stadsbyggnadskontorets förslag, är angelägen.

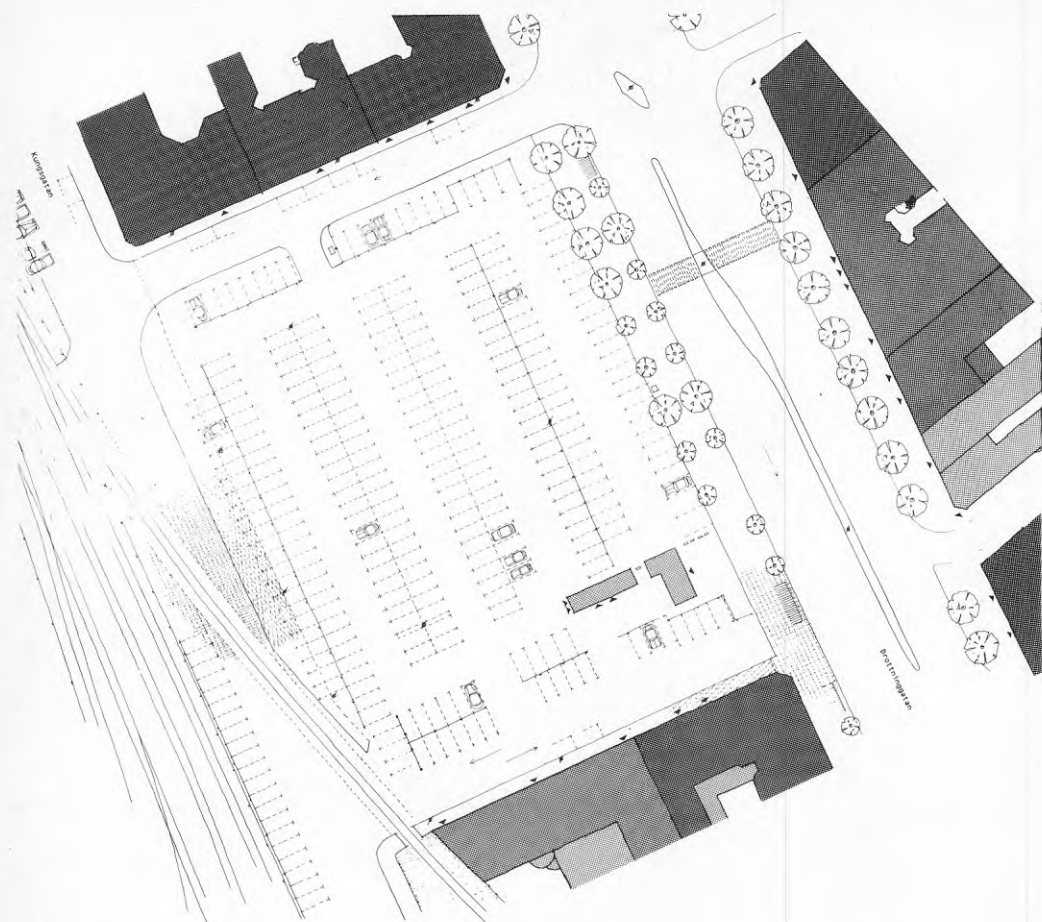
foto 1987

Sundstorget 1945

foto 1930-talet
Helsingborgs museum

Sundstorget 1986

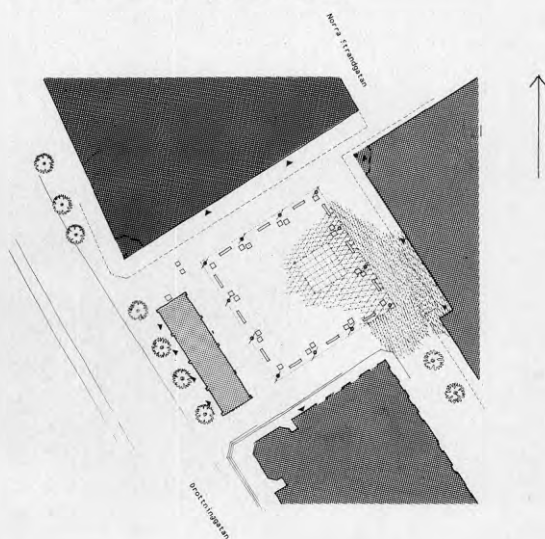
foto 1986

Rådhusorget

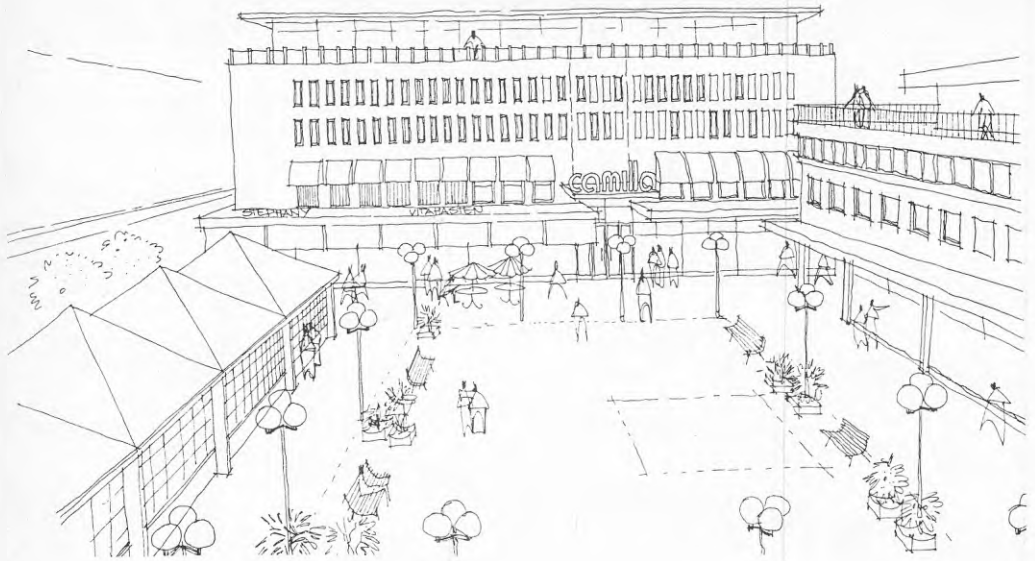
Rådhusorget tillkom 1977 i samband med totalförnyelse i kvarteren norr om rådhuset. Där torget nu ligger fanns tidigare den gamla brandstationens gård med en garagebyggnad. På tre sidor inramas det lilla torget av tunga byggnadskroppar: rådhuset i fyra höga våningar och två nya butiks- och kontorshus i tre och fyra våningar med indragna takvåningar. På den fjärde sidan avgränsas det mot den starkt trafikerade Drottninggatan av busshållplatsens vänthall, en paviljongbyggnad med fyra pyramidformade tak. Torget är bilfritt liksom de två anslutande gatorna och belagt med betongsten som i färg och mönster markerar gångstråk utmed väggarna och en kvadratisk mittyta omgärdad av belysningsstolpar, sittplatser och planteringskärl. Kontorshusens bottenvåningar upptas av butiker, ett hamburgerställe och en restaurant med uteserveringar på torget. Mittytan utnyttjas för torghandel och är också utformad för underhållning etc.

Kommentarer

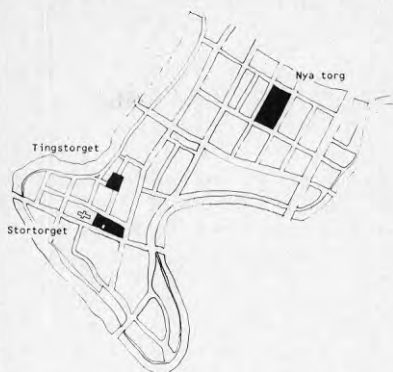
Måttförhållandena ger trots de disparata väggarna en påtaglig rumsupplevelse. Rådhusets mäktiga vägg är visserligen något av en baksida, men den tillför torgrummet en fjärde dimension. Bussresenärernas väntpaviljong är också riktad åt annat håll och torgmiljön skulle vinna på en entré även från torget. Rådhusorget är omsorgsfullt och vacker utformat vad gäller golv och inventarier. Det är också fullt av liv när väderleken är gynnsam och under torghandels-tid, med försäljarnas bilar kan det då bli rätt trångt där. Andra tider är stenmiljön något hård och ett eller annat träd skulle vara välgörande. Eftersom torget är underbyggt med en garageanläggning har detta inte ansetts möjligt, men t ex en fontänskulptur skulle vara ett värdefullt tillskott.

Rådhusorget 1986

foton 1986

ÄNGELHOLM

Nära Rönneåns utlopp i Skälderviken låg en gammal marknadsplats, Luntertun, som fått stadsrättigheter på 1400-talet. Kristian II grundade Ängelholm 1516 på en ur försvarssynpunkt bättre plats några kilometer längre in från åmynningen, utplånade samtidigt bebyggelsen i Luntertun och tvingade invånarna att flytta till den nya staden. Vid grundläggningen fick staden ett torg, nuvarande Stortorget, intill huvudgatan och på motsatt sida om torget byggdes kyrkan. Ängelholms stadsrättigheter drogs in redan efter några årtioden när Kristian III ville satsa på Landskrona och som många av de skånska städerna utsattes Ängelholm för stor förstörelse under de dansk-svenska krigerna på 1500- och 1600-talen. Ängelholm härjades också av ofrivilliga bränder, den värsta 1745. Efter återuppbyggnaden fick Ängelholm tillbaka stadsprivilegierna på 1760-talet. Handeln ökade kraftigt med stormarknader ett par gånger om året, häst- och kreatursmarknader ännu oftare, och torghandel varje vecka. Torget räckte inte till, hästhandeln förlades till den s k Sandbacken, nuvarande Tingstorget, och kreaturshandeln till Gröna torg utanför stadskroppen, där stadsparken nu ligger. Senare flyttades den ännu längre ut, till ett åkerfält där Nya torg nu ligger och som fick namnet Kotorget. Stormarknaderna var livliga folkfester som så småningom blev så våldsamma att de avskaffades på 1880-talet.

Ännu på 1820-talet hade staden bara ca 800 invånare, vid krigsslutet 1945 hade invånarantalet stigit till ca 7 000 och 1986 hade tätorten Ängelholm ca 17 000 invånare.

Referenslitteratur

Anglert M., 1984, Luntertun/Ängelholm. Medeltidsstaden 49.

Bringmark G., 1966, Ängelholm.

Enghoff K., 1918, Ängelholm. Svenska städer 3.

Harnesk P. 1947, Svenska stadsmonografier.

Holmström R. red, 1962, Ett bildverk om Skåne.

Ängelholm. Bebyggelse och Miljö, 1973, Kulturnämnden.

Översikts- och trafikföringsplan för Ängelholms centrala delar, 1973, Stadsarkitektkontoret.

Stortorget

Den äldsta kartan över staden, Johannes Mejers från 1650-talet, visar ännu ingen bebyggelse kring den stora yta mellan Stortorget och kyrkan som avsattes för torg när staden grundades 1516. 1775 uppfördes den ännu bevarade rådhusbyggnaden och därefter ytterligare ett par byggnader, varigenom det egentliga torgets utsträckning i väst-östlig riktning begränsades till vad det är än idag. Framför rådhuset och intilliggande byggnad planterades tre kastanjer. Under stormarknaderna fylldes torget med rader av träbodrar och stånd, men också de vanliga torgdagarna togs större delen av torget i anspråk. När det lilla rådhuset blev för trångt planerade man på 1850-talet att riva det och bygga ett större på samma plats, men man valde istället att inrymma funktionerna i ett hus längre upp på Storgatan. Fotografier från 1870-talet visar en torgyta belagd med kullersten som gick över i storgatsten på omgivande körbanor, en pump mitt på torget och de ståtliga kastanjerna vid västsidan. Torgets väggar utgjordes av sluten bebyggelse i en eller två våningar, huvudsakligen inrymmande bostäder. På 1910-talet uppfördes ett par större trevåningshus i södra väggen och ett par årtionden senare ett fyra vånings i östra väggen, alla med butiker i bottenvåningarna, och i väster revs huset intill gamla rådhuset och en glugg öppnades mot kyrkogården. Mot slutet av 30-talet ersattes kullerstenbeläggningen av huggen sten och rader av träd planterades utmed de nu livligt trafikerade gatorna i söder och öster.

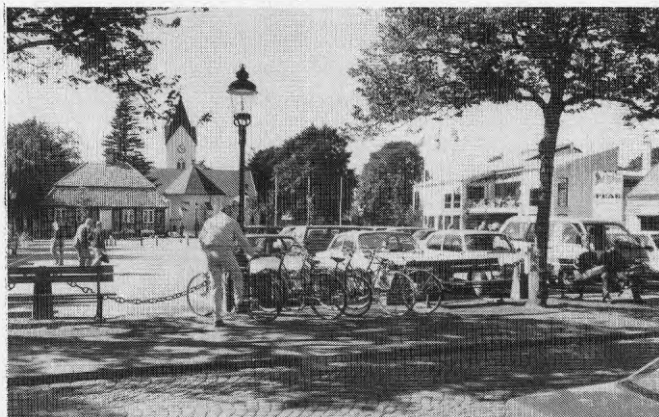
Vid krigsslutet 1945 låg fortfarande, förutom rådhuset, en av byggnaderna på torgets västsidan kvar, men av de ståtliga kastanjerna återstod bara en framför rådhuset. I torgets östligaste del fanns markerade parkeringsplatser men torgmitten var alltså fri för torghandel och andra aktiviteter, och ett par graciösa kandelabrar stod för belysningen. Under efterkrigstiden har huset i väster rivits, den sista kastanjen fällts och ytan mellan rådhuset och kyrkan har utlagts som plantering. Torget fylldes med parkeringsplatser, varav de på torgets mitt inte fick utnyttjas på torgdagarna. Tidigare skyddsrum bakom rådhuset byggdes om till bl a offentliga toaletter i mitten av 50-talet, men dessa är nu ersatta av bättre tillgängliga i portiken genom en nybyggnad på andra sidan Järnvägsgatan.

I den norra torgväggen, som länge väntat på förnyelse, har stadens nya bibliotek just invigts och öster om detta kommer ett butiks- och bostadshus att uppföras i tre våningar. I samband härmed har också en omdaning av torget påbörjats. Ytan framför det gamla rådhuset har befriats från parkeringsplatser och tidigare höga belysningsstolpar har ersatts av gammaldags gatlyktor. Vidare läggs gatan utmed norra väggen igen och rader av träd planteras utmed norra och västra sidorna.

Kommentarer

Nuvarande uppdelning på en torgdel och, på andra sidan rådhusbyggnaden, en parkdel som övergång till kyrkogården, ger en i förhållande till stadens skala lämplig torgstorlek. Den omdaning som nu påbörjats innebär en högst påtaglig förbättring av det tidigare rätt misshandlade torget.

foton 1987

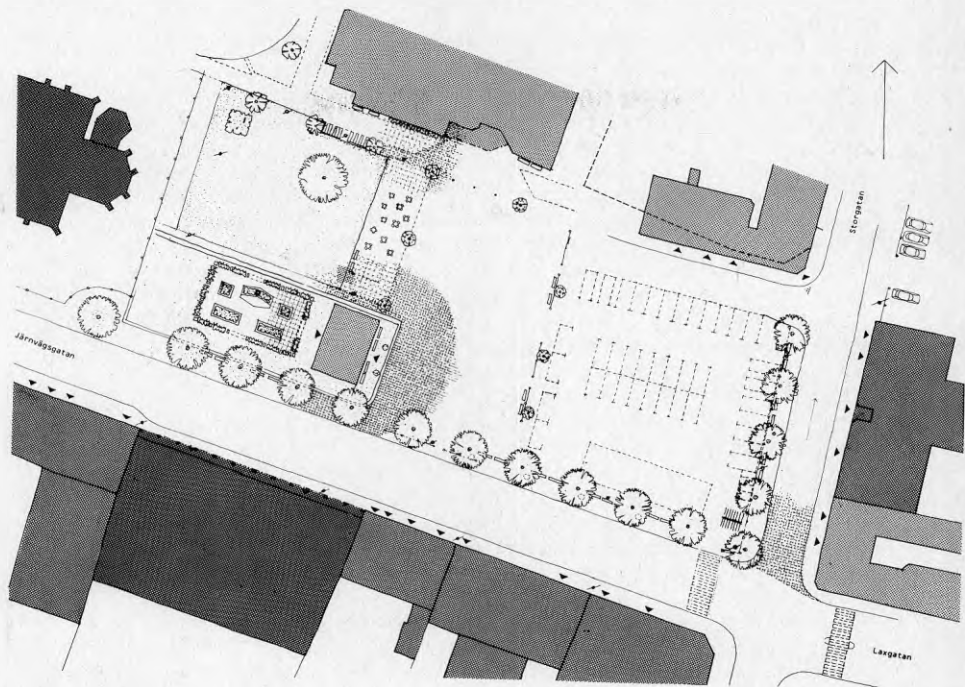

Stortorget 1945

foto Almqvist & Cöster 1940-tal

Stortorget 1987

foto 1987

Tingstorget

Vid Hästtorget som det då kallades uppfördes 1780 kronohäktets ännu bevarade byggnad. Platsens mera officiella karaktär förstärktes då tingshuset stod färdigt i början av 1860-talet, men först på 90-talet stensattes torget.

Vid krigsslutet 1945 hade Tingstorget i huvudsak samma utseende som idag med kronohäktet och tingshuset, ombyggt på 20-talet, som dominerande byggnader. Intill kronohäktet låg det lilla tegelhus från 1820-talet som nu inrymmer en keramikverkstad och strax intill, med gaveln mot torget ett litet bostadshus från samma tid. På östra sidan avgränsades torget av ett par numera rivna byggnader samt ett nybyggt hyreshus i två våningar. Liksom idag täckte kullerstenen inte hela torgytan, som längst i öster var grusbelagd. Under efterkrigstiden har tingshuset fått en mindre tillbyggnad och de två 1800-talshusen i norr har förenats med en garagebyggnad. Kronhuset har fått ändrad användning, under 50- och 60-talen som poliskontor, och sedan början av 70-talet som museum. Kullerstensytan upptas nu av ett 30-tal markerade p-platser och även grusytorerna har tagits i anspråk för parkering.

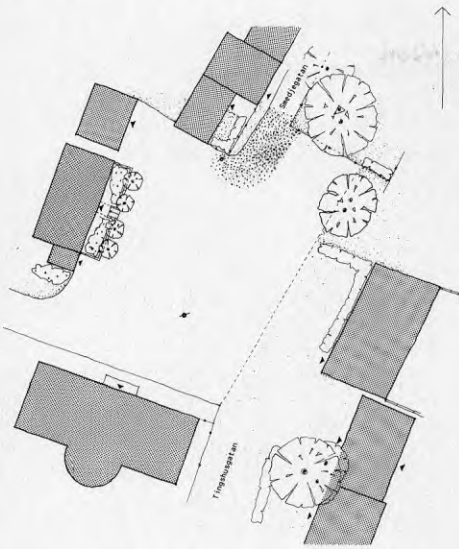
I stadsarkitektkontorets översikts- och trafikföringsplan 1973 föreslogs att Tingstorget befrias från bilar, utom möjligen en rad besöksparkering under tingsdagarna, och att ett cykelstråk läggs ut diagonalt över torget. Vidare föreslås att torgrummets väggar kompletteras med envånings radhus.

Kommentarer

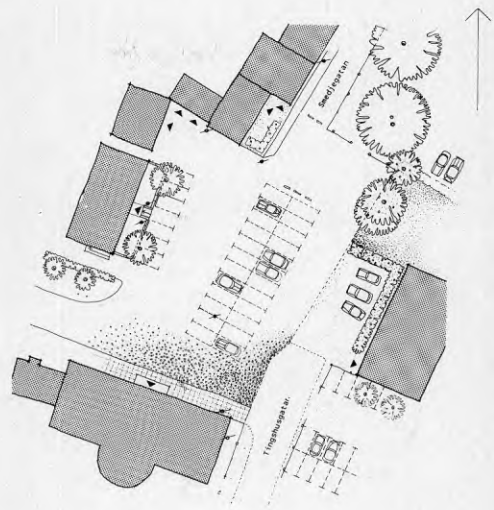
Trots sin kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse är Tingstorget idag ett otillfredsställande rum i staden, främst på grund av bilparkeringen på den vackra kullerstensbeläggningen och på grusytorerna. Det är därför angeläget att stadsarkitektkontorets förslag förverkligas, dvs att torget befrias från bilar och att väggarna kompletteras. Det kunde då förseas med sittplatser och en fontän eller skulptur. Vidare borde grusytorerna i öster stensättas eller kanske gräsplanteras.

foto 1987

Tingstorget 1945

1986

foton 1986

Nya torg

Nya torg, eller Kotorget som det då kallades, var länge ett öppet fält. Ett fåtal hus fanns redan tidigare, men i huvudsak har torgets omslutande bebyggelse tillkommit på 40- och 50-talen. 1946 byggdes fondbyggnaden i norr som stadsbibliotek m m och torget fick sin nuvarande utformning med smågatsten på södra hälften och en planterad yta med lekplats på den norra. Det totala torgrummet är mycket stort, ca 100x170 m², för en stad som Ängelholm och i relation till torgväggarnas tyngd. Den östra väggen är upplöst med övervägande mindre, friliggande hus som dock ger intresse åt torgrummet genom att olika epokers byggnader är representerade där. I söder och väster präglas väggarna av enhetlig efterkrigsarkitektur, med undantag för ett något säreget hörnhus som uppfördes av en frikyrkoförsamling på 20-talet och som nu skall byggas om för kontor. Bottenvåningarna upptas här huvudsakligen av småbutiker. I norr avslutas torget monumentalt av den tidigare biblioteksbyggnaden, som nu innehåller företagshälsovård. Framför ligger en misspyrdande barack, provisoriskt uppförd för några år sedan för bibliotekets kontorslokaler.

Kommentarer

Nya torg tillgodoser måhända ett behov av parkeringsplatser och kanske också av lekanordningar, men det är som stadsrum mindre tilltalande, blåsigt och i lekplatsdelen något vanskött. Trädraderna är för glesa för att ge avsedd effekt och belysningen, av trafikledstyp, är otrivsamt. Det kan ifrågasättas om inte en del av torget skulle kunna bebyggas så att skalan bringas i bättre överensstämmelse med omgivningarna. Under alla förhållanden borde trädraderna förtätas och den höga belysningsmasten på parkeringsplatsens mitt bytas ut. Ett förslag för några år sedan att placera en skulpturerad brunn på torget vore också värt att ta vara på.

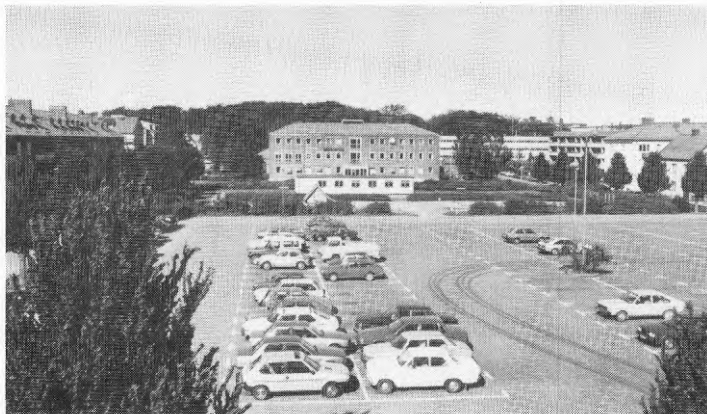
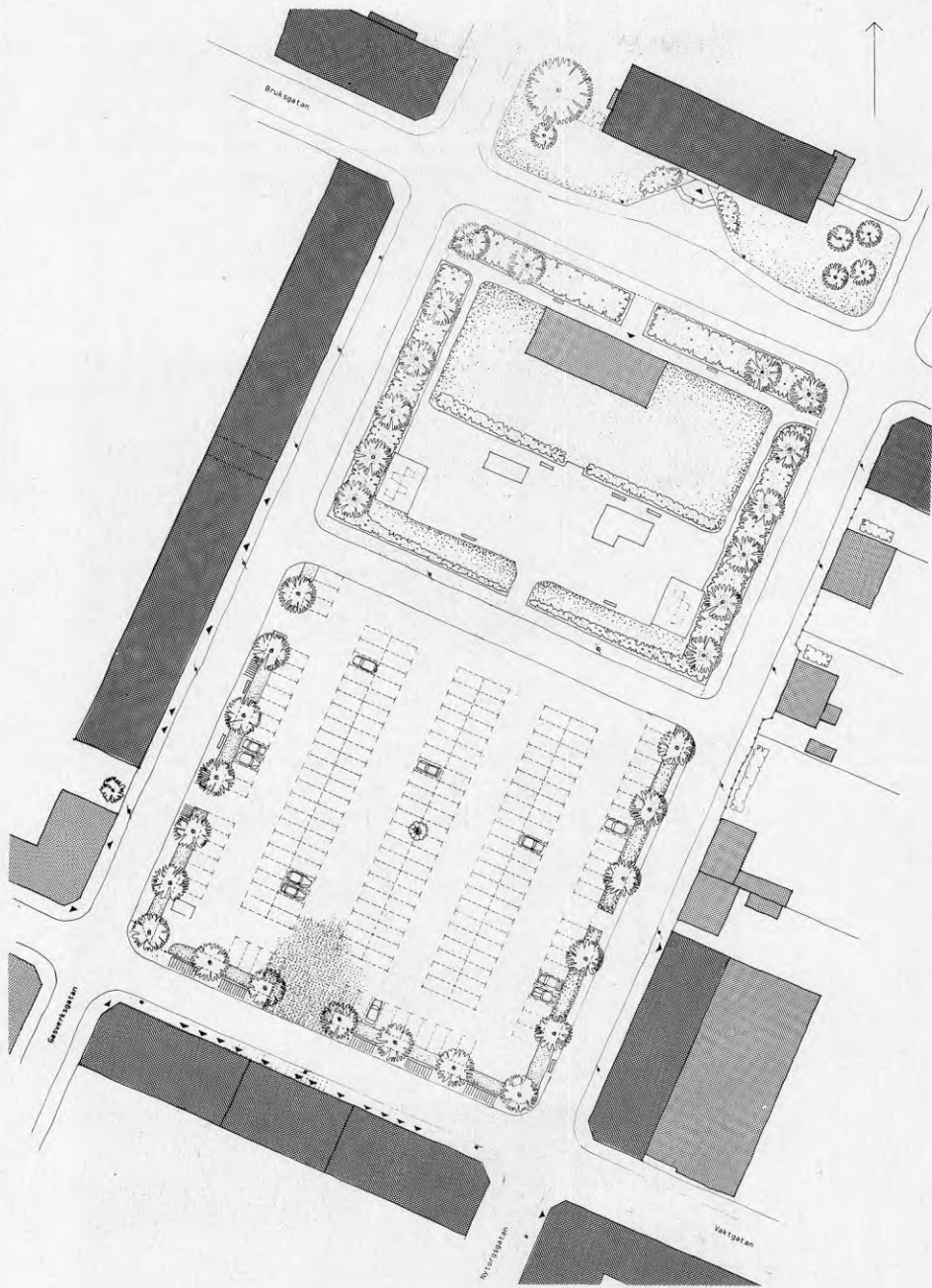

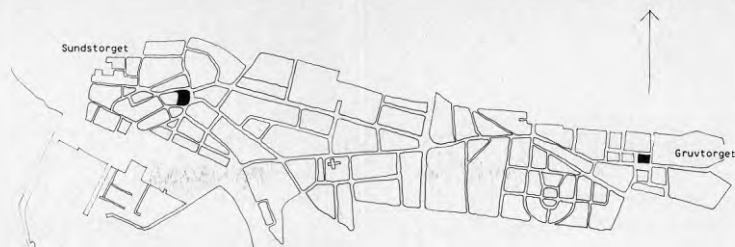
foto 1986

Nya torg 1986

foton 1986

HÖGANÄS

Höganäs blev stad först 1936 och är därmed den yngsta av skånestäderna. Den tidigaste bebyggelsen var ett litet fiskeläge vid en skyddad bukt i Öresund, nuvarande nedre Höganäs. På 1770-talet började man bryta stenkol längre inåt land, några årtionden senare också eldfast lera, och ett brukssamhälle, nuvarande övre Höganäs, växte upp ett par km från fiskeläget. Stenkolsbryningen lades ner på 1960-talet men leran gav upphov till betydande industri och konsthantverk som lever vidare. De två samhällsbyggnaderna är, trots att de nu växt samman, alltjämt urskiljbara med var sitt torg, Sundstorget och Gruvtorget. Sammanfogningen av två samhällskroppar, vardera med sitt etablerade centrum, har haft som resultat att Höganäs idag är oöverskådligt och svårt att orientera sig i. Det saknas en hjärtpunkt. Bruksamhället byggdes ut efter en rutnätsplan som gruvbolaget låtit upprätta 1802. Ett av de rektangulära kvarteren lämnades obebyggt och blev salutorg med bostadshus runt om. Under andra hälften av 1800-talet fick torget, nuvarande Gruvtorget, en mera representativ karaktär, men torghandel och en årlig marknad blev kvar. Inte förrän 1884 fick fiskeläget ett torg, nuvarande Sundstorget, och tillstånd av kungens befallningshavare att bedriva torghandel där en dag i veckan. 1945 hade staden ca 7 000 invånare och 1986 var tätortens invånarantal ca 10 000.

Referenslitteratur

- Björkman J. m fl, 1973, Två torg i Höganäs. Stencil institutionen för Konstvetenskap LU.
 Nilsson B. m fl, 1986, Vårt gamla Höganäs.

Gruvtorget

När det lilla gruvsamhället fått sin utbyggnadsplan 1802 dröjde det bara några år innan Gruvtorget var omgivet av byggnader på alla fyra sidor. Det var bostadshus i en och två våningar för gruvbolagets arbetare och tjänstemän, av vilka de i väster, öster och norr finns kvar efter ombyggnader under 1800-talets senare del. Bostadshuset i söder revs på 1860-talet för att ge plats för höganäsbolagets värdshus, nuvarande Stadshotellet. Det var gruvbolagets torg, också sedan privatpersoner i slutet av århundradet byggt tvåvåningshus i tre av hörnen med butiker i bottenvåningarna och bostäder över. I det fjärde hörnet hade gruvbolagets bostadshus från torgets första år byggts om till sjukstuga för att framåt sekelskiftet istället disponeras av Höganäs musikkår, varefter byggnaden började kallas Musikhuset. Musikkåren utgjordes av arbetare vid bolaget, som varje vecka spelade framför disponentbostaden.

Fotografier från 1900-talets början visar att ytan norr om Storgatan var belagd med gles kullersten, avgränsad söderut av gatans trädrad som fortsatte över torget. I mitten fanns en rundel av gräs och uppväxta träd, omgiven av parksoffor och innesluten av järnräcke. Husen på västra och östra sidan, som vardera innehållit bostäder för 16 arbetarfamiljer, fick nytt innehåll. Det östra ett postkontor och en affär i bottenvåningen samt bostäder för tjänstemän i övervåningen, det västra blev på 1850-talet gruvbolagets kontor och något senare också högre folkskola. I det sammanhanget hade fasaden försetts med en klocka som slog varje halvtimme och sedan dess har byggnaden kallats för Klockhuset. Bostadshuset i norr byggdes på till två våningar kring sekelskiftet och blev en värdig disponentbostad. Framför hotellet i söder vidgades Storgatan till en större grusyta som utnyttjades för veckotorghandel, bara vid den årliga marknaden togs också fintorget i norr i anspråk. Framför hotellet fanns en trädrad och under denna sommartid en omtyckt uteservering.

Vid krigslutet 1945 hade torgrummet inte förändrats mycket sedan sekelskiftet, men gatorna hade asfalterats och Storgatans trädrad var borta och träden framför hotellet hade reducerats. Torgytan hade fått sin nuvarande beläggning av grovt grus och gångar med keramiska plattor och rundeln i mitten, som befriats från sitt räcke, en liten åttakantig fontän.

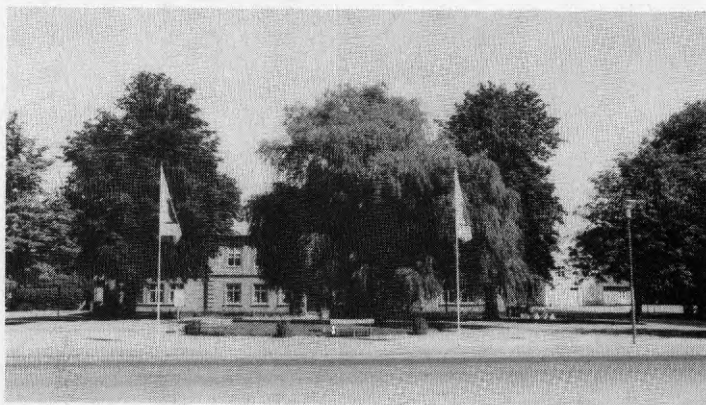
Under efterkrigsdecennierna har torgrummet förändrats främst genom att två byggnader rivits på 60-talet, i nordöst Musikhuset och i sydväst ett karakteristiskt tvåvåningshörnhus från sekelskiftet. Det senare ersattes av en nybyggnad som till skala, material och takform avviker starkt från torgets övriga byggnader. Övriga hus kring torget är i allt väsentligt bevarade men disponentbostaden har blivit kontor och de två byggnaderna utmed västra och östra sidorna tycks vara på väg att bli rena bostadshus igen, kvar finns bara en konsthandel i det ena och en blomsteraffär i det

andra. I hörnhusen finns livsmedelsaffär, tygaffär och restaurant. De återstående träden framför stads-
hotellet har fällts, uteserveringen är borta och
framför byggnaden finns nu ett tiotal p-platser.
Vidare har en mindre kiosk rivits. På lördagarna är
det alltså torghandel på Gruvtorget.

Kommentarer

Gruvtorget är ett egenartat, vackert och kultur-
historiskt värdefullt stadsrum. De fyra byggnaderna
utmed torgets sidor är alla i två våningar med röd-
rosa putsfasader och tegeltak. På två av fasaderna
finns plattor som berättar om husens historia. Sex
kastanjer och en hängpil ger mjukhet och liv åt tor-
get. Grusytorna är dekortativt krattade och den runda
planteringen med hängpilen över fontänen är en stilla
idyll med bekväma sittplatser där man kan välja sol
eller skugga. Belysningen är behaglig och underordnar
sig träden. För Gruvtorget önskar man bara att det
får stå kvar som det är, eller att det i varje fall
inte utsätts för sådana okänsliga förändringar som i
sydvästra hörnet på 60-talet.

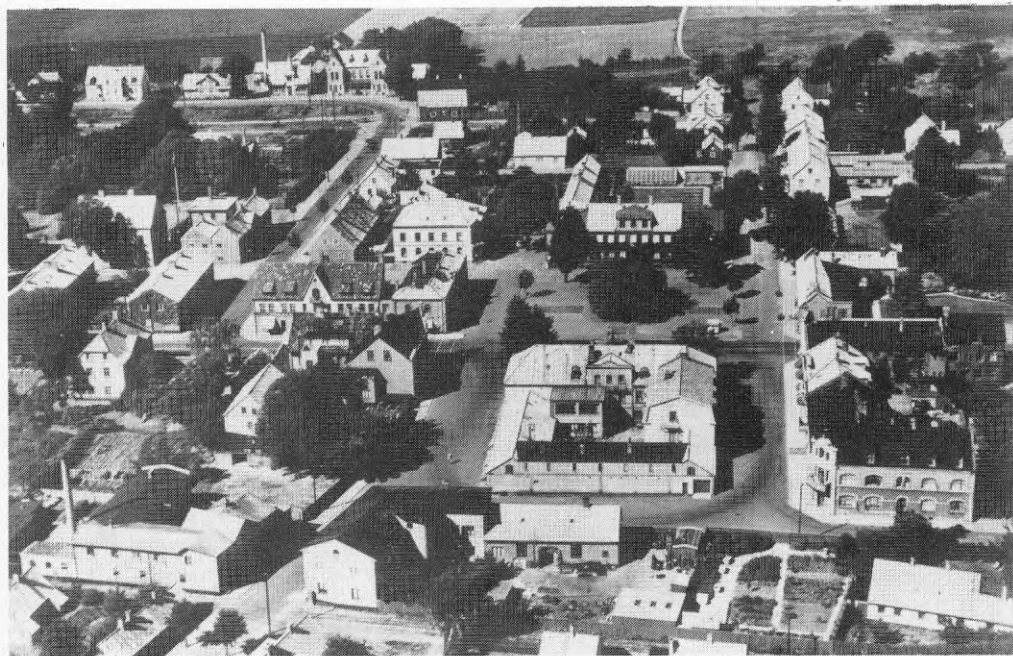
foton 1986

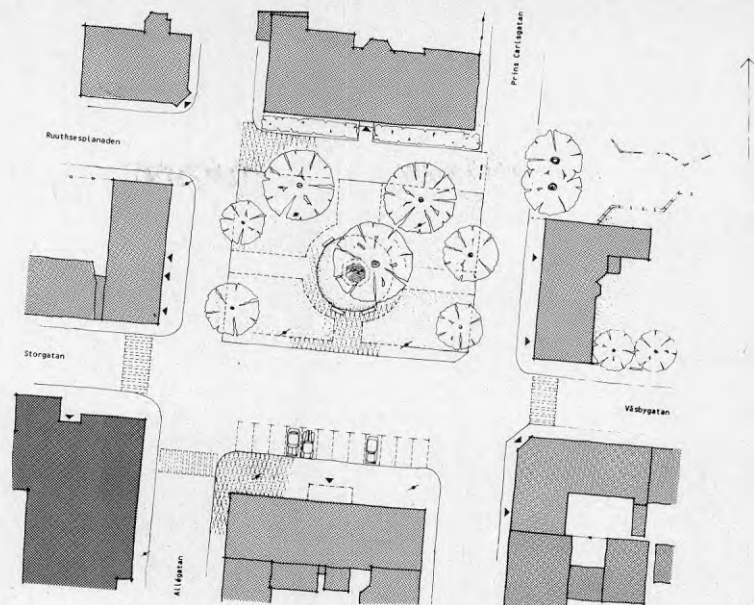

Gruvtorget 1945

foto O. Bladh 1948
Stadsarkitektkontoret Höganäs

Gruvtorget 1986

foton 1986

Sundstorget

Sundstorget anlades 1884 på ett obebyggt stycke mark, centralt beläget där vägarna mot bruket, samhället och hamnen möttes. Sedan 1830-talet ligger ett gästgiveri vid Köpmansgatan i sydsöstra hörnet, som byggdes på med en andra våning vid sekelskiftet och blev det pampiga Hotel Schweitz, med namn efter innehavaren. Vid det laget var torget inramat av i det närmaste sluten bebyggelse i en och två våningar utmed tre av sidorna, i väster avgränsades torget liksom idag av två friliggande envåningshus. Det fanns åtskilliga affärer och hantverkslokaler kring torget och fotografier från sekelskiftet visar att veckohandeln var livlig. Torgytan var liksom anslutande gator grusbelagd och på ett par sidor hade man planaterat rader av träd. Några år in på det nya seklet uppfördes en kvadratisk trevåningsbyggnad ute på torgets södra del, Stattena kallad, med butiker i bottenvåningen.

Vid krigsslutet 1945 hade inte mycket förändrats sedan sekelskiftet och torghandeln var allttjämt livlig. Alla byggnaderna fanns kvar men torgytan, liksom gatorna, hade asfalterats och en liten åttkantig rabatt på torget hade tillkommit. Kring 1960 började den östra torgväggen rivras och i slutet av 60-talet revs också Stattena och det s k Appelgrenska huset i södra väggen, och ett par år senare också Hotel Schweitz. Av ett 10-tal byggnader kring torget finns idag bara hälften kvar. Hela östra torgväggen är borta liksom större delen av den södra. Kvar finns i söder två sammanbyggda bostadshus från 1880-talets slut i en våning och inredd vind. Det ena är nu ett hårt renoverat bostadshus, i det andra finns förutom bostäder en pizzeria. I väster kvartstår två friliggande envåningshus. Det ena från tidigt 1880-tal, inrymde ursprungligen en krog och det andra, från 1800-talets slut, en vävnadshandel. Båda är nu rena bostadshus. Utmed torget norra sida finns ett 1800-tals hus i två våningar kvar, tillbyggt på 1920-talet. Butikslokalerna i bottenvåningarna och bostäderna över är f n utrymda i avvaktan på renovering. En mindre byggnad intill har nyligen rivits och skall nu ersättas med ett trevåningshus, sammanbyggt med den befintliga byggnaden.

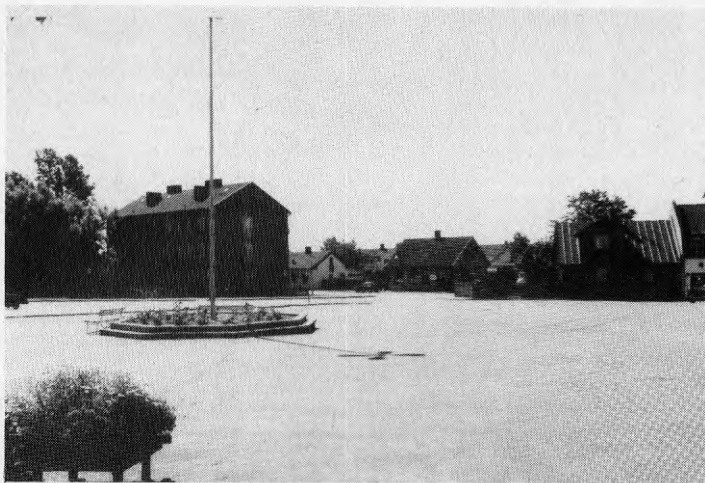
1986 anordnades en arkitekttävling med utgångspunkt att återvinna det sönderslagna torgrummet genom att bibliotek och ett servicehus byggs vid torget. Prisförslaget innebär att torget befrias från den nord-sydliga genomfartstrafiken och att det blir i huvudsak bilfritt. Befintlig bebyggelse bibehålles och i öster slutes torget med en ny biblioteksbyggnad och i sydöst med ett servicehus, trädraderna kompletteras, asfalten ersätts med en vackrare beläggning, på torgets mitt placeras en fontän, och i ena hörnet uppförs en liten paviljong med offentliga toaletter.

Kommentarer

Sundstorget ger idag ett beklämmande intryck av förfall och ödslighet. Ett par parksoffor står tomma och inte ens för bilparkering utnyttjas den stora asfaltytan i någon nämnvärd grad. En hög belysningsstolpe står mitt i den åttkantiga blomrabatten och några kompletterande blomlådor räcker inte till för att motverka torftigheten. Det är angeläget att trafikförhållandena förbättras, att torgrummet återskapas och att torget får en vackrare och vänligare beläggning och belysning, dvs att torget gestaltas efter de linjer arkitekttävlingen drog upp.

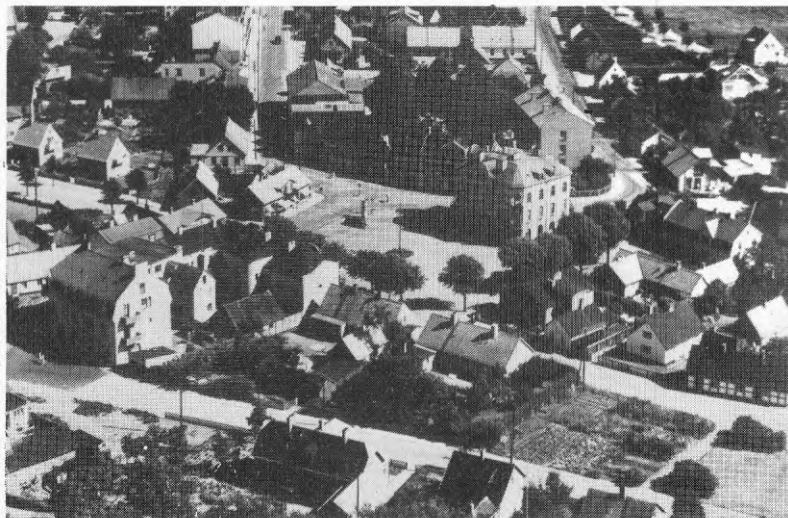
foton 1986

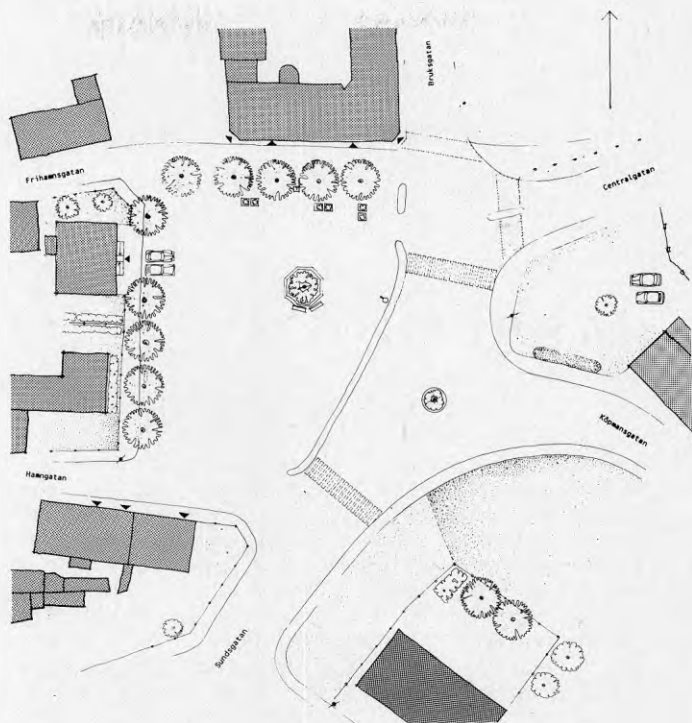

Sundstorget 1945

foto O. Bladh 1948
Stadsarkitektkontoret Höganäs

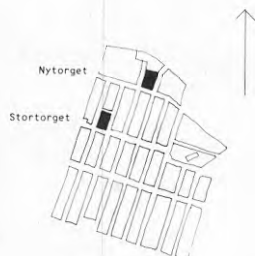

Sundstorget 1987

foto 1986

HÄSSLEHOLM

Hässleholm kom till i samband med byggandet av södra stambanan och blev snart en betydande järnvägsknutpunkt med bibanor till Helsingborg, Kristianstad och Väst kustbanan. På en ödslig hed uppfördes ett stationshus och ett par andra byggnader. Marken tillhörde Hässleholmsgården, vars ägare upplåtit mark till järnvägen gratis och som 1860 lät tre järnvägsingenjörer upprätta en avstyckningsplan för tomtförsäljning. Planen tycks nu vara försvunnen, men en karta från slutet av 70-talet visar en rutnätsplan i järnvägsarkitekten Edelswärds anda. Tre huvudgator, Första, Andra och Tredje Avenyen går vinkelrät mot järnvägen. Första Avenyen utgår från stationsbyggnaden och mynnar, som i Edelswärds idealplan för de nya järnvägsstäderna, i en platsbildning avsedd för en kyrka. Platsen fick benämningen Kyrktorget och anlades av "Torgplaneringsbolaget" på 1870-talet, men det dröjde gott och väl ett halvsekel innan kyrkan blev byggd. Torget blev under tiden platsen för torghandel. Några andra offentliga platser visar denna karta inte, men 1903 års byggnadsplan för stationsområdet upptar en mindre rektangulär plats där Stortorget nu ligger samt en plats benämnd Salutorget i Nytorgets nuvarande läge. Hässleholm blev stad 1914, och hade vid krigsslutet 1945 ca 7 000 invånare. 1986 hade Hässleholms tätort ca 16 000 invånare.

Referenslitteratur

- Holmström R., 1962, (red), Ett bildverk om Skåne. Hässleholm i centrum, Centrumkommittén 1987.
 Jarnlo C., Mårtensson B., (odaterad): Hässleholms centrum - en granskning av miljön. Stencil.
 Lundin A-S., 1963, Det var i Hässleholm det hände. Mårtensson B., 1970, Hässleholms stadsplanutveckling. Stencil Stadsbyggnad LTH.
 Enghoff K., 1918, Hässleholm. Svenska städer 3.
 Harnesk P., 1947, Svenska stadsmonografier.

Stortorget och Nytorget

foto AB Flygtrafik, Bengtsfors 1939

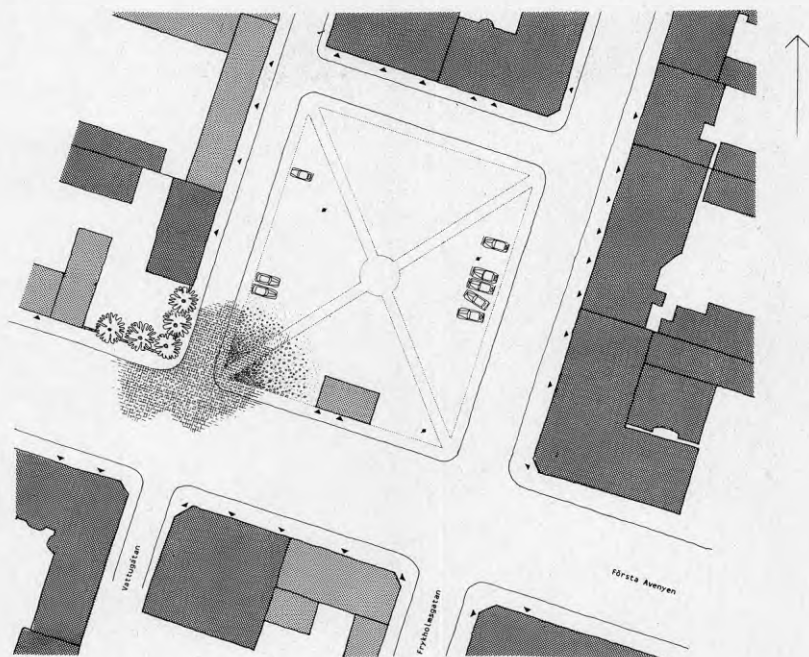
foto Lantmäteriverket 1983

Stortorget

Någon gång under 1800-talets två sista årtionden anlades en mindre rektangulär torgplats utmed Första Avenyen där Stortorget nu ligger. Av fotografier från åren kring sekelskiftet framgår att platsen då var rätt väl avgränsad av byggnader i en- och två våningar och belagd med kullersten som bildade en med Avenyen sammanhängande yta. Omkring 1910 utvidgades torget norrut sedan ett par hus rivits och Stortorget fick sin nuvarande utsträckning. Omgivande gator belades med storgatsten liksom två diagonala gångstråk över torget. I mitten restes en fyrarmad kandelaber, men för övrigt var den stora kullerstensytan helt tom. Två dagar i veckan var det emellertid torghandel där och fotografier visar att torget då fylldes av torgstånd och ett rikt folkliv. På 1910-talet började den småskaliga bebyggelsen ersättas av tyngre byggnader, i norr ett trevåningshus, under efterkrigstiden påbyggt med ytterligare en våning, och vid sydöstra torghörnet det mäktiga stadshotellet i fyra våningar, båda alltjämt kvar. På 20-talet byggdes ett bank- och bostadshus i fyra våningar i norr och öster ett bostadshus också i fyra våningar med butiker i bottenvåningen.

Vid krigsslutet 1945 hade Stortorget kvar den gamla beläggningen, alltjämt utan träd eller andra prydnadsinlag. I södra kanten fanns en provisorisk paviljong med försäljning och torgytan hade sedan 20-talet alltmer fått fylla funktionen som parkeringsplats. Under efterkrigstiden har torget fått nya väggar i söder och väster av bostadshus med butiker och andra lokaler i bottenvåningen. Med undantag för ett sjuvåningshus hörnhus i sydväst, uppfört i början av 60-talet, har de fyra våningar liksom 10- och 20-talsväggarna i norr och öster. Under senare delen av 50-talet byggdes torget om och fick sin nuvarande beläggning av vita betongplattor inrutad av röd granit och 1959 avtäcktes en skulptur av Gunnar Nordahl i anslutning till en mindre fontän. Ett tiotal p-platser anordnades utmed norra sidan, men för övrigt befriades torget från bilar och omgivande körbanor, utom Avenyens, enkelriktades. Utmed norra sidan planterades träd och torget fick rikligt med sittplatser, i norr under trädskronorna, på torgets mitt och i söder kring fontänen.

På tisdagar och lördagar är det torghandel på Stortorget. Egenodlare får då gratis en tillfällig plats och för de fasta platserna är avgiften låg. Under sommarhalvåret är det fortfarande månadsmarknader och tre gånger om året är det pälsmarknad. I centrumkommitténs förslag till centrumplan 1987 är, med undantag för ett 15-tal p-platser utmed västra sidan, hela Stortorget gångyta med en flyttbar scen och en verandautbyggnad till Stadshotellet. Vidare förstärks trädraden i norr och nya rader av träd planteras mot Avenyen som skärm mot trafiken.

Stortorget 1945

Stortorget 1986

Kommentarer

Stortorget och Första Avenyen framstår som det värdefullaste partiet i Hässleholms stadsbild. Det är samtidigt stadskärnans kommersiella centrum och mångfalden av butiker och den omfattande torghandeln ger ett rikt folkliv, till vilket busshållplatserna vid torget också bidrar. Skånska bankens höga hus från 60-talet är ett störande inslag men den för övrigt genomgående fyrvåningsbebyggelsen stämmer väl med torgets mått och ger intresse åt torgrummet genom tidstypiska byggnader från 1910-talet och fram till 60-tal. Genom Avenyens stora bredd och den i förhållande till övriga väggar ointressanta söderväggen får Stortorget karaktär av nischborg. Torgrummet skulle härvidlag sannolikt vinna på att skulpturverket, som nu riktar sig mot Avenyen, istället vändes mot torget. Den mönstrade beläggningen är effektiv, men miljön störs av de alltför höga belysningsstolparna. För torghandeln utnyttjas i första hand torgets östra och västra sidor, försäljarnas fordon parkeras då på körbanan och man slipper den vanliga uppställningen på själva torgytan.

Stortorget är ett vänligt och folkligt torg som skulle bli ännu trivsammare om centrumkommitténs förslag förverkligades, vilket bl a skulle ge möjlighet till en sammanhängande beläggning från fasad till fasad utmed torgets tre sidor.

foto 1986

foton 1987

Nytorget

Den öppna plats som fanns angiven på 1903 års byggnadsplan med beteckningen salutorg stensattes 1916 med kullersten och diagonala gångvägar med storgatsten. Den hade sannolikt tagits i bruk något tidigare för de månatliga torgdagarna som flyttades hit från Kyrktorget och Första Avenyen.

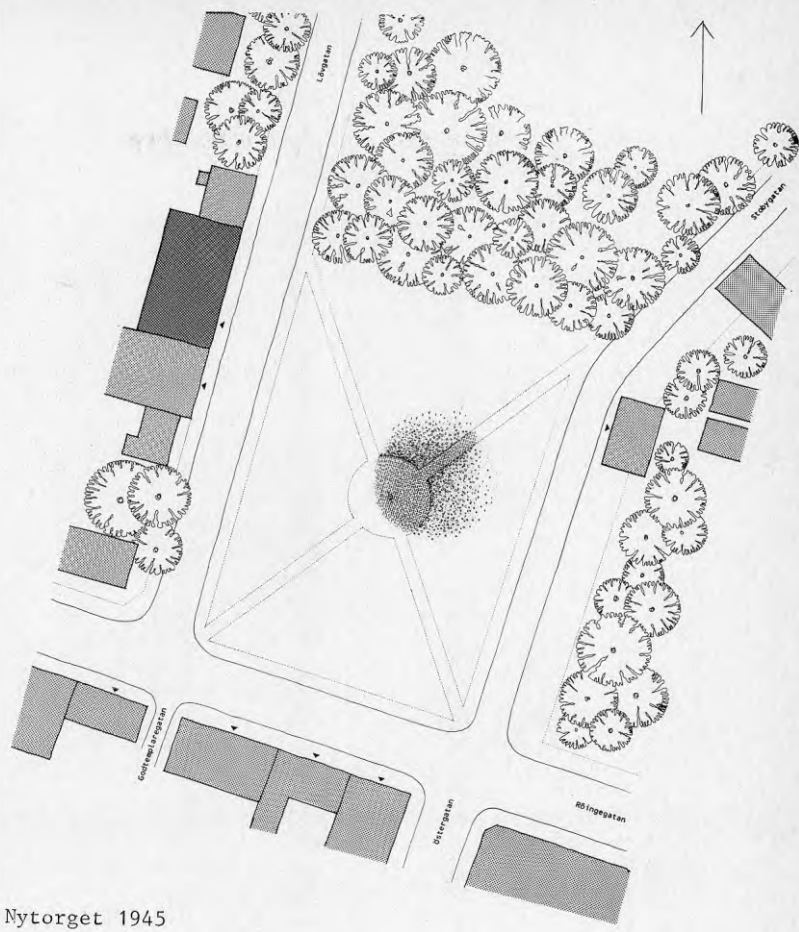
Vid krigsslutet 1945 hade Nytorget kvar den ursprungliga beläggningen och avgränsades av äldre, låga hus i söder och väster, och i norr och öster av trädridåer. I öster låg ett litet bostadshus från sekelskiftet kvar och i väster hade ett trevåningshus tillkommit. Ett par år senare utlystes en arkitektävling om ett nytt stadshus i kvarteret öster om torget, men först 1970 stod nuvarande stadshus färdigt där. På 50-talet byggdes det bostadshus i fyra våningar med butiker i bottenvåningarna som nu dominerar den västra torgväggen. Det ökade behovet av parkeringsplatser och torghandelns tillbakagång, ledde till att Nytorget omdanades omkring 1970. Det blev en stor asfalterad parkeringsplats med nyplanterade träd utmed södra och östra sidan. Sedan revs bebyggelsen söder om torget och den avrivna kvartersmarken blev ytterligare en stor parkeringsplats. I förslaget till centrumplan 1987 bibehålles Nytorget som parkeringsplats, men gatan framför stadshuset och söder om torget blir bilfri. Det avrivna kvarteret bebyggs och från torget leder en ramp ner till en parkeringsanläggning under kvarteret.

Kommentarer

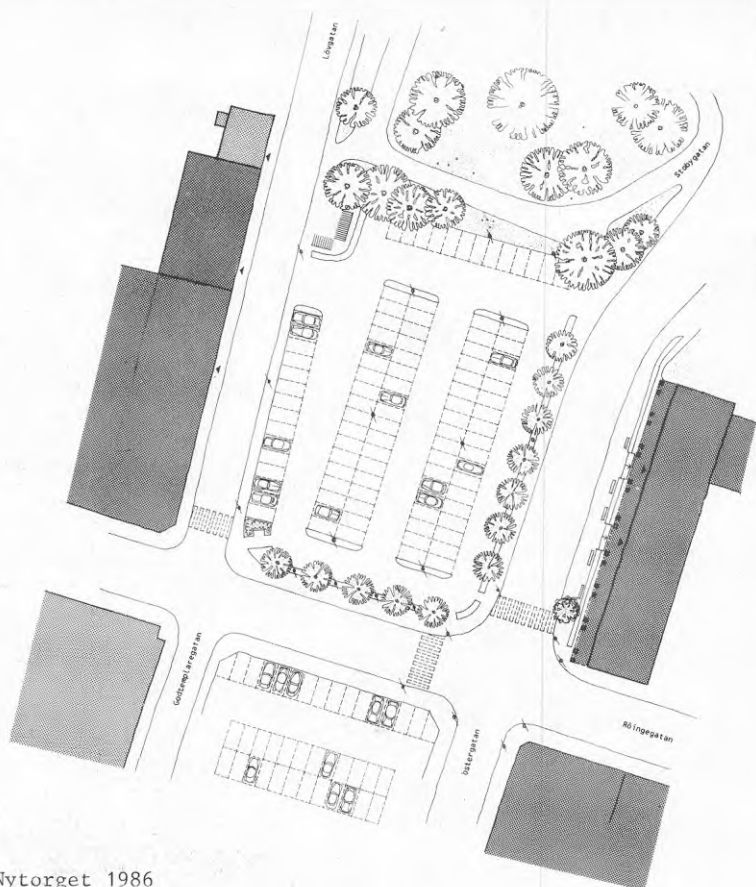
Nytorget är idag en trist miljö och en ovärdig förplats till det nya stadshuset. Trädraderna är för glesa för att avskärma den stora asfaltytan, och sedan också kvarteret söder om tagits i anspråk för parkering verkar torget närmast som en del av ett ofantligt parkeringsfält. I en stad av Hässleholms storlek tycks ett innerstadstorg vara tillräckligt som samlingsplats och för traditionella torgverksamheter. Om Nytorget skall fortsätta att vara ett parkeringstorg är det viktigt att kvarteret i söder bebyggs och att torgets trädreder kompletteras.

Foto 1986

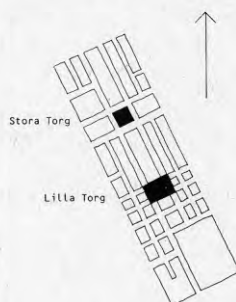
Nytorget 1945

Nytorget 1986

foto 1987

KRISTIANSTAD

Kristianstad grundlades 22 maj 1614 av Christian IV som en fästningsstad på Allön, en halvö i Helgeån. Dagen för grundläggningen firas alltjämt, med musik på Stora Torg och lunch i rådhusalen med utdelning av kulturpris och stipendier. Den gamla medeltidsstaden Vä, som låg några km sydväst därom hade ett par år tidigare bränts ner och förstörts av Gustaf II Adolf. Staden framtogs sina privilegier och förbud utfärdades mot återuppbyggnad, istället skulle invånarna flytta till den nyanlagda staden. Några år senare förlorade också Åhus sina stadsrättigheter, handel och hantverk hänvisades till Kristianstad och Åhus, som hade varit stad sedan mitten av 1100-talet, degraderades till hamnplats åt den nya fästningsstaden.

Stadskärnan i Kristianstad är unik i vårt land genom den helgjutna, väl bevarade renässansplanen. Den rektangulära stadsplanen delades i två delar med var sitt torg av en kanal, med uppgift att dränera den vattensjuka marken och försörja fästningsstaden med vatten under belägringarna. De två delarna gavs i planen olika innehåll och därmed fick torgen också olika karaktär. I norra delen överhetens torg, nuvarande Stora Torg och i den södra, mindre förnäma delen, "Hestetorvet", nuvarande Lilla Torg. Utmed Stora Torgs västra sida skulle rådhuset ligga och på motsatt sida var ett helt kvarter utlagt för kungens planerade residens. I kvarteret nordväst om torget, där den bästa byggnadsmarken fanns, byggdes den ståtliga kyrkan på 1620-talet, som med traditionell öst-västorientering kom att ligga diagonalt över kvarteret.

Några ingrepp har gjorts i den ursprungliga stadsplanen: på 1870-talet fylldes kanalen igen, bakgatorna har breddats och några tvärgator har tillkommit. I mitten av 1800-talet började man rasera de omfattande befästningsanläggningarna och staden växte ut över omgivningarna.

Kristianstad hade långt in på 1800-talet två årliga stormarknader, med den egentliga varumarknaden på Stora Torg och hästhandel och lantmannaprodukter på Lilla Torg. För veckotorghandeln på lördagar utnyttjades bägge torgen. Häst- och kreatursmarknaden och

delar av veckotorghandeln flyttades när befästningarna rivits till ett nytt salutorg, Östra Salutorget, omedelbart öster om stadskärnan. Sedan 1960-talet då busstation och parkeringsanläggningar tog över där, är nu Lilla Torg ensamt om torghandel. Vid krigsslutet 1945 hade staden ca 16 000 invånare och 1986 dubbelt så många.

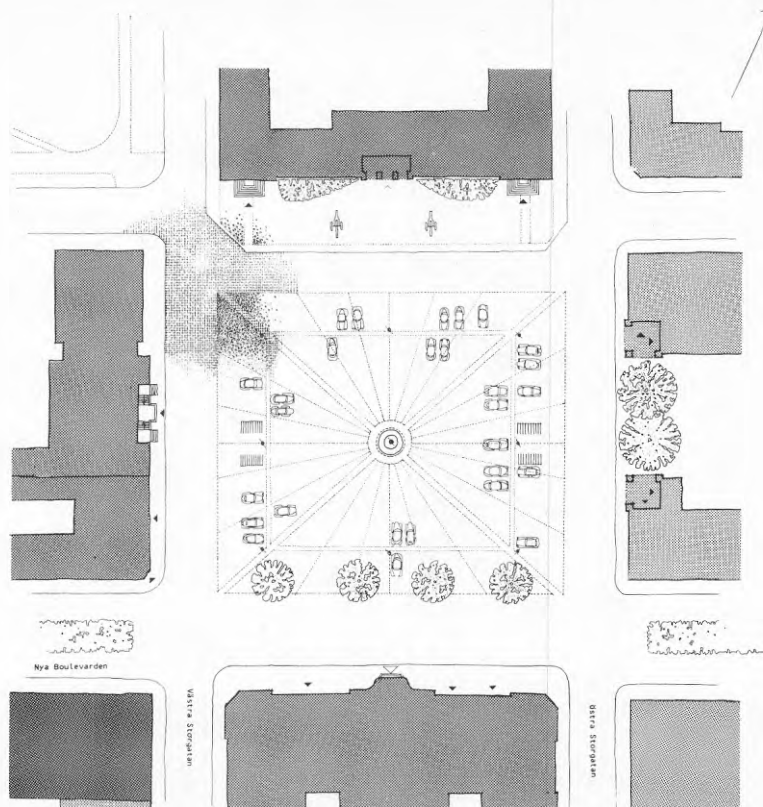
Referenslitteratur

- Andersson T., Lindbom G., 1976, Boken om Kristianstad.
- Andersson T., Lindbom G., 1984, Kristianstad. Centrumplan för Kristianstad 1-9, 1979, Centrumkommittén.
- Enghoff K., 1918, Kristianstad, Sverige städer 3.
- Harnesk P., 1947, Svenska stadsmonografier.
- Holmström R., Svensson A., 1962, Skåne ett bildverk.
- Kroon A. m fl, 1964, Staden vid Helgeå.
- Sandblad N.G., Skånsk stadsplanekunst och stadsarkitektur intill 1658.
- Skånska städer och bygder i bild (ej daterad), Axel Eliassons Konstförlag, Stockholm.

Stora Torg

Det skulle dröja länge innan Stora Torg fick den avsedda representativa karaktären. Av det kungliga palatset blev bara stallet byggt och det tog mer än hundra år innan det första rådhuset stod färdigt på den i planen anvisade platsen. Först på 1800-talet uppfördes de byggnader som än idag dominerar torget. Stora Kronohuset utmed torgets norra sida tillkom 1841 för att inrymma hovrätten och Wendes artilleriregementets expeditioner, vilket kan avläsas i devisen på fasaden: *Legibus et armis*, för lagar och vapen. Rådhuset ersattes på 1890-talet av nuvarande rikt utsirade rådhus, som sedan byggdes till omkring 1940. Intill ligger ett 1700-talshus som genomgick en radikal ombyggnad i slutet av 1800-talet. Längs södra sidan byggdes på 1860-talet det pampiga Frimurarhuset, som fram till för tio år sedan förutom föreningslokaler inrymde stadens fina hotell med restaurant. På torgets östra sida låg tidigare två identiskt lika bostadshus i två våningar med staket mellan och en grind till en liten parkanläggning. Husen revs på 1910-talet och ersattes av nuvarande tvillingbyggnader för riksbank och post.

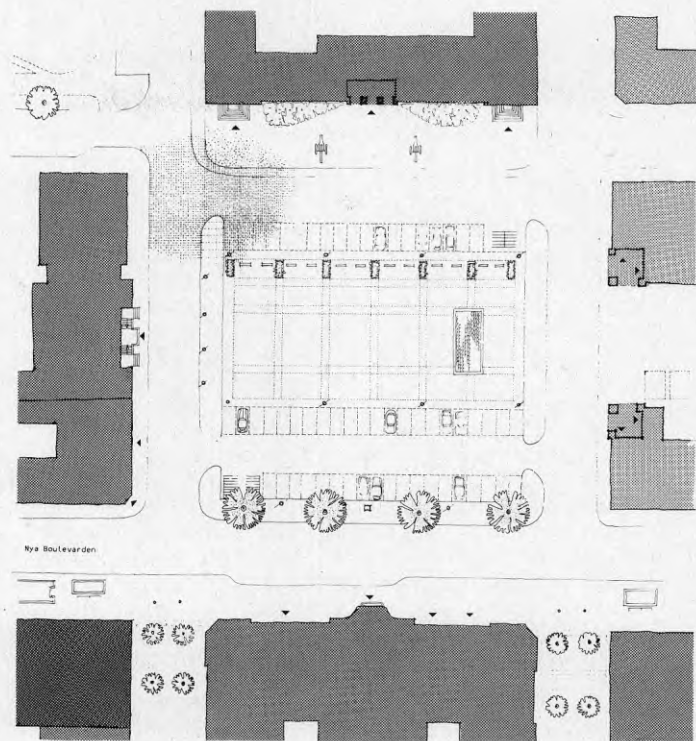
Stora Torg var redan från början platsen för bestraffningar. Skalden och äventyraren Lars Wiwallius har målande beskrivit hur han 1631 plågades instängd under 10 veckor i en trång och fönsterlös fängelsebyggnad, "kåken", mitt på torget. Torget blev också mönstringsplats och paradplats för militärerna. Men fram till 1860-talet, då Salutorget anlades, dominerades livet på torget av marknaderna och torghandeln. Fotografier från 1850-talet visar ett torg som på tre sidor kantades av torgbodas och med en kandelaber mitt på. När kanalen fyllts igen på 1870-talet anlades Nya Boulevarden utmed torgets sydsida. Framför Frimurarhuset fanns dubbla rader av kastanjer. Vid krigsslutet 1945 var Stora Torg alltjämt en stor sammanhängande torgyta innanför kvarterens trottoarer, belagd med kullersten och, på körbanor och diagonala gångvägar, smågatsten. Mitt på torget stod den fyrrmåde 1800-tals kandelabern, kompletterad med några belysningsstolpar av senare typ och framför Frimurarhuset fanns fortfarande några av de gamla träden kvar. Torget fylldes nu alltmer av bilar och fotografier från 50-talet visar dubbla parkeringsrader utmed torgets alla sidor. Omkring 1960 fick Stora Torg i huvudsak sin nuvarande utformning. Några år senare avtäcktes Pernevis skulptur "Ikaros" och i början av 80-talet planterades en rad kastanjer som ersättning för de gamla som måst fällas. Omgivande byggnader har inte förändrats till det yttre under efterkrigstiden. Men riksbanken har flyttat ur sitt hus, som istället utnyttjas av postverket och den redan tidigare med en våning påbyggda stallbyggnaden övertogs i slutet av 50-talet av muséet. Vidare har delar av hotellverksamheten i Frimurarhuset blivit kontor och Kronohuset disponeras helt av den militära förvaltningen.

Stora Torg 1945

foto 1950-tal. Kristianstad länsmuseum.

1986

foto 1987

Kommentarer

Stora Torg, som redan vid grundläggningen avsattes som stadens representativa torg och som under långa tider också fyllt den uppgiften, domineras idag av bilen. Den bilfria ytan i mitten är knappt 1/5 av totalytan, som för övrigt upptas av körbanor, refuger och ett 60-tal parkeringsplatser. Trafikfunktionen understryks av höga belysningstolpar av trafikledstyp. Men de magnifika fasaderna, och kyrkans ståtliga korparti, som sluter rummet i sydväst, ger emellertid torget en monumental karaktär. Det är bara att beklaga att stadskärnans för ett par år sedan fint genomförda gångytor inte kom att omfatta också Stora Torg. Den kantstensförhöjda mittytan är påkostad med mönstrad beläggning av olikfärgad smågatsten, vackra planteringskar av svart granit och fontänskulpturen "Ikaros". Den senare som i folkmun kallas "flygolykan" har varit livligt omdiskuterad och visat sig tekniskt bristfällig. Mittytan är föga använd och sittplatserna, omedelbart intill en parkeringsrad och utan ryggstöd, är heller inte inbjudande. Torgväggarnas bottenvåningar som förutom förvaltningslokaler innehåller post, turistbyrå och en restaurant men inga butiker, ger ett intryck av slutenhet. Stora Torg framstår idag mera som ett historiskt intressant stadsrum än en plats för vistelse.

foton 1987

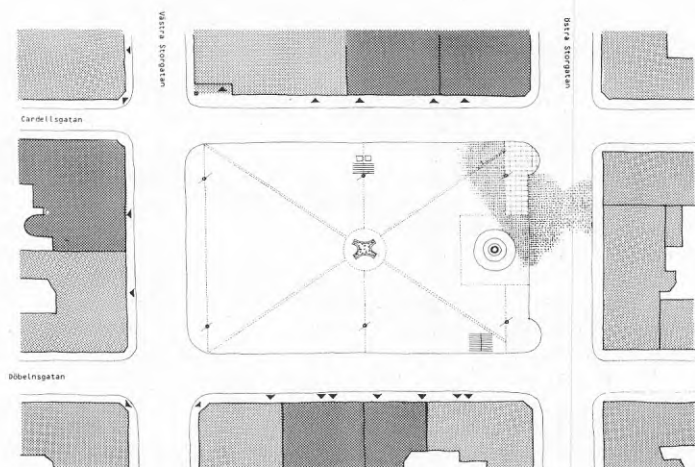

Lilla Torg

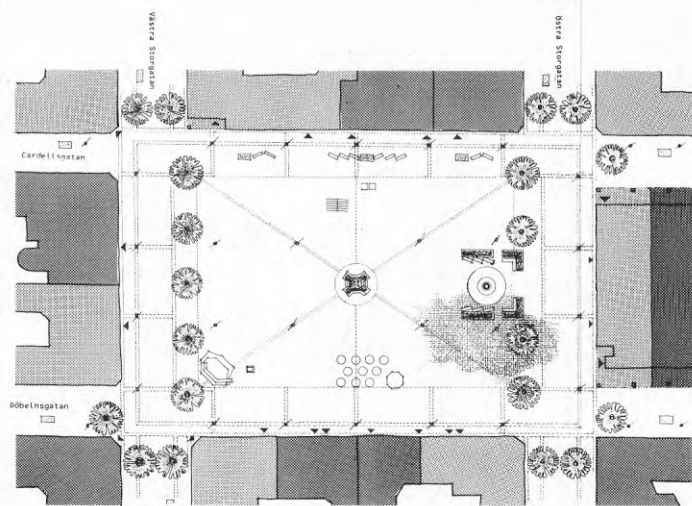
Lilla Torg fick redan från början en annan och mera folklig karaktär än det representativa Stora Torg. Hit förlades häst- och kreaturhandeln och här sålde bönderna sina produkter på torgdagarna. Fotografier från tidigt 1900-tal visar en stor kullerstensyta med körbanor belagda med storgatsten och med trottoarer utmed omslutande två- och trevåningshus. På 30-talet smyckades torget med Anders Olssons skulptur "Sabin-skorna rövas bort" och fick troligen då också nuvarande mönstrade beläggning av smågatsten, upphöjd med kantsten mot körbanorna.

Vid krigsslutet 1945 var torget på tre av sidorna omgivet av samma byggnader som idag. Ett par av husen är från 1700-talet men ombyggda i början av 1900-talet, övriga från mitten av 1800-talet och i väster en bankbyggnad från några år in på 1900-talet. Den lokala busstrafiken hade sin terminal på torget vilket gav upphov till besvärande störningar och minskade torgets användbarhet för andra verksamheter. På 60-talet då all torghandel samlades till Lilla Torg flyttades bussterminalen till nuvarande Busstorg. På torgytan innanför körbanorna fanns liksom idag skulpturverket i östra kanten och mitt på torget ett planteringskärl med buskvegetation. Det fanns inga sittplatser och belysningen bestod av några höga stolpar med lysrörsarmatur.

Under efterkrigstiden har två ingrepp gjorts som väsentligt ändrat torgets miljö. På 60-talet revs den östra torgväggs tvåvåningsbyggnader från tidigt 1800-tal. Särskilt den ena, det s k Herwanska palatset med bl a en kolonnprydd altan, hade varit ett karaktäristiskt inslag i torgrummet. Istället uppfördes ett butiks- och kontorshus i sju våningar, som trots att de övre våningarna drogs in från gatulinjen fick en förödande effekt. Den andra förändringen är så mycket mera positiv och resultat av en centrumplan från 70-talet, förverkligad 1984. Torgrummet blev helt bilfritt med direkt anslutning till nyetablerade gågator (distributionstrafik tillåten under några morgontimmar). Tidigare körbanor runt torget fick en beläggning i samma nivå som mittytan, mönsterlagd på liknande sätt som anslutande gator. Det stora torggolvet som på så sätt löper från fasad till fasad möblerades med sittplatser och planteringskar av samma sort som på gågatorna. Utmed fasaderna avsattes ett par meter som "möbleringszon" för butiker och andra verksamheter och ytterligare ett par meter för fri passage, bl a med hänsyn till synskadade. I sydvästra hörnet anlades ett "Speakers corner" och där fick torget också sitt andra skulpturverk, Quarsebos "Kören". Utmed torgets kortsidor planterades en rad plataner och gatusluten markerades med ett eller ett par träd. Vidare fick torget ny, specialritad belysning av samma typ som gågatornas, med två, tre eller åtta glödljusglobber på svartlakerade stolpar i två höjder.

Lilla Torg 1945

1986

Kommentarer

Lilla Torg är efter omdaningen ett livfullt och behagligt rum i staden. Bortsett från den tråkiga och skalbrytande kontorsbyggnaden i öster bildar de omslutande husen med sina välvårdade, finskaliga och lagom omväxlande fasader en vänlig ram kring den omsorgsfullt detaljutformade torgytan. I bottenvåningarna finns förutom tre banker och apotek ett varierat utbud av små och medelstora butiker. Sommartid har ett bageri sin uteservering i anslutning till en kiosk på torgets sydsida. Torghandeln är livlig med grönsaker, frukt, blommor och fisk säljs från en fiskbil. Genom att fasta inventarier (med undantag för det bibehållna planteringskaret i mitten) placeras utmed kanterna är torget användbart för olika aktiviteter och frånvaron av trafikbuller gör det ägnat för möten och underhållning. Liksom på gågatorna är cykling förbjuden över torget, ett förbud som inte helt beaktas men överträdelserna har hittills inte vållat några bekymmer. Den samstämda beläggningen och möbleringen, inte minst de vackra belysningarna, gör att torget och gågatorna bildar en väl sammanhållen enhet. Lilla Torg med omgivningar är ett exempel på vad som kan vinnas genom att centrala stadspartier befrias från biltrafik. Det har också blivit ett omtyckt och livligt utnyttjat uterum i staden

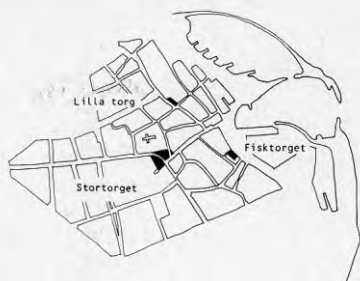

foto 1987

foton 1986

SIMRISHAMN

De äldsta urkunderna om Simrishamn är försvunna. En teori säger att Simrishamn kommit till som hamnplats åt medeltidsstaden Tumathorp som låg längre in i land, en annan att det var ett oberoende fiskeläge som utvecklades kraftigt när sillen började gå till utmed Skånekusten på 1100-talet. Simrishamn har troligen fått stadsprivilegier på 1200-talet som de andra sydsvenska kuststäderna. Mot medeltidens slut var Simrishamn en betydande köpstad. Tumathorp hade då överflyglats och förlorat sina stadsrättigheter. Men sillfloden sinade på 1500-talet och staden gick tillbaka. Med tilltagande sjöfart i mitten av 1700-talet kom ett nytt uppsving som varade tills segelfartygen slogs ut vid senaste sekelskiftet. Vid Stortorget, tidigare "Stora Torg", låg rådhuset och handels- och ämbetsmännens gårdar, Lilla Torg var hantverkarnas torg och i kvarteren kring Fisktorget, "Sillatorget", bodde sjöfolket. På Stortorget fanns torghandeln och månadsmarknaderna. Vid den stora höstmarknaden utnyttjades också Lilla Torg. Stadskärnan har kvar sitt medeltida planmönster och var vid krigsslutet 1945 enligt samstämmig utsago fortfarande den stilla idyll vi brukar förknippa med sekelskiftets småstad. Sedan dess har stadsrummen helt naturligt genomgått förändringar, men i stort sett har efterkrigstidens omfattande stadsomvandlingar gått Simrishamn förbi. Sedan 1945 har invånarantalet ökat från 3 000 till ca 6 000 personer.

Referenslitteratur

- Alebo G.E., 1966, I Simrishamn omkring sekelskiftet.
 Andren E., 1942, Simrishamn. Bebyggelsens och stadsplanens historia.
 Andren E., 1974, Simrishamn. En gammal stad på Österlen.
 Harnesk P., 1947, Svenska stadsmonografier.
 Jacobsson B., 1982, Simrishamn. Medeltidsstaden 37.
 Nilsson H., 1949, Simrishamn med omland.
 Nilsson K.-A., Persson C., 1974, Bevaringsplan för stadskärnan i Simrishamn.
 Planeringsberedningen, 1985, Trafikutredning för Simrishamns centrala delar.
 Enghoff K., 1918, Simrishamn. Sveriges städer 3.
 Åström K., 1981, Simrishamn 1945-80. Den yttre miljön i stadskärnan. Stencil LTH/A.

Stortorget

Vid 1100-talets mitt, då man började bygga kyrkan, fanns en triangulär marknadsplats där två landsvägar, från Tumathorp och Simris kyrkby, förenades i en väg ner mot det lilla fiskeläget. Platsen blev den framväxande stadens torg, nuvarande Stortorget. Mot slutet av medeltiden skars spetsen mot öster av genom ett framskjutande byggnadskvarter och torget fick sin nuvarande trapetsform. När Skåne blev svenskt infördes den s k lilla tullen, vilket innebar att alla tillfartsvägar skulle förses med tullportar. Av ekonomiska skäl behölls då bara Tumathorpsinfarten. Av en karta från 1670-talet framgår att torget då omgavs av sluten kvartersbebyggelse på alla sidor. Kyrkan och kyrkogården var därmed rumsligt avskilda från torget. På torget fanns alltsedan medeltiden stadsbrunnen med ett i trä snidat pumphus och där stod skampålen.

Fotografier från senare delen av 1800-talet visar ett mycket vackert torgrum. Den stora torgytan, kullerstensbelagd med diagonaler av huggen sten, kantades av kastanjer utmed de enhetliga väggarnas låga, putsade huslängor med sittbänkar på trottoarerna. Fram mot sekelskiftet började enstaka butiker dyka upp och bebyggelsen ändrade karaktär. Det första ingreppet kom redan 1867 med ett nytt rådhus i nygotik följt av ett stadshotell 1893 och en bankbyggnad 1904. Strax efter sekelskiftet är träraderna borta och i början av 40-talet togs den gamla stadsbrunnen bort. Under efterkrigstiden har torgrummet omdanats påtagligt. Den tidigare efter topografin konvext välvda torgytan hyvlades av i slutet av 40-talet och kullerstensbeläggningsen ersattes av smågatsten, men alljämt var det en sammanhängande torgyta, inramad av trottoarer utmed husfasaderna. Den nya torgytan utnyttjades som uppställningsplats för bussar och för parkering. Körbanor för den rörliga trafiken markerades genom ränder av svart gatsten. Mellersta delen av den västra torgväggen revs och ersattes 1946 av en nybyggnad och kvarvarande hörnhus vid Storgatan fick ett nytt utseende. Kvar blev Bergengrenska gårdens vackra tvåvåningsbyggnad som nu är byggnadsminnesförklarad och inrymmer kommunens drätselkontor. I den norra väggen revs en karakteristisk gård för att ge plats för nuvarande stadshus, färdigt 1953. Året därpå revs stadshotellet och sedan dess ligger torgrummet öppet mot kyrkogårdsparken i nordväst. I öster revs tre hus och två nya bankbyggnader uppfördes. 1976 splittrades den tidigare sammanhållna torgytan. Övre Storgatans körbana drogs fram i en svepande sträckning som delade torget i en kantstensförhöjd yta framför stadshuset, utnyttjad för torghandel, och en parkeringsplats i öster. Året därpå anordnades en tävling om konstnärlig utsmyckning av torget. Man hade svårt att ena sig om förslagen men till slut valdes en tämligen blygsam fontänskulptur av Hanns Karlewski som nu finns på plats.

Omdaningen har inte följt de riktlinjer som gavs i bevaringsplanen 1974, bl a att stadsbrunnens gamla pumphus skulle återuppföras på torget, torget skulle befrias från bilparkering och endast behörig trafik skulle få passera torget. Biltrafiken över torget har emellertid enkelriktats och nyplanterade träd utmed fasaderna i torgets södra del är ett positivt tillskott.

Förutom stadshuset, rådhuset och drätselkontoret i Bergengrenska gården ligger kring torget två banker, apotek och ett rikt urval av butiker: kläder, optik, urmakeri, järnhandel, möbler. Tre dagar i veckan finns det torghandel framför stadshuset. Under bär- och fruktsäsongen utökas torghandeln och med jämna mellanrum saluförs korgar och trädgårdsmöbler m m. Och då och då musicerar frälsningsarmen från stads- husets trappa.

Kommentarer

Stortorget i Simrishamn är ett tragiskt exempel på hur lätt ett kulturhistoriskt och miljömässigt värdefullt stadsrum kan förvanskas. Men trots beklagliga ingrepp finns kvaliteter kvar. Man kan beklaga att den enhetliga, låga 1800-tals bebyggelsen runt torget är borta, men dagens helt annorlunda torgväggar av tidstypiska byggnader som speglar olika epokers byggnadsätt från 1820-tal till 1970-tal, bildar en livfull och intresseväckande ram kring torget.

Det är främst två ingrepp under efterkrigstiden som bidragit till dagens otillfredsställande torgmiljö: rivningen av stadshotellet, som gör att torgrummet förlorat sin avslutning mot nordväst och på ett oklart sätt flyter över i kyrkoparken, samt den nya svepande körbanan och den skarpt markerade parkeringsplatsen, vilka tillsammans trasar sönder torgytan. För att återvinna en god torgmiljö är det angeläget att öppningen mot parken fylls igen, lämpligen med en lägre byggnadskropp utmed kvartersgränsen och med bara en mindre öppning mot kyrkoentrén som tidigare. Alternativt skulle avslutningen också kunna åstadkommas med en tät trädallé eller möjligen en tämligen hög mur. Lika angeläget är att den tidigare sammanhållna torgytan återskapas. Också belysningen skulle behöva en översyn. Idag finns tre olika typer, varav en på höga stolpar av trafikledskaraktär. I den kommunala planeringsberedningens trafikutredning 1985 tas frågan om Stortorget miljö upp. I utredningen föreslås olika åtgärder för att kraftigt minska biltrafiken över torget och därigenom göra det möjligt att med tvära riktningsändringar leda denna utmed torgets västra och södra sida så att en stor sammanhängande torgyta tillskapas som också föreslås befriad från parkering.

Stortorget 1945

foto 1940-talet. Österlens museum.

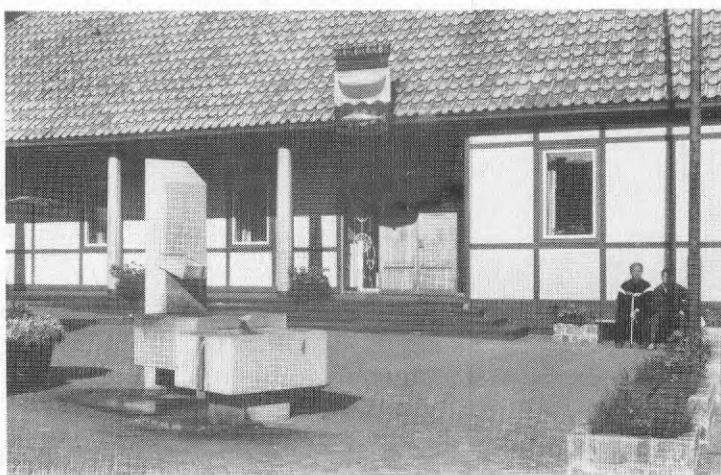
Stortorget 1986

foto 1986

foton 1986

Lilla Torg

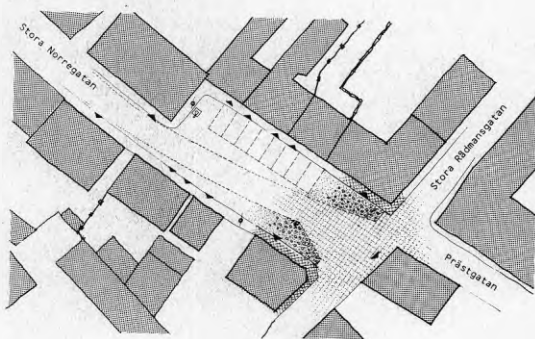
Lilla Torg torde ha lagts ut omkring år 1700 och finns för första gången på en stadskarta från 1706. Det har bildats genom att Stora Norregatans byggnadslinje dragits tillbaka norrut och har till skillnad från Stortorget undslupit ingrepp under efterkrigstiden. Den tidigare ansamlingen av hantverksrörelser är borta, men sedan ett par år tillbaka har miljön livats upp genom en liten matservering och souvenirbutik som dock bara är öppen under sommarmånaderna. Hus i en och två våningar inramar torget med samstämmiga, putsade eller slammade fasader i pastelltoner och takresningar av enkupigt tegel. Stora Norregatans beläggning av storgatsten fortsätter som körbana över torget med kullerstensytor på ömse sidor och trottoarer med smågatsten utmed fasaderna. I ena hörnet finns en gammal stadsbrunn med järnpump.

Kommentarer

Lilla Torg bildar ett vackert litet rum i staden. Genom Stora Norregatans böjda sträckning sluts perspektivet västerut och också österut upplevs torget som slutet genom ett framskjutande kvarter. Längst i öster får man en skymt av havet.

Lilla Torg lider av ett par onödigt höga belysningsstolpar och en rad parkeringsplatser. En angelägen åtgärd är att befria detta kulturhistoriskt värdefulla lilla torgrum från parkeringsplatserna (det finns rikligt av sådana ett hundratal meter bort) och att förse det med en belysning som ansluter bättre till torgets skala och karaktär.

Lilla Torg 1986.

Lilla Torg
foton 1986

Fisktorget

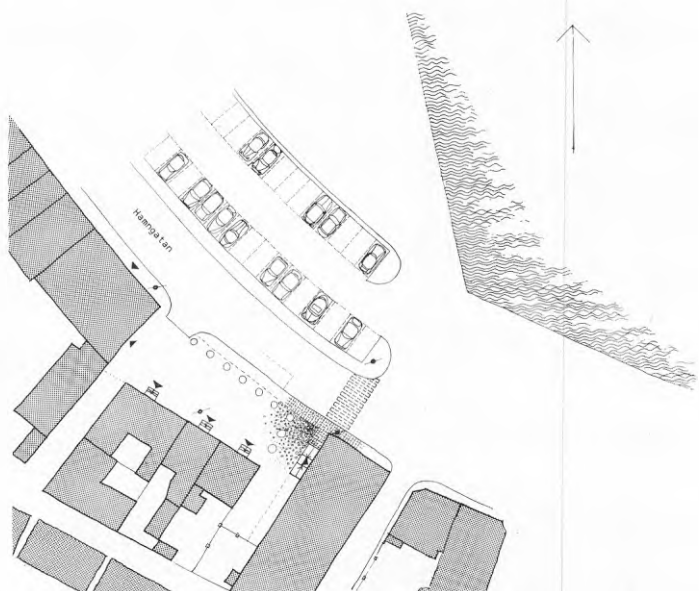
Fisktorget tillkom på 1850-talet i samband med att en brygga för fiskebåtar, "Sillabron", byggdes vid stranden nedanför. Från bryggan fördes fångsterna upp till torgplatsen för lastning på kärror och vagnar, men också för direktförsäljning på torget, som ursprungligen kallades för "Sillatorget". Stadsbygghuset hade tidigare slutat på betryggande avstånd från havet, i linje med torgets fondbyggnader, men sedan man fått ökat skydd genom en vågbrytare kunde kvartersgränsen flyttas närmare vattnet. Den mäktiga magasinsbyggnad som avgränsar torget i sydöst stod färdig 1850 och inrymmer en större skeppshandel. Övriga väggar utgörs av anspråkslösa bostadshus från 1800-talet och ett tvåvånings hörnhus i norr, uppfört på 1970-talet efter rivning av en äldre byggnad. Den nya byggnaden, som ansluter fint genom material, skala och fasadutformning, innehåller restaurang i bottenvåningen med bostäder över. Torget utnyttjas inte längre för handel men på sommaren monterar restauranten upp en uteservering som täcker nästan hela torgytan.

Kommentarer

Förmodligen på grund av torgets kullerstensbeläggning och kanske också för att förbättra utsikten över hamnen har serveringsytan försetts med ett upphöjt trägolv som på alla sidor omges av träbarriärer. Istället för att vara ett tillskott blir serveringen därigenom tyvärr ett störande inslag i den gamla torgmiljön. Positivt är att tidigare parkering på torget tagits bort vilket, när uteserveringen monterats ner för året, markeras genom rader av planteringskärl utmed torgsidorna. En ful och skamfilad belysningsstolpe av samma höga typ som utmed Hamngatan är en annan skönhetsfläck.

foto 1987

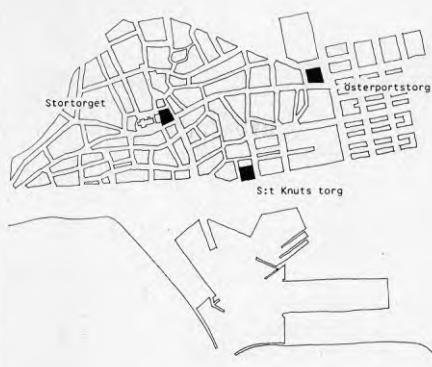

Fisktorget 1986

foto 1987

YSTAD

Ystad växte upp under 1200-talets första del, då också Mariakyrkan började byggas. En marknadsplats uppstod söder om kyrkan och det utbildades några mindre handels- och samlingsplatser vilka idag, trots att namnet lever kvar, bara upplevs som gatupartier: Mattorget, Tvätorget m fl. Efterhand blev dessa för trånga och då tillkom nuvarande Stortorget, som i stora drag fått sin nuvarande form under första hälften av 1300-talet. Det blev genom århundraden stadens riktiga torg och kallas på 1753 års karta rätt och slätt "Torget". Först på 1800-talet kom nästa torg, nuvarande Österportstorg, som lade ut vid infarten österifrån omedelbart utanför stadsbebyggelsen, där den 1812 rivna stadsporten hade stått. Och på 1930-talet tillkom S:t Knuts torg i samband med planeringen för den stora fritidsutställningen 1936.

Med tanke på kulturhistoriskt bevarande har stadens utveckling varit lycklig. Den medeltida handeln var inkomstbringande och till skillnad från de andra "sillastäderna" fick Ystad ett fortsatt välstånd genom att staden blev rikets port mot kontinenten. Att järnvägsbyggarna sedan ledde utlandstrafiken över Trelleborg istället, bidrog till att industrialiseringsepokens väldiga stadsomvandlingar inte blev så omfattande i Ystad. Också under efterkrigstiden har tillväxten varit måttlig med en ökning av invånarantalet från ca 11 000 vid krigsslutet till ca 14 000 1986. Det medeltida gatunätet har inte genomgått några större förändringar och för vårt land osedvanligt mycket av välståndssseklernas gedigna och inte sällan rikt påkostade byggnader finns kvar.

Referenslitteratur

- Bevarandeplan för den medeltida stadskärnan i Ystad, 1981, Ystads kommun.
 Enghoff K., 1918, Ystad. Sveriges städer 3.
 Granström I. och S., 1969, Generalplan för Ystad centrum.
 Skånska städer och bygder i bild, (ej daterad), A. Eliassons konstförlag, Stockholm.
 Tesch S., 1983, Ystad. Medeltidsstaden 44.
 Kring stadens torg, 1962, Ystads fornminnesförening.

Stortorget

Det rektangulära torget lades ut i den lilla stadens mitt där kyrkan byggts och där 7 gator strålade samman. Ett århundrade senare byggdes stadens rådhus framför kyrkan. Det första rådhuset var litet och låg sidoordnat så att kyrkobyggnaden fick mera kontakt med torget än idag. Rådhuset förstördes av brand 1569 men byggdes upp igen. Sitt nuvarande utseende fick byggnaden, nu "Gamla rådhuset", efter en genomgripande om- och tillbyggnad på 1830-talet.

Linné nämner i sin skånska resa 1749 att det stod ett stort mullbärsträd på torget vid den norra sidan. Torget kantades då av byggnader i två våningar. I kv Xerxes utmed norra torgsidan låg tre 1600-tals hus varav det mittersta revs på 1820-talet och ersattes av tillbyggnader av de två hörnhusen. Fastigheterna inköptes på 1870-talet av Ystads Sparbank i syfte att rivas för en ny bankbyggnad, som emellertid på 1880-talet istället uppfördes vid torgets södra sida, där den alltjämt finns kvar i sin nyrenässansskrud. Inte heller stadens styrande var främmande för att riva byggnaderna i norr och hade planer på att uppföra ett nytt rådhus där. Många menade nämligen att det befintliga rådhuset skymde kyrkan från torget på ett beklagligt sätt. Den pampiga Odd Fellow-byggnaden i kvarteret intill satte emellertid stopp för planerna, eftersom den genom sin mäktighet skulle komma att dominera över rådhuset. 1886 försågs torget med en hög kandelaber med 12 gaslågor på en hög sockel av granit, som av fotografier att döma knappast var någon prydnad för torgrummet. Den togs bort på 1920-talet och istället restes nuvarande fontänskulptur, "Bäckhästen" på samma plats. Rådhuset är idag byggnadsminne. När det byggdes till för 150 år sedan delades det stora rektangulära torgrummet med sin friliggande kyrka, och alltsedan dess är det den närmast kvadratiske ytan öster om rådhuset som upplevs som torget. Men fastigheterna som omger kyrkan på tre sidor har alltjämt adressen Stortorget. I norr avgränsas torget av de tidigare rivningshotade och på 1800-talet ombyggda 1600-talshusen som idag är ett värdefullt inslag i torgmiljön, liksom det tidstypiska hörnhuset vid St Östergatan från sent 1800-tal och sparbankens hörnhus vid Hamngatan.

Under efterkrigstiden har ett ingrepp gjorts i den östra torgväggen. Det vackra apotekshuset från 1700-talet revs på 60-talet och ersattes av en nybyggnad. I sydöstra hörnet har ytterligare en ny byggnad tillkommit. Vidare har ett räcke satts upp utmed Hamngatans förlängning för att kanalisera gångtrafiken mellan torget och St Östergatan.

Kommentarer

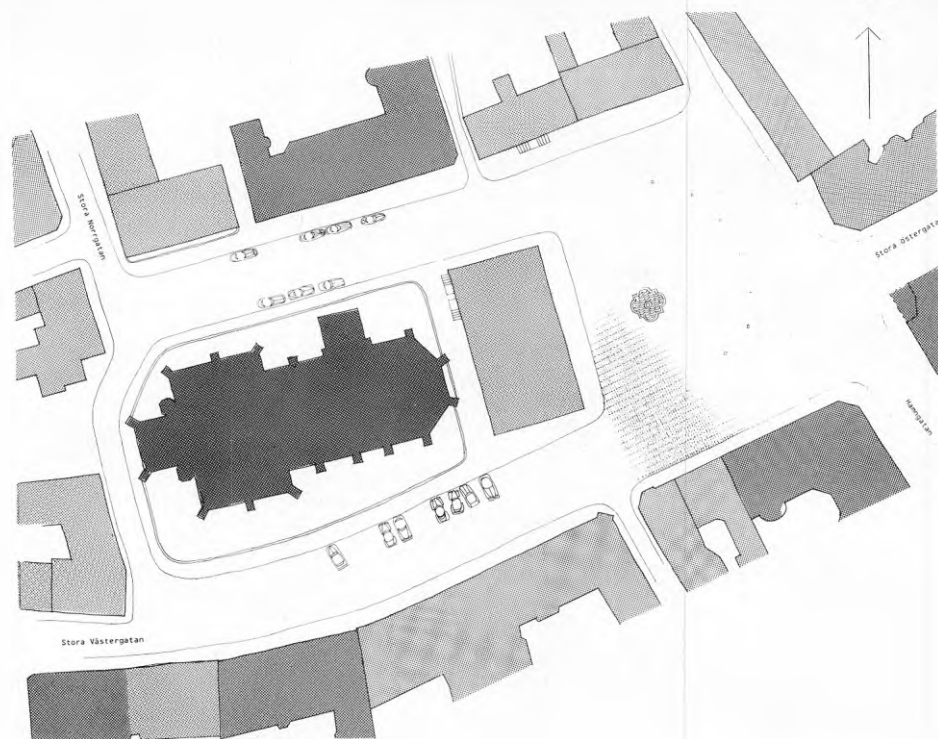
Gamla rådhuset som nu inrymmer en restaurant med en mindre uteservering samt pastorsexpedition och andra kyrkliga lokaler dominerar torget med sin ljusa empirefasad bakom vilken Mariakyrkans mäktiga tornspira blir ett annat betydelsefullt inslag i torg-

miljön. Den övriga, rätt skiftande bebyggelsen bildar en intressant ram kring torget. En omfattande, under sommartid daglig, torghandel bidrar ytterligare till en livfull miljö.

Torget's golv, av vackert sliten storgatsten har kvar den utformning som i äldre tiders stadsrum gav en stark rumsverkan, med beläggning som fortsätter fram till husfasadernas trottoar utan avbrott för avvikande körbanor. Trots de heterogena väggarna och deras relativt stora öppningar blir rumskänslan högst påtaglig. Sedan St Östergatan omdanats till gågata borde torget befrias från genomfartstrafik så att det misspydande räcket kan tas bort och torgytan får övergå direkt i gågatan. Ett annat störande inslag är de höga belysningsstolparna på torget. Befriat från räcket, och med en mera omsorgsfullt utformad belysning skulle det kulturhistoriskt värdefulla Stortorget åter komma till sin rätt. Här skulle kantande trädrader, vilket lär ha diskuterats, vara ett störande tillskott. Möjligen kunde en eftertraktad grönska kunna fås genom en motsvarighet till den av Linné nämnda solitären.

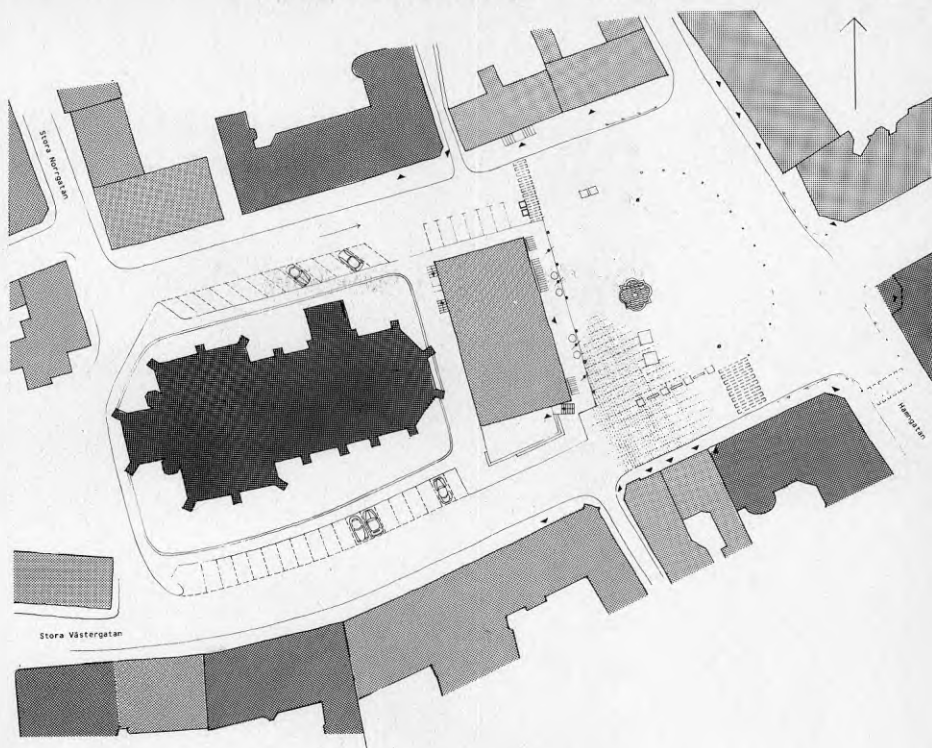
foto 1986

Stortorget 1945

foto1931.Ystad konstmuseum

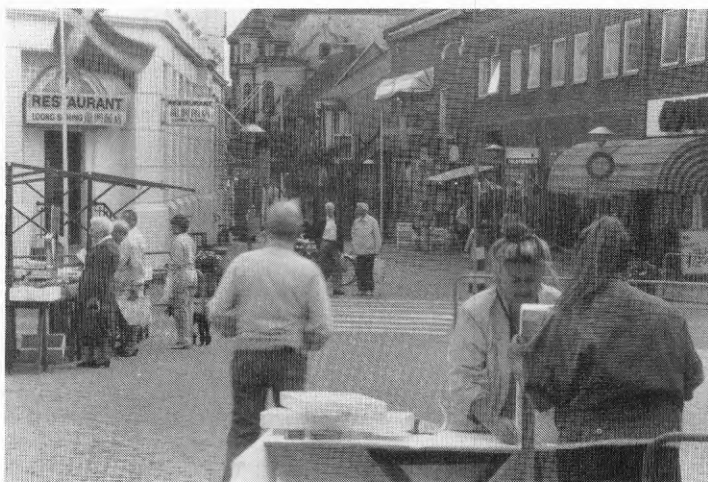

Stortorget 1986

foto 1987

Stortorget
foto 1986

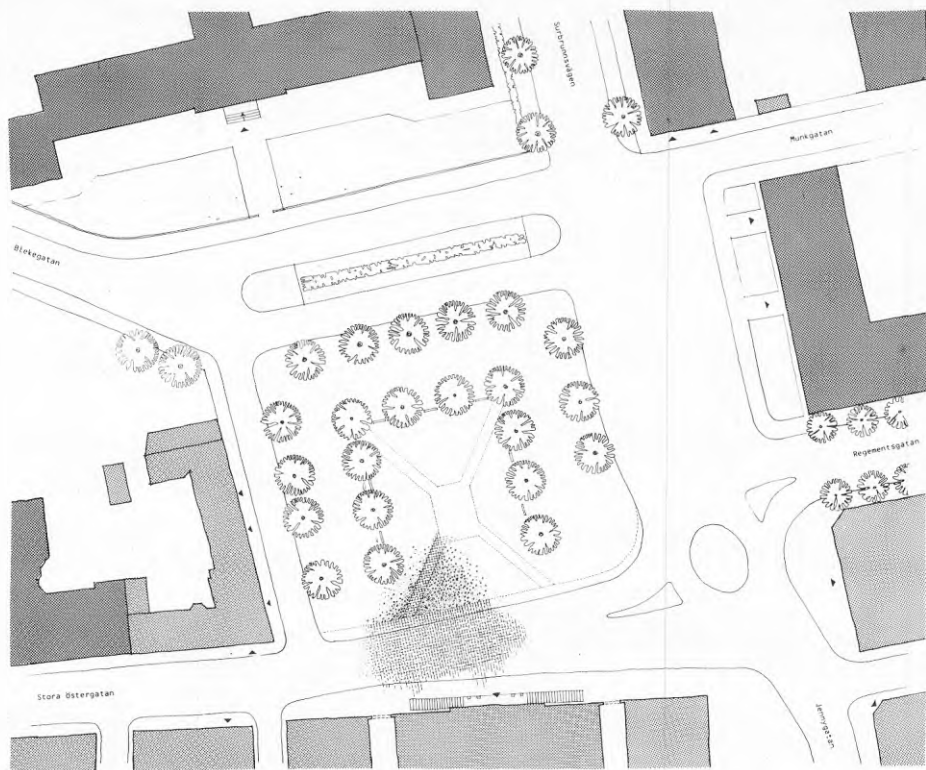

Österportstorg

Den öppna plats där Österportstorg nu ligger fick sin karaktär av stadsrum när Östra Förstaden började byggas ut på 1860-talet. Utanför stadsbebyggelsen fanns sedan början av århundradet en magnifik privatbostad, nuvarande "Nya Rådhuset", som avgränsade platsen i söder med en ståtlig huvudbyggnad och två flyglar. Hit flyttade stadens rådhusrätt från gamla rådhuset vid Stortorget. Utmed torgets norra sida byggdes på 1910-talet, Österportsskolan, nu gymnasieskola och i öster avgränsades torgrummet av en folketshusbyggnad i två våningar och ett bostadshus i fyra våningar. Dessa äldre byggnader bildar alltså torgets väggar i norr, öster och söder. Fotografier från seklets början visar en rätt ödslig kullerstensbelagd yta som norrut avgränsas av en plantering. I början av 30-talet planterades dubbla rader av plataner utmed tre sidor av torget. Under efterkrigstiden har plantanerna växt till ett dominerande inslag i torgrummet. När Ystads rådhusrätt drogs in i början av 60-talet övertog den gamla patricieranläggningen helt av den kommunala förvaltningen. Några år senare fick torget sin nuvarande utformning med ett nedsänkt plattbelagt parti med fontän och skulpturverk. 1970 revs en 1700-tals byggnad utmed torgets västsida och ersattes av en bankbyggnad vid hörnet mot St Östergatan. Torghandel förekommer sporadiskt under sommaren.

Kommentarer

Österportstorg är idag ett behagligt och omsorgsfullt format parktorg med beläggning av natursten och grus och med ljusglober på låga belysningsstolpar. De rikliga sittplatserna kring vattenspegeln med sina små springvatten och en skulptur är väl utnyttjade under sommarhalvåret. De mäktiga platanerna utmed torgets tre sidor bildar då ett grönt tak över den grusbelagda torgytan och gör att man från uppehållsytan inte ser mycket av de rätt trista omgivningarna. Mot söder öppnar sig emellertid torget mot Nya Rådhusets kraftfulla mittparti. I den nya bankbyggnadens fasad mot torget finns ett klockspel som tre gånger dagligen spelar en särskilt komponerad liten melodi. Tyvärr är trafiken utmed östra och norra sidorna trots trädridåerna ett störningsmoment, men Österportstorg upplevs ändå som en skön oas i ett, bortsett från rådhus- och skolbyggnaderna, trist stadsparti.

Österportstorg 1945

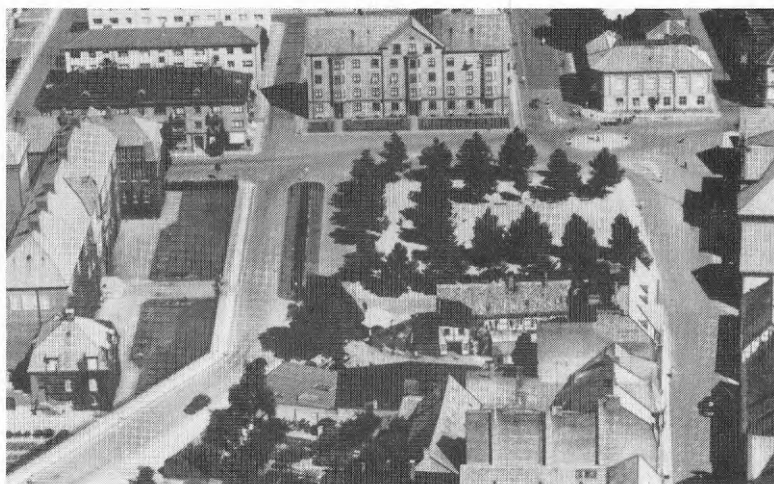
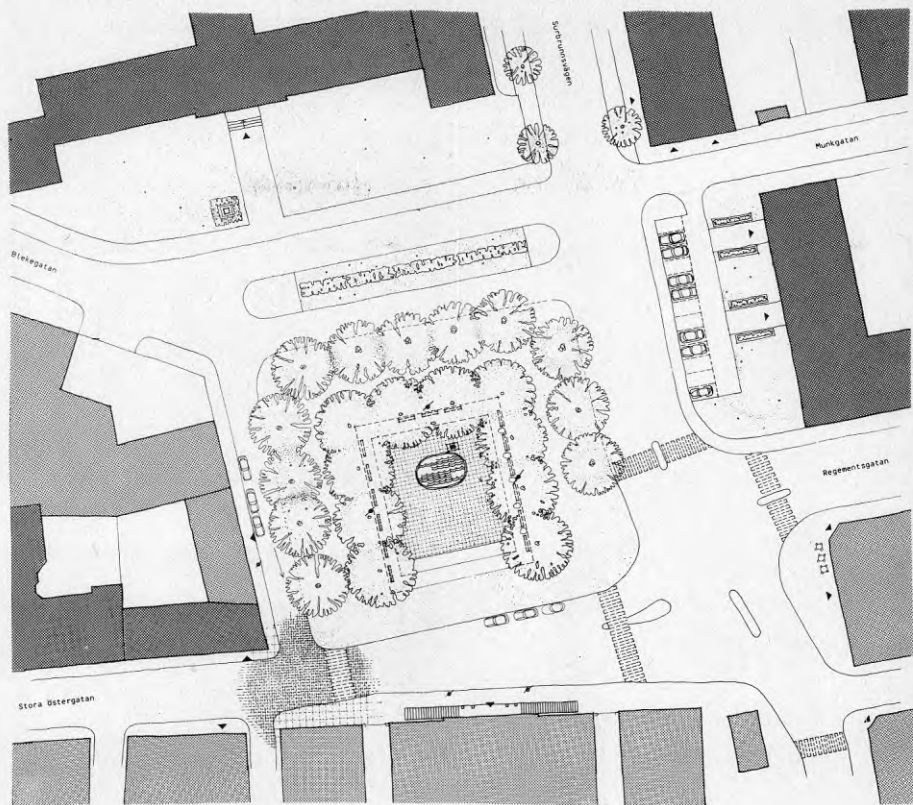

foto O.Bladh ca 1945.Stadsingenjörskontoret.

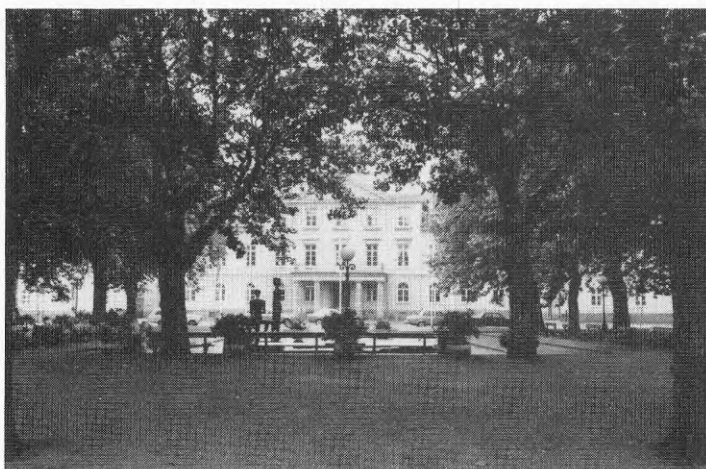
1986

foto 1987

Österportstorg
foton 1986

S:t Knuts torg

När jugendhuset i östra torgväggen byggdes 1906 fanns inga planer på en offentlig plats där S:t Knuts torg nu ligger, och även på senare kartor är marken utlagd för kvartersbebyggelse. Först på 30-talet tog torget form och 1936 blev konstmuseet färdigt. I kvarteret öster om slöts bebyggelsen och i väster uppfördes en paviljongbyggnad av godtemplarorden som också inrymde lokaler för den bussterminal som etablerades på torgets södra del.

Vid krigsslutet upptogs torgets övre del, framför Konstmuseet, av en stor gräsmatta på tre sidor omgiven av en häck. Godtemplarpaviljongen och några andra små byggnader utmed torgets västsida revs 1958 och 1960 uppfördes nuvarande stora tegelbyggnad med huvudsakligen busstationens lokaler i bottenvåningen och tre bostadsvåningar över. Några år senare omformades torgets övre del och ansluter nu bättre till Konstmuseet, med en naturstensbelagd yta framför entrébyggnaden och en plantering i västra delen med en skulptur av Stig Blomberg, en vattenbassäng och sittplatser. I västra delen av museibygnaden finns numera stadens turistbyrå och i östra torgväggen ett konditori med en liten uteservering sommartid. Övriga publika lokaler utgöres av busstationens expeditioner och vänthall samt i sydvästra hörnet ett närköp.

Kommentarer

Genom fondläget dominerar Konstmuseet alltjämt, som sig bör, men den tunga 60-talsbyggnaden i väster, också den i rött fasadtegel, har försvagat dominansen. Den stora stenlagda ytan för bussuppställning är under långa tider tom och ödslig och bildar en trist miljö för besökare till turistbyrån och museet, liksom för den lilla uteserveringen. Trädrader utmed busstorgets sidor skulle förbättra situationen.

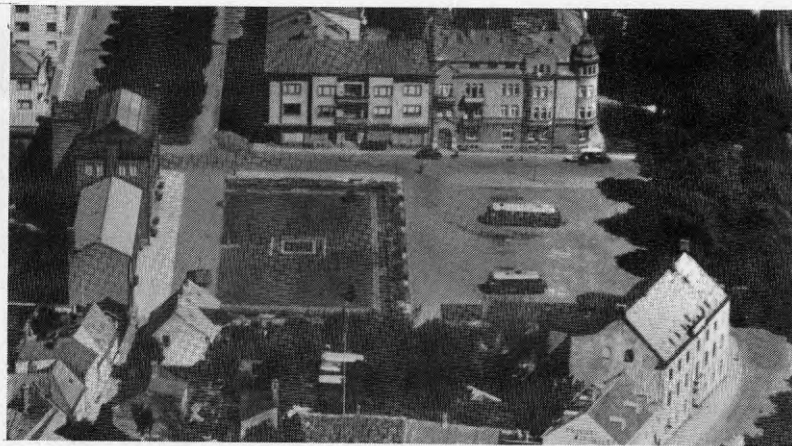
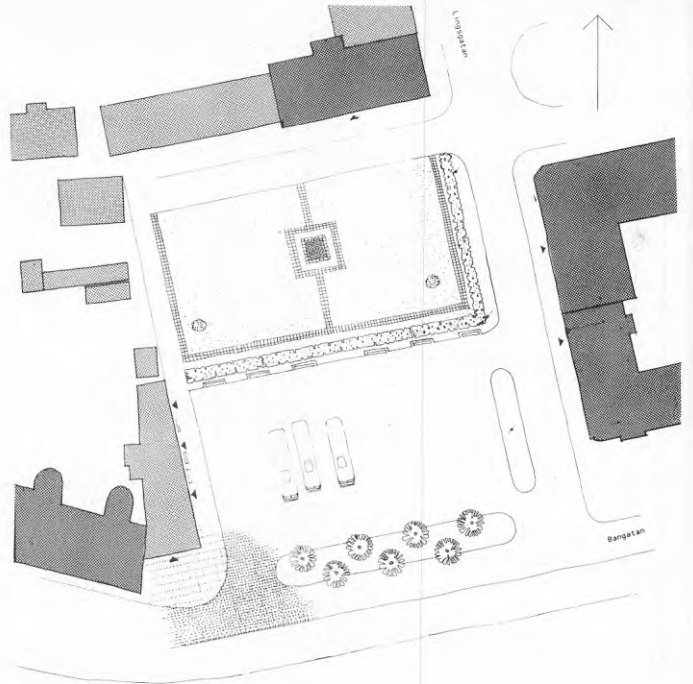
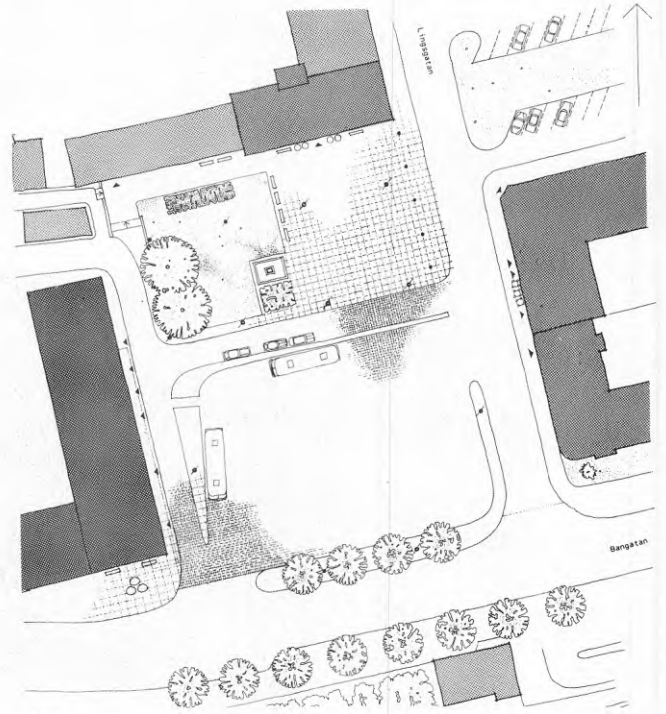

foto O. Bladh ca 1945. Stadsingenjörskontoret

S:t Knuts torg 1945.

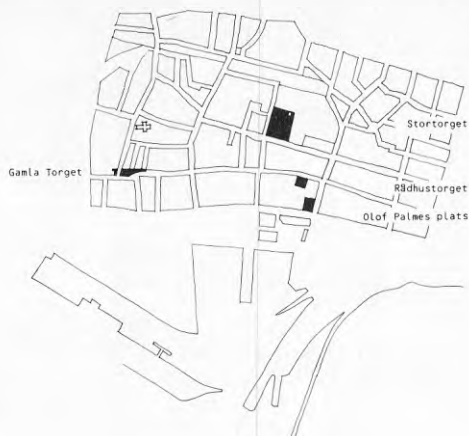

1986

foton 1986

TRELLEBORG

Liksom andra skånska städer vid Östersjökusten tillkom Trelleborg först sedan de sjörövande vänderna hade kuvats i slutet av 1100-talet. Under medeltiden levde Trelleborg på det rika sillfisket för att sedan på 1500-talet bli en viktig utskeppningsort för spannmål. En eldsvåda förstörde nästan hela staden på 1610-talet och Kristian IV, som ville satsa på Malmö, upphävde då Trelleborgs stadsrättigheter. Trelleborgarna fortsatte trots detta att bedriva handel och på 1860-talet fick man tillbaka stadsrättigheterna. Ett årtionde senare fastställdes Trelleborgs första stadsplan som innebar vissa gaturätningar, men inga större ingrepp i det medeltida mönstret. Vid sekelskiftet fick staden regelbunden sjöförbindelse med Tyskland, vilket efterhand blev av stor betydelse för den fortsatta utvecklingen.

Den medeltida stadsplanen dominerades av en lång gata parallell med kustlinjen. Där infartsvägen från norr mynnade i den öst-västliga Algatan utbildades någon gång under medeltiden ett torg, nuvarande Gamla Torget. När Trelleborg blev stad igen och därmed återfick torgrättigheten blev efterhand det lilla torget otillräckligt, och strax efter sekelskiftet anlades ett nytt torg ett kvarter norr om Algatan, nuvarande Stortorget. Under efterkrigstiden har två mindre platsbildningar anlagts: Rådhusorget och Olof Palmes plats.

Vid krigsslutet hade staden ca 15 000 invånare och 1986 ca 22 000 invånare.

Referenslitteratur

- Brechensbauer Brandin M., 1982, Bevara oss väl.
 Enghoff K., 1918, Trälleborg. Sveriges städer 3.
 Jacobsson B., 1982, Trelleborg. Medeltidsstaden 38.
 Lindal H., 1942, Trelleborgs stads minnesskrift.
 Trelleborg som det var - som det är, 1966, Trelleborgs Allehanda.
 Trelleborg 1867-1967, 1967, Trelleborgs stad.
 Trelleborg, 1967, Trelleborg stad.

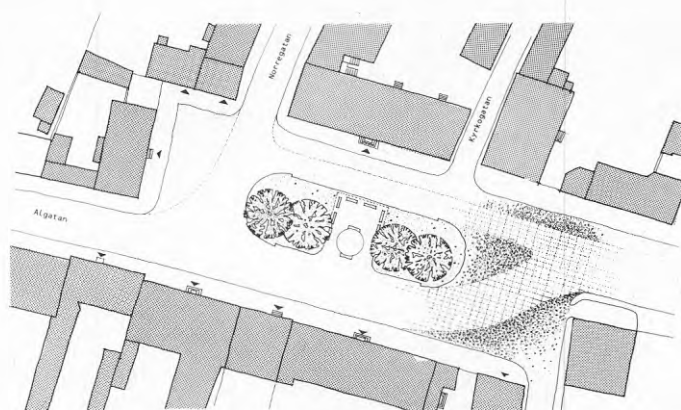
Gamla Torget

Gamla Torget var stadens hjärtpunkt från medeltiden och fram till 1900-talets början. Där låg apotek, postkontor, tullkammare, hotell och teatersalong och hit förlades marknaderna och veckotorghandeln. Inte förrän på 1870-talet stensattes torget och fick då samma beläggning som huvudgatan med körbana av storgatsten omgiven av kullersten. Fotografier från seklets början, då Stortorget övertagit rollen som stadens salutorg och den tidigare torgpumpen flyttats dit, visar att man då hade anlagt en långsmal plantering på torgets mitt med en rad kastanjer. På 20-talet utvidgades planteringen och försågs med ett betongkar med springvatten, skänkt av den 1920 bildade Trelleborgs Planterings- och Försköningsförening. Runt fontänen placerades parksoffor och torget fick den karaktär det har idag. Det gamla torgrummets omväxlande, men ändå samstämmiga väggar i 1-2 våningar, fick ett främmande inslag i början av 30-talet då en arkitektoniskt märklig bensinstation uppfördes i östra hörnet.

Under efterkrigstiden har omdaningarna fortsatt. I början av 50-talet fälldes två av de fyra kastanjerna och det enkla betongfatet från 20-talet ersattes av Jonas Frödings Mikaelibrunn, med reliefmotiv från de gamla Mikaelimarknaderna på torget. Körbanan utmed norra delen togs bort, Västergatan-Algatan belades med smågatsten och torget fick sitt nuvarande utseende med en yta av kullersten och storgatsten som ansluter till norra väggen. I södra väggen revs ett par gamla hus och ersattes av en nybyggnad i två och fyra våningar indragen några meter enligt en planerad breddning av gatan. I slutet av 70-talet revs bensinstationen och ett tvåvåningshus byggdes utmed Algatan med en väl anpassad gavelfasad mot torget. I byggnaderna kring torget finns barnstuga, distriktssköterskemottagning, värdshus och ett konditori, några småbutiker samt bostäder.

Kommentarer

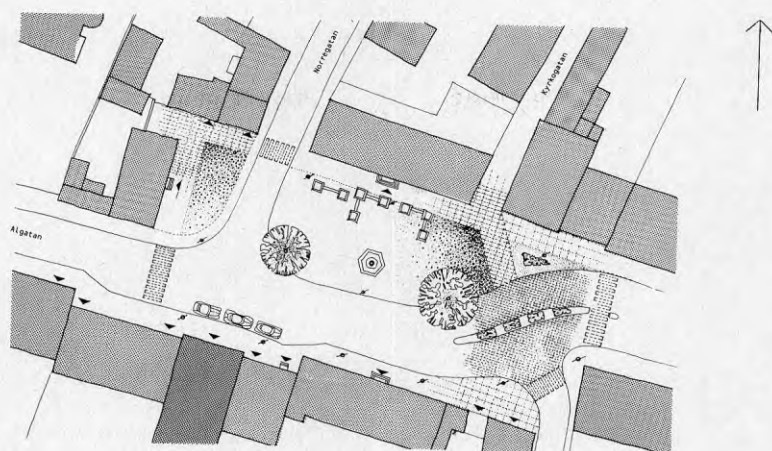
Idag är Gamla Torget en vacker och intim platsbildning kantad av kulturhistoriskt intressanta byggnader. Golvet är omsorgsfullt utformat med varierat stenmaterial, de två kastanjerna har växt sig stora och lagom höga lyktstolpar underordnar sig de mäktiga trädkronorna. Den nya byggnaden i södra väggen är ett störande inslag, som med sina tegelfasader i fyra våningar bryter starkt mot de gamla låga husens putsarkitektur. Intrånget skulle måhända kunna mildras genom en trädrad framför den indragna fasaden. Utöver sin historiska betydelse är Gamla Torget värdefullt som ett behagligt avbrott i det långa gatustråket. Vistelseytan kring fontänen med sina sittplatser skulle emellertid komma mera till sin rätt om biltrafiken kunde avhysas. Då skulle torgrummets tidigare obrutna golv kunna återskapas och t ex erbjuda plats för en uteservering.

Gamla torget 1945

foto b.Johnsson 1939.Trelleborgs museum.

1986

foton 1986

Stortorget

Stortorget anlades 1898 och kallades från början Nya Torg, men fick ett par årtionden senare sitt nuvarande namn. Det formades som en rektangulär kullerstensbelagd torgyta med en inhägnad och planterad rundel i mitten. I norr och öster anslöt det nya torget direkt till den ungefär samtidigt anlagda stadsparken och i söder och väster avgränsades torgrummet av trädrader utmed gatorna. I början av 10-talet byggdes Ivar Tengboms uttrycksfulla vattentorn i nordöstra hörnet, med en balkong åtta meter över mark avsedd för talare vid möten och festligheter. I arkitektens förslag ingick en saluhallsbyggnad utmed norra torgsidan, som dock aldrig blev byggd. Inte heller förslaget ett par år senare att uppföra smala, pergolaliknande haller utmed gatorna i söder och väster för att "ge torghandeln skydd mot blåst och damm", blev förverkligat. Men i stadsparkens kant byggdes en liten taxistation med kiosk. I början av 30-talet ersattes kullerstenen av mönsterlagd smågatsten och i samband därmed anordnades en torgfest i syfte att få medel till torgets förskönande. Torgfesten blev under långa tider ett årligt återkommande evenemang och redan något år efter den första festen kunde Torgfestkommittén erbjuda staden Axel Ebbes fontänskulptur "Sjöormen", som invigdes i mitten av 30-talet. Den placerades mitt på torget, vilket medförde att en ståtlig lind fick fällas.

Under efterkrigsdecennierna har själva torgytan inte förändrats, men ny randbebyggelse har tillkommit. Som resultat av en arkitekttävling på 60-talet fins nu tingshuset väster om vattentornet, på den plats som tidigare reserverats för en saluhall. Tävlingsjuryn framhöll i sitt utlåtande att sjöormfontänen skulle komma mer till sin rätt om planteringen och lyktstolparna kring den togs bort. Påpekandet ledde till att lyktstolparna avlägsnades och att stadsarkitekten utarbetade ett förslag till utvidgning av bassängen på gräsmattornas bekostnad, vilket dock ännu inte förverkligats. I början av 80-talet fullbordades torgets inramning i nordvästra hörnet när biblioteksbyggnaden utmed västra kanten blev färdig. I samband härmed avstängdes gatan för genomgångstrafik och dess övre del, framför biblioteket, omformades till ett gång- och cykelstråk. Hela södra torgväggen har nybyggts under efterkrigstiden och den lilla taxistationen i sydöstra hörnet har ersatts av en större taviljong inrymmande kiosk, gatukök och offentliga toaletter. För övrigt har trädraden utmed västra sidan kompletterats och parkeringen på torget begränsats till särskilt markerade p-platser.

Kommentarer

Stortorget är idag omgivet av träd på alla sidor. I norr och öster är det stadsparkens mäktiga grönska, i väster en tät ridå av klippta trädkronor och i söder en glesare trädrad. Bortsett från det slanka och effektfullt fasadbelysta vattentornet, som reser sig

som en kampanil i torghörnet, deltar den omgivande bebyggelsen inte mycket i torgmiljön. Vad gäller väggen i söder, som dessutom är avskild från torgytan av en livligt trafikerad gata, är detta knappast någon förlust, den har till betydande del karaktären av kvartersbaksida. Utmed västra sidan är väggen intressantare, en hörnbyggnad från seklets början och en från 20-talet, båda med tegelfasader i tre våningar och med småbutiker av skiftande slag i bottenvåningarna. Det röda fasadteglet återkommer i efterkrigstidens tingshus och bibliotek som genom sin skala och något undanskymda placering, bildar ett diskretare inslag i torgmiljön än offentliga byggnader traditionellt får göra. Framför de båda byggnaderna finns bekväma sittplatser, med både sol och skugga, från vilka man får en god överblick över torget. Stortorget är alltså sedan tillkomsten stadens salutorg, med livlig torghandel två dagar i veckan. Torgfesterna är borta, men den gamla Mikaelimarknaden lever vidare och under två dagar i slutet av augusti fylls torget, och också Algatan-Östergatan, av torgstånd och tivolin. Under mellantiderna, på torgdagar efter kl 15, är torget upplåtet för bilparkering i särskilt markerade parkeringsrader utmed tre av torgsidorna. Dessutom är cykling över torget tillåten. Inramningen av mäktiga trädkronor, vattentornet och den originella fontänskulpturen på torgets mitt ger torget en stark identitet. De med mörkare sten mönsterlagda korsarmarna är välgörande i den stora gatstensytan och understryker skulpturverkets centrala placering. Sjöormen skulle sannolikt bli ännu mera verkningsfull om gräsmattorna runt den, som föreslagits, ersätts av vatten och sten. Andra förbättringsåtgärder vore att komplettera trädraden mot trafikgatan i söder och att byta ut de mycket höga belysningsstolparna mot en till miljön bättre anpassad belysning.

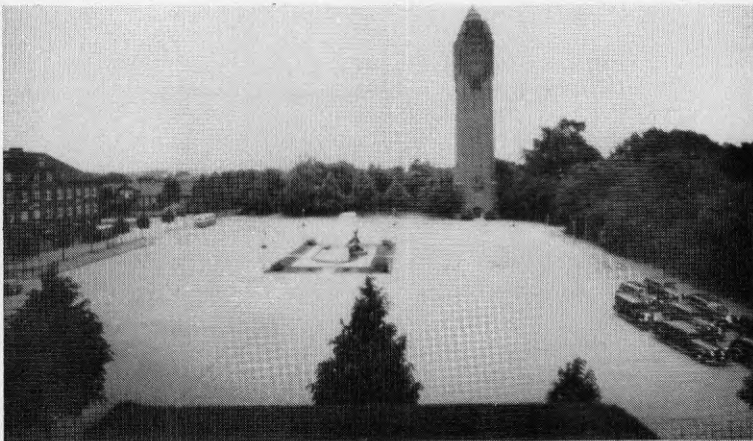
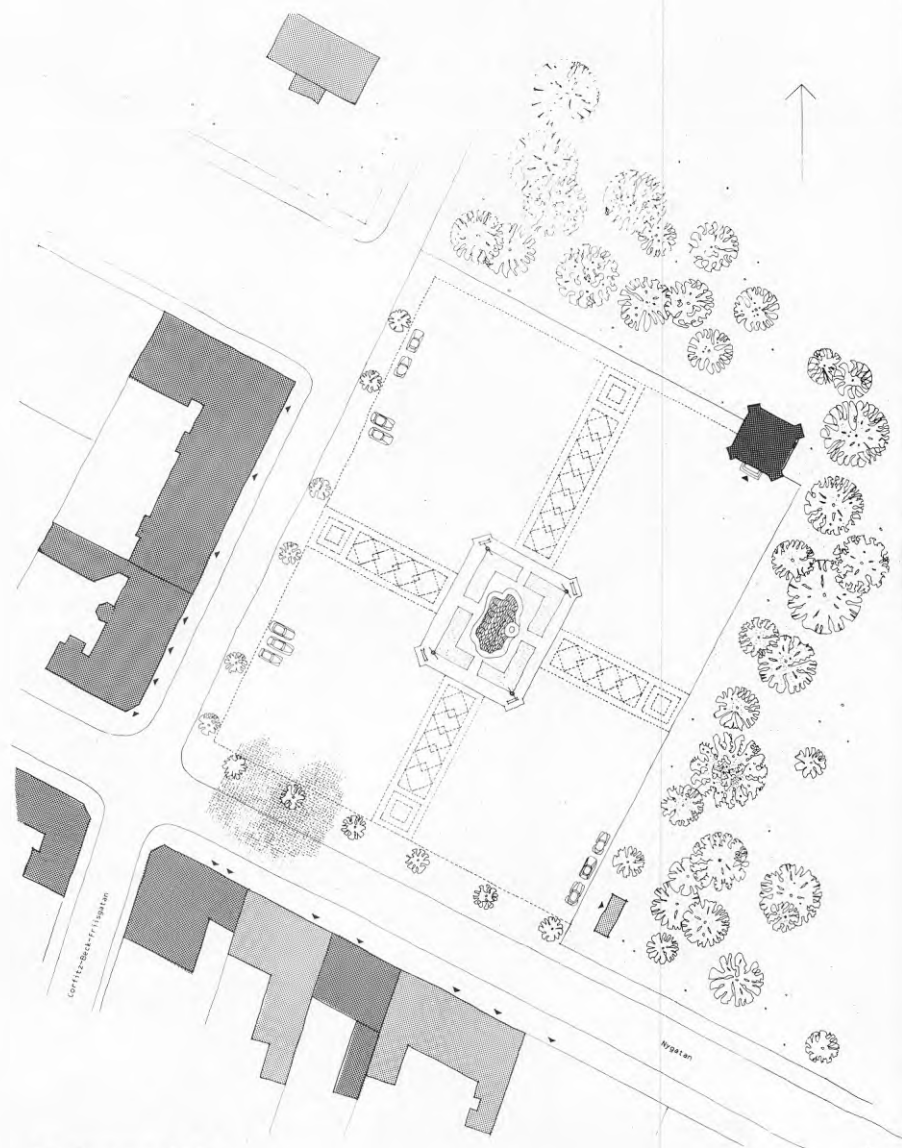
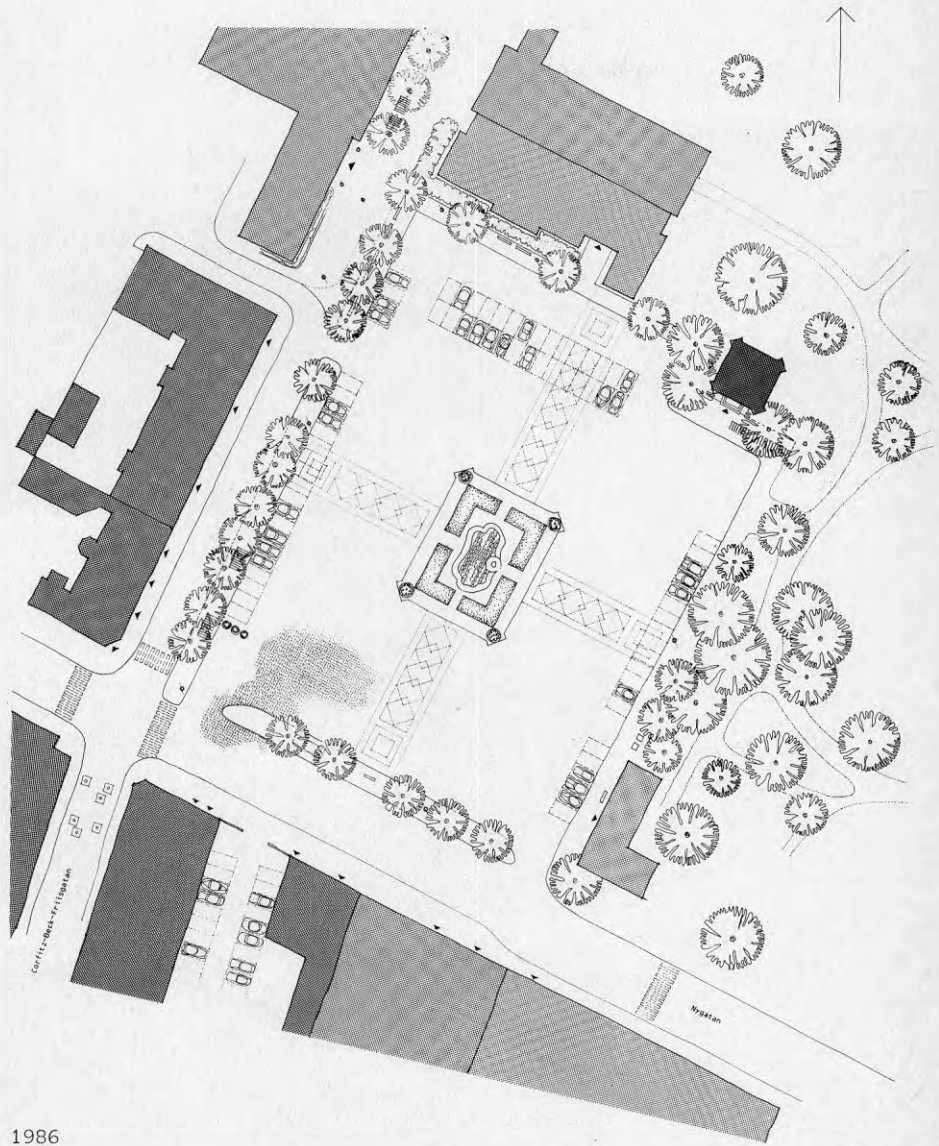

foto B.Johnsson ca 1945.Trelleborgs museum.

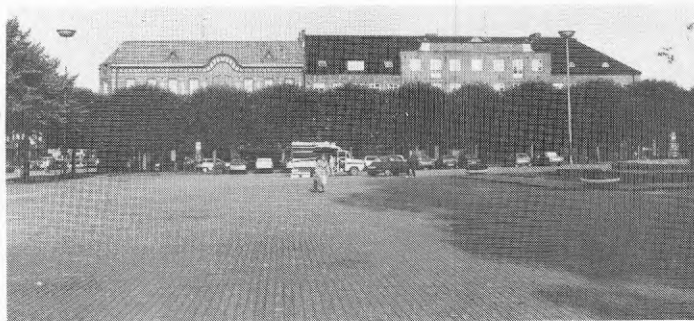

Stortorget 1945.

Stortorget
foton 1986

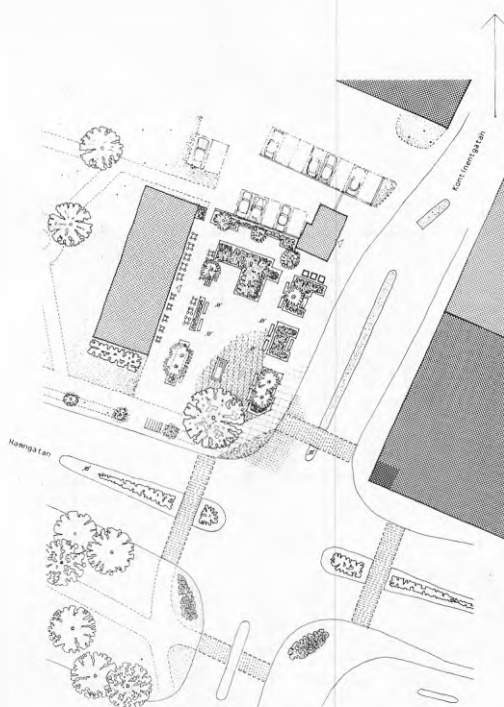
Olof Palmes plats

Olof Palmes plats, som fram till 1987 hette Rosentorget, anlades 1964 på en obebyggd hörntomt i korsningen av stadens tungt belastade väst-östliga genomfartsled och en också livligt trafikerad gata in mot centrum. Den avgränsades i väster av en imponerande magasinsbyggnad från 1800-talets mitt, som efter restaurering på 60-talet nu inrymmer stadens turist- och informationsbyrå med ett litet kafé i bottenvåningen och däröver arbetarrörelsens arkiv. I norr avgränsas torget av ett plank och vegetation samt en pressbyråkiosk, som dock är vänd mot gatan. Södra och östra sidorna är öppna mot trafiklederna och mot hamnområdet. Utblicken mot vattnet är tyvärr blockerad, men från torget kan man skymta de stora färjornas övre däck och torget framstår genom läget intill bussstationen, nära färjeläget och med sin informationsbyrå som turismens kontaktpunkt med staden. Den lilla platsen fick en beläggning av röd asfalt och försågs med lösa blomkar och sittbänkar samt några nyplanterade träd. Strax intill ett träd i söder restes Bror Marklunds kraftfulla skulptur "Man i storm" som kom att dominera torget. I folkmun fick platsen namnet "Röda torget", ensligt en sagesman för att en replik av skulpturen fanns på Röda torget i Moskva. En troligare orsak till benämningen är måhända den röda asfaltbeläggningen.

Av fotografier att döma var det en föga inbjudande plats och 1981 omdanades den och fick sitt nuvarande mera ombonade utseende. Den hårdgjorda ytan begränsades genom rosenrabatter, klippta häckar och en kaktusplantering med olika motiv under årstiderna. Vidare planterades nya träd, asfalten ersattes av betongsten i varierande färgton och mittytan försågs med fyra lyktstolpar av typ äldre och bekväma parksoffor.

Kommentarer

Olof Palmes plats har närmast karaktären av förplats till den ståtliga magasinsbyggnaden och sommartid flyttar kaféet ut sin servering framför fasaden. Det är omsorgsfullt detaljutformat och mittytan med omgivande sittplatser är i och för sig användbar för olika aktiviteter, men användningen försvåras av det kraftiga trafikbullret.

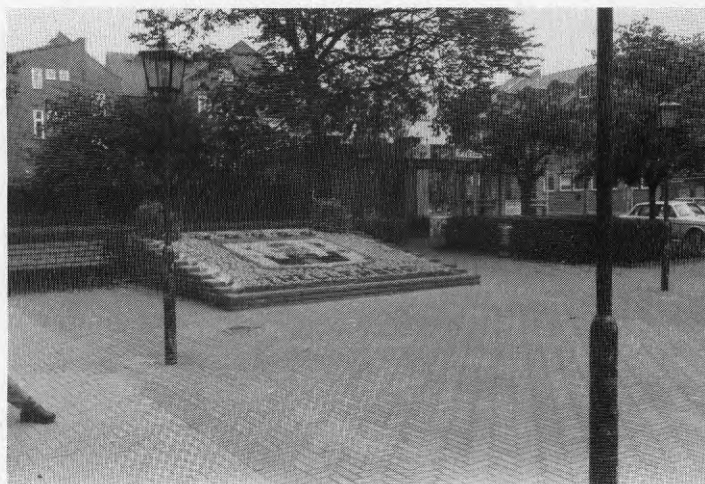
Olof Palmes plats 1986.

foto 1987

foton 1987

Rådhusorget

Rådhusorget formades successivt under 1970-talet. Tidigare fanns där en planterad förgård till rådhusbyggnaden, som ursprungligen uppfördes som skola på 1860-talet men byggdes om till rådhus omkring 1910. Innanför ett järnstaket med grind mot Algatan ledde en stensatt mittgång till rådhusentrén med gräsmattor och buskar, sedermera ersatta av träd, på ömse sidor. När rådhuset i slutet av 60-talet byggdes till med en flygelbyggnad i väster och fick en ny entré via en portik från gatan revs staketet och förgårdsplanteringen omdanades och fick namnet Rådhusorget. När Algatan blev gågata belades platsen med betongplattor och smågatsten i mönster och i mitten restes Thure Thörns fontänskulptur, som omgavs av fyra gatlyktor av äldre typ.

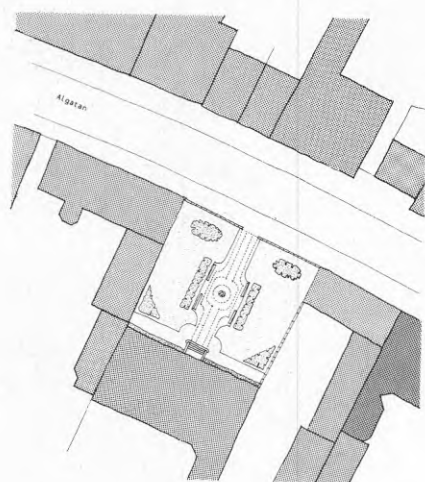
Kommentarer

Rådhusorget bildar en nisch i Algatan, ett intimt och lugnt avbrott i stadens livligaste butiksstråk. Trots att detta avsnitt av gatan är befriat från biltrafik finns fortfarande trottoarer, kansten och körbana kvar, vilket gör att torget framstår som skilt från gågatan. På andra sidan gatan ligger ett varuhus och ett köpcentrum från slutet av 70-talet, vilket när tidigare körbana, som förslagits, höjs till torgytans nivå kommer att delta starkare i torgrummet. Den nu rätt inåtvända bottenvåningen borde då öppnas mera mot torget. Den gamla rådhusbyggnadens väl avvägda fasad dominerar torget, men det är beklagligt att entrén i det markanta mittpartiet numera är avstängd. Den nya flygeln i väster underordnar sig huvudbyggnaden och bildar med sin entréarkad en välgjord vägg mot väster. I öster är torgrummet mindre klart avgränsat. Den angränsande lilla rivningstomten utnyttjas i sin inre del för parkering och avskärmas från torget av en mur med häck och en stållig alm. Intilliggande fastighets höga och livfullt bemålade brandgavel, som varken mur eller träd förmår dölja, är ett störande inslag i den för övrigt lugna torgmiljön. En lösning vore att bygga mot brandgaveln och då samtidigt sluta öppningen mot Algatan. Torgytan är omsorgsfullt utformad och utmed sidorna finns riktligt med bekväma parksoffor från vilka man tack vare bilfriheten kan avnjuta plasket från den något brutalistiska fontänskulpturen. Också ute på gatan finns bänkrader i samband med musikevenemang etc på torget.

foton 1987

1945

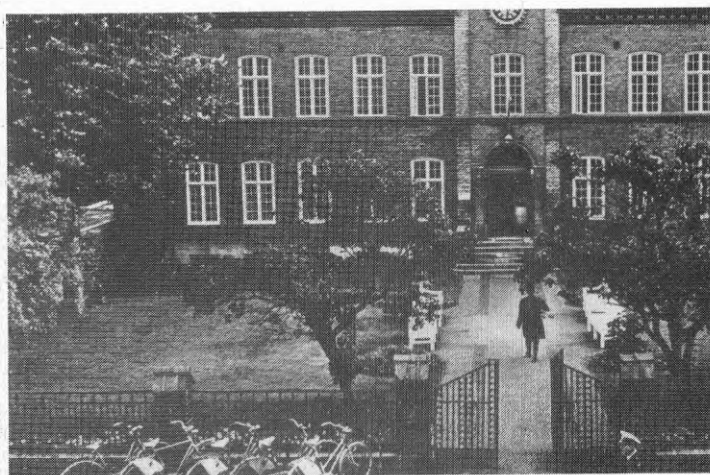
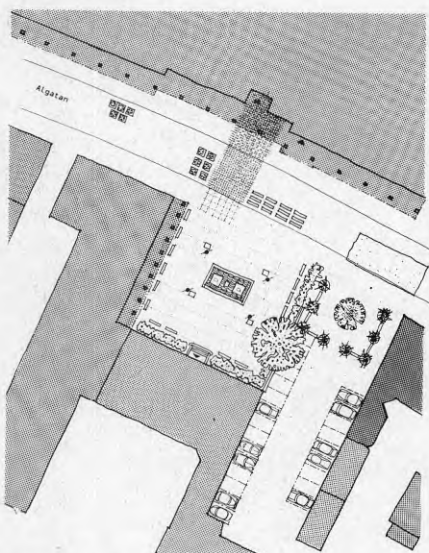

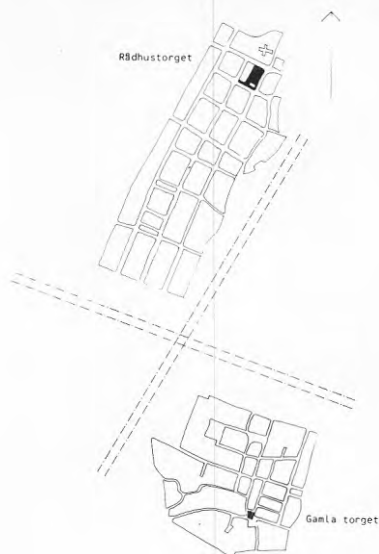
foto P.Ståhl ca 1960

Rådhusstorøet 1986

foto 1987

SKANÖR MED FALSTERBO

De två orterna Skanör och Falsterbo, som senare skulle sammanföras till en stad under namnet Skanör med Falsterbo, hade sin storhetstid från slutet av 1100-talet och fram till 1500-talet. Det rika sillfisket, och det fördelaktiga läget ute på Falsterbonäset, kunde locka upp till 40 000 besökare från främst östersjöländerna till den stora höstmarknaden, Skånemarknaden, och Skanör-Falsterbo var under ett par århundraden en av norra Europas viktigaste handelsplatser. De utländska handelstäderna hade var sitt koncessionsområde på Näset där man uppförde bodar och också större stenbyggnader. Skanör var till att börja med den viktigaste orten och fick stadsrättigheter i slutet av 1300-talet, men överflyglades i början av 1400-talet av Falsterbo som då blev stad. Med sillfiskets tillbakagång på 1500-talet förlorade Skanör och Falsterbo sin betydelse. De bägge orterna, knappt 2 km från varandra, fick i mitten av 1700-talet en gemensam stadsstyrelse. Sedan dess har tvillingstaden härjats av svåra bränder. Av den medeltida bebyggelsen finns bara de två 1200-tals kyrkorna kvar. Värst var det i Skanör, som vid ett par bränder under 1800-talets senare del nästan helt utplånades, varefter gatorna breddades och uträtades i samband med återuppbyggnaden. Också Falsterbo utsattes för förödande bränder, den senaste 1911. Den äldsta kända kartan över Skanör, från 1650-talet, visar utöver nuvarande Rådhus torget ännu ett torg ett par kvarter längre söderut. Det är numera borta men fanns åtminstone till mitten av 1800-talet och kallades Lilla Torget. I Falsterbo visar Skånska Rekognoceringsverkets karta från 1815 bara två kvartersrader på ömse sidor om en rymlig gata av skiftande bredd, en torggata, som på ett par ställen vidgar sig till små platsbildningar. Nuvarande Gamla Torget är inte urskiljbart, men i 1876 års stadsplan visas det

som en klart definierad plats. Idag finns i Falsterbo förutom Gamla torget ytterligare två platsbildningar med torgbeteckning. Den ena, Skoltorget, är en mindre park som fått behålla namnet från tiden före 1912 då det låg en skola där, och den andra, Gröna torg, är en parkeringsplats.

I slutet av 1800-talet började Skanör-Falsterbos andra storhetstid, nu som badort. Under efterkrigstiden har helårsboendet expanderat starkt, de gamla handelsplatserna har växt samman och börjat få karaktären av sovstad i Malmöregionen. Vid krigsslutet hade Skanör med Falsterbo ca 1 000 och 1986 6 000 invånare.

Referenslitteratur

Dufberg L., 1976, Falsterbo runt.

Dufberg L., Ekström H., 1977, Från Skanör till Ljunghusen.

Dufberg L., 1980, Skanör och Falsterbo från medeltid till nutid. Gatunamnskarta Skanör och Falsterbo 1980.

Enghoff K., 1918, Skanör och Falsterbo. Svenska städer 3.

Ersgård L., 1984, Skanör-Falsterbo. Medeltidsstaden 53.

Sanblad N.G., 1949, Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658.

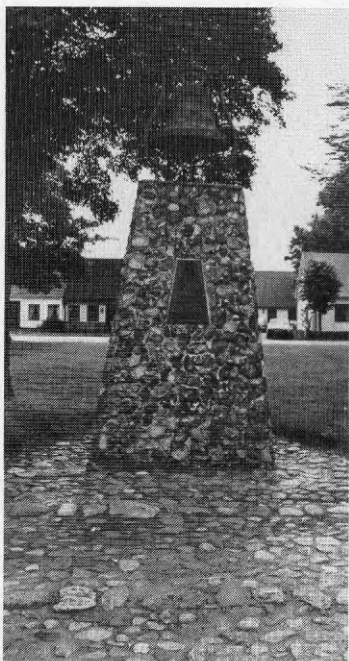
Rådhusorget, Skanör

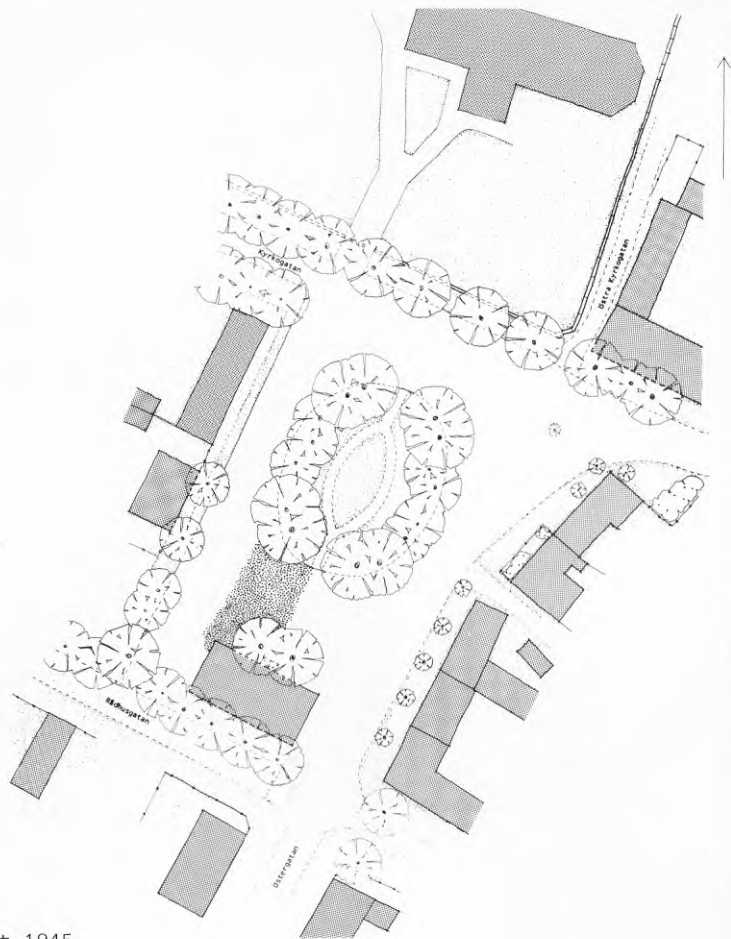
Arkeologiska fynd tyder på att Rådhusorget fanns redan under medeltiden. Torget stensattes på 1770-talet då rådhuset byggdes, kanske efter ritningar av Gustav III:s operaarkitekt Adlercrantz och ungefär samtidigt uppfördes en skolbyggnad utmed västra torgsidan. Ett fotografi från 1800-talets mitt visar en kullerstensbelagd yta inramad av byggnader och med ett par kastanjer framför rådhuset. Stensättningen inrutades, synligt än idag, för avgränsning av de olika fastigheternas underhållsskyldighet. På 1870-talet anlades en oval plantering på torget, samma yta som nuvarande gräsmatta, men med grusgångar och berr-såer och omgiven av ett trästaket med låst grind till vilken borgmästaren ensam hade nyckel. Under efterkrigstiden har kullerstensbeläggningsen på gatorna utmed torgets tre sidor asfalterats, planterings buskar, grusgångar liksom tidigare staketet har tagits bort och de två ålderstigna kastanjerna framför rådhuset har fällts. På gräsmattan restes på 60-talet S:t Knutsklockan, "efter lång tjänst på fryskepp". En förfallen gård i nordöstra hörnet revs då också och ersattes av nuvarande hotellbyggnad och för några år sedan uppfördes ytterligare ett enfamiljshus på den avbrända tomten söder om skolhuset.

Kommentarer

Rådhusorget är ett stilla, behagfullt och kulturhistoriskt värdefullt stadsrum. I fonden den vackra 1700-tals rådhuset, på den andra sidan, bakom kyrkogårdsmuren och en trädrad, 1200-tals kyrkan. Omslutande byggnader är alla putsade, vita eller i svaga pastelltoner och i en våning. I öster är den gamla bebyggelsen från före den stora branden 1876 kvar och i väster det gamla skolhuset och två nyare bostadshus som ansluter väl till miljön. De mäktiga almarna på den ovala planteringen och senare trädrader utmed sidorna ger tillsammans med den småskaliga bebyggelsen ett vänligt torgrum, som har kvar mycket av 1800-talsidyll. Trafiken är också obetydlig, utom under sommarens veckoslut då torget kan fyllas av badgästernas bilar. Belysningen är stämningsfylld med glest placerade lyktstolpar av äldre typ utmed kanterna och en fasadbelyst rådhusfasad. Det gamla skolhuset, som hade blivit stadshus innan Skanör med Falsterbo inlemmades i Vellinge kommun, är nu förskola och rådhuset utnyttjas sporadiskt för borgerliga vigslar, föreningsmöten, fester och liknande. Det finns ingen torghandel och Rådhusorget tycks inte heller i äldre tid ha utnyttjats som salutorg, men svenska flaggans dag firas där med musik och tal från rådhustrappan. Körbanornas asfalt kunde med fördel bytas ut mot tidigare fältsten men för övrigt är det bara att hoppas att Rådhusorget i Skanör får behålla sin nuvarande miljö.

Rådhusstorget
foton 1987

Rådhusstorget 1945

Skånkr. Rådhuset
foto b.Johnsson ca 1940.L.Dufberg Falsterbo

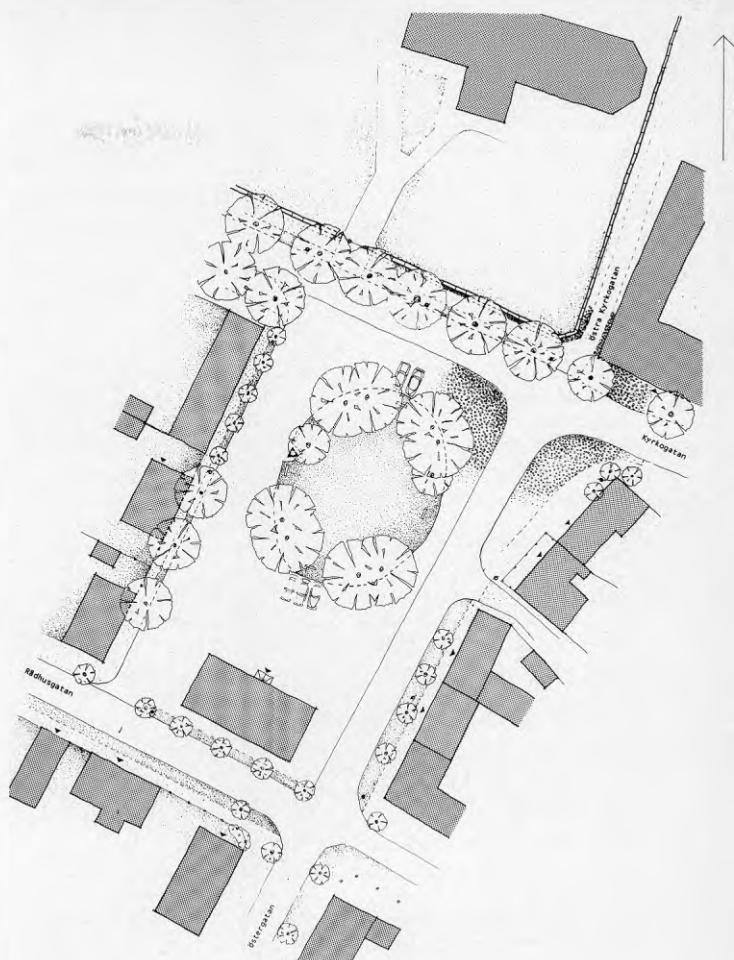

foto 1987

Gamla torget, Falsterbo

Gamla torget i Falsterbo har fått sin nuvarande utformning under efterkrigstiden. Tidigare var det en sandyta där fem likaledes grusbelagda gator mynnade. Torgytan fortsatte ursprungligen söder om Södergatan där den avgränsades av en ännu bevarad länga, som kring sekelskiftet inrymde stadens postkontor och på 30-talet stadens museisamling. Flygsanden var ett stort bekymmer och i början av 1900-talet anlades en körbana av kullersten över torget som förband Storgatan med Sjögatan, men också denna övertäcktes med jämna mellanrum av sand. Vid krigsslutet hade delen söder om gatan lagts ut som gräsmatta och när sedan resten av torgytan på 50-talet fick sin nuvarande beläggning med asfalterade körbanor och ett mittparti med fältsten blev det denna som upplevs som Gamla torget. I söder och väster avgränsas detta av vad som är kvar av två ursprungligen fyrlängade gårdar från tiden före branden 1896. För ett par år sedan revs delar av den västra och ersattes av en nybyggnad. På torget framför den södra fanns fram till sekelskiftet stadens staketomgivna brunnspump. Den norra torgväggen består av två mindre hus, det ena från före branden inrymde tidigare ett konditori men är nu bostad, det andra är byggt på 60-talet med ungefär samma volym som ett tidigare och innehåller en livsmedelsaffär. Den bilfria mittytan är omsluten av en stenpällare och järnkedjor samt nyplanterade almar. Där finns några fasta bänkar, en liten fontänskulptur "Gåsatösen" av Helge Högbom, några blomkar av betong och ett par gatlyktor av äldre typ.

Kommentarer

De samstämda envåningshuset kring torget har, trots de stora öppningarna mellan dem, en viss rumsbildande effekt, men huvudintrycket blir en liten prydnadsplats som ligger som en ö mellan asfaltkörbanor. Torghandeln är begränsad till en fiskbil som kommer ett par gånger i veckan och Gamla torget tycks huvudsakligen befolkat av den lilla livsmedelsbutikens kunder. Sittplatserna är obekväma och trots fontänskulpturen och en vacker detaljutformning är den lilla stenlagda ytan föga inbjudande och verkar inte heller utnyttjad för rekreation eller umgänge.

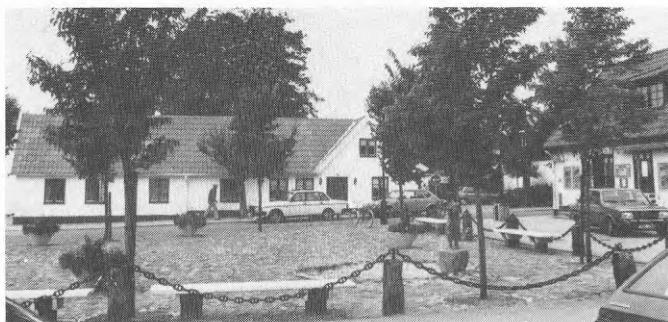
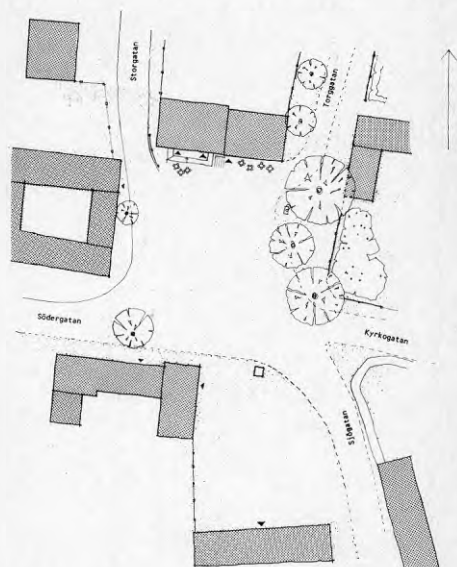

foto 1986

Gamla torget 1945.

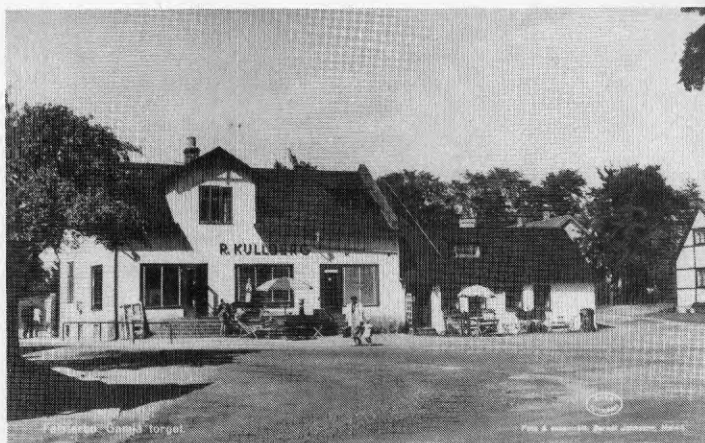
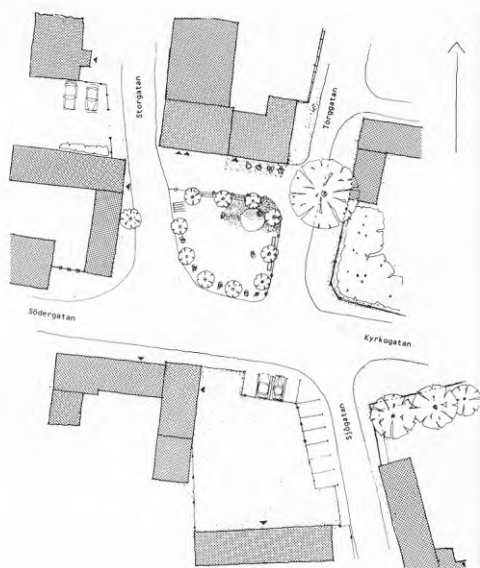

foto B. Johnsson ca 1940. L. Dufberg Falsterbo

1986

foton 1986

UPPLEVELSE AV TORGRUM

Rikard Küller

INLEDNING

Torgrummet utgör av hävd en mötesplats för människor, samtidigt som det i Kevin Lynchs termer är ett landmärke och en visuell vilopunkt (Lynch 1960). Förutom att tjäna olika offentliga och kommersiella intressen har torgrummet därför både en social och perceptuell betydelse. Syftet med det miljöpsykologiska delprojektet var att kartlägga hur några olika torgrum upplevdes av besökaren, såväl avseende fysisk miljö som social karaktär. Alla en människas handlingar grundar sig på hur hon upplever sig själv och sin omvärld. Därför är det ur psykologins perspektiv inte tillräckligt att känna till kalla fakta, sådana som man kan mäta och beräkna med fysikens metoder. Minst lika viktigt är det att betrakta skeendena sådana som de registreras genom människans sinnen, som perceptioner, tolkningar och minnesbilder. Den vetenskapliga psykologin har lagt ner mycket möda på att försöka tränga in i detta inre skeende och många är de metoder som utvecklats för att göra det inre synbart, mätbart och objektivt. Genom att använda två sådana metoder har vi velat undersöka hur den vanliga människan - i motsats till experten - upplever torgrummet (jämför Åström 1985).

FRÅGESTÄLLNINGARNA PRECISERAS

Den första övergripande frågeställningen gäller torgrummet som fysisk miljö, med sin markbehandling, möblering, beplantning och utsmyckning, men naturligtvis också de avgränsande byggnadsfasaderna, som i så hög grad ger torget dess karaktär. Vad kännetecknar upplevelsen av ett torg? Upplevs alla torg på samma sätt, eller finns det stora skillnader mellan ett torg och ett annat? Tycker människor i allmänhet att torg är trivsamma och vänliga platser, eller är de tråkiga och opersonliga? Finns det bra torg och mindre bra torg, såsom arkitekterna tycks mena, och kan man i så fall säga vad som skiljer ett bra torg från ett dåligt? Tycker man bäst om stora torg eller små torg? Gamla torg eller nya torg? Torgrummet är naturligtvis inte statiskt utan förändras hela tiden, bland annat beroende på de aktiviteter som pågår där. Men även väderleken och årstiden har säkert en viss betydelse. Torget ser inte likadant ut på sommaren i strålände sol som på vintern då marken täcks av ett snölager. I vårt land måste man därför räkna med sommartorg och vintertorg, och det kan vara intressant att belysa skillnaden.

Men torget är inte bara fysisk miljö utan en samlingspunkt för stadens och bygdens människor. Av tradition var torget en plats där man träffades för att köpa och sälja, informera sig om nyheter och uttrycka sin mening, eller helt enkelt bara umgås. Även om torget har förlorat mycket av sin gamla betydelse, återfinns dessa funktioner än i dag, och torget kan fortfarande betraktas som en ram för kommersiell, kulturell och social samvaro. Den andra övergripande frågeställningen var att undersöka torgrummens sociala karaktär, såsom den upplevdes av de besökande. Är torget den livliga samlingspunkt som arkitekten gärna föreställer sig. Inte sällan har svenska arkitekter hämtat sin idealbild av torgplatsen från länderna kring Medelhavsområdet, där det behagliga klimatet på kvällarna lockar ut människor i ett rikt och intensivt folkmyller. Är det tänkbart att det svenska torget under sommarmånaderna kan fungera på samma sätt?

I en tidigare studie jämfördes den sociala närmiljön på Piazza Navona i Rom och Kungsträdgården i Stockholm genom att låta förbipasserande och folk som vistades på torgen bedöma det sociala livet där. Resultatet visade att den sociala intensiteten faktiskt upplevdes som något högre i Kungsträdgården (Küller 1978a). Det kan vara intressant att jämföra det sociala livet på olika slags torg och under olika klimatbetingelser. Vi ville t ex jämföra marknadstorget med torg som saknade kommersiella inslag. Vi ville också jämföra det sociala livet på ett och samma torg om sommaren och vintern. Dessutom var avsikten att försöka relatera den sociala atmosfären till fysiska egenskaper hos miljön.

METODIK OCH GENOMFÖRANDE

Inom miljöpsykologin har metoder utvecklats med vars hjälp miljöupplevelsen kan studeras i olika avseenden. I den studie som genomförts har två beprövade metoder utnyttjats, semantisk miljöbeskrivning (SMB) samt analys av psykosocialt klimat. SMB utgör resultatet av flera års arbete att systematiskt mäta och beskriva upplevelse av byggd miljö (Küller 1972, 1975a, 1979). Med hjälp av ett bedömningsformulär bestående av 36 skalor insamlas data om hur en grupp personer upplever en bestämd plats, i detta fall torgrum. Efter bearbetning redovisas resultaten i form av en upplevelseprofil med skriftlig kommentar. Resultatet ger i lättförståeliga termer en bild av hur platsen upplevs. Genom långvarigt praktiskt såväl som teoretiskt arbete med SMB-metoden har det blivit möjligt att relatera upplevelseprofilen till egenskaper i den fysiska miljön (Küller 1980). Metoden har dokumenterat hög reliabilitet och värdena har visat sig mycket stabila över tid. SMB-metoden har utnyttjats i åtskilliga studier också av andra forskare. Skalorna har översatts till åtta språk och har bland annat utnyttjats i tvärkulturella jämförelser (Kwook 1979, Zhao 1986).

Den psykosociala miljöanalysen har utvecklats för att studera den sociala miljön på arbetsplatser och i stadsmiljö (Küller 1978a). Trots att den inte är lika beprövad som SMB-metoden har den kommit till användning i flera projekt. (Erikson & Küller under publicering, Janssens & Küller 1988, Küller 1978b). Att döma av hittillsvarande resultat ger metoden en meningsfull och tillförlitlig bild av den sociala närmiljöns karaktär.

Efter den inventering och analys som genomförts i huvudprojektet utvaldes tio representativa torgrum (tabell 1). Eftersom både upplevelsen av den fysiska miljön och den sociala närmiljöns karaktär kan tänkas variera med yttre förhållanden, som årstid, väderlek och aktivitetsutbud, var avsikten också att för några av de berörda torgrummen genomföra mätningar både sommar och vinter. Detta skedde för fem av de berörda torgen, där vi efter den inledande inventeringen hade anledning förvänta oss skillnader i nyttjande och besöksfrekvens. Genom att de besökandes egna upplevelser på detta sätt inventeras, kommer resultaten att tillföra en ny dimension till den fysiska dokumentation som genomförs i huvudprojektet (Åström, denna rapport).

Tabell 1. De torgrum som ingick i den miljöpsykologiska undersökningen.

Stad	Nr	Sommartorg	Vintertorg
Malmö	1	Stortorget	Stortorget
	2	Lilla torg	Lilla torg
Lund	3	Stortorget	
	4	Clemenstorget	Clemenstorget
	5	Mårtenstorget	Mårtenstorget
Kristianstad	6	Lilla Torg	Lilla Torg
	7	Stora Torg	
Simrishamn	8	Stortorget	
Trelleborg	9	Rådhusstorget	
	10	Olof Palmes plats *	

* tidigare Rosentorget

Bedömningen genomfördes under juli, augusti och september 1986 samt februari och mars 1987. Datainsamlingen tillgick på det sättet att en intervjuare besökte torgplatsen ifråga under ett dagspass som i genomsnitt varade från klockan tio på förmiddagen till klockan sexton på eftermiddagen. Under denna tid ombads ett antal personer fylla i antingen SMB-formuläret eller det psykosociala skattningsschemat. Vardera formulär skulle fyllas i av minst femton personer. Erfarenhetsmässigt stabiliserar sig upplevelseprofiler av detta slag vid gruppstorlekar på femton individer. Ungefär hälften av försökspersonerna skulle vara män, hälften kvinnor, samt hälften i åldern 20 till 40 och hälften i åldern 40 till 70 år. Före bedömningen ombads personen dels att läsa igenom den instruktion som fanns på formulärets framsida, dels att gå runt på torget och titta sig omkring samt först därefter påbörja själva bedömningen. Bortfallet på grund av att någon inte ville delta eller inte sade sig ha tid fylla i formuläret var ungefär 30 procent. Ingen person ombads fylla i mer än ett formulär, vilket då avsåg antingen det fysiska eller den sociala miljön. En beskrivning av försöksgruppernas sammansättning ges i tabell 4.

Vid bearbetningen av upplevelsedata tillämpades ett standardiserat förfarande som innebär, att svaren på de enskilda skalorna sammanställs till ett mindre antal faktorer, där var och en representerar en viss kvalitet hos upplevelsen. Dessa värden kan därefter läggas till grund för en upplevelseprofil för den enskilde individen eller för en grupp individer (Küller 1975a). Semantisk miljöbeskrivning omfattar åtta olika faktorer och bedömningen av psykosocialt klimat fem faktorer. En kort beskrivning av dessa ges i tabell 2 och 3.

Tabell 2. De åtta faktorer som ingår i SMB-metoden (efter Küller 1975a).

Faktor	Definition
TRIVSAMHET	Den grad av trivsel, skönhet och trygghet som närmiljön ger intryck av
KOMPLEXITET	Närmiljöns livlighet och variationsrikedom
HELHETSGRAD	Hur väl olika delar av närmiljön synes passa ihop eller fungera tillsammans
RUMSLIGHET	Graden av rumskänsla, slutenhet och avgränsning hos torgrummet
KRAFTFULLHET	Uttryck av kraft hos närmiljön och dess komponenter
SOCIAL STATUS	Ekonomisk och social värdering av närmiljön
AFFEKTION	En åldersaspekt hos närmiljön men också en känsla av igenkänning
ORIGINALITET	Det ovanliga eller överraskande i en närmiljö

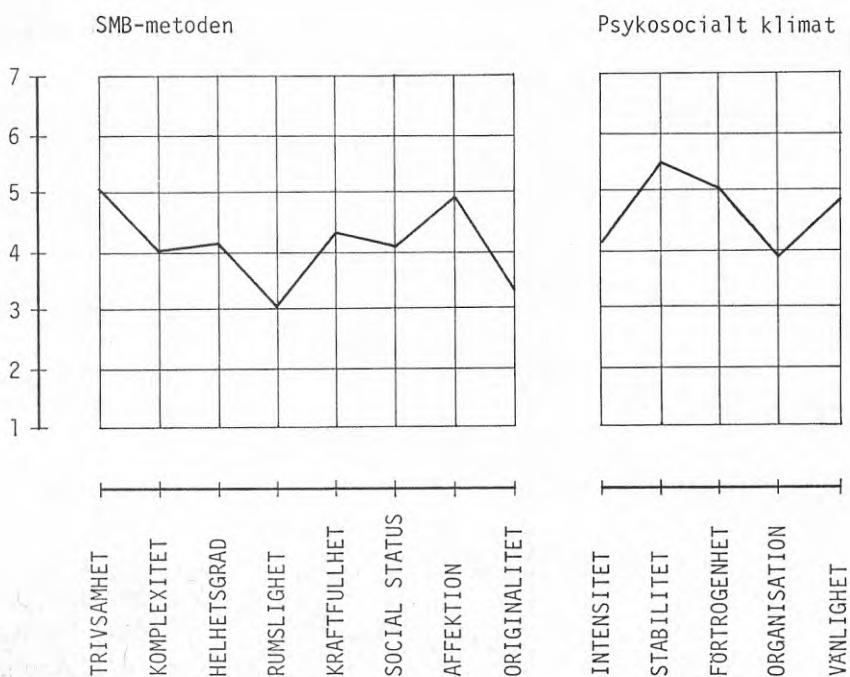
Tabell 3. De fem faktorer som ingår i analysen av psykosocialt klimat (efter Küller 1978a).

Faktor	Definition
INTENSITET	Den sociala närmiljöns täthet och livligheten i kontakterna
STABILITET	Frånvaron av stress och konflikter i de sociala relationerna
FÖRTROGENHET	Hur vanlig och välkänd den sociala närmiljön upplevs vara
ORGANISATION	Den utsträckning i vilken den sociala situationen upplevs vara målinriktad, formell och planerad
VÄNLIGHET	Upplevelsen av positiva eller negativa stämningar i det psykosociala klimatet

Som ett komplement till dessa upplevelsedata gjorde intervjuaren egna skattningar avseende väderleksförhållanden och akustiska förhållanden. Intervjuaren skrev också en kort sammanfattning om sina intryck under försöksdagen. Dessutom dokumenterades torget fotografiskt vid samma tillfälle. Två intervjuare medverkade i undersökningen, en om sommaren och en om vintern. I båda fallen rörde det sig om psykologer som genomgått grundutbildning och hade erfarenhet av liknande arbetsuppgifter.

HUR TORGRUMMEN UPPLÉVDES OM SOMMAREN

Torgen skattades således på sommaren såväl avseende den byggda miljön som det sociala liv som förekom på torgen. Totalt bedömdes tio torg, vad gällde det sociala livet endast nio. (Ett torg föll bort på grund av att det sociala livet där var obefintligt.) Som underlag för bearbetningen beräknades först faktörvärden för varje individ som hade bedömt ett torg i fysiskt eller socialt avseende. För att få en uppfattning om hur torgen i allmänhet upplevdes lades därefter bedömningarna för samtliga torg samman, varefter medelvärden beräknades. På så sätt får man en kurva som kan sägas beskriva 'det skånska medeltorget'. Medelkurvorna för den fysiska miljön och det psykosociala klimatet är inritade i figur 1. Medeltorget kan sägas ha vissa karaktäristika, vilket på kurvorna framstår som avvikelser från det neutrala värdet fyra.

Figur 1. Medelkurvorna för samtliga torg avseende den fysiska miljön och det psykosociala klimatet.

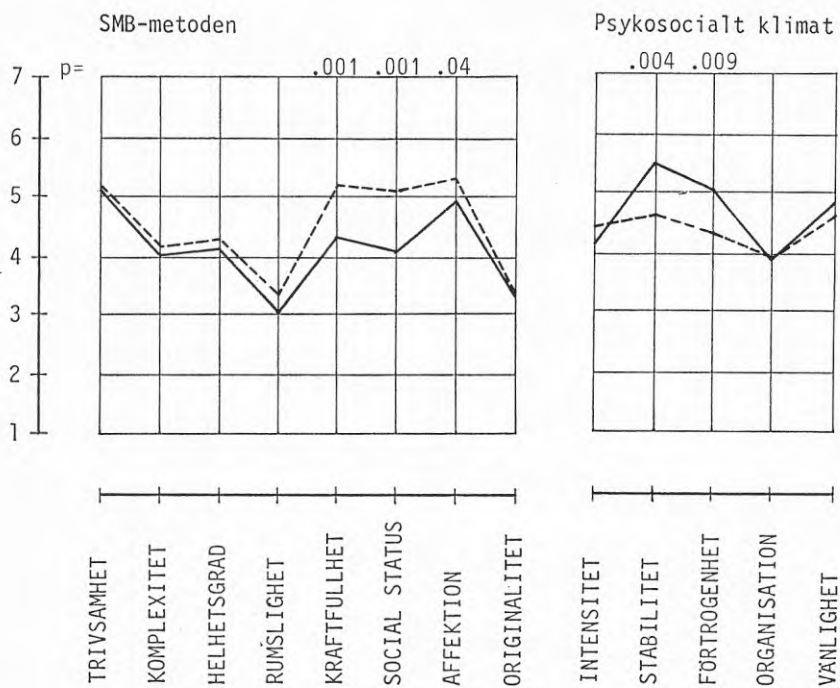
Man kan säga att det genomsnittliga torget, när det gäller den fysiska miljön, upplevs som ganska trivsamt. Medelvärdet ligger strax över värdet fem i en sjugradig skala. Det finns också en god balans mellan komplexitet och helhetsgrad. Man skulle kunna uttrycka det som så, att medeltorget inte är särskilt variationsrikt men inte heller särskilt enformigt. Graden av variationsrikedom matchas dessutom väl genom att torgets olika delar är avstämda mot varandra. Vad gäller rumsligheten är det kanske

något förvånande att torgen i genomsnitt upplevs som mer öppna än slutna, vilket framgår av värdet tre i rumslighet. Torgen ligger å andra sidan ganska högt i affektion men betydligt lägre i originalitet. De upplevs således som ganska traditionella. Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att det skånska torget i allmänhet upplevs som en trivsam, ganska öppen plats, med något ålderdomlig men föga överraskande karaktär, där man känner igen sig och känner sig ganska trygg.

Vad gäller det sociala livet på torgen, visar kurvan på ett ganska stabilt, förtroget och vänligt socialt klimat. Man kan utläsa att de båda profilerna understödjer varandra och ger en gemensam bild som är ganska lugn, välbekant och vänlig. Vi skall nu utifrån detta 'medeltorg' titta på de tio torgen var för sig och hela tiden ha i tankarna att dessa bedömningar avser torgen som de upplevs om sommaren.

Figur 2. Hur Stortorget i Malmö upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

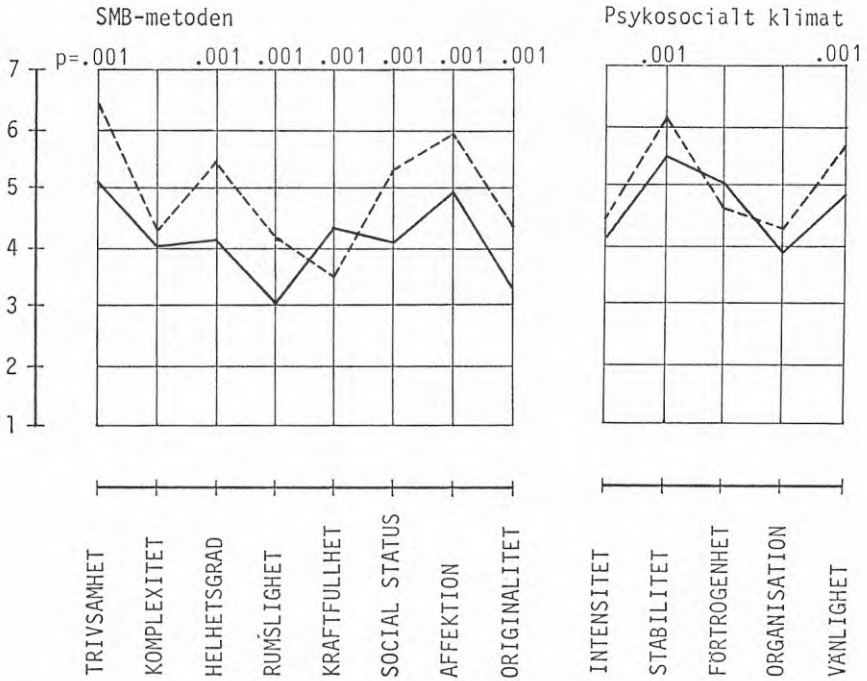
Stortorget i Malmö

Stortorget i Malmö är beläget i stadens centrala delar. Det ansluter åt ena hållet till Hamngatan, järnvägsstationen och hamnen och åt det andra till ett system av gågator. Torgrummet, som är stort och fyrkantigt, är omgivet av större och mindre byggnader, framför allt från 1800-talet och början av 1900-talet, men det finns också betydligt äldre inslag. Fasaderna är i regel livliga, ofta rikt ornamenterade och med stor variation i material, färgskala och uttryck. Portaler och fönster är omsorgsfullt utformade, de senare i regel i stående format med indelade fönsterytor. Med sin avsevärda storlek erbjuder Stortorget i Malmö plats för både ett gatukök, uteserveringar, affärer, restauranger och en stor parkeringsplats. Det finns bänkar för den som vill ha en sittplats. Mitt på torget finns en ryttarstaty, som föreställer Karl X Gustav. En mur skärmar av parkeringsplatsen och den trafikerade sidan av torget, och denna trafikseparering gör att torget delvis blir bilfritt. Markbeläggnings varierar från asfalt på körytorna till cementplattor och smågatsten arrangerad i koncentriska ringar kring ryttarstatyn. Placerade i en cirkel kring statyn finns låga lyktstolpar av äldre typ, medan torget i övrigt upplyses av armaturer på höga stolpar. Kring ryttarstatyn förekommer också ett antal träd planterade i en halvcirkel. I hörnet vid Rådhuset och Residenset finns en stor bronsfontän. Enligt en av försökspersonerna, en äldre herre, är torget 'ett paradborg vi Malmöbor bör vara stolta över'. På dagen är tempot högt och många människor passerar torget på väg till eller från centrum och järnvägsstationen. De talrika restaurangerna gör att det är liv och rörelse på torget även på kvällarna. (För en utförlig beskrivning, se Korosec-Serfaty 1982).

Som framgår av upplevelseprofilerna i figur 2, avviker Stortorget från genomsnittstorget genom att dess fysiska miljö upplevs som mer kraftfull och av högre social status samt något högre affektion. Vad gäller det psykosociala klimatet får detta något lägre värden i stabilitet och förtroendet. Resultaten är inte förvånande, eftersom Stortorget i Malmö är ett stort representationstorg, och det är säkert inte heller fel att, som den äldre herrn, kalla det ett paradborg.

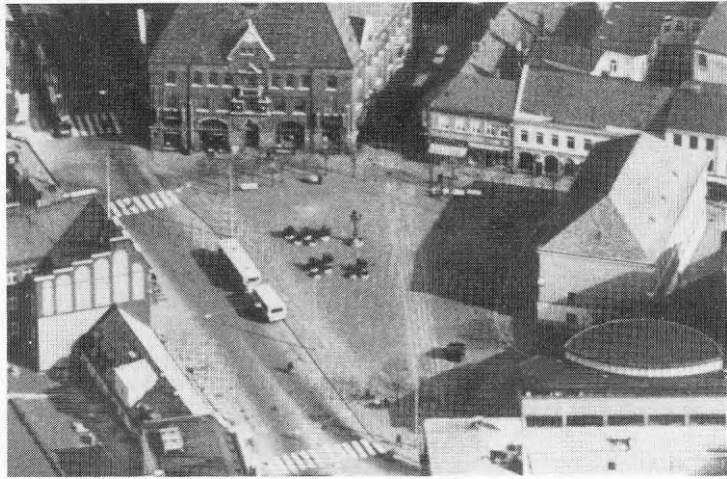
Figur 3. Hur Lilla torg i Malmö upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

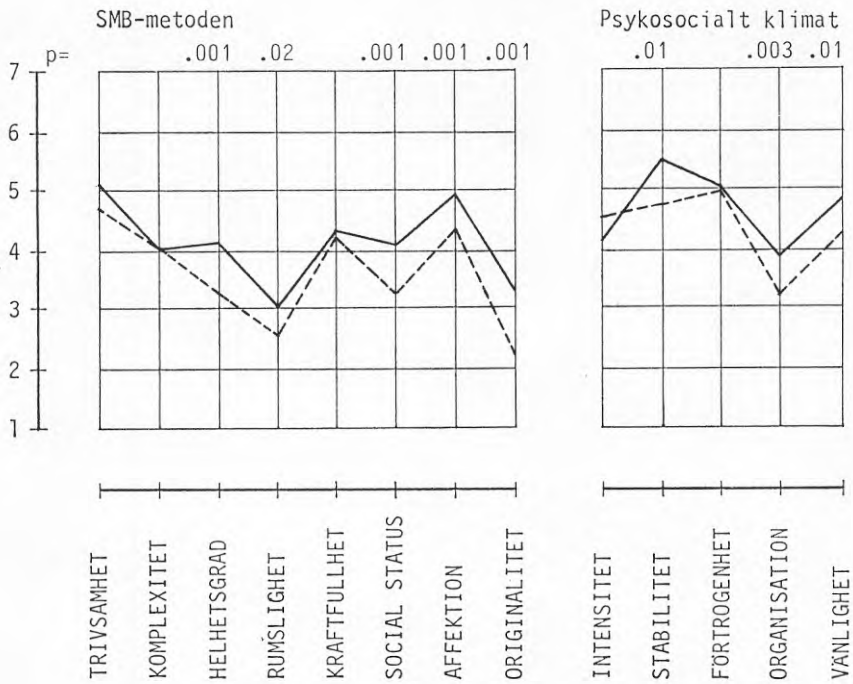
Lilla torg i Malmö

Lilla torg i Malmö är beläget i direkt anslutning till Stortorget. Som namnet säger är det avsevärt mindre. Liksom Stortorget är det till formen nästan fyrkantigt. Två av sidorna omges av ganska storskaliga byggnader från senare hälften av 1800-talet, medan byggnaderna vid de övriga två sidorna är småskaliga och väsentligt äldre. Dessa 1600-talsbyggnader ger torgrummet en ålderdomlig prägel. Trots skillnaden i skala och ålder mellan torgets olika sidor har det en enhetlig prägel, ett torg med atmosfär. Fasaderna, i synnerhet på de äldre byggnaderna, är rikt utformade bland annat med inslag av korsvirke. Färgskalan är omväxlande och fönsterna har uppdelade fönstertytor. Taken på de lägre byggnaderna är väl synliga och i regel täckta med tegelpannor. På ena sidan av torget finns begränsad biltrafik och på de övriga gågator. Själva torgplatsen, vilken upptar större delen av torgytan, är omsorgsfullt utformad, i huvudsak med kullersten, men med några gångstråk markerade i storgatsten. Belysningen består av låga, gammaldags lyktstolpar, som placerats med jämna mellanrum runt torget. Utmed bilgatan finns en rad relativt höga träd. Dessutom förekommer blomsterlådor. I övrigt märks en telefonkiosk av äldre typ och en fontän. Lilla torg i Malmö är en lugna plats, 'en oas' enligt någon försöksperson, trots att det ligger mitt i centrum. Det verkar som om folk saktar ner farten och betraktar den gamla bebyggelsen. Torget omges av flera restauranger, kaféer och en saluhall. Många av dem som rör sig över torget har ärende till saluhallen, vars tillkomst verkar ha betytt mycket för folklivet på platsen. På sommaren finns det också ett par uteserveringar och några hantverksstånd på torget. Man kan få en rundtur med hästdroska härifrån eller sitta ner på någon av de många bänkarna.

Som framgår av figur 3 upplevs Lilla torg i Malmö ha en utpräglat positiv och gammaldags karaktär. Det är det torg som ligger allra högst vad gäller trivsamt och affektiva. Det upplevs också som mer helhetsbetonat och har en större slutenhet och en högre social status än genomsnittstorget. Det psykosociala klimatet upplevs som det mest stabila och vänliga bland alla de torg som undersökts.

Figur 4. Hur Stortorget i Lund upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

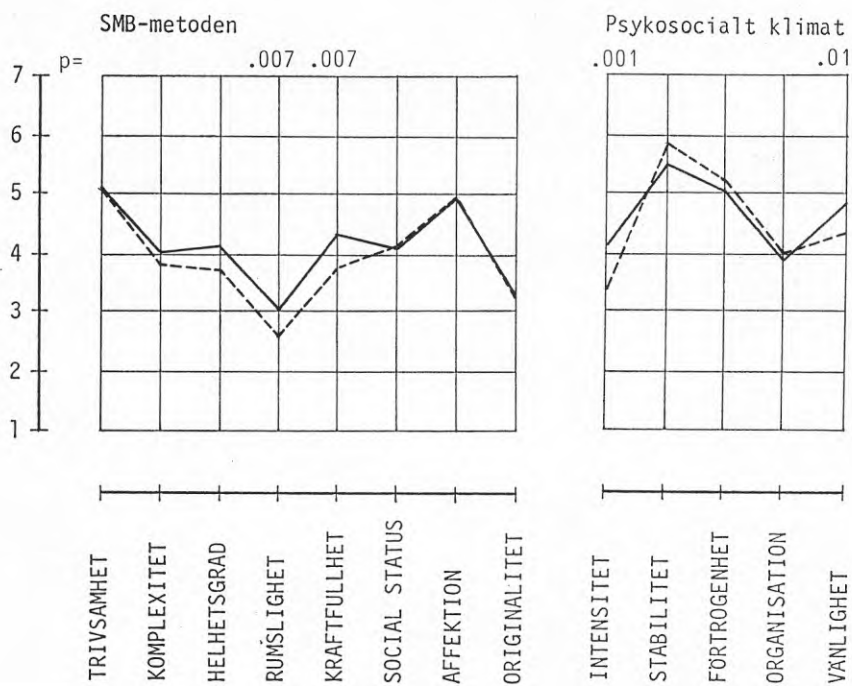
Stortorget i Lund

Stortorget i Lund kan sägas vara Lunds representativa torg. Det ligger mitt i centrum, vilket gör att många människor är i rörelse på och omkring torget. I motsats till flertalet övriga torg har Stortorget i Lund en triangulär form, där basen utgörs av Stora Södergatan med sin ganska breda asfalterade körbana. Torgrummet är omgivet av både äldre och nyare bebyggelse i måttlig skala med bevarade putsfasader från 1800-talet blandat med sekelskiftesarkitektur och byggnader av senare datum. Den östra sidan domineras av Stadshuset, som är från 1800-talet, och Stadshallen från senare delen av 1960-talet, båda i gult tegel. Övriga byggnader inrymmer mängder av butiker, bl a modeaffärer och bokhandlar. Den egentliga torgplatsen är belagd företrädesvis med smågatsten, men här finns också ett diagonalt gångstråk av granithällar. På torgplatsen förekommer en del medelstora träd planterade i rader i periferin, några planteringslådor samt en stor svart stensulptur med massiv karaktär. Förutom en del lägre lyktstolpar utgörs belysningen av en gjutjärnsandelaber. Det förekommer en uteservering i torgets nordöstra hörn och en annan på Stora Södergatans trottoar. Ett stort antal bänkar mitt på torget bidrar också till att många människor sitter ned en stund. Någon egentlig torghandel förekommer däremot inte.

Upplevelsemässigt kanske Stortorget bäst kan karaktäriseras av att det ligger lågt i många avseenden (figur 4). Det ligger lägre än genomsnittet i helhet, det upplevs som mindre slutet, har lägre social status, lägre affektion och lägre originalitet. Den triangulära formen och den breda asfalterade gatan bidrar sannolikt till att torget inte ger någon mer utpräglad rumskänsla. Det sociala livet upplevs som mindre stabilt, mindre organiserat och mindre vänligt än vad gäller genomsnittstorget. Det rör sig visserligen inte om några drastiska avvikelser, ca ett skalsteg, men man får intrycket, att Stortorget i Lund som torgrum betraktat är ganska dåligt och likgiltigt. Enda undantaget gäller den sociala intensiteten, där torget ligger en bit över genomsnittet (tendens). Det är trots sin karaktär ett mycket välbesökt torg, men detta beror snarare på att det ligger mitt i handelssernas centrum än att torget i sig är tilltalande.

Figur 5. Hur Clemensstorget i Lund upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

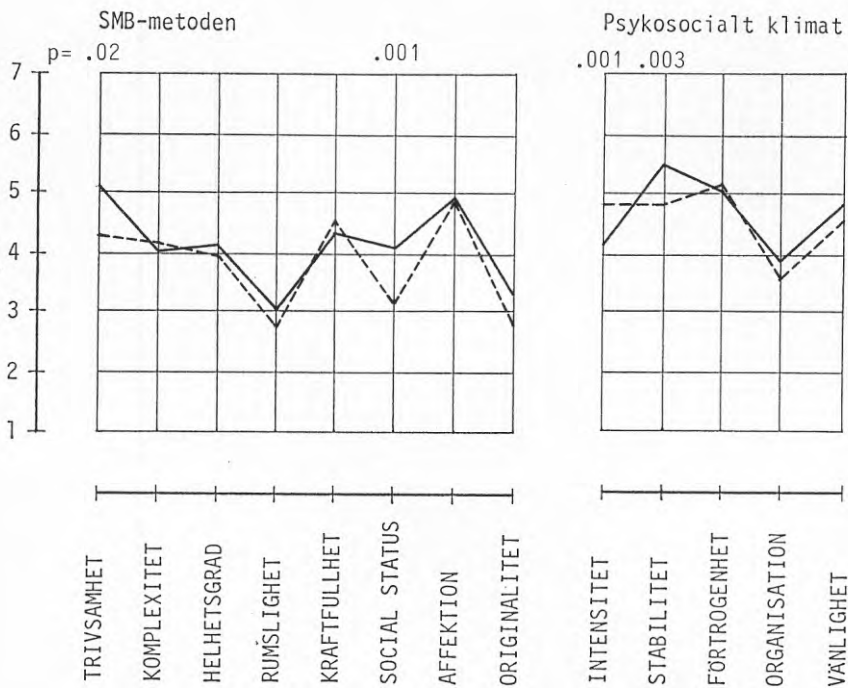
Clemenstorget i Lund

Clemenstorget i Lund är speciellt, då det på sätt och vis är två olika torg. I mitten är det en liten idyllisk plats med parkliknande karaktär, där det finns en fontän omgiven av bänkar. Runt omkring denna plats finns det trafikerade torget, med parkeringsplatser, affärer och närhet till järnvägsstationen. Det faktum att torget omges av fyra hårt trafikerade gator gör, att den centrala delen av torget blir något svårtillgänglig, och den är därför ganska enslig, utom på lördagar, då det förekommer loppmarknad där. Torghandeln är obetydlig. På tre sidor avgränsas torget av höga byggnader framför allt av sekelsskifteskarakter, som har en uttrycksfull delvis jugendinspirerad tegelarkitektur, medan det på den fjärde sidan finns en betydligt lägre bebyggelse, bl a bestående av ett tullhus och en bensinstation. Markbeläggningen består företrädesvis av smågatsten och gräsmattor. Belysningen utgörs dels av lyktstolpar av lägre, konventionell typ dels av trafikledstyp. I slutet av 70-talet blev Clemenstorget föremål för ett betydande ingrepp, då ett par av de äldre byggnaderna revs och ersattes av det sk Fokushuset. (Hur befolkningen i Lund reagerade på denna förändring redovisades i ett par doktorsavhandlingar av Sorte 1982, sid 95-104, och Janssens 1981, sid 5-10, 1984).

Upplevelsemässigt är Clemenstorget i Lund ett av de mer genomsnittliga av de torg som undersökts (figur 5). Det är något mer öppet och något mindre kraftfullt vad gäller den fysiska miljön, och uppvisar en något lägre intensitet och vänlighet i den sociala bilden. Bortsett från den högre öppenheten, upplevs Clemenstorget som ett ganska genomsnittligt skånskt torg.

Figur 6. Hur Mårtensstorget i Lund upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

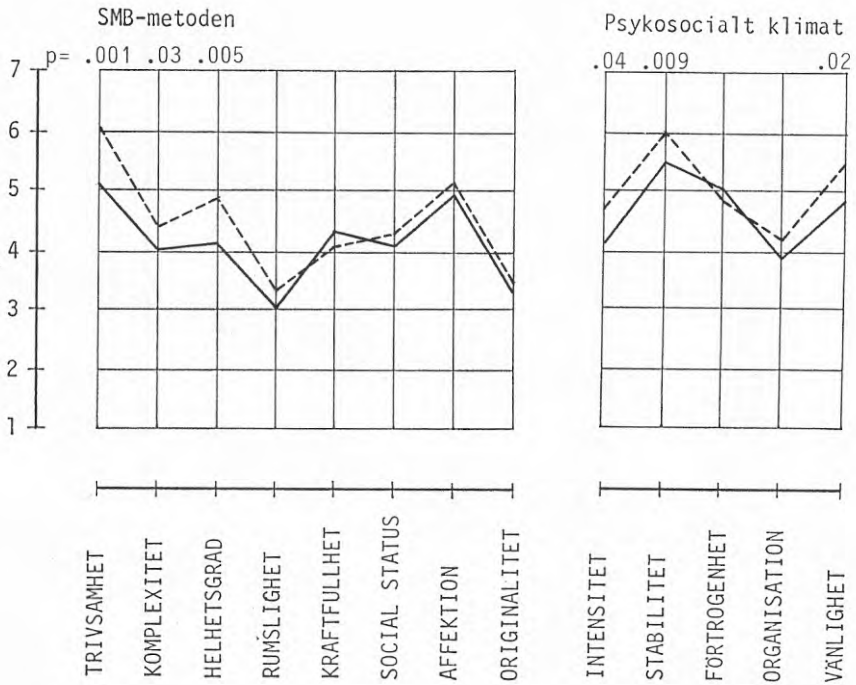
Mårtenstorget i Lund

Mårtenstorget, som liksom Stortorget är beläget i de centrala delarna av Lund, omges av affärer, bl a banker, systembolag, apotek och varuhus. Vidare förekommer en saluhall, konsthall och det sk Krognoshuset, som daterar sig från medeltiden, samt flera restauranger. Bebyggelsen är av både äldre och nyare karaktär och relativt småskalig, med några få undantag i två eller tre våningar. Fasaderna varierar mycket sinsemellan både vad gäller material, färgsättning och fönsternas utformning. I förhållande till det stora torget är byggnaderna låga och taken väl synliga. På två av torgets sidor finns det starkt trafikerade gator. Torgytan, liksom de omgivande gatorna, är belagda med i huvudsak smågatsten. I torgets periferi förekommer en del träd. Belysningen utgörs av stora cirkelformade armaturer på höga stolpar. Mårtenstorget karaktäriseras framför allt av sin torghandel, som fram till klockan 14.30 begränsar parkeringsmöjligheterna till en mindre del av torgytan. Under denna tid är torget fyllt av marknadsstånd, vilket gör att det är ett myller av liv och rörelse av nästan sydländsk karaktär. Bänkarna, som är placerade intill konsthallen, ockuperas av det sk A-laget. Vid torget förekommer också några mindre kiosker och korvstånd. Efter kl 14.30 används torget framför allt som parkeringsplats.

Upplevelsemässigt avviker inte heller Mårtenstorget särskilt mycket från medelkurvan (figur 6). Vad gäller den fysiska miljön är trivsamt inte särskilt hög, men det är framför allt den sociala statusen som upplevs vara lägre än för övriga torg. Möjligtvis sammanhänger det med torgets folkliga karaktär. Här in-tar Mårtenstorget tillsammans med Stortorget i Lund en bottenpo-sition. Däremot är Mårtenstorget det torg som har den högsta sociala intensiteten, vilket ju knappast är förvånande med tanke på den livliga torghandeln. Stabiliteten i det psykosociala kli-matet upplevs också ligga något lägre än för torgen i gemen, även om värdet ändå är ganska högt.

Figur 7. Hur Lilla Torg i Kristianstad upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

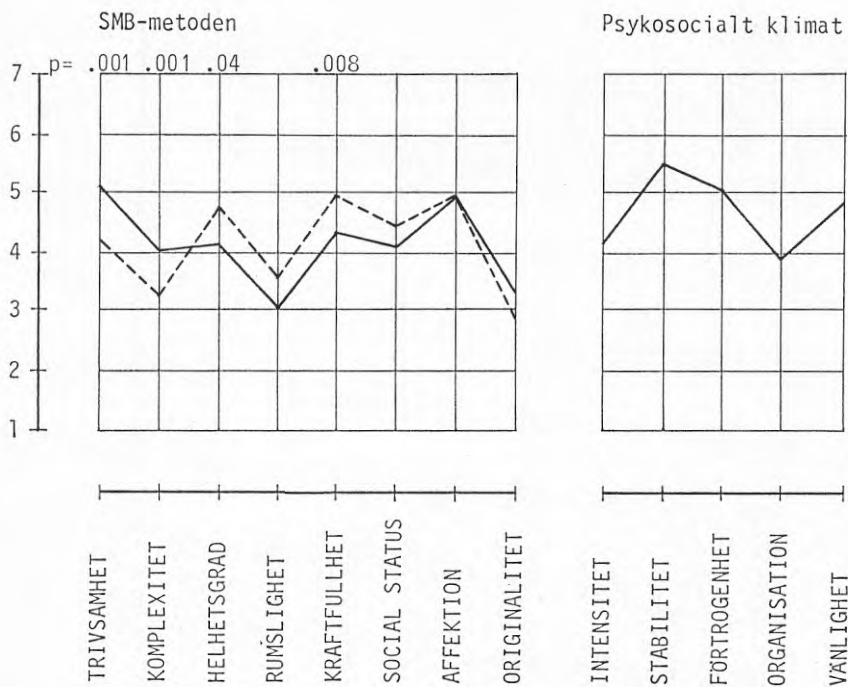
Lilla Torg i Kristianstad

Lilla Torg ligger i centrum av Kristianstad och nås bland annat från två stora gågator. Till sin form är torget en perfekt rektangel. Beläggningen utgörs av smågatsten lagd i påfågelsmönster, omväxlande rött och svart, som strålar ut från en central punkt på torget. Torgrummet omges av välvårdade byggnader med fasader från 1800- och tidigt 1900-tal, i mänsklig skala, två, tre eller fyra våningar höga. Byggnaderna är enhetligt färgsatta i ljusa pastellfärger med vackra spröjsade fönster, i stående proportion (Olsson-Jonsson 1988), och taken är väl synliga, i ett par fall tornförsedda. Ett undantag från det ovan sagda utgörs av det stora kontorshuset vid torgets östra sida. Det är byggt i sju våningar, men de fem översta är indragna vilket gör, att skalan upplevs som något så när tillpassad till övriga byggnader. Dessutom är fönsterna visserligen ej spröjsade men har samma proportion som för övriga byggnader. Bottenvåningarna runt hela torget upptages av skyltfönster till affärer och butiker. Här finns bland annat flera klädesaffärer och banker, en lek-saksaffär och en biograf. Torget är helt bilfritt. På själva torgytan finns två skulpturer, några mindre träd och planteringar. Här finns en uteservering, ett speaker's corner, flera torghandelsstånd och gott om bänkar att sitta på. På sommaren förekommer varje dag livlig torghandel. Torget är väl upplyst om kvällen av ett stort antal lyktstolpar med klasar av lyktglober.

Lilla Torg i Kristianstad upplevs, liksom sin motsvarighet i Malmö, som ett mycket trivsamt torg med god balans mellan komplexitet och helhetsgrad (figur 7). Bedömningen av affektion är ganska hög, över fem, dock inte lika hög som för Lilla Torg i Malmö, vilket sannolikt beror på att byggnaderna inte alls upplevs som lika gamla. Här finns t ex inga korsvirkeshus. Torgets rektangulära form och goda slutenhet gör att man kanske hade förväntat sig en något högre känsla av rumslighet. Att torget ändå upplevs som relativt öppet kan tänkas bero på att platsen är ganska stor i förhållande till byggnadernas höjd, varför man ser en stor del av ljus och himmel runtomkring sig. Lilla torg i Kristianstad är ett vardagsnära brukstorg, där det finns mycket att titta på och ägna sig åt. Det finns här en uppenbar omsorg om detaljerna och därmed också om besökaren, som går utöver det vanliga. Vad det sociala klimatet beträffar ligger bedömningarna högt såväl i intensitet som stabilitet. Att dessa två faktorer följs åt är inte vanligt. Även bedömningen av det psykosociala klimatets vänlighet ligger högt. Torget förefaller att vara en naturlig samlingspunkt, kanske på grund av den trevliga atmosfären, men också närheten till kaféer och affärer spelar säkert en betydande roll. Det finns påtagliga likheter mellan Lilla Torg i Kristianstad och Lilla torg i Malmö. Kristianstadtorget har visserligen inte samma höga affektion och inte heller samma höga sociala status, men i övrigt är profilen mycket likartad, och när det gäller upplevelsen av den sociala miljön nästan identisk. Dessa två torg är de klart mest trivsamma och vänliga i hela gruppen.

Figur 8. Hur Stora Torg i Kristianstad upplevdes (---) avseende fysisk miljö. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

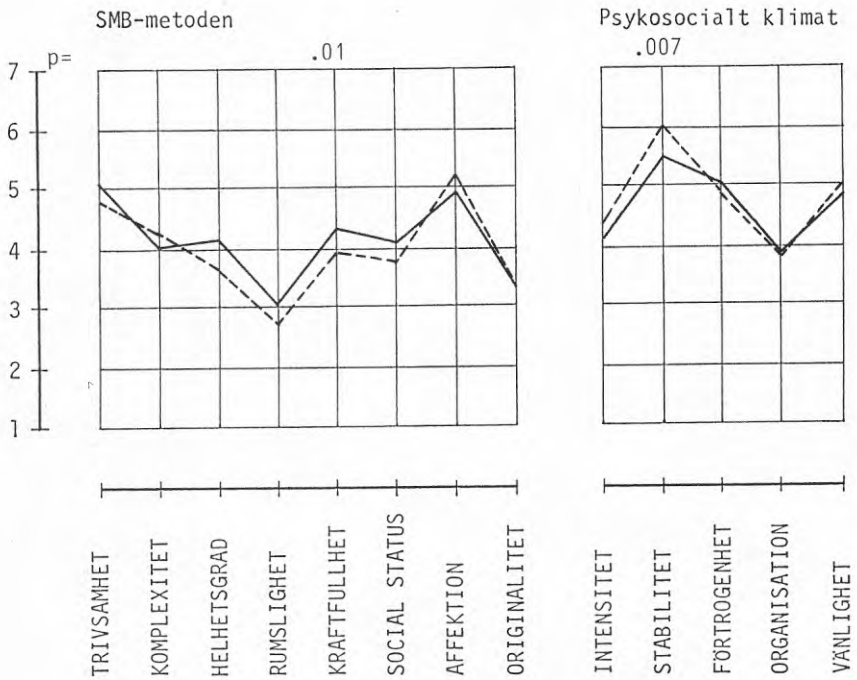
Stora Torg i Kristianstad

Samma gågator som passerar Lilla Torg i Kristianstad mynnar ut vid Stora Torg. Stora Torg är rektangulärt till formen och omges av stora byggnader som har en officiell prägel. Byggnaderna omspänner en tidsperiod från 1600- till 1900-tal. Flera av dem har en utpräglad horisontell storskalighet, och även fönster och portvalv är ofta storskaliga. Totalt återfinns inte mindre än ett tiotal valvbågar i de olika fasaderna, som också har en relativt dämpad färgskala. Några av fasaderna är delvis väl artikulerade med spröjsförsedda fönster i stående proportion. Bland byggnaderna utskiljs det stora Kronohuset med sin militära prägel, det rikt utsirade Rådhuset, Frimurarhuset, ett par tvillingbyggnader som inrymmer Riksbank och Post samt däremellan ett museum. I ena hörnet ligger Heliga Trefaldighets Kyrka med höga fönster i renässansstil. Museibygnaden liksom kyrkan är långt indragna, vilket gör torgrummet svårt att definiera. Torget saknar nästan helt kommersiella inslag. Det är endast två av hörnbyggnaderna som inrymmer affärer. Runt den egentliga torgplatsen finns körbanor, som åtminstone delvis är starkt trafikerade. Det förekommer också parkering längs två av torgets sidor. Torget är belagt med smågatsten, lagd i vita kvadrater omgivna av svarta linjer, vilket framhäver torgets fyrkantiga form. Framför Kronohuset förekommer kullersten, som ger ett något mjukare intryck. På torgplatsen förekommer blomsterlådor i svart grovhuggen sten och en stor fontän med en skulptur uppbyggd av metallstänger. Framför Kronohuset är två kanoner uppställda. Där finns dessutom några gröna växter. Belysningen består av strålkastare på höga stolpar. I anslutning till den tyngst trafikerade huvudgatan finns några kastanjer, men dessa är små och relativt nyplanterade och har ännu inte hunnit anpassa sig till torgets stora skala. Det finns också en telefonhytt av äldre typ.

Upplevelsemässigt är Stora Torg i Kristianstad det minst trivsamma av alla de torg som undersökts (figur 8). Det har ganska låg komplexitet och hög helhetsgrad, vilket i det här fallet kan tolkas i termer av monoton. Den låga komplexiteten kan te sig något förvånande med tanke på att många av byggnaderna har dekorativa inslag i fasaden, men sammanhänger sannolikt med byggnadernas relativt dämpade färgsättning och horisontella storskalighet samt själva torgplatsens ödslighet. Stora Torg har också en högre kraftfullhet än genomsnittstorget, vilket säkert sammanhänger just med storskaligheten hos byggnaderna samt med att torgrummet har ett så utpräglat fyrkantigt och hårt uttryck. Trots att viss omsorg lagts ner på såväl markbehandling som utsmyckning, så förefaller denna gjord med linjal på ett ganska okänsligt sätt. Vad gäller social status, affektion och originalitet är Stora Torg i Kristianstad ganska likt genomsnittstorget. Den relativt höga skattningen i affektion får tillskrivas byggnadernas höga ålder. Stora Torg är en ödlig plats. Torgets storlek och de väldiga byggnader som omger det gör att människan ter sig liten. Postkontoret besöks visserligen av mycket folk, men dessa tycks slinka ut och lämna torget direkt efter uträttat ärende. Det är också mycket folk ute på gågatorna, men av dessa är det inte många som stannar till på torget. Någon bedömning av det psyko-sociala klimatet kunde inte genomföras, eftersom det vid bedömningstillfället fanns alltför få människor på torget.

Figur 9. Hur Stortorget i Simrishamn upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

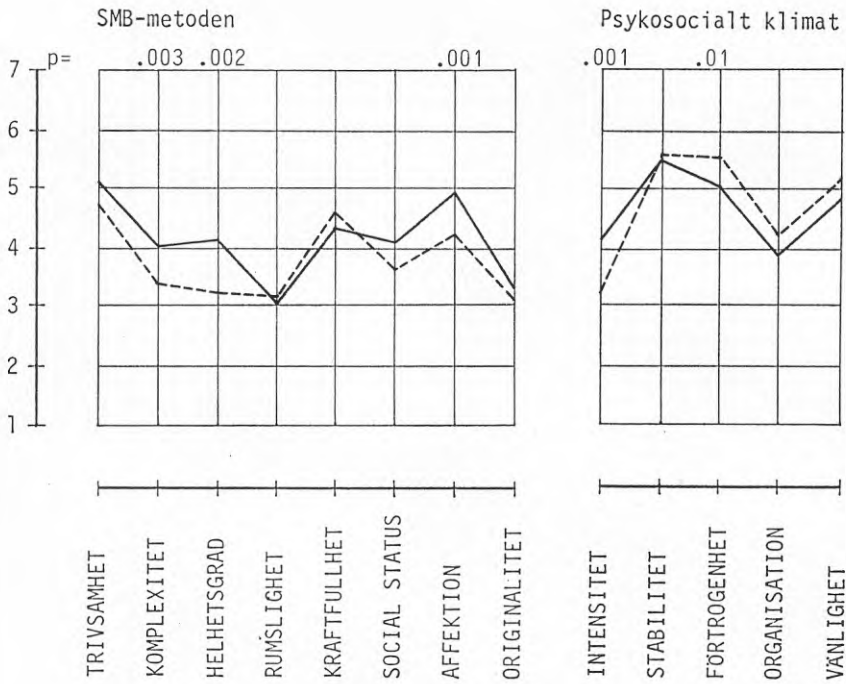
Stortorget i Simrishamn

Stortorget i Simrishamn är ett medelstort torg med en utpräglad trapetsform. Torgytan är diagonalt uppdelad av en genomfartsgata. Ena halvan av torget utgör parkeringsplats, den andra en öppen plats med torghandel av begränsad omfattning, som äger rum tre dagar per vecka. Denna sida av torget domineras av Statshuset från femtiotalet och det betydligt äldre Rådhuset, medan det på torgets andra sida ryms olika affärer, bank, apotek mm. Byggnaderna är genomgående småskaliga, med stor variation i fasad och uttryck, färg och fönsterutformning. Fasaderna är i såväl tegel som i de för Simrishamn typiska kraftiga pastellfärgerna, varför helhetsintrycket blir färgrikt och brokigt. Taken är genomgående väl synliga. I torgets ena hörn, något tillbakadraget, ligger en medeltida kyrka. Torgytorna är belagda med smågatsten med inslag av kullersten. Det förekommer planteringslådor och en rad mindre träd, samt i en hörnet en liten fontän. Belysningen utgörs av gatlyktor på höga stolpar. Den diagonala uppdelningen medför att torget inte har någon egentlig tyngdpunkt, utan snarare upplevs som en utbuktning på gatan. Trots det stora antalet affärer och butiker som finns vid torget är gågatan ner mot hamnen, där havet skymtar i bakgrunden, mer frekventerad än själva torget. På gågatan finns, förutom affärer, också ett par uteserveringar.

Som framgår av figur 9 är Stortorget i Simrishamn ett av de mer ordinära torgen och kurvan för såväl miljöupplevelsen som för det psykosociala klimatet följer genomsnittskurvan mycket väl. Den enda påtagliga avvikelserna utgörs av ett ovanligt högt värde avseende det sociala klimatets stabilitet.

Figur 10. Hur Rådhusorget i Trelleborg upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

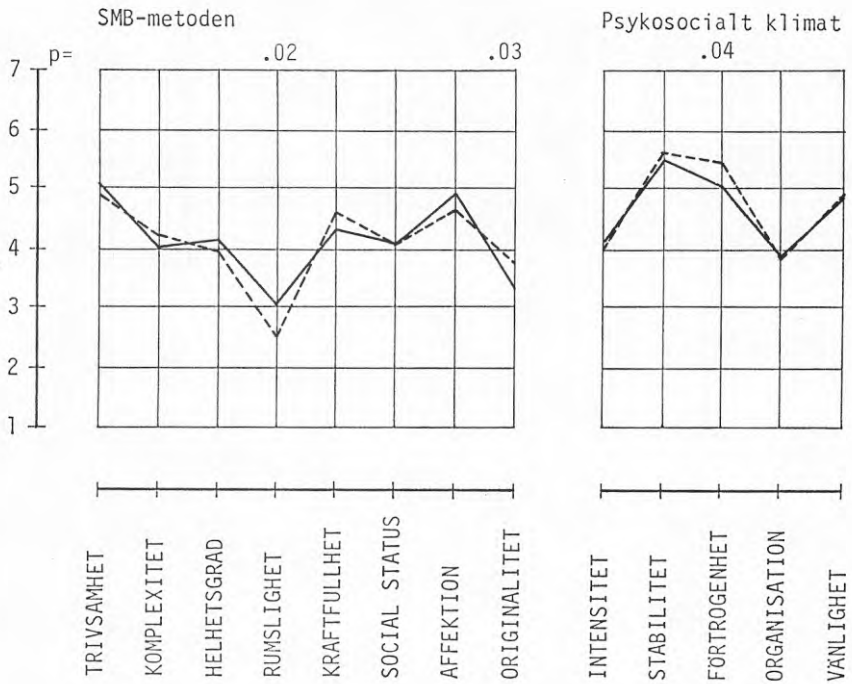
Rådhusorget i Trelleborg

Rådhusorget i Trelleborg är en liten fyrkantig plats, belägen vid ena sidan av en stor gågata, där man kan vila ut i samband med dagens inköp. Torget omgärdas på två sidor av ett gammalt vackert rådhus i rött tegel från senare hälften av förra seklet, med nybyggd flygel. Mitt emot ligger ett modernt affärscentrum, också detta i rött tegel med inslag av betong, vilket ger ett ganska massivt intryck. På den fjärde sidan står en brandgavel med en stor, abstrakt väggmålning i gult, rött, vitt och blått. Framför brandgaveln finns en rivningstomt som tillfälligt används som uppställningsplats för bilar, men denna avskärmas från den egentliga torgplatsen genom en röd tegelmur. Hushöjden omfattar endast ett par våningar men byggnaderna har ändå en viss storskalighet. De moderna fasaderna är stela och föga artikulerade. Markbehandlingen utgörs av betongplattor och smågatsten lagda i rutformade mönster. Torgrummets medelpunkt utgörs av en stor fontän, som ger ifrån sig ett behagligt plaskande ljud. På kvällarna är fontänen upplyst av fyra lyktor på låga stolpar av äldre typ. På torgplatsen finns parkbänkar och längs gågatan blomsterlådor. Framför tegelmuren reser sig en gammal alm. Flera av försökspersonerna ansåg att det sällan hände något speciellt på torget. Någon betraktade det knappast ens som ett torg. Frälsningsarmen hade en liten sångstund mitt på dagen, men fick inte många åhörare. Platsen, liksom de anslutande gågatorna, är helt fri från biltrafik.

Vad gäller upplevelsen utmärks Rådhusorget framför allt genom låga värden i komplexitet och helhetsgrad (figur 10). Det är således mindre variationsrikt och förefaller att vara mindre väl genomtänkt. Det ligger också lägre än genomsnittstorget i affektion, vilket inte är förvånansvärt med tanke på det dominerande inslaget av modern bebyggelse. Den allra största avvikelserna finns emellertid på den psykosociala sidan, med en för ett torg mycket låg social intensitet. Trots att mycket folk rör sig förbi på gågatan upplevs själva torgrummet som lugnt och avskilt - en vilopunkt.

Figur 11. Hur Olof Palmes Plats i Trelleborg upplevdes (---) avseende fysisk miljö och psykosocialt klimat. Som jämförelse visas medelprofilen för samtliga torg (—).

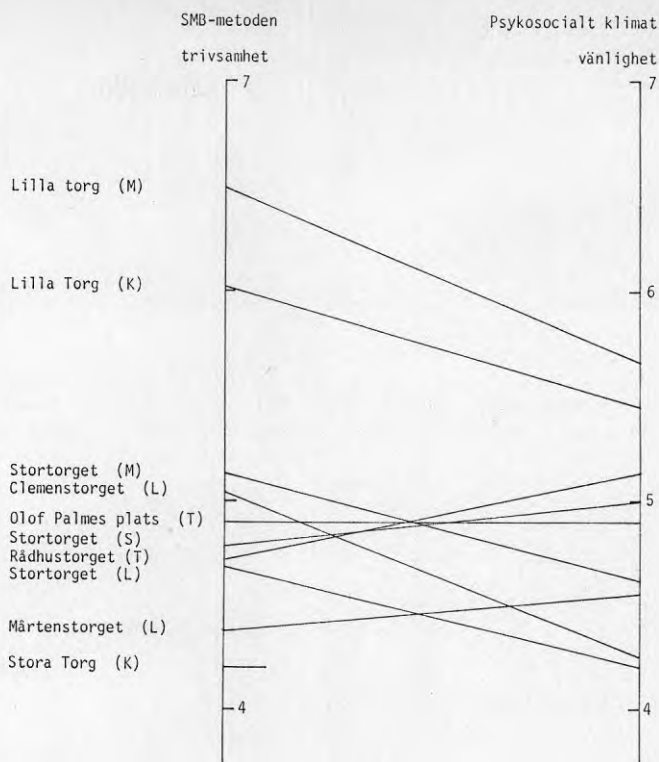
Olof Palmes plats i Trelleborg (fd Rosentorget)

Också beträffande Olof Palmes plats i Trelleborg är det många som ifrågasätter om det verkligen är ett torg eller bara några bänkar i hörnet av en stor, starkt trafikerad korsning. Torget, som är avlångt till formen och i sig ganska litet, omges nämligen på två sidor av starkt trafikerade vägar, i det ena fallet rör det sig om en bred genomfartsled. En liten häck avgränsar själva torgplatsen, men de flesta försökspersonernas bedömningar tycks inkludera även vägarna och gatukorsningen. Några byggnader av varierande höjd och ålder, bland vilka märks en magasinsbyggnad från 1800-talet, omger torget. Vid två av sidorna befinner sig byggnaderna på närmare håll, medan de på de andra befinner sig på större avstånd. De senare byggnaderna kan därför inte sägas tillhöra själva torgbildningen. Fasaderna utgörs av tegel eller grå puts. Fönsternas karaktär varierar, dock är de i regel indelade. Torgplatsen är omsorgsfullt utformad med parkbänkar, träd, buskar och planteringar samt några lägre lyktstolpar. Marken är beklädd med kantställd betongsten i ett fint zick-zackmönster. Den egentliga torgplatsen domineras av en stenstaty, som föreställer en 'man i storm', samt ett blomsterarrangemang. I ena hörnet finns en pressbyråkiosk. Längs ena gatan ligger bland annat en telebutik, ett konditori och ett postkontor. På avstånd skymtar färjeläget med anslutande byggnader och fartyg. Trelleborgs Turistbyrå är inrymd i magasinsbyggnaden vid torget, och utanför finns en liten servering, där folk som väntar på bussar, tåg eller färjor kan ta sig en kopp kaffe. Några speciella aktiviteter förekommer sällan. Trots detta var det en äldre man som kallade platsen för 'Trelleborgs hjärta'. Ändå känns torget, på grund av den täta trafiken och trafikbullret, mer som en gatukorsning än en egentlig torgplats. Lukten av avgaser är också påtaglig.

Upplevelsemässigt följer även Olof Palmes plats medelkurvan mycket väl (figur 11). Den enda större avvikelser i miljöbedömning kan noteras i rumslighet, torget är något mer öppet än genomsnittstorget. Detta sammanhänger säkert med torgplatsens utsatta läge och stora avstånd till omgivande byggnader på två av dess sidor. Inte heller avviker upplevelsen av det psykosociala klimatet nämnvärt i något avseende.

Över huvud taget ger materialet en förvånansvärt konsistent bild av dessa tio skånska torg. Vad gäller trivsamheten, är denna hög eller mycket hög, inte något av torgen upplevs som direkt otrivsamt. Balansen mellan komplexitet och helhetsgrad synes vara acceptabel i samtliga fall utom ett, undantaget gäller Stora Torg i Kristianstad. Vad gäller rumsligheten upplevs torgen som mer öppna än slutna. Det enda torg som uppnår en genomsnittlig slutenhet på fyra enheter är Lilla torg i Malmö. Vad gäller kraftfullheten i uttrycket ligger värdena kring fyra med ett par undantag. Stortorget i Malmö liksom Stora Torg i Kristianstad ger ett mer kraftfullt uttryck, medan Lilla torg i Malmö avviker åt andra hållet och upplevs som mer ömtåligt. Värdena i social status varierar något mer från torg till torg med höga värden för Stortorget och Lilla torg i Malmö och låga värden för Stortorget och Mårtenstorget i Lund. Vad gäller affektion ligger samtliga torg högt eller mycket högt. Det senare gäller framför allt Lilla torg i Malmö. Originaliteten, slutligen, ligger mellan värdena tre och fyra med undantag för Stortorget i Lund, som upplevs ha mycket låg originalitet.

Också beträffande det psykosociala klimatet är bilden enhetlig på ett par undantag när. Genomsnittstorget utmärks av hög stabilitet, förtrogenhet och vänlighet samt måttlig grad av intensitet och organisation. Men det finns ett par undantag. För Stortorget i Malmö är stabiliteten och förtrogenheten relativt sett lägre, för Clemenstorget i Lund och Rådhusstorget i Trelleborg är intensiteten lägre. Några andra smärre avvikelser förekommer också, men i övrigt uppvisar torgen en ganska enhetlig bild även i socialt avseende.

Figur 12. Relationen mellan torgrummets trivsamtet och det sociala klimatets vänlighet.

I figur 12 har trivsamteten hos torgets fysiska miljö relaterats till vänligheten hos det psykosociala klimatet. Som figuren visar finns det ett avsevärt samband mellan dessa två egenskaper. ($r=0.74$, $p<0.05$). Flertalet torg hamnar mellan värdena fyra och fem. Undantagen utgörs av Lilla torg i Malmö och Lilla Torg i Kristianstad, vilka uppvisar en avsevärt mer positiv bild än övriga torg. Det är värt att lägga märke till att för fem av torgen har den fysiska trivsamteten bedömts som avsevärt högre än det sociala klimatets vänlighet.

HUR TORGEN UPPLEVDES OM VINTERN

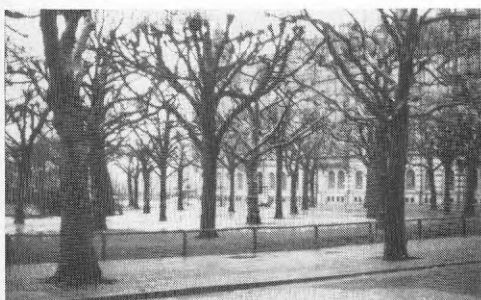
Av de tio torgrum som bedömdes om sommaren valde vi ut fem stycken för vinterstudien, nämligen Stortorget och Lilla torg i Malmö, Clemenstorget och Mårtensstorget i Lund samt Lilla Torg i Kristianstad (figur 13). Bedömningen tillgick på samma sätt och utfördes med samma formulär som tidigare använts under sommaren. Datainsamlingen skedde i intervjuer med en temperatur kring noll grader. Väderleken skiftade från soligt till dis och snöfall. Marken var i något fall bar, men för det mesta täckt av snö eller is. Svårigheten att i Sydsverige finna stabila väderleksförhållanden under vintern har medfört, att vi avstått ifrån att redovisa detaljerade upplevelseprofiler för varje torg. I stället skall vi jämföra de fem torgen som grupp betraktade för att utröna vilka generella förändringar i upplevelsen som övergången från sommar- till vinterklimat medförde.

Stortorget i Malmö

Lilla torg i Malmö

Clemenstorget i Lund

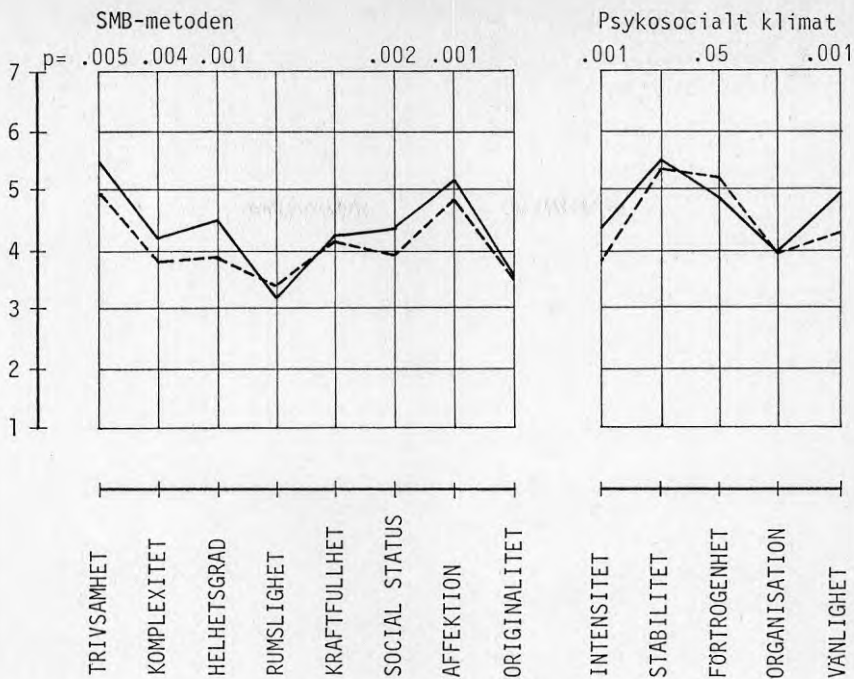

Märtenstorget i Lund

Lilla Torg i Kristianstad

Figur 13. Stämmningsbilder från de fem torg som ingick i vinterstudien.

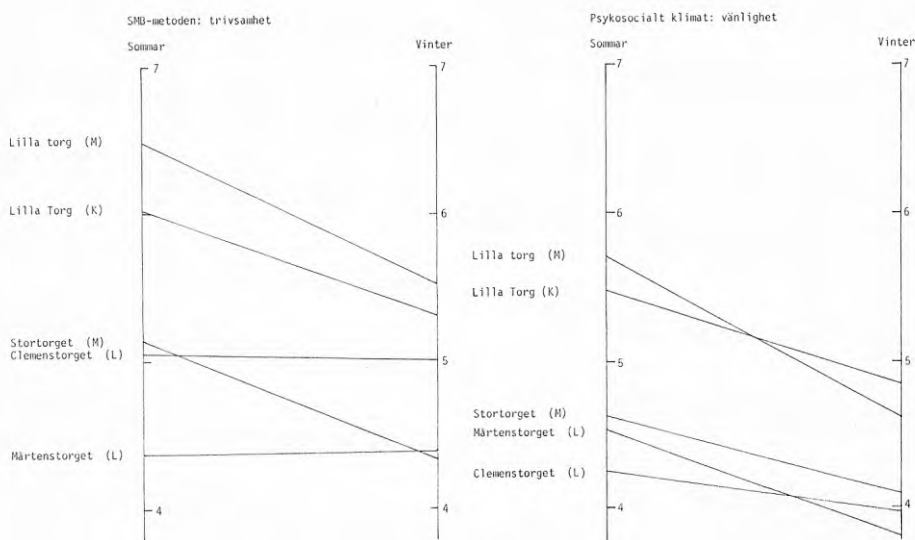

Figur 14. Hur torgrummen och det sociala klimatet upplevdes om sommaren (—) och vintern (---).

Som framgår av figur 14 skedde förändringar både vad gäller torgrummens fysiska miljö och det psykosociala klimatet. I allmänhet upplevdes den fysiska miljön som mindre trivsamt om vintern. Den genomsnittliga nedgången motsvarar ett halvt skalsteg. Även komplexiteten, helhetsgraden och torgrummens sociala status minskade med ungefär lika mycket. Vad gäller helhetsgraden fanns det ett markant undantag, nämligen Clemenstorget i Lund, där helheten i stället ökade vid vinterbedömningen. Någon egentlig förklaring till detta har vi inte kunnat finna. Möjligen kan avsaknaden av grönska om vintern göra det lättare för betraktaren att överblicka torget. Slutligen fanns det också vad gäller den fysiska miljön en liten nedgång i upplevelsen av affektion. En närmare granskning av resultaten ger vid handen att det fr a var två torg som svarade för denna nedgång, Lilla torg i Malmö och Lilla Torg i Kristianstad. Nedgången i affektion är därför inte allmängiltig.

Beträffande det psykosociala klimatet skedde det en nedgång i intensitet för tre av torgen och i social vänlighet för samtliga fem torg. Förändringen i den fysiska miljöns trivsamhet och vänligheten hos det psykosociala klimatet illustreras i figur 15. Nedgången i det sociala klimatets vänlighet utgör den största och mest allmängiltiga förändringen från sommar till vinter, vilket ju är beklagligt, men inte alls förvånande. Vi kan ändå konstatera, att det finns en ganska god överensstämmelse mellan

sommar- och vinterprofilerna totalt sett. Slutsatsen måste bli, att skillnaden mellan sommar och vinter trots allt är av underordnad betydelse för upplevelsen i förhållande till den fysiska miljöns utformning.

Figur 15. Förändring av miljöns trivsamhet och det sociala klimatets vänlighet från sommar till vinter (fem torg).

HUR MÄN OCH KVINNOR I OLIKA ÅLDRAR UPPEVDE TORMILJÖERNA

Det insamlade materialet medger flera olika slags bearbetningar. Bland annat kan man undersöka om yngre människor upplever torgmiljön på samma sätt som äldre, eller om det finns någon skillnad mellan män och kvinnor i detta avseende. För att få en bild av detta har en variansanalys utförts för varje aspekt av upplevelsen, såväl vad gäller fysisk miljö som psykosocialt klimat. Åldersmässigt delades personerna upp efter medianåldern, vilken för SMB-metoden var 35 år, och för det psykosociala klimatet 32 år. Av tabell 4 framgår hur många personer som faller i de olika grupperna.

Tabell 4. Försökspersonernas köns- och åldersfördelning vid variansanalyserna (sommardata).

	SMB-metoden		Psykosocialt klimat	
	17-34	35-78	16-32	33-77
män	41	45	35	40
kvinnor	42	36	44	39

När det gällde upplevelsen av den fysiska miljön förekom en del intressanta skillnader. Beräkningarna har baserats på sommardata. Bl a tycktes äldre kvinnor uppleva den fysiska miljöns komplexitet som något högre än övriga personer ($P = .05$). Äldre människor bedömde också miljöns helhetsgrad som något högre än vad yngre människor gjorde ($p = .03$). Ett betydligt mer påtagligt samband fanns mellan kön och affektion (tabell 5). Kvinnorna upplevde högre affektionsvärden hos torgen än vad männen gjorde. De beskrev torgen som mer tidlösa och ålderdomliga.

Tabell 5. Kvinnorna upplevde högre affektionsvärden hos torgen än vad männen gjorde ($p = .003$).

	yngre	äldre	totalt
män	4.7	4.8	4.7
kvinnor	5.0	5.4	5.2

Vad gäller upplevelsen av det sociala klimatet som rådde på torgen finns det också en intressant skillnad. Kvinnorna upplevde den sociala miljön som mer stabil (tabell 6). Däremot fanns det inga skillnader vad gällde upplevelsen av vänlighet. Resultatet kan möjligen tolkas som att kvinnor bättre än män finner sig tillrätta i situationer av ett utpräglat socialt slag.

Tabell 6. Kvinnorna upplevde det psykosociala klimatet på torgen som mer stabilt än vad männen gjorde ($p = .02$).

	yngre	äldre	totalt
män	5.2	5.3	5.2
kvinnor	5.7	5.7	5.7

SAMBAND MELLAN MILJÖUPPLEVELSENS OCH DET PSYKOSOCIALA KLIMATETS FAKTORER

Först kan det konstateras att faktorerna inom varje metod uppvisar en del höga samband. Visserligen är faktorerna i princip oberoende av varandra, eftersom de representerar olika kvaliteter i miljön, men i praktiken finner man ofta höga korrelationer mellan vissa faktorer, särskilt då man som här undersöker ett enda slags miljö. (Detta teoretiska problem diskuteras utförligt av Küller 1972, sid 104-108.) Det inbördes sambandet mellan SMB-faktorerna återfinns i tabell 7.

De produktmomentkorrelationer som använts går från +1 (totalt samband), över 0 (inget samband) till -1 (totalt samband men i negativ riktning). Även om de samband som redovisas i tabellerna verkar höga bör det poängteras, att eftersom antalet torg är så litet, krävs det mycket höga korrelationer för att sambanden skall kunna betraktas som statistiskt säkerställda. I föreliggande fall kan korrelationerna betraktas som signifikanta när de når en storlek av .70 eller .80. Övriga korrelationer i tabellen får betraktas enbart som tendenser. Sambanden har beräknats för sommardata.

Om man utifrån SMB-faktorernas inbördes korrelationer skulle försöka karaktärisera det trivsamma torget, så bör detta ligga högt i komplexitet, helhet, rumslighet, social status, affektion och originalitet, men däremot lågt i kraftfullhet. I det föreliggande materialet är det dock endast fyra av dessa korrelationer som når en tillfredsställande signifikans.

Tabell 7. Samband mellan de olika SMB-faktorerna vid bedömning av tio torgrum (produktmomentkorrelationer).

	Trivs	Kompl	Helh	Rumsl	Kraft	Soc St	Affek	Orig
Trivs								
Kompl	.56							
Helh	.66	.26						
Rumsl	.60	-.06	.83					
Kraft	-.56	-.35	-.13	-.03				
Soc St	.67	.12	.78	.78	-.01			
Affek	.66	.43	.82	.69	-.32	.76		
Orig	.77	.40	.67	.57	-.33	.77	.73	

$r=.63, p=.05; r=.77, p=.01$

I andra undersökningar har det visat sig att relationen mellan komplexitet och helhetsgrad är av betydelse för upplevelsen av trivsamhet (Küller 1975a, sid 36-40; Küller 1975b; Küller 1977a & b). Om vi rangordnar de tio torgen efter ökande komplexitet och helhetsgrad, och därefter undersöker vilken trivsamhet de olika torgen har, så får vi ett visst stöd för denna hypotes (tabell 8). Som framgår av totalvärdena ökar trivsamheten med såväl komplexiteten som helhetsgraden betraktade var för sig. Allra trivsammast bedöms de två torg vara som ligger högt i såväl komplexitet som helhetsgrad (torg 2 och 6), medan det torg som uppvisar den värsta obalansen också upplevs ha lägst trivsamhet (torg 7).

Tabell 8. Komplexiteten och helhetsgraden tycks samverka vid upplevelsen av trivsamtheten hos de tio torgen. Värdena inom parentes anger medelvärdet i trivsamthet för respektive torg.

K O M P L E X I T E T

		låg	medel	hög	totalt
H	h				
E	ö	7 (4.21)		2 (6.48)	
L	g			6 (6.02)	(5.57)
H					
E	m				
T	e	4 (5.05)	1 (5.14)	5 (4.37)	
S	d		10 (4.90)		(4.87)
G					
R	l				
A	å	9 (4.73)	3 (4.70)		
D	g		8 (4.79)		(4.74)
totalt		(4.66)	(4.88)	(5.62)	

Även vad gäller de psyko-sociala faktorerna förekommer en del höga inbördes samband. Av tabell 9 framgår bl a att det sociala klimatets vänlighet hänger samman med situationens stabilitet och organisation.

Tabell 9. Sambanden mellan de olika psykosociala faktorerna vid bedömning av nio torgrum (produktmomentkorrelationer).

	Intens	Stabil	Förtrog	Organis	Vänligh
Intens					
Stabil	-.26				
Förtrog	-.53	.15			
Organ	-.43	.68	-.05		
Vänlig	.12	.69	-.09	.72	

$r = .67, p = .05; r = .80, p = .01$

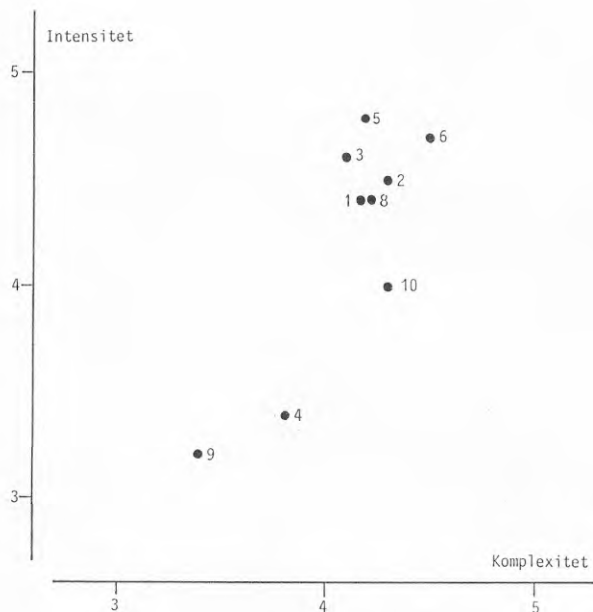
Det finns också en hel del samband mellan miljöupplevelsen och upplevelsen av det psykosociala klimatet på torgen. I sammanhanget bör man komma ihåg att dessa båda aspekter bedömts av helt olika försöksgrupper. Som framgår av tabell 10, finns det trots detta en mängd höga korrelationer.

Tabell 10. Samband mellan upplevelsen av den fysiska miljön och det psykosociala klimatet på torgen (produktmomentkorrelationer).

	Trivs	Kompl	Helh	Rumsl Kraft	Soc St	Affek	Orig
Intens	.20	.84	.46	.19	.04	.43	-.04
Stabil	.59	.11	.41	.36	-.73	.32	.65
Förtrog	-.49	-.49	-.54	-.53	.00	-.64	-.72
Organ	.65	-.13	.52	.67	-.18	.69	.78
Vänlig	.74	.27	.69	.78	-.27	.52	.73

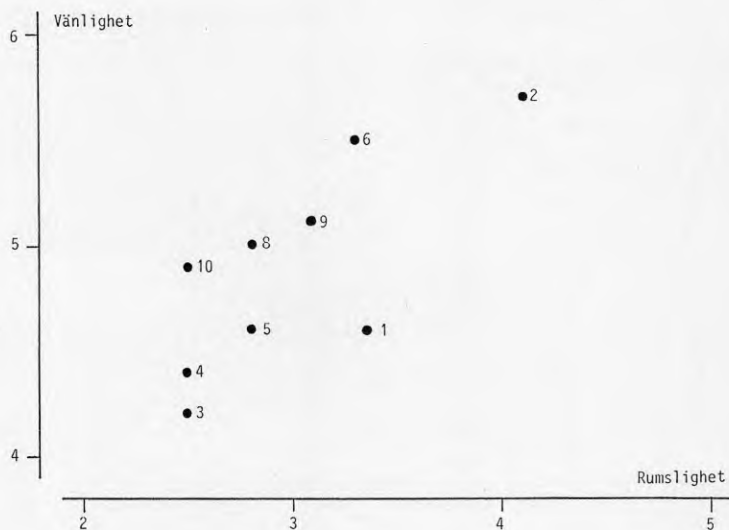
$r=.67$ $p=.05$; $r=.80$ $p=.01$

Upplevelsen av social intensitet uppvisar t ex ett mycket högt samband med den fysiska miljöns komplexitet (figur 16). En förklaring till detta höga samband kan vara att förekomsten av mycket människor på en torgplats säkert bidrar till att miljön upplevs som mera livlig. Människovimlet blir på så sätt en del av den fysiska miljön. En helt annan förklaring kan vara att människor söker sig till sådana platser som i sin utformning beträffande byggnader, utsmyckning och möblering uppvisar en hög komplexitet. Såväl i denna som tidigare undersökningar finns det visst stöd för båda dessa förklaringar (Küller 1980).

Figur 16. Samband mellan torgmiljöns komplexitet och intensiteten hos det psykosociala klimatet ($r=.84$, $p=.01$).

Av korrelationerna i tabell 10 framgår det också att det psykosociala klimatets vänlighet sammanhänger med den fysiska miljöns trivsamt, dess helhetsgrad, rumslighet och originalitet. Eftersom det gäller torgrum är det höga sambandet mellan vänlighet och rumslighet särskilt intressant. Sambandet illustreras i figur 17.

Figur 17. Samband mellan torgrummets rumslighet, dvs dess slutenhet och avgränsning och det psykosociala klimatets vänlighet ($r=.78$, $p=.02$).

INSAMLING AV KOMPLETTERANDE DATA SAMT YTTERLIGARE SAMBANDSBERÄKNINGAR

Det finns två typer av kompletterande data för de olika torgrummen. Samtidigt som försökspersonerna bedömde ett torg utförde också intervjuaren en del egna mätningar och skattningar av väderleksförhållanden, trafikbuller och socialt brus. Beträffande väderleken mättes temperaturen på torgen mitt på dagen. Dessutom bedömdes väderleken i en femgradig skala som gick från regn till strålende sol. Trafikbuller respektive socialt brus skattades i femgradiga skalor som gick från 'inget alls' till 'i hög grad'.

Den för projektet i sin helhet ansvarige arkitekten utförde också en rangordning av de olika torgen i tre avseenden. Den första rangordningen avsåg förekomsten av grönska på respektive torg.

Den andra rangordningen avsåg torgrummens ålder, varvid avsågs tiden för dess ursprungliga anläggande. Torgrummen rangordnades också utifrån bevarandegrad, dvs hur mycket som idag finns kvar av byggnader, monument och annat som kan ge associationer till torgets historia. Slutligen beräknades för varje torgrum dess yta i kvadratmeter. Denna avsåg som regel torget i sin helhet, dvs med de gator som ingick i torgbilden. Undantag gjordes emellertid för de två torgen i Trelleborg, där ytan beräknades enbart för den egentliga torgplatsen (tabell 11).

Tabell 11. Bedömningar utförda av arkitekt och intervjuare

	Arkitektens bedömningar				Intervjuarens bedömningar			
	Grön	Urspr ålder	Bev grad	Storl yta*	Temp C*	Soligh	Trafik buller	Socialt brus
01	5	6	6	137	21	7	3	4
02	5	6	8	60	22	8	2	3
03	4	8	5	75	19	6	2	3
04	8	4	4	110	15	5	4	2
05	3	4	6	100	15	5	3	3
06	6	5	5	65	20	6	1	3
07	2	5	7	84	14	7	4	1
08	4	7	4	57	24	8	4	3
09	6	2	2	25	25	7	1	2
10	7	3	3	33	22	8	5	2

* uppmätta värden

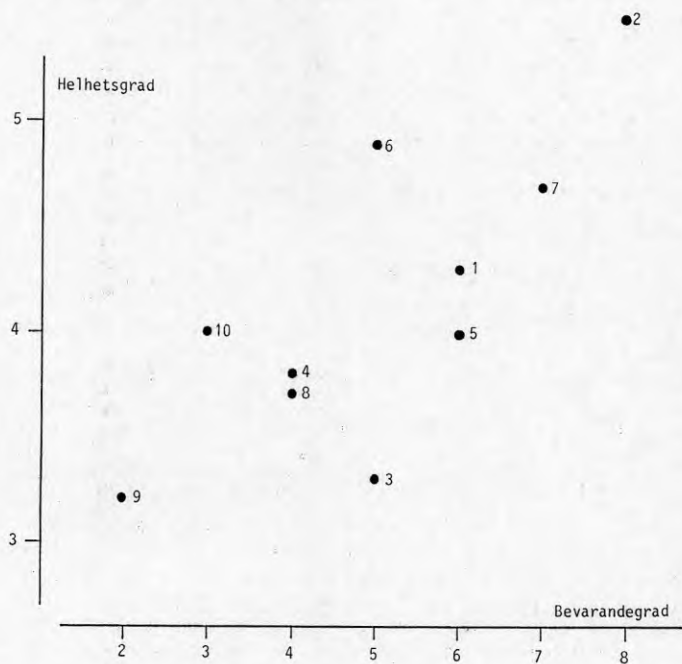
Vi tyckte det kunde vara intressant att undersöka om dessa skattade respektive uppmätta parametrar hade något samband med besökarnas upplevelser av torgrummens fysiska miljö och det psykosociala klimatet. Därför utfördes korrelationsberäkningar mellan dessa skattningar och mått å ena sidan och försökspersonernas upplevelser å den andra. Återigen baseras beräkningarna på sommardata. Vissa skalor och mätvärden transformerades för att underlätta korrelationsberäkningen. Arkitektens rangordningar överfördes till normaliserade stanine-poäng (Ferguson 1959, sid 223), och genom att dra kvadratroten ur ytmåttet för respektive torgrum erhöles ett approximativt längd- eller breddmått som bättre motsvarar storleksupplevelsen. Vad gäller upplevelse-data utgick vi från medelvärdena för respektive torgrum.

Tabell 12. Samband mellan vissa uppmätta och skattade parametrar å ena sidan och upplevelsen av den fysiska miljön å den andra.

	Trivs	Kompl	Helh	Rumsl Kraft	SocSt	Affek	Orig	
Grönska	.42	.22	-.16	-.23	-.35	.18	-.10	.42
Ålder	.16	.35	.13	.10	-.23	.10	.36	-.16
Bevar	.31	.13	.77	.66	-.03	.51	.73	.20
Storlek	-.11	.07	.13	.02	.25	.22	.32	-.19
Temp	.36	.25	-.14	.12	-.10	.14	.00	.41
Sol	.24	.05	.26	.37	.05	.45	.30	.56
Traffb	-.44	-.05	-.09	-.41	.15	.00	.06	.06
Socbrus	.41	.74	.08	.08	-.05	.15	.39	.16

$r=.63, p=.05$; $r=.77, p=.01$

Den parameter som uppenbarligen haft störst inverkan på upplevelsen av den fysiska miljön är torgrummets bevarandegrad (tabell 12). Hög bevarandegrad har bl a medfört att torgrummet upplevts som helhetsbetonat (figur 18).

Figur 18. Samband mellan torgets bevarandegrad och upplevd helhetsgrad ($r=.77, p=.01$).

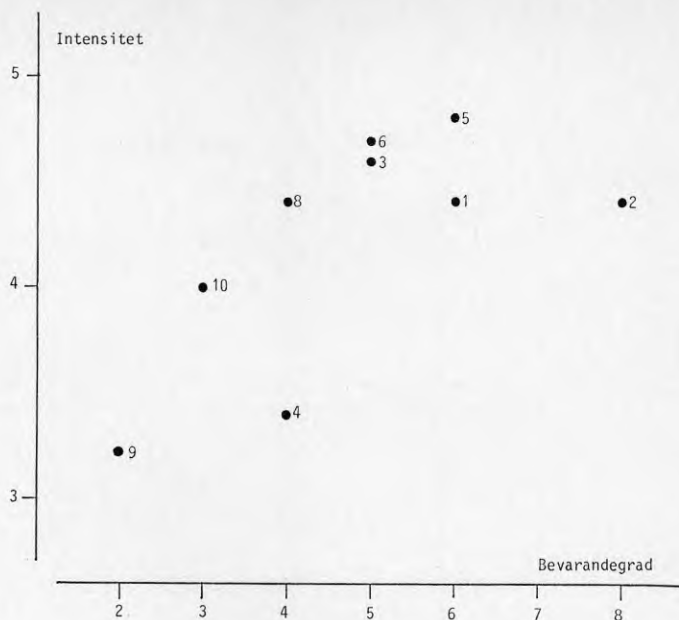
Bevarandegraden har också bidragit till att ge torget en hög affektion ($r=.73$), en hög rumskänsla ($r=.66$). Som synes är bevarandegraden här mycket viktigare än torgets ursprungliga ålder. Särskilt intressant är det kanske att bevarandegraden bidrar till rumskänslan, dvs att man upplever torgen som väl slutna och avgränsade, medan den faktiska storleken uttryckt i meter inte alls har påverkat denna känsla av rumslighet. (Denna senare korrelationen är $r=.02$). Ytterligare ett samband kan vara värt att kommentera. Det gäller korrelationen mellan socialt brus och upplevelsen av komplexitet ($r=.74$). Den höga korrelationen antyder, att om det finns många människor på torget så ger också den fysiska miljön ett mera livligt och varierat intryck. Eller också söker sig människor till platser där miljön är omväxlande (jmf sid 26).

Tabell 13. Samband mellan vissa uppmätta och skattade parametrar å ena sidan och upplevelsen av det psykosociala klimatet å den andra.

	Intens	Stabil	Förtro	Organ	Vänlig
Grönska	-.71	.42	.29	.56	.02
Ålder	.62	-.16	-.73	-.45	-.12
Bevarandegrad	.70	-.09	-.75	-.04	.22
Storlek	.30	-.55	-.64	-.24	-.53
Temperatur	-.23	.35	.04	.42	.60
Sol	-.05	.39	-.11	.36	.58
Trafikbuller	-.09	-.02	.11	-.24	-.42
Socialt brus	.74	-.43	-.87	-.20	.04

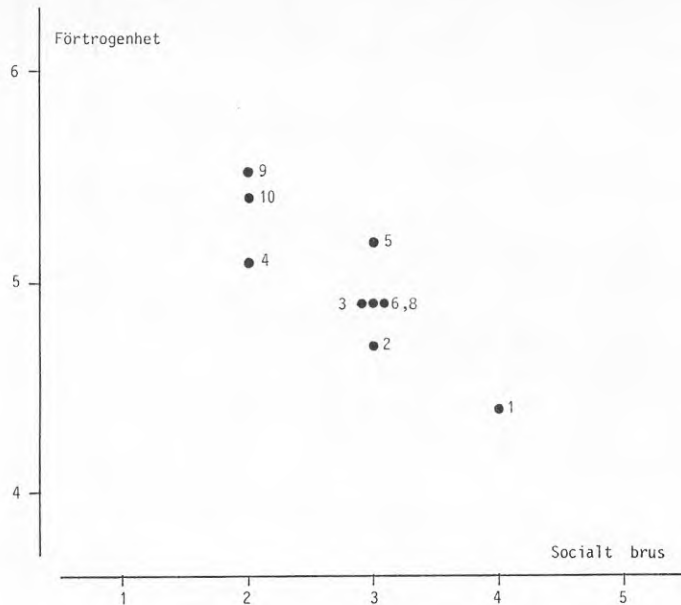
$r=.67, p=.05;$ $r=.80, p=.01$

Vi ska nu på liknande sätt analysera hur torgrummets parametrar inverkar på upplevelsen av det psykosociala klimatet. Som framgår av tabell 13 finns det ett flertal ganska höga korrelationer som det kan vara intressant att fundera över. Så är till exempel den sociala intensiteten högre på de torg som är bäst bevarade (figur 19). Detta styrks ytterligare av den höga korrelationen mellan intensitet och socialt brus ($r=.74$). Detta resultat skulle kunna tolkas som att människor dras till och hellre uppehåller sig på torg som är bättre bevarade och därför upplevs som mer genuina. Även om undersökningsmaterialet är ganska begränsat stöds en sådan tolkning av den erfarenhet man har från välbevarade torgrum på kontinenten. Resultaten antyder att platser, som är väl bevarade, ingår som en viktig del i människors medvetande, där de ger upphov till känslor av affektion och en önskan att besöka platserna ifråga. Denna tolkning styrks för övrigt även av den höga korrelationen mellan bevarandegrad och affektion ($r=.73$, tabell 12).

Figur 19. Samband mellan torgets bevarandegrad och det psykosociala klimatets intensitet ($r=0.70$, $p<0.05$).

En annan av de psykosociala faktorerna, nämligen upplevelsen av förtrogenhet, uppvisar mycket höga negativa samband bl.a. med torgrummets ålder och bevarandegrad ($r=-0.73$, $r=-0.75$). För de flesta av våra försökspersoner kändes det således ovant och anorlunda att vistas på gamla och välbevarade torgplatser, något som kanske bidrar till att man söker sig dit. Även den mycket höga negativa korrelationen mellan förtrogenhet och socialt brus visar att folk är mindre vana vid sådana intensiva upplevelser, åtminstone i vårt land (figur 20).

Figur 20. Det finns en hög negativ korrelation mellan torgplatsens sociala brus och förtrogenheten med den sociala situationen ($r=-.87$, $p=.01$).

Vad gäller det psykosociala klimatets vänlighet så är sambanden här betydligt lägre och når inte signifikans. Intressant är emellertid att de tendenser till samband som finns pekar på att en varm och solig väderlek inverkar positivt på det psykosociala klimatet ($r=.60$, $r=.58$), medan torgets fysiska storlek möjligen inverkar i negativ riktning ($r=-.53$).

DISKUSSION

Torg är ett fornsvenskt ord, som troligen härstammar från det fornryska ordet torgu, som betydde marknadsplats. Det engelska ordet för torg, square, betyder fyrkant, medan det italienska ordet, piazza, bäst kan översättas med plats. De olika språken avspeglar således olika egenskaper hos torget. En fyrkantig plats, där det pågår handel. Om man betraktar de bästa torgen i vår studie, så är detta ingen dålig sammanfattning. Samtliga torg, med undantag av Stortorgen i Lund och Simrishamn, var utpräglat fyrkantiga. Det kan tänkas att den fyrkantiga formen som sådan inrymmer någonting positivt, så att ett fyrkantigt torg blir bättre än ett triangulärt. Eller också är den fyrkantiga formen helt enkelt en praktisk konsekvens av rådande stadsplanering. Vårt material ger dock inte belägg för någondera slutsatsen. Urvalet av torg är alltför litet, och vi har heller inte haft med andra varianter, såsom runda eller ovala torg.

Vad gäller det andra nyckelordet, plats, tyckte vi oss kunna konstatera att det lagts ned stor möda på att ge varje torgplats en bestämd karaktär, 'a sense of place'. Inom miljöpsykologisk forskning har begreppet 'place' under 70- och 80-talet kommit

att ersätta begreppet 'space'. Medan man med space betonat det fysiska rummet, har place en mycket rikare innebört med både geografiska, arkitektoniska och sociala undertoner. 'A basic question is was makes space into place? Places offer us insights into the historical character of the society --- knowledge of the origins of place is essential to understanding the nature of human relationship with the environment at all levels' (Moore 1987). Kanske kan frågan 'vad konstituerar ett bra torg' bytas ut mot en annan fråga, nämligen 'vad är det som gör ett torgrum till en plats'. Förekomsten av historiskt intressanta byggnader är uppenbarligen inte tillräckligt, inte heller en omsorgsfull markbehandling, plantering eller konstnärlig utsmyckning.

Vårt tredje nyckelord var marknadsplats. Flera av de undersökta torgen hade en mycket omfattande torghandel. I andra fall fanns det rikligt med kommersiella aktiviteter i de omgivande byggnaderna eller vid de anslutande gatorna. Emellertid går det inte utan vidare att dra slutsatsen att ju mer handel som förekommer, desto bättre blir torget.

Våra resultat tyder i stället på att det är en lycklig kombination av en lång rad faktorer som gör torget till en omtyckt och uppskattad plats. Bevarandegraden tycks vara en av de viktigaste; förekomsten av en eller flera äldre byggnader som berättar en historia om äldre tider och ger en kontinuitet åt platsen. Den mänskliga skalan är en annan av de viktiga egenskaperna, om sorgen om detaljerna ytterligare en. Det går naturligtvis inte heller att bortse ifrån betydelsen av de kommersiella inslagen. Resultaten visar emellertid också att hur bra ett torg än utformas, riktigt bra kan det endast bli om sommaren. Stadsmiljön i vårt land är och förblir klimatkänslig.

De tio torg, som ursprungligen utvaldes för undersökning, var alla på sätt och vis historiska platser, även om historien kanske bara sträckte sig femtio eller hundra år tillbaka i tiden. Det finns en helt annan kategori av historielösa torg som blir allt vanligare framför allt i de större städernas ytterområden. 'Det är i de yttre stadsdelarna i Malmö man hittar dem - torgen som är sanna uttryck för arkitektonisk harakiri, förakt för människan och allmän uppgivenhet' (Törnberg 1988). Citatet syftar på de öppna platser som återfinns överallt i moderna bostadsområden, där husfasadernas betong återspeglas i torgets cementplattor, där byggnaderna är tio gånger högre än träden, där de få affärerna redan hunnit bli nerlagda. Här får den fyrkantiga formen en ny innebörd, medan begreppet bevarandegrad synes helt meningslöst. Ändå är det just sådana torg som idag byggs i vårt land. Jag ser det som en viktig uppgift att torgrumsstudien utökas att omfatta dessa moderna, historielösa torg.

REFERENSER

Erikson, C. & Küller, R. Lysrörsbelysningens icke-visuella effekter. En fältstudie. Miljöpsykologiska Monografier, Sektionen för Arkitektur, Tekniska Högskolan i Lund (under publicering))

Ferguson, GA. 1959. Statistical analysis in psychology and education. McGraw-Hill Book Company, New York

- Janssens, J.** 1981. Personlighet, socio-kulturell bakgrund och attityder till byggnadsexteriörer. Formlära och Miljöpsykologi, Sektionen för Arkitektur, Tekniska Högskolan i Lund
- Janssens, J.** 1984. Looking at buildings. Individual variations in the perception of building exteriors, Formlära, Lunds Tekniska Högskola, Lund
- Janssens, J. & Küller, R.** 1988. Vädertjänstens arbetsmiljö. Miljöpsykologisk studie av förhållandena vid Sturups flygplats. Miljöpsykologiska Monografier, Sektionen för Arkitektur, Tekniska Högskolan i Lund
- Kwook, K.** 1979. Semantic evaluation of perceived environment: A cross-cultural replication. Man-Environment Systems, Vol 9, Nos 4&5, pp 243-249
- Küller, R.** 1972. A semantic model for describing perceived environment. National Swedish Institute for Building Research, Document 12, Stockholm.
- Küller, R.** 1975a. Semantisk miljöbeskrivning (SMB). Psykologiförlaget, Stockholm.
- Küller, R.** 1975b. Tätt-lågt. En kommentar. I: G. Edberg (Red). Gruppen för Arkitektur- och Miljöpsykologi. Symposium nr 4, Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm, 3:117-124
- Küller, R.** 1977a. En samfunnsorientert teori for samspillet mellom menneske og omgivelsene. I: J. Hovden et al. (Eds). Det fysiske miljø og mennesket. Seminar vid NTH, Oktober 1976, Trondheim.
- Küller, R.** 1977b. Tillblivelsen av en forskningsmodell - Personliga synpunkter på arkitekturpsykologisk forskning. I: J. Walinder (Red). Gruppen för Arkitektur och Miljöpsykologi. Symposium nr. 5, Formlära, Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg, 16-27
- Küller, R.** 1978a. Den sociala närmiljön på Piazza Navona och i Kungsträdgården. I: G.J. Sorte (Red). Rapport från nordiskt symposium i arkitektur- och miljöpsykologi 1978. Formlära, Lunds Tekniska Högskola, Lund.
- Küller, R.** 1978b. Fartygsmiljöns aktiveringsgrad - En omgivningspsykologisk analys. Arkitektur, Lunds Tekniska Högskola, Lund.
- Küller, R.** 1979. A semantic test for use in cross-cultural studies. Man-Environment Systems, Vol 9, No. 4&5, pp 253-256
- Küller, R.** 1980. Architecture and emotions. In: B. Mikellides (Ed). Architecture for people. Studio Vista, London.
- Korosec-Serfaty, P.** 1982. The main square. Functions and daily uses of Stortorget, Malmö. ARIS. Nova Series Nr 1, Lund
- Lynch, K.** 1960. The image of the city, MIT Press, Cambridge, Massachusetts

Moore, GT. 1987. Environment and behavior research in North America: History, developments, and unresolved issues (p 1393). In: D. Stokols & I. Altman (Eds). Handbook of environmental psychology. (1359-1410), John Wiley & Sons, New York

Olsson-Jonsson, A. 1988. Förbättring av fönsters värmeisolering samt upplevelse av fönsterbyten. Byggforskningsrådet, Rapport R40, Stockholm

Sorte, GJ. 1982. Visuellt urskiljbara egenskaper hos föremål i den byggda miljön. Statens Råd för Byggnadsforskning. Rapport 5. Stockholm

Törnberg, U. 1988. Malmös torg - döende blåshål. Sydsvenska Dagbladet Snällposten, 26 januari, sid 33

Zhao, Zuedong. 1987. Attributions of architectural form. Architecture II & Environmental Psychology. Lund Institute of Technology, Lund

Åström, K. 1985. Stadens rum. Offentliga platsbildningar i svensk stadsutbyggnad 1945-80. Statens Råd för Byggnadsforskning, Rapport 143, Stockholm

BILAGA 2

TORGENS ANVÄNDNING

Jan Hellberg

Institutionen för byggnadsfunktionslära
Sektionen för arkitektur
Lunds universitet/LNTH

INNEHÅLL

Förord	3
Inledning	4
Kristianstad: Stora Torg	5
Kristianstad: Lilla Torg	9
Trelleborg: Rådhusstorget	15
Trelleborg: Olof Palmes plats	22

FÖRORD

De undersökningar av användningen av ett antal torg som redovisas här ingår som en delstudie i projektet STADENS RUM. De har genomförts vid institutionen för byggnadsfunktionslära av Jan Hellberg och finansierats inom huvudprojektets ram av BFR.

Delstudien i dess helhet redovisas i en separat rapport som kommer att publiceras i institutionens rapportserie. I denna bilaga har avsnitt ur den kommande rapporten valts ut som utgör konkreta beskrivningar av användningen. Användningsstudiens ramar har varit begränsade och studien skall främst ses som ett försök att prova angreppssätt och analys- och tolkningsmetoder. Dessa frågor behandlas mer ingående i den separata rapporten.

Birgit Krantz
Professor
Institutionen för byggnadsfunktionslära

INLEDNING

Uppdraget att beskriva och diskutera några av de torg, som ingår i projektet STADENS RUM, redovisas här i de delar, som mest direkt berör människors uppträdande på torgen. Avsnitten är hämtade ur en kommande rapport från institutionen för byggnadsfunktionslära. De torg som diskuteras har väsentligt olika karaktär och varje torg behandlas för sig. För beskrivning av torgen hänvisas till denna rapportens huvuddel.

I det första avsnittet ges några observerade situationsbilder som jag under arbetets gång har kommit att uppfatta som viktiga för att kunna diskutera hur människor kan använda torget. I nästa avsnitt beskrives utifrån registerdata de arrangemang och möten som hållits på torget under 1986. Källan är den lokala polismyndighetens tillståndsregister. Slutligen vidgar jag i det sista avsnittet bilden av hur torget används med stöd av ytterligare egna observationer och inhämtade uppgifter. Utifrån antaganden om enkla orsakssamband i samspelet människa-miljö försöker jag i någon mån förklara människors uppträdande på torget men också bedöma hur de skulle kunna eller ej kunna använda torget. Strävan har ej varit att behandla torgen helt lika. Eftersom studien är av explorativ karaktär har torgens olikartade karaktär fått spela in. T ex kan kanske diskussionen om kantzoneffekter kännas lite främmande i verkligheten runt Rådhusorget.

Resultatet, som jag ser det, är en tydlig bild av hur människor uppträder på respektive torg eller kanske snarare hur de kan uppträda. Jag har nämligen dels ej underlag för att uttala mig om hur allmängiltiga mina bilder är under varierande förhållanden t ex vid skiftande lokalklimat eller när människor i större mängd söker sig till något speciellt evenemang på torget. Dels har tilldelade resurser gjort det nödvändigt att lägga huvudvikten vid det tänkta - i miljöns utformning anvisade - beteendet men också vid det beteende som miljön ger möjlighet till och mindre vikt vid det faktiska beteendet. Ur metodsynpunkt har detta främst inneburit arbete med kartor, bilder, statistik och annat registermaterial samt inventeringar och nyckelintervjuer medan systematiska observationer, frekvensmätningar och intervjuer fått stå tillbaka.

En mer ingående redovisning av synsätt och metoder samt en sammanfattande diskussion ges i den separata rapporten. Denna redovisar hur torget avgränsats och beskriver dem ur användningssynpunkt. Den diskuterar även torgens funktionella samband med tätorten och stadskärnan samt gång- och cykelvägnätets betydelse. Rapporten redovisar boende och arbetande i torgens omgivning samt de regelsystem som gäller för torgen och de aktivitetsstationer som ligger vid och på torgen.

Situationsbilder från torget

En solig vardagsmorgon i september, strax före arbetstidens början. Plötsligt dyker några fotgängare upp vid Trefaldighetskyrkans södra tvärskepp, de följs av andra tills det lika plötsligt ej kommer fler. Den utspridda gruppen fortsätter fram mot kyrkogårdens hörn och in på Stora Torg mellan Kronohuset och Rådhuset. Några passerar torget längs Västra Storgatan medan andra genar snett över torget ned mot Östra Storgatan eller Östra Boulevarden.

Den plattsatta gångstigen längs kyrkans södra sida avslöjar att många går den här vägen. Många fötter har både rätat ut och bredat stigen ut i gräsmattan. Riktningen och gruppens sätt att dyka upp och försvinna pekar på att man kommit med ett tåg till järnvägsstationen och nu är på väg till arbetet. Olika sagesmän har bekräftat att iakttagelsen är riktigt tolkad. På eftermiddagen är bilden ej lika tydlig, kanske beroende på att fler människor rör sig över torget i andra ärenden då och även på att man för att uträtta något på vägen väljer olika vägar till järnvägsstationen.

Före och under lunchtid tättnar gång- och cykeltrafiken. Även biltrafiken är rätt intensiv. 5-minutersplatserna framför posten är hårt utnyttjade och det är tydligt att många har posten som mål. En äldre kvinna går sakta, med hjälp av en rullator, mot postens entréramp. Hon har en annan kvinna i sällskap och får hjälp när hon skall passera den ojämna markbeläggningen framför rampen.

Efterhand kommer fotgängare, ofta i mindre grupper, som ger intryck av att vara på väg ut på stan för att få en bit mat. De går längs torgets sidor, många på Västra Storgatan, och när man möts händer det att man blir stående en stund och växlar några ord. Annars kan jag ej se att någon står eller sitter på torget. Ingen sneddar över torget utom för att gå till en parkerad bil. När fotgängarna korsar Nya Boulevarden gör de det i de flesta fall på övergångsställena.

Några, lite annorlunda bilder. En varm sommardag i början av juni håller en grupp skolungdomar till en stund vid fontänen. En del sitter på kanten och pratar, andra skämtar och knuffar varandra skrattande in i det vinddrivna stänket från fontänen. På en av bänkarna framför parkeringen sitter en kvinna med ansiktet mot solen och med en kasse med varor bredvid sig. Kanske har hon stämt möte vid bilen.

Det hörs sprittande marschmusik i centrum. Kronohusets förgård och valven i entrén är befolkade. Ungdomar i färggranna uniformer, en del med instrument i händerna, står i grupper och pratar. Andra sitter på trapporna upp till sidoentréerna. Med jämna mellanrum startar en ny orkester sin musikmarsch från Kronohuset nedför Västra Storgatan mot Lilla Torg och människor stannar upp på trottoarerna för att se och lyssna. Det är, får jag höra, ett stort internationellt möte för ungdomsorkestrar i Kristianstad.

Arrangemang på torget

En genomgång av polisens tillståndsgivning under 1986 visar att under januari tom april förekom med ett undantag, ingen verksamhet av denna art på Stora Torg. Undantaget var arbetarkommunens minnesstund för Olof Palme från rådhustrappan på kvällen den 14 mars. Detta var enda tillfället när arbetarkommunen utnyttjade torget.

I maj sjöng och spelade man på Stora Torg. Det var konserter och start och mål för musikkorteger, bl a beroende på 1 maj och Kristianstads jubileum den 22 maj. Dessutom användes marken framför Kronohuset, inklusive parkeringen, under 5 dagar som start- och målplats för South Sweden Rally. Nästa sportevenemang var cykeltävlingen "Postgirot -86" den 11-14 juni då parkeringsplatsen framför Frimurarhuset togs i anspråk för start och mål. Den 6 juni var Stora Torg mål för Söderskolans festtåg.

Andra halvåret började med ytterligare ett idrottsarrangemang - Team Önos Jazz. Sedan förekom inga arrangemang under resten av juli och augusti. September dominerades av Kristianstads läns bygmästarförenings minimässa, under tak, på centrala torgets friyta. Under september användes marken framför Kronohuset dels för två militära högtider, dels för en konsert. Den 4 oktober utnyttjades centrala torget av Svenska arbetsgivarföreningen (lastbilscen, musik, uppvisning av Kristianstadsflickorna och dragkamp).

Nästa evenemang inträffade den 30 november. Då inleddes julmånaden med Norreportskollektivets stora arrangemang med pepparkakshus, sagoslott, scen, barnluciatåg (häst och vagn) och dans kring granen. Platsen framgick ej klart men förmodligen på centrala torget. Sedan följde Lions julmarknad den 7 december med kröning av Lucia på rådhustrappan och till sist inblåsning av julen från rådhustrappan den 24.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att stora delar av torget har använts även om en primärfunktion då måste upphöra. T ex att en körbana eller en parkeringsplats måste stängas för biltrafik. Mest utnyttjade förefaller centrala torgets friyta och marken framför Kronohuset, inkl körbanan och norra parkeringen, ha varit. Men även rådhustrappan med körbanan framför och västra delen av torget användes vid flera tillfällen.

Stora, ytkrävande arrangemang förlades till Stora Torg, inte minst sportevenemang som använder väg- och gatunät. Torget har även använts för festliga eller högtidliga evenemang. Man kanske kan utläsa ett visst symbolvärde hos rådhustrappan för det civila samhället och naturligtvis hos Kronohuset för försvaret. Vissa arrangemang var folkliga och något var jippoartat. Det förekom däremot ej några partipolitiska möten och ej heller några kommersiella utbud. Det sista kanske beror på torgets karaktär men naturligtvis framförallt på att torget saknar detaljhandel och liknande. Enda undantaget är det tillstånd som under 1987 givits till uteservering på gatumarken framför Frimus.

Hur torget användes

Även om Stora Torg ofta beskrivs som folktomt eller öde så använ-

der självfallet människor torget på olika sätt. Man passerar torget, på väg genom centrum, i bil, på cykel eller gående. I många fall är man helt enkelt tvungen. Torget ger också möjlighet att byta färdmedel. Man kan parkera sin bil eller cykel på torget och sedan gå vidare.

Utöver att passera torget så är människor målmedvetet och i relativt snabb takt på väg till eller ifrån ett fåtal aktivitetsstationer vid och på torget. Det är mer eller mindre tvingande att besöka aktivitetsstationerna och torget saknar verksamheter som är beroende av att med utformningsdetaljer och arrangemang locka människor att söka sig förbi och möjligen stanna upp framför ett skyltfönster. Turisten kan naturligtvis ägna Stora Torg och dess byggnader en stund och särskilt fontänen lockar till ett och annat besök.

Min uppfattning är alltså att man ibland blir stående en stund när man möts och att det är sällsynt att se någon sitta, möjligen i väntan vid parkeringen om det är varmt och skönt. Att slå sig ned på en sekundär sittplats kan möjligen bli aktuellt vid fontänen där man kan sätta sig på kanten för att bli fotograferad eller för att njuta av vattenspelet. De två trappor som leder ut på torget från Kronohusets sidoentréer borde vara ändamålsenliga som sekundära sittplatser för att njuta av solen en stund. Jag har emellertid, med undantag för det inledningsvis redovisade exemplet, som jag återkommer till, ej sett någon sitta på dessa trappor.

Situationen vid Kronohuset kan tjäna som en konkret utgångspunkt för några antaganden om vad som kan karakterisera samspelet mellan människan och hennes omgivning i ett sammanhang som detta. Ett antagande kan t ex vara att Kronohusets fasad och förgård tydligt utsäger att det ej är ett lämpligt beteende att uppehålla sig längs fasaden. Bortsett från fasadens arkitektoniska subtiliteter, som, tycker jag, pekar på att det är en byggnad för en myndighet, så bör en tretungad flagga och ett latinskt motto över entrén, förstätt eller ej, inge respekt. Eftersom förgården tydligt markeras och avgränsas från torget i övrigt genom de två artilleripjäserna och genom en avvikande markbeläggning, kan det även framstå som om förgården ej är allmän plats, trots att kvartersgränsen går längs fasaden. Äldre kristianstadsbor har kanske minnesbilder av myndighetspersoner med eller utan uniform som kommer och går genom entréerna och av att det under vissa epoker förekommit vaktposter framför entrén.

Ett antagande i annan riktning kan vara att det känns utsatt att slå sig ned på en av dessa trappor. Orsaken skulle kunna vara att det är så få människor på torget att sannolikheten är liten för att någon annan skulle ha lust och tillfälle att göra detsamma och att därför risken är stor att man blir sittande ensam. Till utsattheten bidrar säkert också avståndet på runt 30 meter till de människor, som ändå rör sig på torget, som i tur och ordning förgård, gata och parkering medför. Man syns tydligt på trappan men har själv dålig kontroll över den sociala situationen.

Slutligen ett antagande, som kan förefalla självklart, nämligen att så länge antalet sittplatser på bänkarna överstiger behovet så utnyttjas ej de sekundära sittmöjligheterna. Detta är ofta men långt ifrån alltid sant t ex om de sekundära möjligheterna är mer välplacerade ur någon synpunkt.

Efter dessa antaganden om varför ej Kronohusets trappor utnyttjas som sekundära sittplatser vill jag framhålla att det förmodligen bara behövs att en turistbuss gör ett uppehåll i närheten för att ett antal människor, med stöd i gruppen och kanske med mindre känsla för Kronohusets symbolik, tar trappan i besittning för en stund.

En av de inledningsvis redovisade situationsbilderna vittnar också om att situationen kan förändras helt. Jag avser arrangemanget med ungdomsorkestrar då Kronohuset var samlingsplats och utgångspunkt för musikmarscherna genom centrum. Ungdomarna är många, med mycket att diskutera. Platsen är deras. I viss mån föreligger nu de mentala förutsättningar, som diskuterats ovan, för att ta denna del av torget i bruk. Självfallet är den grundläggande förutsättningen av praktisk natur, man är hänvisad att vara här. Men den förklarar, enligt min mening, ej hur man utnyttjar den byggda omgivningens detaljer.

Ungdomarna promenerar fram och åter över förgårdsmarken. Man sitter i smågrupper och pratar på trapporna. I entrévalvens "kantzon" står man i framkanten intill pelarna, någon med ryggen mot en pelare, och pratar eller ser ut över torget. Det finns alltså anledning att anta att människor går, står, sitter och möts på annorlunda sätt i samband med olika arrangemang på Stora Torg än vad jag har kunnat konstatera i vardagslag.

På torget har, som nämnts, anordnats två parkeringsplatser för handikappade. I båda fallen är det fråga om kantstensparkering. Detta innebär att en person med rullstol eller rullator måste lasta ur sitt hjälpmedel ut i körbanan med ökad risk för olycksfall, men även med ökad känsla av risk, som följd. I Östra Storgatan med kantstensparkering på båda sidor minskar körbanans bredd nästan från två körfält till ett. Den handikappade måste sedan förflytta sig i körbanan mot trafiken ca 8 meter på Östra Storgatan och ca 18 meter på Västra Storgatan för att nå närmaste övergångsställe. Övergångsställena har försänkt kantsten men sättningar har medfört att kanten i några fall är för hög för rullstol. Jag har redovisat denna aspekt bl a med tanke på att gågatesystemet, som mynnar ut på Stora Torg, verkar vara tillgängligt i sin helhet.

Tidsmässigt styrs människors uppträdande på torget under dygnet och under veckan av arbets- och affärstider i centrum. När centrum är stängt är torget tomt bortsett från speciella evenemang. Träden faller sina löv och fontänen är avstängd men för övrigt förändras ej torgets utrustning och möblering under vintern. Människor använder torget som vanligt men strävar antagligen efter att förkorta den tid de uppehåller sig på torget.

Situationsbilder från torget

Lilla Torg en onsdag kring höstdagjämningen skiner solen efter en dimmig morgon. Klockan 10 är det skönt i solen även om man sitter stilla. I skuggan känns det kallt, kanske 7-8°, och det drar en svag vind över torget. Nästan halva torget ligger i skugga. På torget finns denna dag sex salustånd och en fiskbil. I anslutning till salustånden är ytterligare åtta bilar uppställda. Uteserveringen förefaller vara på väg att stänga för säsongen men än står några bord kvar. Glasskiosken är emellertid borta. Jag lägger märke till att ljudbilden domineras av röster, fotsteg och slamm med material vid salustånden och att trafikbullret är tämligen svagt.

Gångtrafiken flyter ganska jämnt över torget. De flesta går ensamma och i lugn takt men då och då kommer någon som går snabbt och målmedvetet. När man kommer i par är det ofta fråga om äldre människor. Många verkar ute för att handla, av kassarna att döma, men de flesta tycks ej ha något mål på torget även om många stannar upp vid salustånd och i enstaka fall vid skyltfönster för att kasta en blick på sortimentet.

Vid 10-tiden passerar klungor av skolungdomar diagonalt över torget och lite senare vandrar en förskolegrupp hand i hand längs Västra Storgatan. De barn som åtföljer vuxna sitter annars i allmänhet i barnvagn. Ungefär lika många människor går längs gatorna som diagonalt över torget, möjligen är det något färre fotgängare på Västra Storgatan.

Sex till åtta personer står vid salustånden och jag tycker mig se att de också handlar. Framför apoteket står två män och samtalar medan en ensam äldre man står mitt på torget och ser sig omkring. På lösa bänkar, med ryggstöd och stående i solen, sitter spridda sammanlagt 15 personer. Fem är äldre kvinnor och sex äldre män och två är ungdomar. Två kvinnor står vid varsin bänk och pratar med några som sitter.

Under lunchtid mellan klockan 12.15 och 12.30 är vädret fortfarande soligt med en lätt byig vind från nordväst. Ungefär 1/3 av torget ligger nu i skugga.

Fotgängarna är betydligt fler kanske dubbelt så många som för ett par timmar sedan. Man fördelar sig på de olika stråken på ungefär samma sätt, men målpunkterna vid torget är betydligt mer besökta. Enskilt eller i små grupper kommer män och kvinnor, som jag uppfattar som arbetande i centrum, på väg ut i något lunchärende, kanske skall många besöka ett matställe. Inslaget av ungdomar är större än tidigare, men jag ser inga barn. Flera fotgängare leder en cykel över torget.

Under ett par minuters försök att fånga in situationen på torget ser jag ungefär 10 personer som verkar handla i salustånden. Två män använder telefonautomaterna och en väntar på sin tur. Två kvinnor sitter på uteserveringen, trots att den ligger i skuggan. Många sitter i solen. Jag räknar till ca 75 personer och det innebär att nästan alla platser är upptagna med undantag för de fem rygglösa bänkarna längs fasaderna. På bänkarna längs Car-dellsgatan som alla vänder sig mot solen och idag står i lä sit-

ter mest äldre män och bara två kvinnor. Runt springbrunnen där-
emot sitter, med undantag för en äldre man, bara ungdomar, som
med stor sannolikhet är elever vid Söderportskolan.

De äldre sitter relativt länge och verkar sitta i lugn och ro.
När det bara sitter två på en bänk sitter man gärna i hörnen,
halvt vända mot varandra när man samtalar. Mitt intryck är att de
flesta är inbegripna i samtal, två och två eller flera längs
bänkraderna. Jag ser ingen som läser tidning.

Ungdomarna utnyttjar bänkarna runt springbrunnen oavsett om de
får solen i ryggen eller om bänkarna har ryggstöd eller ej. Man
sitter tillsammans två till fem ungdomar men grupperna skiftar.
Någon lämnar gruppen och någon eller några andra stöter till.
Räcker ej sittplatserna till, händer det att man sätter sig på
marken men vanligare är att det bildas en grupp av både sittande
och stående. Jag kan urskilja tre grupper om fyra till sex ståen-
de ungdomar där grupperna tycks ha viss varaktighet. En är samlad
kring den fasta bänken på Östra Storgatan, utan att någon sitter.
En grupp står i torgytans kant norr om planteringen runt spring-
brunnen och en annan står mellan denna och bänkarrangemanget i
mittpunkten.

För ungdomarna tycks samtalet vara det väsentliga. Ett samtal
inom gruppen, som alltså ofta skiftar sammansättning, men också
ett samtal som vidgar sig ut över torget genom replikskifte med
förbipasserande eller med andra grupper. Jag uppfattar det som
att det finns andra dimensioner i samspelet än den verbala och
att ungdomarna på ett mer uttalat sätt än de vuxna figurerar på
torgets offentliga arena.

I norra mynningen till Västra Storgatan står två kvinnor, i mots-
varande mynning till Östra Storgatan står två par män och mitt på
samma gata två kvinnor och en man och samtalar. I samtliga fall
förefaller det som om man mötts helt apropå och växlar några ord.
I torgets norra kant lutade mot Handelsbankens fasad för två män
ett mer långvarigt samtal. Utöver dessa två står för tillfället
endast fyra ungdomar intill en fasad och de tycks diskutera
någonting i radioaffärens skyltfönster.

När jag är på väg att avsluta observationen, rullar tre äldre
kvinnor i rullstol in på torget med hjälp av varsin ungdomlig
ledsagare och stannar nära springbrunnen där en tom bänk gör det
möjligt även för ledsagarna att sätta sig en stund i solen.

Senare under eftermiddagen, vid tretiden, lastar torghandlarna in
sina varor och plockar ned stånden. Bänkarna i solen är fortfa-
rande väl besatta främst av äldre människor. I vilken utsträck-
ning man har vistats på torget hela eftermiddagen kan jag ej
avgöra. Efter hand som skuggan når de västligaste bänkarna på
Cardellsgatan flyttar de sittande över till bänkarna i torgytans
nordöstra hörn där de, i och med att salustånden är borta, får
mer sol och bättre utsikt över torget.

Även på bänkarna runt springbrunnen är det skönt och här sitter
nu fler äldre än ungdomar. En kvinna i rullstol sitter i anslut-
ning till en bänk och hon passar tydligen ett barn i barnvagn,
som hon sakta gungar. Skoldagen lider mot sitt slut för efterhand
kommer klungor av gymnasieelever gående diagonalt över torget.
Innan de går vidare genom gågatorna stannar många upp för att

prata en stund och det bildas flera grupper på torget särskilt här i det nordöstra hörnet.

Arrangemang på torget

Möten, konserter och andra evenemang på Lilla Torg ägde nästan uteslutande rum med själva aktiviteten förlagd på eller intill det Speaker's Corner som anlagts i torgytans sydvästra hörn. Detta oavsett om det gällde utställning av en tävlingsbil under South Sweden Rally, dans- och sånguppvisning av en förskolegrupp eller ett politiskt möte.

Under 1986 har tillstånd givits för 75 tillfällen och för 84 om även de tillfällen inräknas när torget varit start- eller målpunkt för musikmarscher och liknande. Politiska eller fackliga sk appellmöten har varit vanligast (33) och alla riktningar från höger till vänster har varit representerade. Anförandet i högtalare har kunnat vara kombinerat med ett bokbord eller med en vinstbil i rörelsens lotteri. Vid något tillfälle har man utnyttjat en buss för visning av film.

Därnäst i antal, med ungefär en tredjedel av tillfällena, kom evenemang av uppvisnings- och underhållskaraktär. Som exempel kan nämnas musikframträdanden under Kristianstads jazzfestival, dansuppvisning eller gatuteater, utspisning av grillmat under handelsföreningens höstagille. Tillstånd för religiösa möten har givits vid 13 tillfällen och i samtliga fall har dessa varit anordnade av Frälsningsarmén. Härutöver har det förekommit ett fåtal främst av ideell karaktär t ex att inför FN-dagen tända ljus för freden.

Under tre månader - januari, februari och november, om man bortser från skyltsöndagen - har ingen organisation sökt tillstånd för arrangemang på Lilla Torg. Totalt sett var andra kvartalet mest utnyttjat med mer än hälften av alla arrangemang och med 12 till 15 arrangemang per månad. Övriga månader har tillstånd givits för mellan fem och åtta tillfällen per månad utom under december, som bara hade tre arrangemang. Merparten av både politiska möten (23 av 33) och evenemang av uppvisningskaraktär (13 av 24) har anordnats under andra kvartalet men för den sist nämnda kategorin var september, som enstaka månad, mest utnyttjad (7 evenemang). De religiösa mötena var helt koncentrerade till lördagsförmiddagar under månaderna juni-augusti.

Nästan hälften av samtliga arrangemang var förlagda till lördagar medan söndagar endast utnyttjades i ett fåtal fall. Ser vi till tiden på dagen så ägde de flesta arrangemang (57) rum före kl 13. Endast vid några få tillfällen utnyttjades kvällstid räknat från kl 17 och egentligen är det bara fråga om ett kvällsevenemang nämligen valborgsmässofirandet anordnat av kulturnämnden från kl 18.30.

De flesta tillstånden omfattade en kort tidsrymd på högst en timme och endast i ett fall förelåg tillstånd för två arrangemang samtidigt. Mera långvariga evenemang, över flera dagar, var sällsynta. Bortsett från två veckor när två politiska partier har haft appellmöten under flera på varandra följande dagar så handlade det, av tillstånden att döma, bara om jazzfestivalen i juli, Handelsföreningens höstagille i september och möjligen om

FN-föreningens ljuständning för freden i oktober. Dessa evenemang återkommer, av allt att döma, år från år. Andra traditionella evenemang kan vara valborgsmässofirandet, Österäng- och Söderportskolornas karnevalståg samt arrangemang i samband med julsmylningen på första advent. Vid det sist nämnda tillfället uppläts 28 platser på själva torgytan till 12 olika organisationer, som där kunde demonstrera sin verksamhet.

Hur torget användes

Lilla Torg är, som vi sett, en viktig länk i centrums gågatesystem. Man måste, oavsett riktning, passera torget om man vill ta sig genom stadskärnan på gågatorna. Eftersom fordonstrafik, med få undantag, är förbjuden så utgör torget i sin helhet en friyta för fotgängare med de restriktioner som torgets utrustning och övriga verksamheter på torget kan innebära.

I detta sammanhang skall jag i korthet beröra den biltrafik som faktiskt förekommer. Torghandlarna utnyttjar, efter vad jag kunnat se, rätten att ställa upp sin i något fall sina bilar på förhyrda torgplatser. Övrig tillåten biltrafik är alltså taxi i färdtjänst och framför allt leveransfordon före klockan 11, respektive klockan 9 på lördagar. Dessa ger upphov till en spridd biltrafik, som jag, med min begränsade erfarenhet, ej har upplevt som särskilt störande. Enligt uppgift från sagesmän vid torget förekommer det emellertid allt för ofta att obehöriga kör in för att handla.

Det lär av och till även uppstå problem med cykeltrafik över torget men jag kan ej uttala mig om problemets karaktär eftersom ingen cyklat vid de tillfällena när jag har studerat torget. Åtskilliga leder naturligtvis en cykel och det finns ett behov av att kunna parkera den vid besök i affärer och andra inrättningar vid torget.

I cykelstället med åtta platser vid telefonautomaterna har jag som mest sett fyra cyklar medan kanske dubbelt så många varit parkerade intill fasader, mot en fast bänk, mot en lyktstolpe eller t o m mot ett fristående el-skåp i kanten av torgytan. Flest cyklar har jag sett på Västra Storgatan, där förmodligen apoteket är ett viktigt mål. På Östra Storgatan och Cardellsgatan har ej funnits några cyklar vid dessa tillfällen. För Östra Storgatans del har jag ej underlag för någon förklaring men beträffande Cardellsgatan antar jag dels att det befintliga cykelstället är lämpligt placerat dels att det uppenbart skulle väcka irritation om någon hindrade passagen genom att parkera en cykel i denna tätt möblerade gata. Bland dem som har cykeln med sig för att torghandla, ställer säkert en del ifrån sig den men vanligare, som jag uppfattar det, är att ta cykeln med sig för att transportera varorna på den.

Den samlade bilden av gångtrafiken över Lilla Torg överensstämmer med den betydelse som stadskärnans struktur och läge i tätorten har bedömts ha för människors vägval genom centrum. Även om gångtrafiken, som vi skall se, kan variera så ser man, under tider när verksamheterna i centrum är öppna, alltid människor i rörelse över torget. Torget har, bl a genom sitt samlade utbud av aktivitetsstationer, hög egen attraktionskraft. Det är emellertid ej möjligt att, utan mer ingående studier, urskilja hur många som

endast passerar torget och hur många som också har ärende dit. Även detta mönster varierar självfallet t ex mellan mornar när människor är på väg till arbete och skolor och lunchtid när många utträttat ärenden på stan. Det har i detta sammanhang ej varit möjligt att belysa attraktionskraften med siffror över hur många som besöker verksamheter vid torget. Vid förfrågan hos apoteket, en brödbutik och en torghandlare om när på dagen man har mest kunder så anger man emellertid, med mindre variationer, tiden mellan klockan 11 och 14 samt för apotekets del även sent på eftermiddagen.

Fotgängarna har alltså ganska stor frihet att söka sig kortaste vägen mot de jämnt fördelade målpunkterna runt torget. Detta leder också till en spridd gångtrafik över hela torgytan. Men trots allt överväger ett mönster, som innebär att merparten av fotgängarna är ungefär jämnt fördelade längs gatorna (fasaderna) och längs diagonalerna. Undantaget är Östra Storgatan, som verkar vara dubbelt så trafikerad som övriga gator. För den, som skall gå mellan två diagonalt motsatta hörn, blir vägen längs gatorna ungefär en tredjedel längre än om man genar över torget. Butiker-
nas skyltfönster kan påverka människor att gå längs fasaderna medan torghandlen och kanske folklivet på motsvarande sätt kan få människor att söka sig ut på torgytan.

På de enkelriktade bilgator, som omger Lilla Torg på ett kvartersdjups avstånd, återfinnes ett flertal handikapparkeringar. Jag har ej kunnat studera situationen i detalj men det förefaller som om flera av dessa medförde samma typ av problem som handikapparkeringarna på Stora Torg gör. Torget i sig liksom gågatesystemet i sin helhet är tillgängligt, men minst hälften av entréerna mot torget tar man sig ej igenom med rullstol. Jag har sett ett flertal rullstolsburna på torget men de har varit gamla människor, som har haft hjälp att rulla stolen.

Lilla Torg har en del utrustningsdetaljer, t ex lyktstolpar, uppstammade träd, blomlådor och reklamskyltar, som skulle kunna vara stödpunkter för den som vill stå och se vad som händer på torget. I kanten längs fasaden finns på några ställen indragna partier med pelare, som skulle kunna tjäna samma ändamål. Efter vad jag har sett är det ytterst få som verkar bli stående av bara detta skäl. Uteserveringen kan i detta fall vara en lösning. Det är förmodligen mer legitimt att kolla torget över en kopp kaffe.

Människor står på torget för att de mött bekanta och vill växla några ord. Mötet bestämmer platsen. Som den inledande situationsbilden visar är det ej ovanligt att man står vid en bänk och pratar med någon som sitter. Några stannar upp för att titta i skyltfönster medan en annan står och väntar och under tiden vilar fingrarna genom att ställa kassarna på en av de rygglösa, fasta bänkarna. Någon väntar på att få telefonera och det står ibland en kö av glassugna framför glasskiosken.

Sittplatserna på Lilla Torg kan, återigen med hänvisning till septembersituationen, vara intensivt utnyttjade och deras utformning och placering tillåter ett, som jag upplever det, relativt intensivt samspel framför allt inom vissa grupper på torget. Jag kan ej uttala mig om hur vanlig en sådan situation är men detta tillfälle visar ändå att utformningen kan ge förutsättningar för socialt liv.

Sittplatserna kring mittpunkten kan förefalla mycket utsatta även för den som ej direkt lider av torgskräck. Här sätter sig emellertid vem som helst, inte bara ungdomar, och förklaringen kan vara anläggningens storlek och höjden på växterna, som gör att man känner sig trygg i ryggen och har en kontrollerbar fri yta framför sig.

Jag har bara sett enstaka exempel på utnyttjande av sekundära, ej avsedda, sittplatser. Det har varit ungdomar som helt enkelt satt sig på marken intill en bänk eller på bänkens armstöd när sittplatserna tryter. Vid ett annat tillfälle satt två ungdomar och solade på baksidan av Speaker's Corner. Man satt på plattformskanten med ryggarna stödda mot den låga muren.

I detta sammanhang kan jag redovisa den enda observation jag gjort av barns fria utnyttjande av torget. Två barn i sex till sjuårsåldern uppehöll sig i det sydvästra hörnet av torget och jag fick intrycket att de väntade medan någon vuxen besökte en av affärerna. Efter hand sökte barnen sig till Speaker's Corner där de jagade varandra runt stenmuren. Denna är i ena änden avfasad i ungefär 45° vinkel och blankslipad på ovansidan. Det dröjde heller inte länge förrän barnen upptäckte utformningens möjligheter som kana. Sedan rutschade de utför denna till den vuxne kom och hämtade dem.

Den redovisade situationen under lunchtid i september innebar, grovt uppskattat, att antalet personer, som under observationen uppehöll sig på torget, varierade runt 200 varav gående och sittande utgjorde ungefär en tredjedel var. Utifrån förhållandena på Lilla Torg är det ett rimligt antagande att detta är tillräckligt många människor för att folklivet i sig skall vara ytterligare en attraktion, som i sin tur kan locka människor till torget.

Om en sådan process skall kunna komma igång beror naturligtvis även av yttre faktorer, som ej kan diskuteras här. T ex om det i grannskapet finns tillräckligt många personer, som har möjlighet att söka sig till torget. Intressantare här är frågan om hur många människor som behöver uppehålla sig på torget för att processen skall börja. Allt under förutsättning att inga arrangemang lockar människor till torget. Jag har ej underlag för att svara på frågan men vill ändå göra ett antagande utifrån min erfarenhet av situationen på Lilla Torg. De ca 60 personer som vistades på torget under lunchtid en varm dag i början av juni var, som jag upplevde det, för få, särskilt som de flesta endast passerade torget. Redan vid 80-90 personer på torget och, vilket är viktigt, med ca en tredjedel av dessa uppehållande sig där mer varaktigt föreföll det mig som om förhållandena skulle vara betydligt gynnsammare för att sätta igång en sådan process.

Situationsbilder från torget

Rådhusorget en solig men blåsig torsdag i mitten av september, på morgonen är det 9-10° i skuggan och det känns kyligt.

Under tio minuter efter kl 9 händer följande på torget. Gångtrafiken är tämligen gles och de flesta fotgängare går längs södra trottoaren. Bland dem som passerar genom Valenentrén kommer och går emellertid de flesta på norra trottoaren. Då och då går några personer snett över torget mellan passagen mot Olof Palmes plats och Valenentrén. Fyra kvinnor kommer ut genom rådhusentrén och går genom rådhusarkaden mot Valen, efter en stund återvänder en av dem med en brödpåse. Strax efter kommer några män ut samma väg men de går ned för trappan alldeles efter entrén och ut på torget. På väg mot Alkatan österut passerar gruppen på ömse sidor om fontänen. En man kommer Alkatan österifrån med ett barn i sittvagn och går fram till lekanläggningen. Barnet som är i förskoleåldern, kliver ur vagnen och börjar klättra i ställningen. Mannen blir stående vid sidan om men griper då och då in och hjälper till när barnet tvekar. Ut genom Valenentrén kommer två småpojkar springande, de hejdar sig vid kantstenen, den ene ser sig för som om han väntade sig biltrafik, sedan fortsätter de över körbanan och bort till lekanläggningen. Strax därefter kommer en kvinna samma väg, hon skjuter en barnvagn och går över torget fram till fontänen där hon visar barnet på vattenspelet. Kvinnan går sedan vidare mot lekanläggningen och det visar sig där att hon har hand om de två småpojken, som nu far fram i det anvisade lekmönstret. Kvinnan växlar några ord med mannen, som redan passar ett barn där. En man dröjer en stund i kanten av Valenarkaden och går sedan in genom entrén.

En och en halv timme senare mellan 10.30 och 10.40 har gångtrafiken ökat något. Man rör sig i samma riktningar som tidigare men fler går mot entrén till Valen. Det bildas små grupper när människor, mest äldre, möts och stannar upp för att prata en stund. I två grupper varar samtalet längre. Dels mellan fyra män som står på södra trottoaren där rådhusarkaden börjar, dels i en grupp om sex män som placerat sig i framkanten av arkaden framför Valenentrén. Efter en stund lämnar två av männen gruppen och går in genom entrén. En man går genom rådhusarkaden på väg till rådhuset. Han stannar upp framför ett halvöppet fönster och växlar några ord med en kvinna som arbetar i rummet innanför. Tre äldre män sitter på de två första bänkarna i raden längs torgets västra sida, som nu värms av solen. Ett barn börjar leka i klätterställningen, en kvinna sätter sig på den närmaste av "åhörarbänkarna" och ropar då och då till barnet.

Efter lunch glesnar gångtrafiken något och under tio minuter från kl 13 bildas ingen grupp på torget och ingen står ensam. Däremot utnyttjas bänkarna i solen. På den första bänken i raden mot väster sitter två män och pratar och på bänken intill sitter en man och läser tidningen. Fem ungdomar, pojkar, har slagit sig ned på två "åhörarbänkar" och pratar och skojar med varandra. För att kunna sitta vända mot varandra sitter några med benen genom ryggestödet på den ena bänken. Två svarta män kommer ut från Valen och sätter sig även de på en "åhörarbänk" och pratar. Ett barn leker i lekanläggningen och en kvinna står bredvid och tittar på.

En timme senare har de som satt på bänkarna lämnat dessa och syns ej till på torget. Två pojkar, en i 7-årsåldern och en i 12-årsåldern med glasstrutar har placerat sig vid "åhörarbänkarna". De skiftar ideligen mellan att sitta och stå på knä på en bänk och att stå och röra sig mellan bänkarna. En äldre man kommer och slår sig ned i solen på den andra bänken i västra raden. I arkaden vid Valens entré samtalar 5 män. En lutar sig mot en pelare, en annan vilar armen på en av reklamskyltarna. Om någon eller några är desamma som vid iakttagelsen innan kan jag ej avgöra. En man parkerar sin cykel intill en pelare i arkaden och låser den. Det står ytterligare 5 cyklar parkerade mellan pelarna plus en barnvagn. Under 5 minuter rör sig ungefär 40 personer över torget.

Arrangemang på torget

Totalt har det under 1986 givits tillstånd för 19 tillfällen, varav två avsett 2-dagars arrangemang. Det övervägande flertalet (14 st) har varit politiska eller fackliga appellmöten. Vid tre tillfällen har det varit möten av religiös karaktär och vid två har det handlat om marknader som arrangerats av idrotts- eller scoutrörelsen. Därutöver har Rådhusorget passerats vid nio tillfällen av musikmarscher, fackeltåg eller fordonskorteger t ex med anledning av FN-dagen, Skånska mästerskapet i blombindning eller öppnande av en ny ICA-livs.

Under årets första kvartal förekom inga arrangemang på Rådhusorget, endast ett fackeltåg passerade i mars. Sedan hölls möten vid fyra tillfällen i vardera april och juni och två i övriga månader utom oktober (ett). Vanligast (10) har det varit att möten hållits lördagar mellan kl 10 och 12. Resterande möten delade sig på veckans övriga dagar och tiden har växlat som mest mellan 9.30 och 16. Endast ett kvällsmöte har hållits nämligen av VPK en torsdag i maj. Torget har vid två tillfällen använts för större evenemang (kanske traditionellt).

Det ena var Mikaelimarknaden i augusti mellan kl 15 den 29 och kl 24 den 30 augusti med evenemang på många håll i staden. Denna arrangerades av Trelleborgs idrottsföreningar. På Rådhusorget hölls tal, konserter och gudstjänst. Olika grupper hade uppvisning i dans och spelade teater. Till sist avslutades marknaden med fackeldans på lördagsnatten. Det andra tillfället var Trelleborgs scoutkårs marknad på första advent mellan kl 12 och 22 med försäljning av julgotter och lotteristånd mm.

Jag har ej kunnat göra någon jämförelse med andra platser i Trelleborg där tillstånd ges för olika arrangemang. Dessutom saknar jag information om hur många som tog del i respektive arrangemang. Det är därför svårt att avgöra om Rådhusorget, efter Trelleborgs förhållanden, är mycket eller lite utnyttjat för möten och liknande. Absolut sett är det av 1986 års uppgifter att döma glest mellan evenemangen. Ett genomsnitt på ungefär tre händelser per månad, första kvartalet frånräknat men inklusive de tillfällen när torget bara passerades, ger knappast människor intryck av ett händelserikt torg som kan vara ett mål i sig eller värt att stanna upp på. Förhållandet är lite märkligt med tanke på att Rådhusorget ingår i ett gågatesystem, något som skulle kunna väntas leda till högre aktivitet på torget, åtminstone i kommersiella former.

Hur torget används

Inledningsvis skall nämnas att gågatedelen av Algatan ingick i en mindre studie av tre gågator, som genomfördes år 1979 som examensarbete vid institutionen för landskapsplanering, SLU. På några punkter kommer i fortsättningen jämförelser att göras med denna studie.

Det första jag lagt märke till när jag försökt skaffa mig en bild av hur människor använder Rådhusorget är människor i rörelse. Få har ett mål på torget, t ex en bänk eller lekställningen. Man går målmedvetet över torget, de allra flesta mot mål i gågatesystemet (inklusive "Valengatan") eller över parkeringarna öster om rådhuset och Olof Palmes plats mot posten eller busstationen.

En möjlighet att fastställa start- och målpunkt för åtminstone en del av dem som går genom Valen och genom passagen ned mot Olof Palmes plats erbjuder eleverna vid Söderslättsgymnasiet. Lätt identifierbara och med den ena punkten (skolan) rumsligt bestämd avslöjas vägvalet när de ensamma eller i grupp går till eller från busstationen.

Torget kan ses som ett fyrvägskors och min uppfattning är att stråket Algatan västerifrån och upp genom "Valengatan" och omvänt är livligast trafikerat. Sedan följer stråket längs Algatan och Algatan österifrån upp genom "Valengatan" men jag har ej underlag för att bedöma vilket av dessa två som är mest trafikerat. Gångtrafiken söderut mot Olof Palmes plats från "Valengatan" eller från Algatan västerifrån och omvänt varierar alldeles tydligt med regionaltrafikens ankomst- och avgångstider.

Även om gångtrafiken ofta bäst kan karakteriseras som spridd så har jag, som visas nedan, funnit att vid toptillfällena kan antalet passeringar ligga omkring 2.000 per timme. Och skriver man upp siffrorna från 1979, då antalet passeringar räknades de första 5 minuterna varannan timme, så handlade det då om mellan 9.000 och 10.000 passeringar under dagtid (12 tim) en onsdag sent i augusti. Jag har emellertid ett starkt intryck av att gångtrafiken andra dagar ej når dessa värden varken i topparna eller räknat över hela dagen. T ex den torsdag andra veckan i september från vilken jag inledningsvis gav några situationsbilder från Rådhusorget.

Ett intryck är att gångtrafiken varierar tämligen mycket under dagen. Spridd gångtrafik råder före kl 10 och från någon gång mellan 17 och 18 medan toppar inträffar dels vid lunch dels senare på eftermiddagen mellan kl 16 och 17. 1979 framträdde en likartad bild. Den spridda trafiken innebar då 3-10 personer/min och topparna 20-25 personer/min. Det bör påpekas att räkningen den gången skedde i ett ej närmare preciserat snitt i Algatan, med all sannolikhet väster om torget och alltså ej direkt beskriver situationen på torget. För att få en, om än aldrig så grov uppfattning om hur många som går genom gågatemynningarna mot Rådhusorget en dag med livlig handel, räknade jag hur många som passerade dessa i båda riktningarna fredagen före advent. Mellan kl 11 och 11.20 passerade 15 personer/min mynningen mot Algatan västerut och 8 personer/min mynningen österut. En dryg timme senare, kl 12.30-12.50, hade siffrorna ungefär fördubblats till

35 personer/min resp 15 personer/min. Genom entrén mot "Valengatan" gick samtidigt 30 personer/min. Om än tillfälliga så ger siffrorna ändå ett stöd för antagandet att det i första hand är för att nå aktivitetsstationer i gågatesystemet man passerar torget.

Hur går då människor över torget? Eftersom gångtrafiken som redan påpekats nästan helt följer gågatorna så blir Algatans utformning viktig. Människor går längs de tämligen breda trottoarerna (4 meter) dels därför att avgränsningen med kantsten mot körbanan är kvar dels därför att det är på körbanan gågatan har möblerats. Detta konstaterades även 1979 och det hävdades då också att det var fler som gick på södra trottoaren. Det är även mitt intryck och det borde förklaras av betydligt fler butiker och intensivare skyltningar längs Algatans södra fasad. Man korsar Algatan diagonalt mellan möbleringsgrupperna och i höjd med rådhusets norra flygel går de flesta över som skall till Valen. Detta innebär att en ytterst liten del av Rådhusorget berörs av detta stråk. Arkaden utnyttjas antagligen vid dåligt väder eller vid behov av skugga men annars är det efter vad jag har sett få som går fram i den. Den tämligen oinstressanta fasaden är antagligen en bidragande orsak till detta.

Vägen genom rådhusarkaden är mer självklar för dem som skall till eller från rådhuset utom för dem som skall österut. Då går man ned för trappan mellan första och andra pelaren och genar sedan över torget mot Algatans östra del.

Ett fenomen, som helt naturligt iaktogs 1979 när gågatan var nyöppnad, är att man fortfarande kan se människor hejda sig på kantstenen och ibland även se sig för innan de korsar körbanan. Jag har ej sett någon uppenbart flanera över eller runt torget i första hand för att uppleva torget och dess detaljer eller folklivet. Däremot går några självfallet till målpunkter på torget, till bänkar, lekanläggning eller till fontänen för att se närmare på den.

Cykling är, som jag redan framhållit, förbjuden på gågatan och jag har ej observerat någon cyklist men, enligt en sagesman från Valen, förekommer det och uppfattas som ett problem. Även om människor i allmänhet går på trottoarerna så måste de då och då korsa körbanan. Cyklisterna är då oväntade och möbleringen av körbanan kan dels ge siktproblem dels tvinga cyklisterna att byta körfält från en sida av körbanan till den andra.

Beträffande cykelparkering har jag kunnat konstatera att, trots välbelägna cykelställ strax utanför torget, så tar många med sig cykeln t ex fram till Valens entré och parkerar den mellan pelarna. Många gånger är väl detta inget större problem men när strömmen av fotgängare ökar försvåras utan tvekan passagen. 2-3 cyklar kan minska passagemåttet mellan pelarna med hälften. Dessutom försvåras möjligen cykelparkeringen det spontana bildandet av grupper som annars gärna samlas i kanten av arkaden.

Av den handikapparkering, som redovisats tidigare, att döma så är det tänkt att en rullstolsburen skall kunna besöka Rådhusorget och kanske också nå utbudet längs gågatan. På grund av lutning och håligheter i markanläggningen skulle emellertid de flesta rullstolsburna ej kunna lämna parkeringen. Åtgärdas detta så blir torget och södra trottoaren tillgängliga men på grund av kantste-

nen är det omöjligt för den rullstolsburne att ta sig över körbanan till den norra sidan och till t ex Valengatan. Svårigheterna skulle säkerligen vara stora även för en person, som går med hjälp av rullator. De rullstolsburna, som jag iakttagit, har, tillsammans med hjälpare, varit på väg in till Valengatan norrifrån, från Nygatan.

De som står på torget gör det i allmänhet för att man möts och börjar samtala. Små grupper om 2-3 personer har jag sett på trottoarerna främst på den södra och vid lekanläggningen, där då och då en ensam vuxen blir stående i väntan på att ett barn skall leka färdigt.

Större grupper, 5-6 personer, samlas då och då vid Valens entré. I vackert väder står man gärna utanför arkaden i anslutning till någon pelare kanske för att inte vara för mycket i vägen. De grupper jag har iakttagit har mest bestått av lite äldre män som har kunnat stå relativt länge, kanske upp mot en halvtimme, och samtala. När någon lämnar gruppen ersätts han ibland av någon annan som stöter till. Att det är just här man samlas beror rimligen på att här rör sig mest människor och att chansen därför är störst att stöta samman här eller möjligtvis inne på Valen men också för att här är flest människor att iaktta.

På Rådhusorget är, som redovisats, bänkar placerade längs tre sidor av den egentliga torgytan, på gågatan och på den avgränsade ytan intill brandgaveln. Det förefaller som om bänkarna, på den sist nämnda delen av torget, ej utnyttjas så mycket. Jag har ej sett någon sitta här ej ens vuxna som väntar medan deras barn leker i den lekanläggning, som gränsar till platsen. Kan det i så fall bero på att platsen, enligt min mening, anlagts med mindre omsorg än torget i övrigt eller på att det känns som att sitta i en tämligen trång passage med tanke på gångtrafiken till och från Olof Palmes plats?

På bänkarna på den egentliga torgytan slår man sig ned med sin tidning eller vilar en stund på vägen med en glass eller sitter och pratar med en bekant. Samspelet i en större grupp försvåras av bänkarnas uppställning i bredd med blomsterarrangemang och papperskorgar emellan. Detta illustreras väl av den inledningsvis redovisade situationen med gruppen av ungdomar på "åhörarbänkarna". Dessa skapade en fungerande social situation genom att några, utan hämningar, kunde sitta med benen genom ryggstödet. Äldre människor, med större motstånd, både kroppsligt och mentalt, mot ett sådant sätt att sitta, väljer kanske därför att samtala stående i arkaden.

Rådhusorget utformning erbjuder få sekundära sittmöjligheter. Jag tror bara kanten på vissa planteringslådor kan komma ifråga. En annan möjlighet hade kunnat vara trappstegen längs rådhusarkaden, men det är mindre troligt på grund av bänkarna, som placerats omedelbart framför. Jag har ej heller iakttagit något sekundärt sittande på torget. Möten och andra evenemang innebär att det händer något på torget och förmodligen också att fler människor upphåller sig på torget. Hur detta påverkar människors sätt att stå och sitta har jag tyvärr ej haft tillfälle att bevittna.

Tidsmässigt styrs, av allt att döma, människors användning av Rådhusorget av centrumverksamheternas öppethållandetider. På ett sätt är påverkan uppenbar, nämligen genom att "Valengatan" endast

är tillgänglig under affärstid. Möjligen slår sig tillräckligt många turister ned en stund vid fontänen för att torget ej skall ligga helt öde en söndag i juli. Vintertid tas bänkarna in för underhåll och vattnet i fontänen är självfallet avstängt. I samband med julskyltningen prydes torget med två mindre julgranar och över gågatedelen hänger granrisgirlander med lampor. Planteringslådorna står kvar med barrväxter.

Det hävdas att kantzonen utformning är väsentlig för människors "förhållande" till ett torg och att arkaden är ett exempel på en ändamålsenlig utformning om människor skall vilja uppehålla sig i kantzonen. Eftersom Rådhusorget kantas av arkader längs två sidor vill jag avslutningsvis i korthet beröra hur jag uppfattat deras betydelse för detta torg.

Vi har, beträffande Valenarkaden, sett hur människor i samspråk bildar grupper i arkadens kant nära Valenentrén. Jag är övertygad om att det är mötet, i "korsvägen", och det följande samtalet, som är det primära. Sedan följer att arkaden kan vara en lämplig plats att bli stående på. Samtalet uppstår ej som en följd av att människor uppehåller sig i arkaden, helt enkelt för att det är ytterst sporadiskt som någon stannar upp här. Man saknar anledning. Det finns ej något att göra, t ex att ta sig en kopp kaffe, eller att uppleva, varken varor eller människor. Fasaden tillåter ej några spännande inblickar i byggnadens inre och människorna på torget blir i vardagslag ej så många att folklivet blir en attraktion i sig, till vilket, i sin tur, förhållandena i arkaden bidrar.

Arkaden från Algatan in mot rådhusets entré avgränsas mot den egentliga torgytan med ett ökande antal trappsteg allteftersom nivåskillnaden ökar till torget. Trappstegen skulle kunna erbjuda sekundära sittmöjligheter längs torgets västra sida. En möjlighet att både stå och sitta i kanten av arkaden. Denna löper i en kantzon från vilken man har överblick i två riktningar dels ut över torget dels över verksamheten innanför den uppglasade fasaden.

Trots att Rådhusorgets västra sida i flera avseenden är utformad på ett sätt som anses bidra till att människor uppehåller sig i en kantzon, så befolkas den ändå bara av en och annan som passerar på väg till eller från rådhuset. En grundläggande förklaring till folktomheten är givetvis att ett genomgående gångstråk ej löper längs arkaden. Därtill kommer att man, utifrån synsättet att arkaden bara skall vara en gång in till rådhusentrén, har placerat bänkar och blomsterarrangemang omedelbart framför och längs med hela arkaden. På så sätt försvinner friheten att kunna passera ut och in varsohelst längs arkaden men också att kunna slå sig ned på trappstegen, som nämndes tidigare.

När den kommunala verksamheten i bottenvåningen av rådhusflygeln öppnats för insyn från arkaden och gågatan så är det en åtgärd i linje med vad t ex Gehl föreslår för att åstadkomma en händelserikare stadsmiljö. Min uppfattning är emellertid att det ej är rätt verksamhet, som exponeras. Jag har fått intrycket - utifrån - att det rör sig om enskilda arbetsrum för tjänstemän och att arbetet knappast är sådant att det känns naturligt med en så bokstavig insyn i arbetet. Skulle någon uppehålla sig i arkaden för att överblicka verksamheten så blev vederbörande säkert avhyst i någon form om det ej skulle räcka med att dra för gardi-

nerna. För att passa in i ett sådant här sammanhang behöver verksamheten, som öppnar sig mot allmän plats, vara av mer publik typ t ex bibliotek, utställning eller kommun- och turistinformation.

Avslutningsvis vill jag återknyta till tillfällena när det hålles möten och liknande på torget. Då uppstår en anledning att uppehålla sig i arkaden och man kan ta tillvara dess fördelar: att luta sig mot en pelare, att se utan att synas mer än man vill, att kunna komma till eller dra sig ur lite smidigt och om det behövs få skugga eller regnskydd. Därför finns det anledning att anta att båda arkaderna utnyttjas vid sådana tillfällen.

Situationsbilder från torget

Olof Palmes plats en torsdag i mitten av september vädret är soligt men blåsigt temperaturen 12° enligt en digital termometer på en gavel strax norr om torget.

Klockan 11 till 11.10 sitter fem äldre män på torget, alla på bänkar i solen. En av männen sitter ute vid Kontinentgatan på bänken närmast kiosken och läser sin tidning. Två andra sitter och pratar på andra bänken från norr i den västra raden framför Garvaregården. På bänken bredvid läser en man tidningen och slutligen bara sitter en annan man på en bänk i höjd med skulpturen. Några personer kommer norrifrån från Rådhuset och sneddar över torget mot övergångsstället vid posten. En svart man står på trottoaren längs Hamngatan invid cykelstället och ser sig om, möjligen väntar han på någon. En ung kvinna kommer från övergångsstället vid posten och sätter sig på den sydligaste bänken i samma rad som männen. Mannen på bänken bredvid börjar prata med henne. Hon flyttar efter en stund över till mannens bänk och samtalet fortsätter. Möjligen flyttar hon för att det står en papperskorg, som når till överkanten av ryggstödet, mellan bänkarna och gör att avståndet känns för långt.

Ett par timmar senare är bilden en annan. En kvinna sitter i solen på bänken närmast Garvaregårdens entré och läser. Efter en stund kommer en kvinna som uppenbart är bekant med den första och slår sig ned. Kvinnorna samtalar livligt. En annan kvinna tar sin cykel i cykelstället och går över Hamngatan på övergångsstället. Två kvinnor går tillsammans norrut på trottoaren längs Kontinentgatan. En annan går från kiosken till sin bil som är parkerad längs kantstenen. Då och då handlar någon i kiosken.

Trafiken på Hamngatan och Kontinentgatan är ej som intensivast men flyter jämnt. På Hamngatan är inslaget av tung trafik stort och på Kontinentgatan utnyttjas kantstensparkering för att komma till kiosken/gatuköket och posten.

Framför Garvaregården står kafébord och stolar men ingen sitter där. Förmodligen är serveringen stängd för säsongen. Under den tid som observationen pågått har ingen gått ut eller in i Garvaregården.

Hur torget används

Inledningsvis vill jag erinra om att jag saknar iakttagelser av hur Olof Palmes plats användes under den mest intensiva turistsäsongen mellan mitten på juni och mitten på augusti. Det finns anledning att anta att torget utnyttjas mer då än under resten av året och eftersom torget i flera avseenden förefaller anlagt med tanke på att ta emot turister så vore det givetvis väsentligt att ta reda på hur torget fungerar för denna grupp.

Arrangemangen på torget var så få under 1986 att de behandlas i detta sammanhang. Tillstånd har givits dels till Kommunistiska partiet KPML (r) för ett appellmöte första maj mellan klockan 10.30 och 11.30 och dels till Frälsningsarmén för en serie religiösa sammankomster på söndagar varannan vecka fr o m 25 maj

t o m 14 september. Tyvärr saknades tidpunkter på dagen i handlingarna.

Under största delen av året passerar de flesta fotgängare till vardags över torget, då och då flera i taget i takt med regionaltrafikens ankomst- och avgångstider. Det är intressant att se hur människor, när de passerar torget diagonalt mellan nordvästra och sydöstra hörnet, gör så olika vägval att nästan hela det rutnätsliknande vägnät, som planteringsplanen gett torget, utnyttjas.

Utom till gatukök/kiosk är ytterst få på väg till aktivitetsstationer vid och på torget. Under sommarhalvåret (närmast maj-oktober) när bänkarna är utsatta, är dessa, som vi skall se, de viktigaste målpunkterna på torget. Slutligen kan vi, pga uppgiften om antalet förfrågningar vid turistbyrån, våga dra slutsatsen att antalet fotgängare stundtals ökar markant under sommarmånaderna, särskilt i juli, med Garvaregården som mål. Håller uppskattningen, ovan, av antalet besökare, skulle det innebära i genomsnitt ett 60-tal förflyttningar per timme över torget i juli.

Många turister kan väl även förväntas uppehålla sig en stund på torget. Några står eller sitter och väntar; en familj slår sig ned på en bänk för att diskutera turistbyråns förslag, någon fotograferar "Skånes vapen"; andra passar på att ta en kopp kaffe i serveringen. Självt har jag endast vid två tillfällen sett någon stå på torget. I båda fallen på trottoar och jag tolkar det som att vederbörande stått och väntat.

Jag har fått intrycket att sittplatserna på Olof Palmes plats tidvis har en viss social betydelse. Enstaka äldre män kommer i första hand på förmiddagar och slår sig ned på en bänk i solen och läser sin tidning. Man hälsar och växlar några ord med någon på en annan bänk. Ibland sitter man på samma bänk och kommenterar nyheterna eller lägger tidningen för en mera ingående diskussion. Ett samtal kan, pga bänkarnas placering, nästan bara föras om man sitter på samma bänk. Detta vittnade redan en inledande situationsbild om. Enligt uppgift från Garvaregårdens café går en del av dessa män under sommarmånaderna över till serveringen och dricker kaffe tillsammans. Vissa gör detta så regelbundet, att sagesmannen talar om stamkunder.

Med tanke på kombinationen rekreationsyta, kiosk och servering är det kanske rätt naturligt att en del av de relativt många äldre som bor i centrum söker sig till torget. En bidragande faktor kan också vara de äldres uppfattning av Kontinentgatan. Så sent som på 1930-talet var gatan butiksgata och korsningen med Algatan var centrum "huvudgaturkorsning". Om iakttagelserna är representativa så inställer sig frågan varför det knappast förekommer kvinnor i detta sammanhang lika litet som i de grupper som samtalar i Valemarkaden på Rådhusorget.

För att återknyta till serveringen, så kan det nämnas att även lunchgäster söker sig hit från arbetsplatser i centrum. De flesta, oavsett kategori, vill, enligt uppgift, helst sitta ute och äta när vädret tillåter. Genom uteserveringen passerar flertalet av dem som går stråket mot Rådhusorget, men de är trots allt ej fler än att de kan ses som ett positivt inslag i miljön. På Hamngatan 40 meter bort passerar, som nämnts, 11.000 motorfordon

(ÅDT), men jag antar att de ej heller här betraktas som något problem även om "det kanske bidrar till att vi ständigt måste torka av möblerna".

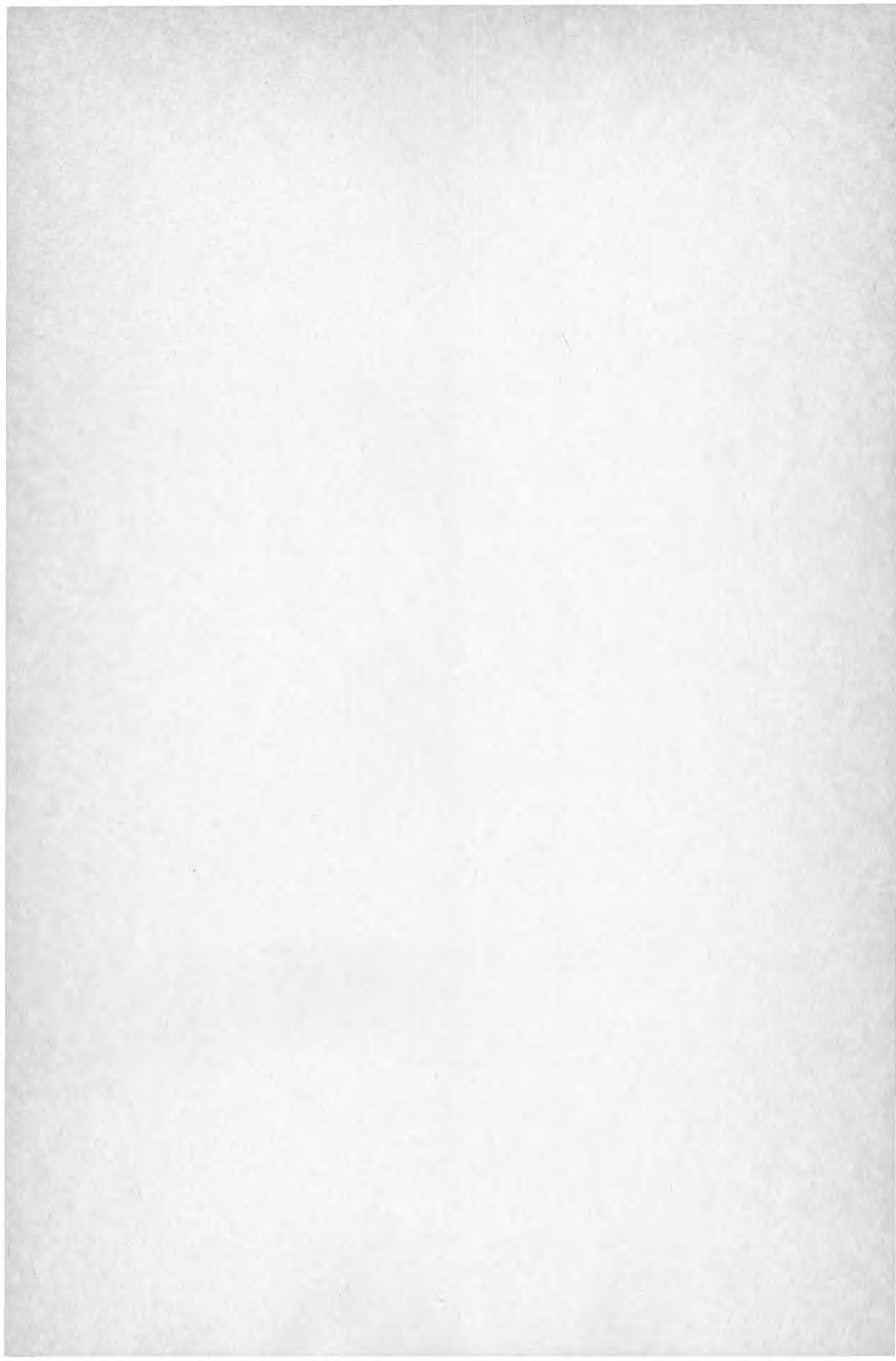
LITTERATURFÖRTECKNING

Se också uppgift om referenslitteratur för resp stad i avsnittet "Torgbeskrivningar".

- Acking C-A. m fl, 1983, Torg- och gaturum i några svenska städer. Särtryck ur tidskriften Stadsbyggnad 1983.
- Alm B., 1986, Trafikbelysning och gaturummet. Forskningsstiftelsen för Samhällsbyggnad Byggnadsplanering och Projektering, rapport 2.86.
- Améen L., 1973, Stadens gator och kvarter.
- Andersson I., 1947 och 1974, Skånes historia.
- Andersson T., 1983, Vad gör ett bra torg bra. Stad och Land rapport nr 17, Alnarp.
- Bacon, E., 1974, Design of Cities.
- Berg E., 1983, Torget i Staden, jämförande miljöstudier. Forskningsstiftelsen för Samhällsbyggnad Byggnadsplanering och Projektering, rapport 6.83.
- Brinckmann A.E., 1908, Platz und Monument.
- Brinckmann A.E., 1911, Deutsche Stadtbaukunst in der Vergangenheit.
- Bull E., Steen S., 1933, Byer og Bebyggelse. Nordisk kultur XVIII.
- Cartwright R., 1980, The Design of Urban Space.
- Dahl A., 1986, Den hårdgjorda ytans funktion i stadsmiljön. Stencil institutionen för Landskapsplanering, Alnarp.
- Gehl J., 1966, Torve og pladser. Arkitektur (D) 1966/16.
- Gehl J., 1980, Livet mellem husene.
- Gibberd F., 1959, Town Design.
- Gurlitt C., 1920, Handbuch des Städtebaues.
- Harnesk P. (red), 1947, Svenska stadsmonografier.
- Hela gatan, 1987, Planverket.
- Hesselgren S., 1985, Om arkitektur.
- Hillier B., 1984, The Social Logic of Space.
- Johanesson G., 1978, Från köpstad till storkommun.
- Korosec-Serfaty P., 1982, The main square. Functions and daily uses of Stortorget, Malmö. ARIS Nova series no 1.
- Krier Rob, 1975, Stadtraum in Theorie und Praxis.
- Lekblad G., Om torg och gaturum. Tidskriften Stadsbyggnad 1982:6.
- Linné C., 1963, Skånska resa.
- Lynch K., 1960, The Image of the City.
- Lässig K. m fl, 1968, Strassen und Plätze.
- Mumford L., 1942, Stadskultur.
- Mumford dL., 1961, The City in History.
- Norberg-Schulz Chr., 1980, Genius Loci.
- Norberg-Schulz Chr., 1986, Et sted å vaere.
- Nordin Chr., 1986, Sedvanlig eller modern torghandel? Tidskriften Torg- och marknadsnytt nr 4/1986.
- Palladio A., 1983, Fyra böcker om arkitektur.
- Paulsson G., 1950, Svensk stad.
- Rapoport A., 1982, The Meaning of the Built Environment.

- Rauda W., 1956, Raumprobleme im Europäischen Städtebau.
- Roosval A. (red), 1918, Sveriges städer 3.
- Rossi A., 1982, The Architecture of the City.
- Sandblad N.G., 1949, Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. Skånsk senmedeltid och renässans 2.
- Sitte C., 1982, Stadsbyggnad.
- Stadens rum, 1984, Stencil avd Stadsbyggnad LTH-A.
- Stadens rum, 1986, Stencil avd Stadsbyggnad LTH-A.
- Strengéll G., 1922, Staden som konstverk.
- Stübben J., 1890, Der Städtebau.
- Topelius Chr., 1970, Marknadsliv.
- Torsson B., 1974, Staden som rum och gestalt. KTH Stadsbyggnad nr 2:1974.
- Torsson B., 1982, Om platser i stadsbyggnad. Stencil avd Samhällsbyggnad KTH.
- Trancik R., 1981, Reconstructuring Anti-Sapce. Stencil CTH-A.
- Trancik R., 1986, Finding Lost Space.
- Unwin R., 1971, Town Planning in Practice.
- Vitruvius, 1960, The ten books on Architecture.
- Wärneryd O., Att samlas kring ett torg. Geografiska notiser nr 4:1977, nr 1-2:1978.
- Zucker P., 1959, Town and Square.
- Åström K., 1985, Stadens rum, Offentliga platsbildningar i svensk stadsutbyggnad 1945-80. Byggforskningsrådet R143:1985.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 851149-1
från Statens råd för byggnadsforskning till avdelningen
för Stadsbyggnad, Lunds universitet, Lund.**

R59: 1988

ISBN 91-540-4908-3

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6708059

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirkapris: 72 kr exkl moms